

POVIJEST I PRAVO SLOVENŠTINE

U CRKVENOM BOGOSLUŽJU, SA OSOBITIM
OBZIROM NA HRVATSKU.

I. SVESKA OD 863—1248.

NAPISAO

DR. SVETOZAR RITIG,

PROFESOR NA BOGOSLOVNOM LICEJU U DJAKOVU.

Οὐδέν μείζον τῆς ἀληθείας.

CIJENA K 3-20.

ZAGREB.

TISKARA I LITOGRAFIJA C. ALBRECHT.

1910.

91

POVIJEST

I PRAVO SLOVENŠTINE

U CRKVENOM BOGOSLUŽJU, SA OSOBITIM
OBZIROM NA HRVATSKU.

I. SVESKA OD 863—1248.

NAPISAO

DR. SVETOZAR RITIG,

PROFESOR NA BOGOSLOVNOM LICEJU U DJAKOVU.

Οὐδὲν μείζον τῆς ἀληθείας.

CIJENA K 3 20.

ZAGREB.

TISKARA I LITOGRAFIJA C. ALBRECHT.

1910.

EP

Nie pożyczka się do domu

S-1005024

Nihil obstat

Mathias Pavić

ensor.

Imprimatur.

Dr. Joannes Krapac

Episcopus Bosniensis et Syrmienensis.

Djakovo dne 14. rujna 1910.

Biblioteka Główna

UNIWERSYTETU GDAŃSKIEGO

1100656395

D460/21/07

35

PREDGOVOR.

Pisati o slovenskome bogoslužju nije lak posao. To je pitanje ne samo historijsko, nego i liturgijsko i juridično. Nije dovoljno biti teolog, nego moraš biti i filolog. Sa svih ovih vidika puca tekar pravi i svestrani pogled na ovaj zamašiti spor, koji već od njeko decenija uzbudjuje duhove. To me je ponukalo, da sam se i ja, unatoč mnogobrojnim člancima, što se u nas pisali, dao na ovu stvar, da ju sustavno obradim i uočim sva nužna i potrebita gledišta.

Okrom toga nije se u nas o tome ni dovoljno objektivno raspravljalo. Tako su mnogi naši pisci smanjivali cijenu, a neki su na prosto mimoilazili odluku Stjepana VI. od 885. godine; pojedine pako papinske dekrete nijesu do dna u pravnoj sadržini ispitivali. To je i razlog, te se u znanstvenome svijetu raspravama naših pisaca nije veća važnost ni podavala. I u tome pravcu nastojao sam doskočiti našim nedostatcima. Nijesam tražio nego li suštu i голу istinu. Ne prisvajam si, da sam ju posvuda i potpuno našao, ali mi je savjest mirna, da ju hotice nigdje nijesam pogazio. A da mi ne bi tkogod pristranost spočitnuo, pri svojim sam se tvrdnjama i izvodima radije služio strožim nego li blažim mjerama.

Najbolje i sam osjećam mnoge nedostatke djela, pisana u mjestu, gdje nema pravo priručnih izvora i pomagala, što se zahtijevaju za savršenu znanstvenu radnju, nu nijesam žalio ni truda ni troška, da mi rasprava ipak bude na visini literature. Mnogo mi je išao na ruku dobri naš Don Frane Bulić, svim mladjim trudbenicima očinski prijatelj, isposudjujući njeka djela iz svoje knjižnice. Topla mu hvala!

Za svaku glavniju tvrdnju, pa i onu iz liturgije, kantskoga prava i filologije stojim spreman izdržati kritiku.

Iščikam ju, želim ju, ne tražeći ino, nego da se pojmovi razbistre, da istina i pravica prosine. Ako svojim izvodima tome ma i trunak doprinesem, bit ću zadovoljan.

Moram ipak upozoriti, da će si štioć potpuni sud o mojim nazorima i tvrdnjama moći stvoriti istom nakon što bude i druga sveska ovoga djela svjetlo ugledala.

Naglasiti mi je kao osnovno stajalište moje rasprave, da slovenski jezik u bogoslužju jest pozitivno kanonsko pravo, pa ga nipošto ne smijemo promatrati pod vidom naših narodnih tražbina. Kanonsko pravo ne poznaje nikakvoga narodnoga prava, i nijedan narod katoličke crkve ne može imati prirodnoga prava na vlastiti jezik u liturgiji, kao što ga recimo imade na svoj jezik u školi. Čovjek, koji ob ovoj stvari — per eminentiam crkvenoj — raspravlja, ne smije polaziti nego sa crkvenoga stajališta. Je li se pako mogu i kako, narodne naše tražbine u sklad dovesti sa crkvenim pozitivnim kanonima, i o tom ću svoga doba svoje mnijenje reći.

Na koncu mi je pripomenuti, da sam za povijest sv. Ćirila i Metodija rabio izvore, kako se nalaze u izdanju profesora Pastrnka: *Dějiny slovanských apoštolů*. V Praze 1902., drugi dio: *Hlavní prameny*, strana 151 do 286. Izdanje je najkritičnije, što ga imamo. Za njeke sam izvore prema običaju rabio kratice: *Ž. Ć.* = *Žiće Ćirilovo* (Pastrnek l. c. 154—215.), *Ž. M.* = *Žiće Metodijevo* (l. c. 216—238.); *T. Cl.* = *Translatio Clementis* (l. c. 239—245); *Ž. Kl.* = *Žiće Klementovo, Vita Clementis* (l. c. 278—286).

Opažam i sam, da knjiga vrvi tiskarskim pogrješkama, jer nijesam sloga iskao na konačnu reviziju. Njeke glavnije pogrješke naći će štioć ispravljene na koncu knjige, druge, molim, neka blagohotno izvine.

U Djakovu na dan sv. Ćirila i Metodija 1910.

Dr. **Svetozar Ritig.**

I. Sv. Ćiril i Metodije slovenski liturgi.

Djelovanje njihovo u Moravskoj 863—867.

Prve borbe za slovenštinu u bogoslužju. — Put u Rim.

Ključ za upoznanje razvoja staroslovenske knjige, a napose staroslovenskoga bogoslužnoga jezika, jest povijest slovenskih apoštola sv. Ćirila i Metodija. Dobom njihovom i započinje za pravo historija slovenskoga svijeta.

Poprište njihova djelovanja bijaše drevna moravska država (Velika Morava) u drugoj polovini IX. vijeka, a otale se plodovi njihova truda prosuše po čitavome Slovenstvu. Već od vremena kneza Mojmira († 846.) širili su razni vjerovjesnici, a najpače njemački, kršćansku nauku u Velikoj Moravi, a tijekom i svoju političku prevlast. Mojmirov naslijednik Rastislav (846—870) sve je poduzeo, da se liši nemiloga skrbništva njemačkoga. U ono doba prevlast crkvena uporedo se kretaše sa prevlašću političkom i da se riješi tudjine gospodara, morao je Rastislav nastojati, da zadobije samostalnu crkvenu organizaciju, pak je s toga oko god. 862. zatražio od byzantinskoga cesara Mihajla III. (842—867) „učitelja i episkopa“, koji bi Moravljane kršćansku vjeru učio u jeziku slovenskome (Ž. K. 14.). Mihajlo već iz političkih razloga rado prihvati molbu kneza Rastislava, ter baci oko na filozofa Konstantina i na njegovoga brata Metodija, rodom Solunjane, a vješte jeziku slovenskome,¹ muževe, koji su već na njegovu ponuku bili širili kršćanstvo medju Kazarima, narodom u današnjoj južnoj Rusiji na Crnome moru. Konstantin filozof, premda tijelom slab i bolan, sa radošću se odazove cesaru, da ide u Moravu, „ako imadu slova na jeziku svome“ (Ž. K. 14.). Bit će da je Konstantin imao manje uspjeha medju Kazarima, a baš radi

¹ Po carevoj riječi u to su vrijeme „svi Solunjani čisto slovenski besjedili“ (Ž. M. 15.), što bi značilo, da je Solun bio tada slovenskim gradom. Sudeći solunsku braću po njihovom tankom i savršenom poznavanju slovenskoga jezika, bit će, da im je bio materinskim. Tako sudi i prof. Konstantin Jireček.

toga, što im je manjkala vlastita knjiga -- za uspjeh i napredak kršćanske nauke kod svakoga puka zahtijeva se neki stupanj prosvjete i kulture — i zato je pitao, imadu li Moravljani i Sloveni svoju knjigu i svoje pismo. Cesar mu uzvratu, da su djed i otac njegov i mnogi drugi pitali i tražili pismo slovensko, ali da ga nijesu nigdje obreli, a na to će mu filozof, da je svako naučanje bez knjige i pisma zaludno, da je to „besjedu pisati na vodu“² ili rad neshvaćanja puka doći u sumnju s hereze.

Cesar Mihajlo ga obodri: „Ako ti hoćeš, to može tebi Bog dati, koji daje svim prosećima i otvara kucajućima“. Cesarova riječ djelovala je na filozofa i otidje on po svome običaju i dade se sa drugovima u molitvu i uskoro mu se Bog, Božja milost javi, i odmah **složil i ustrojil pismena i počeo pisati evandjeosku besjedu „Iskoni bje slovo, i slovo bje u Boga i Bog bje slovo“**. (Ž. K. 14 Ž. M. 5.)

Ovim retorskim, legendarnim³ načinom pripovijedaju nam drevni izvori: Žitije Konstantinovo i Metodijevo (slično i Vita Clementis) epohalnu činjenicu o postanku slovenskoga pisma. Jezgra mu je, da je Konstantin obretnik slovenske azbuke, historijska. To svjedoče svi onovremeni izvori; pored panonskih legenda **list Ivana VIII. od 880.** („litteras sclaviniscas a Constantino quondam philosopho repertas“); anonymni spis **De conversione Bagoariorum** (12. poglavje) i sva predaja do drevnoga hrvatskoga ljetopisca i popa Dukljanina.⁴

Pismo obretno od Konstantina filozofa bijaše glagoljska azbuka.⁵

Nad tijem uspjehom novoga slovenskoga vjerovjesnika Mihajlo se vrlo obradova, ter opremi Konstantina i brata mu Me-

² Tumač ovome teškome mjestu u 14. pogl. Ž. K. potraži kod F. Snoppek: List papeže Hadriana II.; V Olomouci, str. 103. i 104.; Pastrnek Dějiny slovanských apostolů. V Praze 1902. str. 69. op. 63.

Sámo obreće bez sumnje je idealizovano, nu ne mora, da je tendencijozno ishitreno kako hoće Snoppek: Konstantin-Cyrril a Methoděj; V Olomouci 1908. str. 22.

Berčić u svome djelu: Dvije službe; Zagreb 1870. tvrdi, da se od lomak: „Iskoni bje slovo“ nije nalazio u prvobitnom tekstu legende i to uzimlje za dokaz, da je Konstantin istom u Moravskoj počeo evandjelje prevadjati. Isp. str. 67. 79.

⁴ Rački: Viek i djelovanje sv. Cyrilla i Methoda. Zagreb 1859. str. 137. 138.

⁵ Medju slavistama dugo je bila razprava, jeda li je Ciril izumio posve novo pismo. Miklošić, Geitler i njeki Rusi na osnovu vijesti Crno-

todija sa bogatim darovima u Moravu, ter im uruči lijepu poslanicu za kneza Rastislava, u kojoj slavi obreće slovenskoga pisma, jer će se po njem Moravljani pribrojiti velikim narodima, koji hvale Boga u jeziku svojem. „Evo primi dar bolji i časniji od svega zlata i srebra, dragoga kamenja i prolaznoga bogatstva“. Dalje veli Mihajlo, bude li knez moravski nastojao naći istinu i spasenje za sebe i puk svoj, zadobit će nagradu i za ovaj i za budući svijet, a pamet i spomen njegova ostat će poznim koljenima kao i velikoga cesara Konstantina (Ž. K. 14. Ž. M. 5.)

Sv. braća zapute se u Moravu na svu priliku najkraćim putem preko Bugarske, koja se tada prostirala i velikim dijelom današnje Srbije, a u srednjem Podunavlju i Potisju graničila sa samom velikom moravskom državom. Sv. braća nijesu se u

---

riska Hrabra, da su Sloveni prije solunske braće imali rune i pismena, tvrdili su, da je Ćiril samo usavršio glagoljicu, nu danas je općenito prihvaćeno mnijenje, da je glagoljica od sv. Ćirila sastavljena posvena samostalno i to prema grčkoj kurzivi i nekim drugim alfabetima. U tom pitanju krčio je putove P. J. Šafařík († 1861.) u svojim djelima: *Památky hlaholského písemnictví. V Praze 1853.*; i „*Ueber den Ursprung und die Heimath des Glagolitismus*“. Prag 1858 Dragocjena je rasprava i Račkoga: *Pismo slovjsko. Zagreb 1861. str. 144.* U XVIII. (str. 541. sq.) i XIX. (str. 167 sq.) tečaju Jagićevog Archiva (god. 1896. i 97.) bečki profesor Vondrák Šafaříkovo mnijenje prihvaća, donekle ga modifikuje i novim razlozima potkrepljuje. Po njemu je sv. Ćiril (Archiv XVIII. 550. 551.) složio glagoljicu pomoću samaritanskoga i hebrejskoga alfabeta, a dakako da je rabio i grčke minuskule i uncijalu, a bit će i drugi neki alfabet, koji nam je za sada nepoznat. (Literaturu za to pitanje imadeš u Archivu XIX. str. 188.) Ćirilica složena je na temelju grčkih uncijalnih slova na svu priliku u zlatno doba staroslovenske književnosti za cara Simeona Velikoga († 927.) Po bugarskoj legendi (*Vita s Clementis* — kraća recenzija) bio bi njen auctor Klement, biskup velički, učenik sv. apoštola. Kako je poznato, dugo je vremena sv. Jeronim smatran obretnikom glagoljice, kroz cio srednji vijek, tekar u XVIII. vijeku izbi ime sv. Ćirila. Osnovatelj slavistike Dobrowsky držao je, da ćirilica polazi od sv. Ćirila, a glagoljica, da je mladje pismo — izumljeno od dalmatinskih popova u XI. stoljeću. To mnijenje bi oboreno izdanjem Kopitarovog *Glagolite Clozova 1836.* i od onoga se vremena općenito pripisuje glagoljska azbuka sv. Ćirilu. O čitavom pitanju savršena je rasprava V. Jagića: *Zur Entstehungsgeschichte der kirchenslavischen Sprache, otišnuta u Denkschriften der kaiserlichen Akademie der Wissenschaften, 47. svezak. Beč 1902. cfr. I. Hälfte 19. II. Hälfte 21. 22.* U tom je djelu takodjer obrazložena poznata tvrdnja Jagićeva, da je Ćirilova slovenština bio jezik ne panonskih Slovena, nego neki jugoslovenski dijalekat, koji je između Soluna i Carigrada živio (l. c. II. 37—84.)

Bugarskoj zadržavala, a potogovo nijesu ni bugarskoga kneza ni puka okrstila.⁶

Godine 863. po običnom brojenju stigoše oni u Moravu, ter ih Rastislav i njegov puk velikom čašću i veseljem primiše, to više „što nošahu evandjelje u njihov jezik prevedeno“, i sabrav učenike predade ih njima u nauku. I počеше mladež u pismu učiti i u crkveno bogoslužje upućivati, ter narod u kršćanstvu podučavati i od raznih ga mana i poroka obraćati (Ž. K. 15. T. C. 7.).

No slovenska braća, kako već rekoh, ne bijahu vjerovjesnici u običnome smislu riječi — moravski puk bijaše po njemačkim i inim vjerovjesnicima već okršten — nego im je bila od kneza Rastislava namijenjena zadaća, da udare temelje i osnove samostalnoj crkvi moravskoj.⁷ Filozof Konstantin razumio je, da se to jedino dade polučiti, ako se odgoji narodno svećenstvo, koje će sposobno biti poduprijeti posao apoštolski i vremenom preuzeti upravu crkvenoga organizma u svoje ruke. Nu narodno se svećenstvo najlakše dade stvoriti putom narodne knjige i putom narodne liturgije. Znajući sve ovo, razumijemo, da je Konstantin odmah od početka moravskoga djelovanja najprečom si zadaćom uzeo, da bi takav kler i odgojio.

Konstantinov rad na Moravi u prvine bijaše najpače prosvjetni i književni. Po Ž. K. (14.) i T. C. (7.) Konstantin bio je jošte u Carigradu preveo evandjelje u slovenski jezik, a došavši na Moravu nastavi književni rad, te „u skoro prevede vas crkveni čin i nauči svoje učenike jutrnju, časove, pavečernjicu i tajnu službu“. (Ž. K. 15) **Drugim riječima filozof Konstantin bogoslužne knjige prevede na jezik slovenski, i poče ovijem jezikom i službu Božiju obavljati.**

Njeki pisci⁸ hoće, da Konstatin, boraveći u Carigradu, nije ni pomišljao, da uvede slovenski jezik u crkveno bogoslužje, nego da su ga kasnije na to sklonule prilike u Moravskoj. Nu moje je mnijenje, da su solunska braća već umah od početka odlučila uvesti slovenštinu u bogoslužje, na tom su od početka odlučila izgraditi sav uspjeh svoga djelovanja medju Moravljanima. Ta ideja je u najužem savezu sa njihovom misijom.

⁶ Rački: V. i dj. l. c. 142—148; Pastrnek: l. c. 32—36.

⁷ Pastrnek: l. c. 65. 66.

⁸ Pastrnek: l. c. 64. op.

Konstantin bijaše učen muž i poznašao prošlost naroda kršćanskih na Istoku, sám je pače učestvovao u nekome poslanstvu byzantinskome na dvor bagdaskoga kalifa 851. godine (Ž. K. 6.)⁹ i tamo je razumio, da svi istočni kršćanski narodi imadu i vlastitu crkvenu knjigu i vlastiti crkveni jezik, što su ga zadobili umah u doba svoga krštenja. Kod Kazara pako ne imadjaše Konstantin većega uspjeha baš što im je manjkala narodna knjiga. To je sve nukalo filozofa Konstantina, da postavi svoje djelo medju Moravljanima na tvrd temelj, da im osnuje knjigu, koju će razumjeti i da ju uvede u bogoslužje, odakle će ona najlakše u puk preći i u njem se raširiti.

Nikako ne smijemo sa uma smetnuti, da filozof Konstantin u svome djelovanju stoji na tlu velikih istočnih prosvjetitelja, koji su, šireći vjeru Kristovu, ustrajali nove i posebne crkvenonarodne tvorbe, a tome poslu osnova i podloga im bila liturgija u narodnom jeziku.

Drugo je dakako pitanje, je li Konstantin i u istinu **odmah**, čim je došao u Moravsku, i slovenskim jezikom bogoslužje obavljao. Odgovori na to mogu biti samo kombinacije više ili manje vjerojatne.

Jagić¹⁰ sluti, da je slovensko liturgisanje u Moravskoj u brzo počelo i da je Konstantin njeke domaće svećenike, koji su obredom i jezikom bili latinaši, predobio, te su i oni počeli slovenski liturgisati. Golubinskij¹¹ hoće da su sv. braća došla na Moravu u pratnji drugih grčkih svećenika, ter su u početku svi grčki liturgisali, dokle nijesu potrebne bogoslužne knjige bile pretočene u slovenski. Snopek je nakon mnogoga istraživanja došao do rezultata, da Konstantin „nije odmah služio liturgiju narodnim jezikom, nego da je tek nješto vremena prije svoga putovanja u Rim počeo liturgisati slovenski, i to možda ne svaki dan“.¹²

Vjerojatno je, da su sv. braća u Moravi već u najprvo doba bogoslužje obavljali slovenskim jezikom.

Dokazuje to sám fakat, što su preveli odmah bogoslužne knjige, jer takav posao nebi uzalud poduzimali. Dokazuje i 7. po-

⁹ Lamanski u Jagićevom: Archiv für slavische Philologie 1903. str. 544. sq.

¹⁰ Entstehungsgeschichte I. 13.

¹¹ E. Golubinskij Святыя Константинъ и Мефодій Moskva 1885. str. 21.

¹² Snopek: Konstantin a Methoděj l. c. 39. 40.

glavje T. C., u kom se veli, da su sveta braća na polazku iz Moravske „ostavila sve spise za službu crkvenu potrebite“, (et scripta ibi reliquerunt omnia, quae ad Ecclesiae ministerium videbantur esse recessaria). Najpače dokazuje to, što se je protiv njih digla jošte u Moravi oporba „latinskih arhijereja, jereja i njihovih učenika“, a medju inim razlozima svoje oporbe osobito su isticali, jer da novi misijonari slovenski liturgišu. (Ž. K. 15.)

Moramo naime znati, da su strani svećenici i nakon dolazka solunske braće ostali u Moravi. Bilo je to bez sumnje protiv volje kneza Rastislava. Istina, u doba, kada je njegovoposlanstvo poslo na byzantski dvor i u vrijeme dolaska svete braće, bio je on sretno protiv Nijemaca vojevao, ali već 864 godine bi prisiljen vjernost im priseći, i tako njemački kler u njegovoj zemlji ostade, pače se i posili.¹³

Sa Nijemcima su na Moravi djelovali i talijanski (ogljajski) svećenici.¹⁴ Moravska je naime u to vrijeme crkveno bila terra nullius t. j. ona nije spadala pod jurisdikciju nijednoga biskupa, pak su vjerovjesnici i svećenici iz svih krajeva slobodno mogli u njoj djelovati. Ti su vjerovjesnici ostali svaki pod jurisdikcijom vlastitoga biskupa, nu bit će da ih je bilo i **akefala**, t. j. takovih, koji ne stajahu ni pod kojom biskupskom oblašću.

Intelektualna i moralna vrijednost ovakoga klera bijaše niska, pak je lasno razumjeti, što o njima priča Ž. K. u 15. poglavlju. I iz djelovanja njemačkoga apoštola sv. Bonifacija, znamo, da su u susjedne, još neznabožne zemlje nasrtali svoćenici, koji nijesu tražili Božija slavu, nego korist svoju. Veliki njemački apostol u 55. i 72. svojoj poslanici¹⁵ tuži se na te ljude i uprav onako ih opisuje, kako i Ž. K. sto i dvadeset godina kasnije. Ljudi su, tuži se Bonifacij, bez znanja i naobrazbe, jedva uki štiti i pisati, tumače nauke suprotne crkvi katoličkoj, mnogi od njih ne zaredjeni a ipak vrše crkvene funkcije spremni za novac jednako služiti misu, kao i žrtvovati poganskim boštovima. U Moravskoj za dobe sv. braće takovi svećenici, da ugone pučkoj mašti i vjerovanju, uče o njekim veleglavim ljudima, što žive

¹³ B ö h m l e r: Die Regesten des Kaiserreichs unter den Karolingern 751—918. Neu bearbeitet von E. Mühlbacher. Innsbruck 1889. I. 1412. b.

¹⁴ To potvrđuju i fuldski annali od 874. Cf. Ginzcl: Geschichte der Slavenapostel 1861. 31. op. 8.

¹⁵ M i g n e: Patrologiae cursus completus (Pp. latini); LXXXIX. sv.; Jaffé: Bibliotheca rerum Germ. sv. III. Berlin 1866.

pod zemljom, vas gād, da je stvorenje djavaosko, i dozvoljavaju ljudima, da žrtvuju žrtve po starom običaju i zakonite žene da otpuštaju, a s drugima da brakove sklapaju. (Z. K. 15.)

Ti rdjavi popovi djavaoskom su mržnjom sv. Bonifacija progonili, pače su protiv njega i bunu digli. Nije bilo drugojače ni filozofu Konstantinu ni sv. Metodiju. Jalni na njih, jer im tlo ispod nogu otimlju, upotrebili su najzgodniju izliku i ustali su protiv braće osobito što slovenskim jezikom obavljaju bogoslužje, govoreći: „Tim se Bog ne slavi, jer ako bi to njemu ugodno bilo, nije li on mogao od prvine učiniti, da oni pišući besjede svoje Boga slave? Nu on je samo tri jezika odabrao: hebrejski, grčki i latinski, kojima je dostojno Bogu hvalu uzdavati“. (Z. K. 15.)

Odlika ovih triju jezika i tvrdnje, da su oni jedini izabrani za službu Božju, vraća nam se kašnje neprestano kano glavno oružje protiv slovenštine. Na zapadu je bila u to vrijeme ta misao posvuda raširena najviše zaslugom sv. Izidora Sevilskoga (636 †)¹⁶ koji u svojem glasovitom djelu *Originum libri XX.* u knjizi IX. raspravlja de *linguis, societatibus et cognatione*, pa u prvome poglavju veli „Tri su pako jezika sveta: hebrejski, grčki i latinski, koji se na čitavome svijetu najvećma odlikuju. Na tim je jezicima odsuda Pilatova na križu Gospodnjem bila napisana“. Slične već misli nalazimo i u epistoli sv. Jeronima na Heliodora, od njega ih preuze sv. Isidor, čije **Origines** služahu u vrijeme IX. vijeka kao leksikon svega crkvenoga znanja. Iz njegovih premisa o trim **svetim** jezicima stvorili su loši bogoslovi kašnje zaključak o trim **izabranim** i jedino dopuštenim **jezicima za bogoslužje**, pa su tim navodima i latinski svećenici pobijali filozofa Konstantina i njegovo djelo. Tako je odmah u početku svoga života slovenština imala dušmanâ, te je njen začetnik morao borbu voditi „kao David protiv Golijata“.

Nu pobjeda bijaše na strani slovenske braće. Puk moravski prionu uz nje. Njima je mil bio u crkvi slovenski jezik, jer su ga razumjeli, njima se milio i apoštolski život solunskih vjervjesnika.¹⁷ Uspjeh djelovanja sv. braće bio je potpun „i po proćkom slovu otvoriše se uši glusima, da slušaju riječ sv. Pisma i postade jasan jezik mucavima. Bog se obradova o tome i djavao bi postidjen“. (Z. K. 15)

¹⁶ Lijepo o tom raspravlja Snopck: List papeže Hadrijana 90—95.

¹⁷ Cf. Snopck l. c. str. 39.

Nu nijesu li sv. braća htjela, da im se trud i nastojanje u klici uguši, to im je bilo potrebno, da se pobrinu za svoje baštinike. Oni sami ne bijahu episkopi, pak nijesu mogli ni svećenika ni djakonâ zaredjivati, a pogotovo ne imadjahu vlasti da uredе crkvu moravsku i osnuju hijerarhiju, koja bi nositeljicom bila njihovih misli i pregnuća. Prirodno je za to bilo, kada su nakon nekoga doba njihovi djaci dovoljno bili u naucima i u bogoslužju podučeni, da su pomišljali, gdje bi ih mogli zarediti. U obzir nije mogao biti uzet nijedan susjedni biskup, po gotovo ne njemački, jer su oni prijekim okom gledali djelovanje dvojice braće solunske, a nekmo li, da bi im se sjeme razmnožalo, ili da bi im djelo autorizovali i odobrili.

U dobri čas čuje za njih papa Nikola I., te ih pozove u Rim. Gdje li je taj poziv braću zadesio, ne možeš iz vrela razgovijetno pročitati. Ž. K. (gl. 15—17.) priča, da je Konstantin proboravio u Moravskoj 40 mjeseci, pak na putu „da posveti učenike svoje“, iza kako je u Veneciji sa latinskim klerom raspru dovršio „rimski papa o njem obaviješten, posla, poruči po nj“. Ž. M. (gl. 5. 6.) hoće, da su apoštoli „nakon tri godine boravka, pokle se iz Moravske vratili, od pape Nikole poziv primili“. Jedini latinski izvor T. Cl. (gl. 7 8.) jasno veli, da su sv. braća primila poziv od pape Nikole I. u Moravskoj, jer priča, da su ostali u Moravi četiri i pol godine učeći puk u vjeri katoličkoj, a kada je papa Nikola čuo za njihovo djelovanje, da ih je apoštolskim listom pozvao u Rim.

Sve ove vijesti na prvi mah suprotne lako se dadu u sklad svesti nedostatkom stilistike (povratiše se == podjoše) i jasnoga hronološkoga prijegleda u slovenskim vrelima. Tako je nastalo i njihovo pripovijedanje ὕστερον πρότερον. Što se tiče razlike u vremenu boravka sv. braće u Moravskoj (3 godine, 40 mjeseci, četiri i pol godine), to se ta poteškoća daje riješiti time, jer se moralno govori o roku vremena, koji se može računati na duže ili kraće, već kako razno uzmeš terminus a quo (put iz Carigrada, dolazak na Moravu) ili terminus ad quem (polazak sa Morave, dolazak u Rim).

Iz izvora toliko se razabire, da je papa Nikola a ne Hadrijan pozvao sv. braću (T. Cl. i Ž. M.), a drugo i to, da je od početka Italija bila cilj njihovoga putovanja — inače što bi sv. braća u Veneciji radila? treće, na obim ovim pretpostavkama, kao i na tome, da su oni u vječni grad stigli pod Hadrijanom II.

(K. Ž. 17. T. Cl. 9.), mirne duše možemo stvoriti zaključak, da ih je Nikolin poziv morao jošte u Moravskoj zadesiti, jer da su ga primili u Veneciji, morali bi u Rim doći prije, nego je na Petrovo prijestolje sio Hadrijan II., pošto je od smrti Nikoline do izbora Hadrijanova proteklo kako znamo, mjesec dana, a za to vrijeme mogla su slovenska braća lasno prevaliti put od Mletaka do Rima.

Nikoje čudo za ovaj poziv od Nikole I. Bio je to papa univerzalnoga pogleda i djelatnosti, dostojan stajati o boku jednom Grguru I., a svakako najslavnije ime na Petrovoj stolici izmedj VII. i XI. vijeka, od Grgura I. do Grgara VII. Životna mu bila zadaća očuvati misao kršćanske pravice i crkvene zajednice protiv Fotija, ter u najtežim prilikama pokaza velju mudrost i zamjernu energiju. U vrijeme najžešćega spora izmedju Rima i Fotija godine 864. knez bugarski Boris primi sv. krštenje. Sklapajući on te godine mir sa Ljudevitom Njemačkim u Tullnu bio je to obećao¹⁸ i u istinu pozove on grčke svećenike u svoju zemlju. Fotij ga je nastojao uz svoju crkvu čvrsto privezati, te mu 865. pošalje pastirsku knjigu, u kojoj mu tumačio sve kršćanske dužnosti.¹⁹

Nu za kratko se Boris odvrnu od Carigrada sa istih razloga, s kojih je i Rastislav nastojao odijeliti svoju crkvu od Nijemaca. U ljeto godine 866. pošalje on svoje ljude i Ljudevitu Njemačkome u Režno i Nikoli I. u Rim, moleći ih, da mu pošalju svećenikâ i vjerovjesnikâ. Papa već nakon dva i pò mjeseca ispuni želju Borisovu, ter pod datumom od 13. novembra otpremi veliku poslanicu na bugarski narod i Borisa,²⁰ i pošalje biskupa Pavla iz Populonije i Formosa iz Porta, koji su imali da urede crkvene prilike u Bugarskoj. Grčki svećenici bijahu prognani.²¹ Ljudevit Njemački uzmože istom slijedeće godine 867. poslati pasavskoga biskupa Hermanricha u Bugarsku sa mnogobrojnim svećenicima i djakonima. Nu našavši oni tamo već latinske biskupe povrate se još iste godine u Njemačku.²²

¹⁸ Böhmler: o. c. 1412. a.

¹⁹ Marković: Cezarizam i Bizantinstvo. Zagreb, 1891. I. 436. sq.

²⁰ Jaffé-Wattenbach: Regesta romanorum pontificum. Lipsiae. 1885. I. str. 2812. Takodjer u Migne: Patrologiae cursus completus. Parisiis, 844—1865. T. 119. p. 978. sq.

²¹ J. C. Jireček: Geschichte der Bulgaren. 1876. str. 156.

²² Böhmler: o. c. 1419. g.

Tako je eto Bugarska došla u sferu rimske crkve i dalekovidni Nikola I. sve je poduzeo, da Bugarsku i politički („Michael, Bulgarorum rex“) i crkveno osili kao protutežu byzantinskoj premoći na balkanskom poluostrvu.

Spor između Rima i Carigrada radi ovih stvari dodje na vrhunac, ter u proljeće 867. izdade Fotij manifest protiv Latina, u kojem se žali radi njihovoga presizanja u Bugarsku i u ljetu iste godine na carigradskom saboru bi taj manifest usvojen.²³

U ovim eto prilikama morade Nikola I. čuti za Konstantina i Metodija i ništa prirodnijega, nego da je uznastojao privući ih sebi i rimskoj stolici. Njegov poziv u Rim morao je u Moravsku stići u ljetu 867. godine. „A oni primivši tu vijest, veoma se obradovaše, zahvaljujući Bogu, te bijahu dostojni, da ih apostolska stolica sebi pozove, pak do mala zaputivši se uzeše sobom i njekolicinu od svojih učenika, koje cijenjahu vrijedne biskupske časti i tako nakon njekoliko dana prispješe u Rim“. (T. C. 8.) Božiji ljudi u tome su pozivu gledali prst Providnosti i zalag, da će im se sve želje i nade ispuniti, to više, jer je polje njihovoga djelovanja ležalo u granicama rimske patrijaršije.

Nipošto ne smijemo misliti, kao da je rimska crkva našoj sv. braći tudja bila. Po svemu sudeći bili su oni pristaše zbačenoga patrijare Ignacija, s kojim su bolji življi grčke crkve uporno se borili protiv Fotija. Znademo pod izvjesno iz Anastazijevoga predgovora aktima IV. oekumenskoga sabora od 869., da je Konstantin odavna već pobijao nauku Fotijevu o dvama dušama (Platonov trihotomizam *σῶμα, ψυχή, νοῦς*), prije nego je u can. XI. istoga sabora ona bila osudjena. Metodije²⁴ pako bijaše opatom polyhronskoga samostana, koji je bio skupa sa okolišnim manastirima, ignacijevski. Kako su pape bili odlučni braniči prava patrijare Ignatija, to lako možemo otale zaključiti na sympatije Konstantina i Metodija za Rim. Mislim pače, da neću krivo zaključiti, ako ustvrđim, da su sv. braća još u Carigradu pomišljala, da će iz Morave u dobroj zgodi poduzeti veze i put u Rim. Ne sluti li na to, što su oni sobom uzeli kosti sv. Klementa i ponijeli ih u Moravu? Nadalje sv. braća, kao rodjeni Solunjani, spadali su de jure u područje patrijaršije rimske, i kao konservativni legitimiste rimskoga patrijaru smatrahu crkvenom svojom

²³ Marković o. c. str. 440. i 446.

²⁴ S n o p e k : O pravomocnosti svatých Cyrilla a Methoděje roku 863 až 867. Prag 1900. str. 10. 11.

oblasti. Sve nam to tumači ono „veselje“, kada slovenski apostoli primiše poziv u Rim.

Oni krenuše na put preko Panonije i Venecije. Njeko vrijeme se ustaviše kod Kocela, kneza panonskih Slovena, koji veoma užljubi slovensku knjigu, ter dade Konstantinu 50 djaka, da ih u njoj podučí, ter mu iskaza veliku čast i iz svoje ga zemlje isprati. A Konstantin ni od Rastislava ni od Kocela ne uze ni srebra ni zlata, sijući evandjeosko slovo bez nagrade, nego samo od obojice isprosi 900 zarobljenika i pusti ih na slobodu. (Ž. K. 15.)

U Veneciji, kao prije u Moravi, morade izdržati borbu sa latinskim klerom, koji ustade protiv slovenštine u bogoslužju. Bez sumnje je Konstantin u Veneciji slovenštinom liturgisao, pak je tako došlo do raspre sa latinskim svećenicima, koje nazva Pilaticima, što prema Pilatovu napisu na križu dopuštaju samo tri liturgijska jezika: hebrejski, grčki i latinski. Gvozdenom logikom i zlatnom rječitošću pobije ih on, govoreći:

Nijesmo li mi pred Bogom svi jednaki? Ne grije li nas jednako žarko sunašće? Ne srčemo li jednako Božiji zrak? I tako se vi ne stidite samo tri jezika ustanoviti, a ostalim svim jezicima i plemenima velite da budu glusi i slijepi? . . . . Mi znademo mnogo naroda, koji umiju knjigu i Bogu slavu uzdavaju svaki u svojem jeziku . . . Armeni, Persi, Avazgi, Iveri, Sugdi, Goti, Obri, Turci, Kazari, Aravljani, Egipćani i Syri i ini mnogi. Ako pako ne ćete od njih razumjeti, barem sv. Pismo priznajte za sudiju. David vapije: Pojte Gospodu, sva zemlja, pojte Gospodu pjesmu novu . . . i opet: Hvalite Boga, svi jezici, i hvalite ga svi ljudi, i svaki duh da hvali Gospoda . . . Nu, braćo, ako vam i dodjem u jezicima, koju vam korist nosim, ako ne govorim objavljenje i razumljenje vjernim nego nevjernim . . . (Ž. Č. 17.)

Ovim riječima ih „posrami, ostavi ih i otide“.

II. Solunska braća borave u Rimu.

Odobrenje slovenštine u bogoslužju po Hadrijanu II. Njihovo zaredjenje. Ćirilova smrt.

Sv. braća došavši u Rim ne nadjoše na papiskom prijestolju Nikole I., koji je svijetom promijenio 13. studena 867., nego Hadrijana II. (zasio na 14. prosinca 867.—872.) Ovaj papa pošao je posvema stopama svoga predšasnika; misli Nikoline bijahu mu vodilje u djelovanju, zato ga i suvremenici i nazivali Nicolaiticus. Radosno on sv. braću u Rim dočeka, ter „izidje im u susret sa svim gradjanima, držeći svijeće, jerbo nošahu sobom moći sv. Klementa,¹ mučenika i pape rimskoga“. (Ž. K. 17. Ž. M. 6. T. C. 9.)

Nu od ovoga lijepoga dočeka mnogo je važnije, što je papa Hadrijan II. rad sv. braće u Moravi u svakom pogledu odobrio, sve njihove molbe i želje ispunio, slovenski jezik u službi Božijoj i liturgijske knjige potvrdilo, te njih i njihove djake zaredio.

Izvori naime pripovijedaju: i blagoslovi papa „njihovo učenje i položi slovensko evangjelje na oltar sv. Petra“ (Ž. M. 6.) i primivši knjige slovenske posveti ih i položi u crkvi sv. Marije, koja se Fatne zove, i pojahu nad njima sv. liturgiju, pak naloži papa dvjema suburbikarnim biskupima, Formozu i Gondrihu,² da posvete slovenske djake“. (Ž. K. 17.)

¹ Najlegendarniji papa prvoga doba. † na Kersonu oko godine 101. Na kazarskom poslanju svete moći mu našao Konstantin, i ponio sobom u Byzant, a odanle u Moravsku i Rim. (T. C. 2—5.).

² Formozo bio je od 864. godine biskupom u Portu. Koncem 866. bi poslan u Bugarsku nu 868. boravljaše i opet u Rimu. Od 891—896. bijaše papom.

Gauderich bijaše biskup velletrijski od 867—879. Vrlo odličan muž crkveni svoga vremena. Sudjeluje na rimskoj sinodi 869. godine, mnogo se trudi za kult sv. Klementa, mecena je crkvene knjige. Godine 879. iza kako je Fotije na koncilu carigradskom sa Rimom se izmirio, u posebnom pismu se Gauderichu preporučuje. Ličnost njegova je postala mnogo jasnije otkrićem poslanice bibliotekara Anastazija na nj, u kojoj mu šalje njeke podatke za djelo o sv. Klementu. Izdao ju je profesor Friedrich u Münchenu 1892. Isp. Pastrnek o. c. 16. i 20. ter 246—249.

Nu ovo odobrenje papino izvojšteno je i u Rimu tek nakon živoga spora sa mnogim latinskim svećenicima. Imademo tomu traga u Z. M. 6., gdje se pripovijeda o ljudima, koji govorahu „da nije pristojno nijednome jeziku imati svoju azbuku osim hebrejskom, grčkom i latinskom, prema Pilatovom natpisu na križu Gospodinovom“. Bez sumnje je i u vječnom gradu Konstantin protiv Pilaticima svoje djelo branio tako oduševljeno i rječito, kao u Veneciji. Papa Hadrijan prista uz njegovo stano- vište, odsudi protivnike, pače i jednome biskupu, protivniku slovenštine, naredi, da obavi zaredjenje slovenskih djaka. Istina Snopek (List papeže Hadriana l. c. 89.—91.) ovo mjesto nastoji kao tendencijozno ishitreno zabaciti, te se trudi ustanoviti ne- smisao, da bi papa jednome izopćeniku naložio „redjenje obaviti“, nu ovaj tumač moravskoga povjesničara je samo jedna karika u njegovom dokazivanju „fotijevske natruhe“ u Žiću Metodijevom. Po mome mnijenju nipošto se ne smije toliko isticati izraz **проркати**, koji ovdje drugo ništa ne znači, nego **zabaciti, osuditi** mnijenje trojezičnika. Ovdje je Ž. M. u potankostima ispravno, pak mu se zato ni u ovoj vijesti ne smije vjerodostojnost poreći. Pače meni je vrlo vjerojatno, da je biskup Formozo bio jedan od protivnika slovenštine. Boraveći naime u Bugarskoj on je latinski bogoslužje obavljao, pak mu se lako mogla prividjeti slovenska liturgija Konstatinova suvišnom za uspješno širenje kršćanstva kod Slovena. Ne smijemo pako zaboraviti, što i gore spomenusmo, da su se u to vrijeme na Zapadu prema enciklopediji sv. Isidora u istinu samo tri jezika smatrala za bogoslužje odabranima.

Po T. C. 9. filozof Konstantin i Metodij bijahu zaredjeni u biskupe, a ostali njihovi djaci u svećenike i djakone, dočim po Ž. M. 6. sv. Metodije bi zaredjen na „popovstvo“, a od ostalih učenika bijahu trojica posvećena u popove, a dvojica u anagnoste.

Čitavo ovo pitanje o zaredjenju i same sv. braće i njihovih djaka je teško, jerbo nije sklad u izvorima. Ž. K. u opće ni ne spominje tako važan čin u životu Konstantinovom: njegovo posvećenje za biskupa, a ipak ne smijemo o tome sumnjati, kada nam ga jamči pisac T. C., koji je svoju stvar pisao pod okom Gaudericha, koji je sam osobno sudjelovao pri zaredjivanju Konstantinovih učenika.

Očita je pako protivnost izmedju T. C. i Ž. M. u pogledu sv. Metodija. Po T. C. bio bi Metodije skupa sa Konstantinom u Rimu za biskupa zaredjen, a po Ž. M. tek je posvećen na po-

povstvo (svećeničtvo, presbyterat). Odatle se je razvila još i danas ne dovršena rasprava, nije li Metodij već prije svoga dolaska u Rim bio svećenikom, što da pretpostavlja T. C.

Njeki historičari to i tvrde. Tako na pr. Rački. Glavni dokaz za njihovu tvrdnju jest u tom, što su po Z. M. 4. car i patrijara ponudili Metodiju arhiepiskopsku čast, pošto se je povratio sa bratom od Kazara, a kada ju odbio, prinukaše ga, da primi igumanstvo u polyhronskom samostanu. Sve to pako, vele, ne bi moguće bilo, da nije Metodije bio svećenikom.³

Nu ti navodi nemaju absolutnu dokaznu snagu. Mogla je arhiepiskopska čast biti ponudjena Metodiju, i ako nije jošte bio svećenik. Tà sám car Mihajlo je u nekoliko dana dao za biskupa zarediti Fotija **svjetovnjaka**, po gotovo je mogao baviti se mišlju, da to učini sa strižnikom i monahom Metodijem, i to u duljem roku, po čem ne bi ni došao u opreku sa kanonima. **Igumani pako prema onodobnoj disciplini istočne crkve nijesu morali biti svećenici.** U to su vrijeme i na Zapadu ne rijetko postajali opatima posvemašnji svjetovnaci (abbacomites).⁴

Za to bih i ja, izgradjujući da Ž. M. točnije i detailnije opisuje događaje sv. Metodija nego T. C.,⁵ ustvrdio sa Golubinskim, Jagićem i Pastrnkom,⁶ da je sv. Metodij istom došavši u Rim sa Konstantinom bio „posvećen na popovstvo“, a nakon smrti Konstantinove da je zaredjen za biskupa, kojom pako zgodom, to ćemo kašnje točnije ustanoviti.

Snopek u svojem djelu: List papeže Hadriana iznosi kombinaciju na osnovu 3. i 4. poglavlja Ž. M. (ne odreče, nego podje i služio je [διζζορσθν] kao sluga mladjemu bratu pokoravajući se njemu), da je Metodij bio još prije kazarskoga poslanstva zaredjen djakonom, i kao takav da je došao u Moravsku i u Rim.

---

³ „Metod dodje u Rim kano svetjenik“... „Bude imenovan igumanom znamenitoga polychronskoga samostana, kome ne bi bio mogao predstojati kano svjetovnjak“. Rački: V. i dj. str. 222.

⁴ Isp. Snopek: List papeže Hadriana II. 55—57. i osobito savršenoga poznavaoa povjesti istočne crkve: E. Golubinskij: История русской церкви. Т. I. 2. Москва 1881. str. 291.

⁵ Translaciji Clementis bijaše „glavna svrha opisati našašće moći sv. Klementa, i kako bijahu donešene u Rim, žiče pako našasnika opisuje kano (u koliko) skopčano s istiem našašćem, ... te ne razlučujuć vremena u opće pripominje, da Hadrijan oba posveti za biskupa“. Rački: l. c. 221.

⁶ Golubinskij l. c. Jagić l. c., str. 24.; Pastrnek l. c. 87. sq.

U Rimu je ponajprije zaređen svećenikom, a tek kasnije biskupom. Snopkova⁷ kombinacija nije bez vjerojatnosti, ali se pokornost Metodijeva Konstantinu i odanle može tumačiti, što on nije bio tako učen i bogoslovski školovan kao mlađji mu brat i što je kao monah vezan bio na posluh.

Prema ovim navodima bijaše dakle Konstantin zaređen za biskupa, Metodije i još druga tri njihova djaka za svećenike, a dvojica za štioce, anagnoste.

„I pošto bijahu posvećeni, odmah pojahu liturgiju u crkvi sv. Petra slovenskim jezikom, i drugi dan pojaše u crkvi sv. Petronille i treći dan pojaše u crkvi sv. Andrije, a poslije u crkvi velikoga učitelja vašelenskoga Pavla⁸ apoštola i pojaše čitavu noć slavosloveci slovenski, i u jutru liturgiju nad grobom njegovim, imajući za pomoć Arsenija,⁹ jednoga od sedam biskupa, i bibliotekara Anastasija“. (Z. K. 17.)¹⁰

⁷ List papeže Hadriana II. l. c. 55—65.

⁸ Crkve, koje se spominju u 17. pogl. Ž. K., uz lateransku baziliku, jesu najznamenitije i najhistoričnije crkve u Rimu. Sv. Marija, koja se nazivlje Fatne (φάτινη = jaslice), jest drevna bazilika S. Maria Maggiore. U njoj bijaše od vremena Xysta III. (432—440.) kapelica sa jaslicama, pak za to bi od šestoga vijeka nazivana S. Maria ad praesepe (Grisar: *Geschichte Roms und der Päpste*. Freiburg 1901. I. str. 374). Sv. Petar može biti samo vatikanska bazilika. Pod sv. Petronillom i sv. Andrijom bez sumnje se imadu razumjeti crkve, koje stajahu u blizini Vatikana (Grisar o. c. 216.) Sv. Pavao je slavna bazilika nad grobom apoštola narodâ izvan Rima na putu u Ostiju.

⁹ Arsenije biskup u Horti u Etruriji, dugo vremena bijaše apokrisijar na carigradskom dvoru. Bio je u velikom ugledu kod Nikole, a u početku i kod Hadrijana. Nu 7. ožujka 868. ugrabi njegov sin Eleutherije papinu kćerku (i Hadrijan i Arsenije, prije nego stupiše u kler bijahu oženjeni), i od ovoga dana počinje i za nj i za rođjaka (a ne sina, kako hoće Pastrnek l. c. 88. op. 82) mu bibliotekara Anastazija najveća nedaća. Umrije još iste godine. Životopisac griješi držeći ga suburbikarnim biskupom, na svu priliku da ga je zamijenio sa Formozom, koji je bio jedan od sedmorice (u Portu [Hergenröther: *Photius* 1867. II. str. 233—236 i Hefele: *Conciliengeschichte*, Freiburg 1879., IV. 295. sq.]).

¹⁰ Najznatniji književnik i najbolji poznavalac grštine u svoje vrijeme u Rimu. Čovjek nestalna značaja i burnih doživljaja. Tečaj života njegovog tekar je Hergenrötheru u svom Photiju i svojoj crkvenoj povjesnici razjasnio i u jezgru skupio u svom članku Anastasius u Wetzler-Welteovu *Kirchenlexikon* II. izd. I. c. 788—792. Za Leona IV. kardinal-svećenik sa naslovom sv. Marcella morade iz Rima bježati, nu kod Nikole I. znade se domoći upliva i postade opatom manastira Bl. Djevice

Ovdje se samo sobom zadaje pitanje, u kojem li su obredu bili Metodije i slovenski učenici od Formoza i Gaudericha zaredjeni i kojim li su obredom bogoslužje obavljali. Na prvo pitanje ne će biti teško odgovoriti: jasno je, da latinski biskupi Formozo i Gauderich nijesu mogli rediti ih grčkim obredom, jer ga nijesu ni poznavali. Za Gaudericha pače očitó znademo iz poslanice bibliotekara Anastazija, da nije grčki ni razumio.¹¹

Nu iz jednoga mjesta u Z. M. 6. možemo slutiti, da su i od latinskih biskupa samo one primili redove, koji su bili prema disciplini grčke crkve. Poznato je, da se u crkvi dijele redovi u više i niže. Nu dokle zapadna crkva broji četiri niža reda: ostijarije, lektore, exorciste i akolyte, grčka crkva u kašnje doba poznaje samo jedan niži red i to anagnoste (ανγνωσται), koji odgovaraju latinskim lektorima. U 4. poglavlju Z. M. izriješno se pako veli, da je papa naložio nekom biskupu, da od slovenskih učenika zaredi „tri popa i dva anagnosta“. Dakle se odavde punim pravom može zaključiti, da su djaci naših sv. apoštola zaredjeni prema disciplini istočne crkve. Z. M. naime pisano je od čovjeka, koji je živio na tlu utrakvističnom, t. j. takovom, na kojem je bio u porabi i jedan i drugi obred, ter je poznavao točno razlike između njih, pak ih diljem cijele legende i posebnim izrazima označuje.

Što se obreda tiče, kojim je filozof Konstantin još u Moravskoj sv. službu obavljao, a kasnije njegovi učenici u Rimu, nema sumnje, da je to bio grčki. Filozof Konstantin drugoga ni ne znadijaše. Tom je obredu u prvi kraj učio i svoje učenike, koje je docnije poveo u Rim na posvećenje Tome su obredu pripadale i bogoslužne knjige, koje je preveo, kada je u Moravu došao. „Do malo prevede *прѣложи*¹² vas crkveni čin, i pouči

---

Transtevere, a Hadrijan ga pače odmah u početku svojega pontifikata podiže na čast bibliotekara, koju su redovito biskupi obnašali, ali radi smutnje sa Hadrijanovom kćerju bi svrgnut i izopćen. Ipak ga papa već 869. primi u milost, te pošalje na opći koncil u Carigrad. Tuj je dobre usluge učinio papi. I kod Ivana VIII. stajaše u velikom ugledu. † iza 879.

Hefeles misli, da su bila dva Anastazija, te razlikuje kardinala od bibliotekara istog imena. (cfr. Photius II. str. 228. sq. te Hefeles: Conciengeschichte. IV. str. 373.)

¹¹ Pastrnek l. c. 246. sub. 1.

¹² U mnogim rukopisima čita se izraz *прїемъ* (prijem, recept). Nu kako većina rukopisa ima izraz *прѣложъ*, i kako se samo taj izraz nalazi u pohvalnom slovu sv. Ćirila, te u srodnome, paralelnome mjestu

svoje učeníky u jutrnjoj, u časovima, večernji i pavečernjici¹³ i tajnoj službi“. (Ž. K. 15.) Istina Berčić u svome posljednjem, dragocjenom djelu¹⁴, dokazujući „da solunska braća nijesu uvela službe drugoga (grčkoga) obreda, nego pridržala onu, što su bili našli (naime rimskoga obreda), te je samo prevedoše na slovenski“, za svoju tvrdnju ponajpače navadja ovaj tekst Z. K., ter veli, da se crkvena služba (samo) po rimskome obredu dijeli u jutrenju, časove, večernju i pavečernjicu „dočim kad bi naši apoštoli uveli bili istočni obred, drugojačija bila bi ta razdioba.“ Snopek pako gradeći na čitanju *въсь цркъвкыи чинъ приенъ* hoće, da **crkveni čin** znači „obred“, ordo ecclesiasticus, officium ecclesiasticum, pa tvrdi, da je Konstantin brzo iza svoga dolaska na Moravu „poprimio cijeli crkveni red rimski: odrekao se grčkoga, a prihvatio obred rimske crkve.“¹⁵

Premda ova dva odlična naučnjaka hoće iz ovoga teksta Ž. K. 15. da proštiju, da je Konstantin uveo bogoslužje po obredu rimskom, **ono sam ipak protivnoga uvjerenja, da ovdje crkveni čin, jutrena, časovi, večernja i pavečernjica jesu u istinu bogoslužne knjige po grčkome obredu.**

Paralelno mjesto u Ž. M. imademo u 15. poglavlju. Tamo se govori o Metodijevome književnome radu iza smrti Konstantinove, pak se kaže, da je Metodije „sa filozofom preveo samo psalterij i evandjelje sa apoštolom, ter izabrane crkvene službe“.

Oba mjesta naravnije se shvaćaju, da govore o **bogoslužnim knjigama po grčkome obredu. Ne smeta, što u navodima Žića Metodijeva i Konstantinova ne susrićemo kasnije terminologije grčkih liturgijskih knjiga, jer istom od ovoga vremena, od IX. vijeka, i na Istoku i na Zapadu dobivaju bogoslužne knjige svoju današnju razdiobu i svoj današnji oblik. Vrh toga je i prirodnije, da je Konstantin, obredom Grk, grčke, a ne latinske knjige prevadjao, koje mu bijahu malo poznate. — Protumačit ćemo oba teksta.**

Ž. M. 15., to usprkos Snopekovom nastojanju (Studie Cyrillo-metodějské, V. Brně 1906. str. 161. 162) moramo pridržati ovo štijenje. Isp. i Rački: l. c. 157. op. 5.

¹³ Tko i malo razumije u bogoslužne knjige, ne može pavečernjicu drugojačije na latinskom jeziku označiti nego kao Rački l. c. 157. sa completorium. Isp. Jagić l. c. I. 13.

¹⁴ Berčić: Dvije službe str. 78.

¹⁵ Snopek: Studie str. 165—166. „Konstantin-Cyryll tedy brzo po svém na Moravě přichodě přijal celý cirkveni řád rimsky: vzdal se řeckého a přijal obřad římské církve“ str. 165.

Pod izrazom „vas crkveni čin“ može se razumjeti **sveukupnost** istočnih crkvenih obreda, koje po tom auktor Ž. K. detaljno nabraja: jutrenu, časove, večernju i pavečernjicu, ter tajnu službu. I danas se još pod „crkvenim činom“ razumijeva u istočnoj crkvi kako u opće čitavo bogoslužje, tako i pojedine njegove česti.

Jutrena, časovi, večernja i pavečernjica jesu dijelovi istočne knjige, koja je danas poznata pod imenom *Ἐρολόγιον* (časoslov). Glavna sastojina ove knjige bijaše već u ono doba psaltir, pak i Ž. M. izriječno veli, da ga je Metodije još sa Konstantinom bio preveo. Ta knjiga odgovara latinskom brevijaru.

Tajna služba Ž. K. jest isto, što se u Ž. M. spominje pod imenom **izabrane službe crkvene**. Pod tim se izrazima ima razumjeti liturgija u najužem smislu riječi, a ujedno obredi za obavljanje sv. sakramenata. Tajna služba dakle bit će da je sadržavala obrede, koji se danas nalaze u dvjema bogoslužnim knjigama grčke crkve: u liturgijaru, služebniku, u kojem se nalaze liturgije sv. Bazilija i sv. Ivana Zlatousnika, ter u euchologiju, trebniku, koji sadržava obrede kod dijeljenja sakramenata, crkvene blagoslovine, pogrebne obrede. — Tajna služba i izabrane službe crkvene odgovaraju današnjem rimskome misalu i ritualu zajedno

Bijaše još jedna vrlo važna knjiga bogoslužna, u kojoj se nalazile sve epistole i sva evandjelja, što se štala i pjevala kod Božije službe. I o toj knjizi imamo spomena. Ž. K. pripovijeda, da je Konstantin već u Carigradu evandjelje preveo. Ž. M. točnije označuje, što se ima pod tim prijevodom razumjeti, pa govori o evandjelju sa apoštolom (t. j. o knjizi evandjelja i poslanica, danas evandjelistar i apoštol).

Iz ovoga razlaganja slijedi, da je neispravna gore navedena tvrdnja Berčićeva, è je dioba bogoslužnih knjiga od Konstantina prevedenih (Ž. K. 15.) nužno bila po rimskome obredu; po gornjim izvodima sudeći bila je prije po grčkome. Arhivar pako Snopek, osnivajući svoje razlaganje na pretpostavci, kao da je prvotni tekst glasio „vas crkveni čin prijem“ hoće, da je Konstantin poprimio u Moravskoj rimski obred, pa zaključuje, da je Konstantin „odmah pri svome dolasku primivši obred rimski, ponajprvo preveo s latinskoga psaltir i izabrane službe, a kasnije čitavo bogoslužje rimsko“. ¹⁶ Nu ovo Snopekovo čitanje, kuda se ne

¹⁶ Snopek: Studie str. 116. „na Moravu prišed, přijal cirkveni řad řimský, a napřed přeložil z latiny žaltár a vybrané služby a později celý řad bohoslužebný řimský ostatní.“

može sa filoloških razloga usvojiti, tude je u očitaj opreci sa psihološkim zakonima, jer Konstantin došavši u Moravsku nije s lake ruke i odmah mogao napustiti svoj, grčki obred, a prihvatiti tudji i nepoznati mu obred latinski. To se protivi naravnoj konservativnosti svakoga čovjeka.

Nemamo dakle nipošto dovoljnoga razloga odstupiti od najprirodnijega shvaćanja, da je filozof Konstantin **grčke** obredne knjige preveo i da je po tom i **grčkim** obredom liturgisao, kako još u Moravskoj, tako i kasnije u Rimu. A to možemo i drugim dokazima potkrepiti.

Tako osobito iz pripovijedanja Ž. K. 17., da su sv. slovenskim apoštolima pomogli na grobu sv. Pavla obavljati liturgiju biskup Arsenije i bibliotekar Anastazije (i u jutro pjevaše liturgiju nad sv. grobom njegovim, imajući na pomoć Arsenija, biskupa, jednoga od sedmorice, i Anastazija bibliotekara) — punim pravom zaključujemo, da je to moglo biti samo u grčkom jeziku, a po tom i u tom obredu. Nijesu bo **zaludu baš Arsenije i Anastazije odabrani**, o kojima od drugud znamo, da su poznavali grštinu, što je u ono doba u Rimu bila rijetkost.

Vrh toga i ono ne smijemo prešutjeti, da Ž. K. bogoslužje svedje nazivlje liturgijom. Nu staroslovenski izvori najranijega porekla službu Božiju prema rimskom obredu nazivlju misom, kako se je općenito već u ono doba rimska liturgija na čitavom zapadu (pa i na istoku) nazivala. Tako Ž. M. više puta spominje misu. Za taj izraz i naziv bez sumnje je znao i pisac Ž. K., jer ako on i nije istovjetan sa piscem Z. M., bez sumnje mu je bio taj termin poznat, gdje on i manje poznate latinske izraze rabi, tako titulus (Ž. K. 15.).

Prema tome, kako se nigdje u Ž. K. ne rabi izraz misa, možemo zaključiti, da Konstantin za života svoga nije drugim obredom služio nego grčkim, obavljao je liturgiju a ne misu.¹⁷ Gotovo je suvišno i spomenuti, da je to bilo u azbuki glagoljskoj.

Tako i lakše i brže, nego li mišljahu bile su sv. braći izpunjene sve želje i nade; njihovo djelovanje u čitavome opsegu bi potvrđeno, pače ih Hadrijan jasno uze u zaštitu proti svim protivnicima. „Filozof, priča njegov životopisac u 17. poglavlju,

¹⁷ I kasniji izvori govore o grčkom obredu. Tako pop Dukljanin piše: itaque Constantinus vir sanctissimus... literam lingua slavonica componens, commutavit evangelium Christi atque psalterium et omnes divinos libros veteris et novi testamenti de graeca littera in sclavonicam nec non et missam ei ordinans more Graecorum

ne prestajaje dostojnu hvalu uzdavati Bogu sa svojim učenicima o svemu tome“.

Nu sv. Ćiril ne mogaše za dugo uživati plodova svojega truda i rada. Bolujući već u Carigradu (Z. K. 14.), skrše ga daleki putovi u Moravsku, a odanle u vječni grad, te on tamo upade u bolest i predvidjajući, da mu nema ostanka, uze na sebe monaško ruho i privolom papinom (T. C. 10.) promijeni si ime Konstantin u Ćiril, i poživi još pedeset dana. (Ž. K. 18.). Na času samrtnome okružen bratom i djacima svojim, prozbori toplu i ganutljivu molitvu: Gospode, Bože moj, koji si sve andjeoske redove i netjelesne sile stvorio, nebo razapeo, a zemlju osnovao i sva sućstva od nebiti u bit priveo, koji slišaš one, koji volju tvoju tvore i tebe se boje i ophranjuju tvoje zapovijedi, poslušaj molitvu moju i vjerno sahrani stado, kome si me pretpostavio, nesposobnoga i nedostojnoga raba tvojega, oslobodi ih bezbožne i poganske zloće onih, koji tebe pohuljuju i pogubi trojezičničnu herezu,¹⁸ i pomnožaj crkvu tvoju, i sve u jednodušju skupi i stvori izvrsne ljude, jednomisleće u istinitoj vjeri tvojoj i pravome ispovijedanju, i udahni u srca njihova slovo tvojega uslišenja tvoj bo je dar, ako si nas nedostojne primio na ispovijedanje Hrista tvojega, koji se oštre na blaga djela i tebi ugodna tvore. Koje si meni dao, kao Tvoje, Tebi ih predajem, ravnaj njima silnom desnicom svojom i pokrij ih krovom svojih krila, da svi hvale ime Tvoje, Oca i Sina i Duha svetoga. Amen. (Ž. K. 18.).

Nu skrb je Konstantina na času samrtnome morila, kome li će ostaviti baštinu svoju. Njegov trud je bio blagoslovljen i donio je već obilate plodove, nu sve to bijaše tekar početak. Brat njegov Metodije kao da ne bijaše čovjek, kome se mililo stajati na čelu misijonarskome djelovanju; čini se kao da je namišljao povući se u zabit svoju, vratit se u samostan. Tako jedino možemo protumačiti i riječi Konstantinove, koje je umirući na dušu stavio bratu svome: „I obrati se bratu svome Metodiju i reče mu: Eto, brate, suprežnici bijasmo, jednu brazdu težeći; i ja na tlo padam, dokončav dan svoj, ti pako goru ljubiš veoma (Olymp, manastir); nu nemoj radi gore ostavljati svojega učenja, kojim možeš, da spašen budeš“. (Ž. M. 7.).

Želja bratova bijaše Metodiju zapovijed. I ako protiv volje postade on baštinik njegovih namisli i njegovoga truda i mara.

¹⁸ Ne treha ovdje uzimati herezu u strogom smislu riječi, kako to čini Snopck: List papeže Hadriana str. 90., nego znači uopće krivo mnijenje

Metodije dostojno ispuni oporuku svoga brata, Učitelja i Prosvjetitelja čitavoga Slovenstva. Konstantin umre u naponu muževne snage, 42 godine star, 14. veljače 869. godine. (Ž. K. 18.)¹⁹

Prema želji „majke“²⁰ hotio ga je Metodije sahraniti u samostanu, iz kojeg je pošao bio, ali na odlučnu riječ Rimljana ipak bi filozof sahranjen u Rimu. Papa mu bio odredio za pokoj vlastitu grobnicu u Sv. Petru, nu popusti ipak molbi Metodijevoj, te bi položen u lijes i „u grob ob desnu stranu oltara u crkvi sv. Klementa“. Sahraniše ga Rimljani sa najvećim počastima „kako se papa sahranjuje“. I kada se na njegovom grobu počеше čudesne stvari događjati, iskazivahu mu Rimljani svetinju i čast i nad njegovim grobom naslikāše ikonu njegovu, i počēše gorjeti luč noć i dan, hvaleći Boga, koji tako proslavljuje one, koji ga diče“. (Ž. K. 18., T. C. 12.)²¹

¹⁹ Ž. K. veli 14. dan mjeseca februara, drugoga indikta, od stvorenja svijeta 6337. Rok je ovdje označen po carigradskoj eri, koja broji do Hristova rođenja 5508. godina, a jednako i po carigradskim indikcijama. Ova se era rabila i u rimskoj kancelariji od 584—1087. (Cfr. Nirschl: Kirchenhistorische Propädeutik. Mainz 1888. 290. 293.)

²⁰ Po Snopeku: O pravomocnosti l. c. 10. ima se „majka“ shvatiti alegorično: to jest sam polychronski manastir.

²¹ Za historiju sv. Ćirila najbolji nam je izvor Žiće njegovo (nazivlje se takodje druga panonska legenda za razliku od prve (Ž. M.), rjeđe starosrpska legenda). Legenda si je stekla priznanje istom od 1843. god., kada je Gorkij u Москвитянинъ-и oba žića (i Ćirilovo i Metodijevo) izdao i raspravio ih. Kritički je najtemeljitiije ispitao ovo vrelo A. Voponov u svome djelu: Кирилъ и Мефодій, Главнѣйшіе источники для исторіи свв. Кирилла и Мефодія (Kiev 1877.), nu jedva se njegovi rezultati u svemu mogu usvojiti. Po mome mnijenju potječe legenda svakako od jednoga učenika Ćirilova, čovjeka potpuno grčke kulture, koji je rabio pri pisanju na vlastito djela velikoga svoga učitelja. Legenda je hagijografski spis, u svemu ističući radnju i djelovanje svoga uzornika, pak za to često gubi sa vida ine za historiju dragocjene podatke. Je li u izvorniku napisana grčki ili slovenski — mnijenja su pocijepana.

Isp. o svemu tome izvrsno djelo P a s t r n k a: Dĕjiny slovanských apostolů l. c. str. 4 - 9. ter 13—15.

Jednako je dragocjen izvor za Ćirilovu povjesnicu i Translatio Clementis. Izdana je po prvi puta od Bollandista u njihovim Acta sanctorum, Martii Tomus II., Antwerpiae 1668. fol. p. 19 - 21. Dobrowsky usuprot slovenskim vanredno je cijenio taj latinski izvor, od njega i polazi naziv „italske“ legende, pravije bi bilo, kako primijećuje O. Martinov „rimske“ Mnogo je svjetla uneseno u ovu stvar izdanjem lista bibliotekara Ana stazija biskupu Gauderichu, što ga je našao monakovski profesor Friedrich (J. F r i e d r i c h: Ein Brief des Anastasius bibliothecarius an den Bischof

Danas je vrlo teško ustanoviti grob Svetiteljev. Drevna bazilika sv. Klementa u provali je normanskoj 1084. godine izgorjela, pa je bila i zasuta, a nova je na njenim ruševinama pola vijeka kasnije, god. 1128., podignuta. Tako je prvobitno mjesto počinka sv. Ćirila zameteno.²²

Gaudericus von Velletri über die Abfassung der „Vita cum translatione s. Clementis papae“. Eine neue Quelle zur Kyrillus- und Methodius-Frage, München 1892.) Translatio Clementis nje nego čest Vitae Clementis, koju je napisao Ivan djakon na ponuku velletrijskoga biskupa Gaudericha, suvremenika i prijatelja slovenskih apostola. Radi toga je ovaj izvor od prvotne cijene. Značajno je, da mu ruski učenjaci vrijednost smanjuju. Neki historičari hoće da konstruišu odvisnost izmedju Ž Ć i T Cl., osobito na osnovu 18. pogl. u Ž. Ć. i 10 u T. Cl. Po mome mnijenju izvori su medju sobom neodvisni, a srodnost na vlastito u navedenim poglavljima dade se protumačiti time, što su oba vrela crpla iz jednoga im zajedničkoga, starijega i pisanoga izvora. Isp. Pastrnek I c.

²² Istraživači 60. godina: Rossi, Mullooly otkriše i otkopaše donju baziliku sv. Klementa, i nadjoše tamo u istinu na desno od oltara u crkvenom presbiteriju neki grob, koji proglasiše Ćirilovim. Grob je bio prazan, pak su gonetali, da je morao biti sarkofag prigodom restauracije u XII. vijeku u gornju baziliku prenesen. To su mnijenje pod izvjesno prihvatili i svi naši povjesničari i arheolozi. Račk i (n. pr. u Katoličkom listu od 1863. br. 15 i 16.), B u l i ć (u djelu: Bazilika sv. Klementa u Rimu, Zadar 1881.) i dr. Nu ispitujući 1906. Wilpert za svoje djelo o sredovječnoj ikonografiji ponovno slikarije u bazilici sv. Klementa odgonetnu već od prije poznatu sliku sv. Ćirila i Metoda u predvorju bazilike kao n a g r o b n u, pa i inim razlozima u svome djelu: Le pitture della basilica primitiva di s. Clemente, Roma 1906. dokaza, da ovamo valja postaviti prvobitni grob sv. Ćirila. — Nu već prije toga je Dr. L. Jelić raspravljajući na II. međunarodnome kongresu kršćanskih arheologa u temu: Memorie romane di S. Cirillo, apostolo degli Slavi, iznio mnijenje, da je pomenuta slika sv. Ćirila i Metodija u narteksu bazilike morala biti nad provizornim grobom sv. Ćirila, dok nije bio kanonizovan i u prezbiteriju crkvenom pokopan. Raspravu njegovu imaš štampanu u: Atti del II° Congresso internazionale di archeologia christiana tenute in Roma nell' aprile 1900. str. 35—41. Lokalna tradicija rimska jest kroz čitav srednji i novi vijek postavljala moći sv. Ćirila u kapelicu sv. Dominika, što se je nalazila desno od ulaza gornje bazilike. Istom godine 1798., kada su francuski revolucionarci obili relikvijare u Klementovoj crkvi, iščezava spomen o njima . . . Za čitavo ovo pitanje isp. moj članak: **O grobu i moćima sv. Ćirila** u Glasniku biskupijā bosanske i djakovačke, god. 1909. str. 73—75 i 97—101.

III. Sv. Metodije postaje srijemsko-panonski metropolita i papinski legat.

Njegova borba za opstanak samostalne slovenske crkve i konačna pobjeda.

Smrću sv. Ćirila završuje prva epoha u djelovanju slovenske braće. Sjeme je bilo bačeno i prvi rod je donijelo. Ćiril je našao dostojne baštinike; njegov brat Metodije, njegovi učeniци boravljahu u Rimu spremni nastaviti njegovu djelo i poslanstvo, što ga je najviša crkvena oblast primila pod svoje okrilje i svoju zaštitu.

Po Ž. M., koje nam sadržinu, a tako i hronološki slijed Metodijeve historije, još najpotpunije prikazuje — i ako i u njem ima manjaka¹ — poslao je u ovo vrijeme panonski knez Kocel svoje ljude u Rim i zaište u pape Hadrijana, da bi mu otpustio blaženoga učitelja. (Ž. M. 8.)

¹ Žiće Metodijevo u najužem je savezu sa Žićem Cirilovim. Vjerodostojnost takodje ovoga izvora jest nada sve nesumnjiva, ter je utvrđena raspravama: Dümlera (Die pannonische Legende vom hl. Methodius, u Archiv für Kunde oesterr. Geschichtsquellen, XIII, 1854, str. 145—199.), Račkoga (u Arhivu za jugoslavensku povjesnicu, IV.), ter osobito A. Voronova (l. c. 163 sq.) Novo nadjeni spomenici 1880. sjajno su potvrdili do toga doba neka nerazumljiva mjesta panonske legende. Mnijenja glede auktora Žića Metodijeva, kada je on pisao, gdje je on boravio, jesu si suprotna. Njeki hoće, da mu je isti auktor, koji i Ž. Ć., da je pisan u izvorniku grčki, od čovjeka grčke kulture i istočnoga bogoslovnoga mišljenja. Tako osobito Voronov. Sklad je medju historičarima u tome, da izvor potječe iz doba neposredno iza sv. slovenskih apoštola, ter da je pisan, ili dajbudi preveden, u granicama nekadanje moravske države. Po mome mnijenju auktor obim panonskim legendama ne može nipošto biti isti: naobrazba im je, način pisanja i slog posve drugojači. I Žiće Metodijevo jest hagijološki spis. Kako u njem ima mnogo lacunâ, tekst ili prijevod sa grčkoga originala, (kako hoće Voronov, Miklošić i dr. — Arhiv IV 98—108.) nije dopro do nas cjelovit. Za to je pružio dokaza i Berčić: Dvije službe l. c. str. 62. U novije vrijeme počelo se i opet više pisati o poreklu panonskih legenda uslijed bizarnih i tendencijom obojadisanih hipoteza berlinskoga slaviste Brücknera. (Njegov članak: „Die Wahrheit über die Slavenapostel“ stampan kao prilog Münchener Allgm. Ztg. 23. srpnja 1903., isporodi Jagićev Archiv 1906. str

Papa i Metodije i sami su mislili o povratku, pak se tako i lasno može razumjeti odgovor Hadrijanov Kocelu: „**Ne samo tebi, nego svim tim stranama slovenskim šaljem ga učitelja od Boga i od svetoga apostola Petra, prvoga nastolnika i ključara carstva nebeskoga**“. Te riječi naznačuju, da nije Metodije imao poći kao obični misijonar, nego kao izravni opunomoćenik samoga pape, kao legatus a latere. Tako su njegda Hadrijanovi predšasnici slali u Njemačku Bonifacija, tako je Grgur IV. god. 832. poslao među skandinavske narode apoštola sv. Anskara. Dokaz je to, da je Hadrijan shvatio važnost poslanstva i rada solunske braće, da je razumio znamenitost i veličinu slovenskih naroda, što su se eto na poprište crkve pojavili. Još godine 869. Hadrijan otpremi Metodija, velikim ga povlasticama snabdije i po drevnom običaju uruči mu preporučni list za knezove Rastislava, Svetopuka i Kocela. — Hadrijanov list jest temeljni dokumenat za prosudjivanje kako povjesti tako i prava slovenskoga bogoslužja, pa ga ovdje doslovno navadjamo: Hadrijan, episkop i rab Božji Rastislavu, Svetopuku i Kocelu. Slava u visini Bogu i na zemlji mir, u ljudima blaga volja. Kako o vama duhovnih stvari čusmo, a sada žedjasmo željom i molitvom radi vašeg spasenja, tako je gospod uzdigao srca vaša, da ištu njega i pokazao vam, kako ne samo vjerom nego i blagim djelima dostoji se Bogu služiti, vjera bo bez djela mrtva jest, i ti se varaju, koji mniju, da Boga poznadu, a djelima se od njega odmeću. Jer ne samo u ovoga svetiteljskoga

---

186—218.) F. Snopek u svom djelu: Konstantin-Cyryll a Methoděj. V Olo-mouci 1908. s njime se slaže, da su obe legende „fotijevske“. Poštovani moravski historičar griješi. Nigdje se u legendama ne zamijećuje animoznost naprama Rimu, a to je karakteristikon — fotijejštine. Što se tiče na vlastito Ž. M. to odaje milieu, koj su morali stvoriti slovenski apoštoli, Grci, došavši u kraj, gdje je već otprije kršćanstvo zapadnoga oblika uhvati-lo čvrsto korijenje. Očito je pako i jedna i druga legenda pisana u vri-jeme, kada si istočna i zapadna crkva nijesu stajale u današnjoj opreci. Istaknuti moram, da je i u samoj istočnoj crkvi ime Fotijevo iza njegova pada 886. bilo u zaborav zaginulo, dokle nije pod kraj X. vijeka, kada su ponovno opreke sa zapadom nastale, i opet na javu izbilo. „Hijopa-torska jeres“ nipošto ne mora značiti „fotijejštinu“, fotijejsku nauku u tome pitanju, kako će o tom drugom zgodom biti govora. Sami formalni nadodatak simbolu bez privole općega koncila bio je istočnjacima, pa tako i Metodiju i njegovim učenicima „hereza“. Izraz se ne obrće protiv Rima, nego protiv Franaka. — Historijske se činjenice imadu prikazivati ne prema današnjemu, nego prema tadašnjemu shvaćanju čitavoga spora.

prijestolja prosiste učitelja, nego i u blagovjernoga cara Mihajla. I posla vam blaženoga filozofa Konstantina s bratom, dočim mi ne dospjesmo. Oni pako uvidjevši, da vaše strane pripadaju stolici apoštolskoj, okrom kanona ništa ne učiniše, nego k nama predjoše noseći moći sv. Klementa. Mi pako trogubu radost primivši namislismo ispitavši stvar poslati Metodija, posvetivši ga sa učenicima, sina našega u vaše krajeve, muža razumom savršena i pravovjerna, da vas pouči, kako ste prosili, tumačeći knjige u jezik vaš po svemu crkvenome činu potpunoma i sa sv. misom, t. j. sa službom i krštenjem², kako je počeo filozof Konstantin, božjom blagodati i po molitvi sv. Klementa, tako pak ako bi tko ini mogao dostojno i pravovjerno tumačiti, sveto i blagoslovljeno budi Bogom i nama i svom katoličkom i apoštolskom crkvom, da biste se lagano zapovijedima Božjim navikli. Taj pako jedino čuvajte običaj, da u misi prvo čitaju apostola i evandjelje rimski, zatim slovenski,³ da se ispuni slovo pisma: jer hvalit će gospoda svi jezici i na drugome mjestu: svi će glagoljati različni jezici veličje božje, kako im dade Duh sv. odvracati. Ako bi pako tko od sabranih vam učitelja i od onih, koji vam sluhu ugadjaju, od istine vas odvracaju na zabludu, počeo drznuvši se inako vas razvracati, kudeći knjige jezika vašega, da bude izopćen, no samo dan u sud crkve, dokle se ne popravi; ti bo su vuci, a ne ovce, koje je dostojno po plodovima poznati i čuvati ih se. Vi pako, ljubljena djeco, poslušajte nauku božju i ne bacite riječi crkve, da budete pronadjeni istinitim pokloniteljima Boga, oca našega nebeskoga, sa svima svetima. Amen. (Ž. M. 8.)

Na žalost do današnjega se dana lomi koplje medju učenicima o autentičnost i doslijedno o vjerodostojnost ovoga izvora. Prvi ga auktoriteti ipak priznaju i brane izvornim. Tako Rački i Jagić. Mnogi ga proglašuju patvorenim kao Ginzl, Goetz, Vondrák, Brückner. U najnovije vrijeme Snopek hoće da je autentičan, ali na njekim mjestima umetnut (interpolovan). **Po mome mnijenju ne ima ni pošto dovoljnih razloga, da se poreče izvornost i vjerodostojnost Hadrijanova lista bilo u cjelini bilo u pojedinim djelovima.**

² СВЪЗЪЗМА КЪНИГЪТЪ КЪ ЯЗЫКЪ ВАШЪ ПО ВСЕМОУ ЦРКВЪННОУЧЕНОУ ЧИННОУ ИСПЪВЪНЬ, И СЪ СВЪТОИЖЪ ЦЪСНЕИЖЪ РЕКЪШЕ СЪ СЛОУЖЬБОВИЖЪ И КРЪШЕНЬЕМЪ.

³ ДА НА МЪШИ ПРЪВЪТЕ ЧЪТЪТЪ АПОСТОЛЪ И ЕВАНГЕЛЬЕ РИМСКЪТЪ, ТАЧЕ СЛОВЕНСКЪТЪ . . . .

Prvi ga je proglasio patvorenim Ginzl. Proti njemu je odmah ustao Rački (u Arhivu za jugoslav. povj. IV. 284. sq.), pače i Nijemac Dümmler (Ostfränkisches Reich II. 2. izd. str. 262). U novije vrijeme porekao je Goetz (u svome djelu: Geschichte der Slavenapostel Konstantinus und Methodius, Gotha 1897) njegovu autentičnost ali bez dubljih razloga. Pobio ga je R. Nachtigall u Arhivu 1898. na str. 130. i sl., a Jagić se podrobno osvrće na nj u svom klasičnome djelu: Zur Entstehungsgeschichte. Najveća je poteškoća u tome, što Hadrijanov list u ŽM. posvema odgovara listu Ivana VIII. (od 880.), te se s njime ne slaže samo u uvjetima, pod kojima je u bogoslužju dozvoljena slovenština, nego je pače istim citatima sv. Pisma ova dozvola u Hadrijanovom listu kao u Ivanovom motivirana; kako pako Metodijev životopisac nigdje ne spominje Ivanove dozvole, a Hadrijanov se list jedino u Ž. M. nahodi, sama se po sebi radja sumnja, nije li neuputni auktor pomiješao Hadrijanov list sa onim Ivana VIII., koji je nad svaku sumnju autentičan, pače i vanjskim kriterijima utvrđen. Tu poteškoću iznaša prof. Vondrák (u Archivu 1898. 141.), nu da je ona prividna, dokazao je već Jagić (Zur Entstehungsgeschichte I. 21—23)

Ponajprvo Hadrijanov list unutar njim svojim kriterijima, svojim sadržajem i oblikom očituje potpuno karakter papinskih listova onoga vremena. Njegov obrazac je savršeno isti, koji je tada bio u porabi rimske kancelarije. Tuj je naslov (intitulatio), adresat (inscriptio) i zaziv Božjega blagoslova (invocatio), kao i u drugim papiuskim pismima. U osnovi teksta jasno se razlikuje arenga, opća motivacija povelje; narratio, koja kazuje povod listu, promulgatio i dispositio, u kojima papa objavljuje svoju odluku adresatima, a ne manjka ni običajna sanctio protiv kršitelja papine odredbe. U epilogu (eshatokolu) sadržana je apprecatio, molitva, da bi se u djelo privela izrečena odluka, ali je na žalost prevodioc ispustio subscriptiones (potpise pisara) i datum povelje. (Bresslau: Handbuch der Urkundenlehre; Leipzig 1889. I. 42. sl. i Sichel: Liber Diurnus, Beč 1889).

Drugo je značajno, što se u poglavju 6. Ž. M. pogrješno navadja ime pape Nikole, koji da je sv. braću u Rimu primio i sv. Metodija zaredio, a u 8. poglavlju, u listu, imenuje se posve pravo Hadrijan. To dokazuje očito, da je pisac ŽM. imao papin list pred sobom kao samostalni dokumenat, i upotrebio ga, a da nije vlastito protuslovlje u svojim navodima zamijetio. Jednako

za izvornost Hadrijanova lista govori i to, što se u čitavom ZM. nigdje ne spominje prenos moći sv. Klementa, doliš na samom ovome mjestu, a kako se to ne spominje ni u Ivanovom listu, očito je, da je Hadrijanova poslanica bila prilog neodvisan i razlik od papinskoga lista 880. godine. Snopek sam braneći u osnovi autentičnost Hadrijanova lista proti Brückneru, iznaša dokaze, da list Ivana VIII. od 880. nužno pretpostavlja već postojeću dozvolu slovenskoga bogoslužja pod Hadrijanom⁴

Što se tiče srodnosti i sličnosti medju Hadrijanovim i Ivanovim listom, reći mi je, da se ona nalazi samo u onome odsjeku, gdje se poraba slovenštine dozvoljava. Inače je posvemašnja razlika. Ta se pako sličnost dađe protumačiti, što je Ivan VIII. svoj list sastavljao na osnovi Hadrijanova lista, što mu ga je u svoju obranu uručio Metodije, a sam ga je papa mogao naći i u svome arhivu. Otale je razumljivo, da je obrazloženje dozvole u citatima slično (Psalam 116. 1., Djela apostolska 2. 11.), a jednako i uvjeti dozvole (štijenje najprije latinskoga, a poslje slovenskoga evandjelja).⁵

Poteškoću, što Ivan VIII. ne spominje dozvole Hadrijanove, riješava Rački u Arhivu IV. 281—298. i mi ćemo na nju još doći, kada budemo govorili o listu Ivana VIII. Isto ne smijemo se čuditi, da Z. M. Ivanove poslanice nigdje ne spominje. U opće piscu Ž. M. događaji su godine 879.—881. nejasni, pa je iz njegova pripovijedanja u poglavlju 12. **očito, da mu list Ivanov nije ni poznat bio.** Snopekovo mnijenje, da je Hadrijanova poslanica i ako u glavnom autentična, ono ipak na njekim mjestima interpolovana, usko je skopčano sa njegovom tvrdnjom o panonskim legendama: da su pisane od Fotijevca, koji je vrh toga imao protivu Grka braniti slovenštinu. Pače što se u tim izvorima spominje trojezična hereza, nije to po njemu izraz, što su ga rabili slovenska braća, nego je to invencija na svu priliku Crnorisca Hrabra (= Klementa Veličkoga), koji se borio proti

⁴ Snopek: Konstantin-Cyryll a Methoděj l. c. str. 56. i List papeže Hadrijana II. str. 14. op. 2. Izvornost lista dokazuje on takodjer svojom hipotezom raznih interpolacija. Isp. i Bretholz: Geschichte Mährens I. 85.

⁵ Isp. Snopek: Konstantin-Cyryll a Methoděj 60., gdje on kolationira citate sv. Pisma u listu Hadrianovu i Ivanovu, ali navadja i mjesta skripturistična, kojima je Konstantin branio slovenštinu u bogoslužju, pak se vidi, da je te citate već i on rabio. U ostalom u ono drevno doba postojala je knjiga formularija, obrazacâ za kurijalne i ine spise, pa bi se i time srodnost jedne i druge poslanice dala protumačiti. Cfr. Sickel l. c.

Grcima trojezičnicima. Imat ću prilike, da pokažem, kako su sve ove hipoteze Snopekove subjektivne.⁶ Sve pako interpolacije, koje Snopek u svojim djelima navadja, dadu se lakše protumačiti mnijenjem ruskoga historičara G. Bilbasova, da je list Hadrijanov od pisca Ž. M. napisan „po sluhu“,⁷ ili što je meni još puno vjerojatnije, da su ta interpolovana mjesta rdjavi i netačni prijevodi bilo iz originala bilo iz grčkoga.⁸

Utvrdivši nepobitno autentičnost poslanice Hadrijanove, možemo joj sada ustanoviti sadržinu.

Imenima Rastislava, Svetopuka (kneza u Njitri) i Kocela određene su granice Metodijeva područja. U tijem mu krajevima papa daje potpunu učiteljsku, vjerovjesničku vlast i dopušta, da se svagda u svome naučanju služi slovenskim jezikom, da može sav crkveni čin, hoće reći, sve bogoslužne knjige pretočiti u slovenštinu, i izriječno to veli o misi i krštenju (= misale et rituale). Zahtijeva ipak, da se poslanica i evandjelje pri svetoj misi ponajprije čita latinskim, a za tim slovenskim jezikom.⁹ Papa je pače sve protivnike slovenštine odsudio.¹⁰

S ovim širokim i velikim povlasticama krenu Metodije u zemlju panonskih i moravskih Slovena: moglo je to biti u polovini, ili kako hoće Rački, u jesen 869. godine.¹¹ Ali ne dodje

⁶ S n o p e k: List papeže Hadriana II. str. sq.

⁷ Кирилъ и Мефодій. Petrograd 1868. 5. Da je po sluhu pisan list Hadrijanov, teško bi auktor spominjao svetoju mšeju, da ga odmah protumači izrazom rekše služboju.

⁸ Tako n. pr. što se Snopek muči, da do dokaže interpolaciju ovoga nerazumljivoga mjesta u listu glede kazne protivnikâ slovenštini „da budetъ otlučenъ nъ tькъмо въ судъ данъ erkve“ — meni je očito, da je čitavome nesmislu uzrok rdjav prijevod piščev. Da je interpolacija — bilo bi mjesto jasno i razgovijetno.

⁹ Ovo miješanje jezika u bogoslužju bijaše u ono doba u porabi kod svih zapadnih liturgija, a i danas je još u običaju kod svečane papinske mise, gdje se poslanica i evandjelje najprije pjeva grčki, a onda latinski.

U misi po rimskom obredu jest zaziv Kyrie eleison ostatak iz drevnoga doba. U milanskoj liturgiji imade takodje do današnjega dneva nebrojeno grčkih elemenata. Jednak je običaj vladao i na istoku, gdje se na stanovite dane, diebus stationum, evandjelje najprije pjevalo latinski a onda grčki. Prof. Pastrnek lijepo primijećuje (o. c. 93. u opasci) „Tim se v liturgii uzdržovala vzájemnost obou církvi. Táž vzájemnost býti měla i mezi církví slovanskou a církví rimskou.“

¹⁰ Tumač ovome bez sumnje rdjavo prevedenome mjestu isp. Snopek List papeže Hadriana I. c. 83 - 87.

¹¹ R a č k i: Viek i djelovanje I. c. 243 - 244.

dalje od Kocelovoga kraja. U to je naime vrijeme buknuo sveopći ustanak Slovena gore od polapskih Srba sve dolje do Češke i Morave, a na čelu tome pokretu protiv Nijemaca stajao je Rastislav.¹² U kolovozu spremio je Ljudevit Njemački ogromne vojske na buntovnike, ratovao je sretno, ali ipak ne uzmože nikako osvojiti silne tvrdjave Rastislavove.

Ovo ratno gibanje bijaše bez sumnje uzrokom, da sv. Metodije nije mogao svoga djelovanja proširiti u Moravu, ali i u samoj Panoniji, i ako ga je Kocel sa velikom česti primio, (Z. M. 8.) naidje on na trista zapreka. Kocelova naime kneževina pripadala je doslije ne samo politički nego i crkveno Njemačkoj. Ti su krajevi još od 798. i 811. u oblasti bili solnogradske metropolije, nadbiskupi Liutpram i Adalwin proveli su tamo crkvenu organizaciju, osnovali župe, namjestili svoje archipresbytere i dekane, pak je stoga njemačko svećenstvo ustalo protiv Metodija, kada je on u Panoniju došao i u njihovu njivu plug svoj postavio. Zaludu mu bijaše, što se je pozivao na poslanstvo papino, na njegovu punomoć. Metodije -- i ako su se Kocel i slovenski puk panonski njemu priljubili -- već stoga ne mogaše izdržati borbu sa moćnom crkvom njemačkom, jer ne imadjaše potpune i samostalne pastirske jurisdikcije. Metodij je naime u Panoniju i u Moravu pošao kao obični svećenik, autorizovan od pape od prilike onako, kako sv. Bonifacij, kada je prvi puta iz Rima išao u Njemačku 718. godine, ili sv. Augustin, kada se je po nalogu Grgura Velikoga zaputio sa drugovima u Englesku. Mjera rimskoga biskupa bila je polovična, i ako je on namislio Metodija postaviti kao samostalnoga crkvenoga faktora, on je morao u Panoniji i u susjednim slovenskim krajevima osnovati samostalnu crkvenu metropoliju ili biskupiju. To je odmah razumio Metodije, a uz njega i Kocel, pak nam je stoga posve ponjatna vijest Ž. M. 8. „i primi ga Kocel sa velikom česti i posla ga opet k apostoliku i 20 muževa s njime, vrijednu djecu da posveti Metodija na episkopstvo u Panoniji, na stolicu sv. Andronika, apoštola, jednoga izmedju sedamdesetorice. To se i zbude“. Bijaše to na svu priliku slijedeće, 870. godine. Mi uzimljemo dakle prema Ž. K. ponovni put Metodijev u Rim godine 870. Tom je zgodom on tekaz zaredjen biskupom i tom je zgodom uskrišena stara panonska, u istinu srijemska metropolija sv. Andronika.

S tijekom se ne slažu svi historičari. Rački (V. i djelovanje l. c. 240.) hoće da je Metodije odmah prvi puta pošao u Panoniju

¹² B ö h m l e r: Regesta l. c. 1430. d.

kao biskup „ali bješe samo pokrajinski biskup (episcopus regionarius) bez stalnoga naslova i redovitoga pravomoćja, uprav kô što negda Bonifac bješe odredjen od Grgura II. za cijelu Njemačku . . . Ovakijem putom vazda udaraše rimska stolica u novopokršćenih pokrajinah; najprije htjede ih pod svojiem neposredniem rukovodjenjem urediti, a zatim ustanovi redovitu hierarchiu“. Snopek (List papeže Hadrijana II. strana 19) takodjer hoće da je Metodij greduć u Panoniju i Moravu sa Hadrijanovim listom već bio biskupom. Dokazuje to iz toga, jer da poslanica Hadrijanova pretpostavlja metropolitansku jurisdikciju u Metodiju, pa da iz čitavoga lista izbija, da je slovenski apoštol bio imenovan papinim legatom a latere, a ta se čast podijeljivala uvijek samo biskupima. Snopek pače ide i dalje, pa veli: Metodije nije nikakvoga puta poduzimao od Kocela u Rim, taj put ishitrio je sam životopisac. (Snopek l. c. 20.) Rački makar scijeni, da je Metodije bio već zaredjen biskupom, ipak hoće, da je ponovno pošao u Rim i samo osobno kod pape izradio, da bude uskrišena srijemska metropolija sv. Andronika (V. i dj. 259. 260.).

Uskos ovim auktoritetima mislim, da nemamo razloga odstupiti od detailnoga pripovijedania u Ž M. U listu Hadrijanovu ono mjesto: **Mefodije, svêšte i s učenkly syna že našega** može značiti zaredjenje Metodijevo jednako za svećenika kao i za biskupa (na popovstvo ili episkopstvo), ali time što veli papa kumulativno, da je Metodija sa učenicima zaredio i što njihovo redjenje ne razlikuje, s pravom je zaključiti, da se Metodij prema ovome mjestu naravnije smatra zaredjen u puka svećenika. Snopeku smeta, što ga Hadrijan nazivlje sinom. Nu baš iz kurijalnih formulara onoga vremena (Sickel l. c. br. 8. 10. 11.) razabire se, da pape u svojim pismima nazivlju svećenike sinovima, dočim biskupe zovu braćom. Nadalje ni sadržina Hadrijanova lista nipošto na pretpostavlja Metodija biskupom. U listu dobiva on tek autorizaciju za učiteljstvo i vjerovjesništvo, nipošto mu se pako ne podijeljuje jurisdikcija ni upravna ni zakonarska ni kaznena, što su značajke biskupske vlasti. Pogotovo se iz poslanice ne može pročitati karakter Metodija kao legata papinskoga. **Mora se izporediti sadržaj lista Ivana VIII. od 880. sa Hadrijanovim, da bude svakom očevidna tvrdnja, te Metodije u papinom listu 870. godine jošte nije biskupom, a kamo li metropolitom, kako je to bio 880.**

Jagić (o. c. 25.) i Pastrnek (l. c. 96.) takodje uzimlju posebni put Metodijev u Rim, i tekar tom prilikom njegovo redjenje

u biskupa. Sudeći po izrazu Ivana VIII. u listu na pasavskoga biskupa Hermanrika od 873. „apostolicae sedis **manu** sacratio“, slobodno možemo ustvrditi da je papa Hadrijan **osobno** Metodija zaredio biskupom. U ovaj mah, kada je Metodije zaredjen biskupom, primio je on i jurisdikciju metropolitsku, pače ako ne 869., ono za cijelo 870. godine podje on u Panoniju kao papin legat a latere, kako to poslije razlaganja o. Martinova općenito zaključuju crkveni historičari, a na temelju izraza: apostolicae sedis (e)latere destinato, legatione apostolicae sedis ad gentes fungentem, missi nostri, što se nalaze u docnijim listovima Ivana VIII. na biskupa Hermanrika i Hanna.

Ovom činjenicom uskrisenja srijemske metropolije g. 870. zbio se je epohalan događaj u crkvenoj i političkoj povjesti podunavskoga Slovenstva. Moravski knez i susjedi mu dobili su moćnu polugu u borbi protiv njemačke prevlasti. Boj između Slovena i Nijemaca biva žešći i oštiji, a rimska stolica postavlja se na stranu Slovenstva. U toj historiskoj borbi, koja donapokon do danas traje, **pitaje slovenski bogoslužja je samo pendant, jest samo stanoviti oblik nutarnjih opreka između ova dva ogromna naroda indoevropske rase.**

Hoćemo li pak da upoznamo potpuno razvoj slovenskoga bogoslužja, moramo predočiti svu širinu bojnoga polja, na kojem se i ovaj okršaj odigravao. To je i razlog, da je ovdje nužno prikazati vaskoliko djelovanje i sve borbe Metodijeve.

Tim što je on postao 870. godine metropolitom samostalne i uskrisene panonsko-srijemske pokrajine, vruća se je želja i čežnja kneza Rastislava ispunila; postignuo je, za čim je težio siljući prije sedam osam godina svoje ljude caru Mihajlu III. Nu spas dodje od Rima, ne od Byzanta.

Bilo je raznih razloga, koji su sv. stolicu ponukali, te je udovoljila željama slovenskih knezova. Svakako je glavni razlog bio pravičnosti, da se tako snažan i velik narod sam o sebi i slobodno razvija; stvar je to bila i obćega interesa crkvenoga, jer se je preko slobodne i nezavisne slovenske hierarhije najlakše mogla kršćanska vjera među Slovenima raširiti. Sami pako slovenski narodi imajući vlastitu crkvenu hierarhiju, stajali su pod neposrednim nadzorom i uplivom sv. stolice, što je moglo ugled Rima kod slovenskih naroda samo podignuti.

Nu bilo je u ovaj mah — godine 870. — i drugih motiva, koji su Hadrijana sklonili, da je udovoljio željama podunavskih Slovena: naime nepovoljni doživljaji u Bugarskoj iza 867. godine. Formoso i Pavao lijepo su djelovali u zemlji Borisovoj, te su

kašnje dobili na pomoć i biskupe Grimoalda i Dominika, djakona Marina i bezbroj drugih čestitih svećenika.¹³ Boris je bio tako zadovoljan njihovim radom, da je ponajprije Formosa, a kasnije Marina zatražio za metropolitu u Bugarskoj. Nu mi znamo iz historije sv. Bonifacija i drugih misijonara, pa i iz historije sv. Metodija, da se sv. stolica nije žurila misijonare u poganskim krajevima posvetiti biskupima, niti je htjela pristupiti crkvenome uredjenju i organizaciji, dokle se kršćanstvo nije u zemlji duboko uvriježilo i raskorijenilo. Tako je sv. stolica i dvije i tri godine otezala udovoljiti želji Borisovoj. Formoso imadjaše stalnu stolicu u Portu, a prema kanonima onoga vremena ne mogaše se biskup s jedne stolice premjestiti na drugu. Marina je pako Hadrijan uz to još trebovao kao poslanika za ekumenski sabor u Carigradu, pak je predložio Borisu, da jednoga od drugih latinskih misijonara izabere, kojega će dragovoljno posvetiti za nadbiskupa. (Jaffé: Regesta I c. 2885.) Boris ozvoljen i uvrijedjen kunktorskom politikom papinom, a ovamo bojeći se i mogućega novoga cara Bazilija Maćedonca (od 867) u vrijeme osmoga općega sabora (od 5. list. 869.—28 veljače 870.) približi se i opet carigradskoj crkvi, te otpremi onamo svoje poslanike, koji da na saboru stave pitanje, je li Bugarska pripada grčkome ili rimskome patrijarkatu. Ovo se pitanje raspravi na posebnoj konferenciji, već po završetku koncila, i Grci dakako, odgovore, da Bugarska podpada pod Byzant, jer da je u sferi njegove političke oblasti. U istinu je Bugarska pripadala pravno rimskoj, zapadnoj patrijaršiji kao dio nekadanjega Ilirika. Tek u doba kipoborstva u VIII. vijeku je Leo III. Izaurijski (716.—741.) oteo kako dolnju Italiju tako i balkanske zemlje rimskoj patrijaršiji. Zaludu su papinski poslanici na carigradskome saboru prosvjedovali. Patrijara Ignacije posveti Josipa nadbiskupom bugarskim i ovaj podje sa mnoštvom grčkih svećenika u zemlju Borisovu, latinski biskupi i svećenici moradoše otići, te bi osnovana grčka hierarhija sa 10 biskupija, i od onoga vremena ostade Bugarska pod carigradskom patrijaršijom.¹⁴

Evo ta je nedaća u Bugarskoj bez sumnje uplivala, te je Hadrijan spremno udovoljilo Kocelu i Metodiju, da se u

¹³ Marković: Cezarizam i Bizantinstvo. I. 472.

¹⁴ Cfr. Hergenröther: Allgemeine Kirchengeschichte, Freiburg, 1879. I. 675—677. Dümmler: o. c. II. 255—257.

Wattenbach: Abhandlungen der historisch-philosophischen Gesellschaft. Breslau 1858. I. 212. — Rački: V. i dj. 251.—257. Marković Cezarizam i Bizantinstvo. I. 472—475. 506.

Podunavlju, na sumedju bugarskome, osnuje slovenska neodvisna metropolija. Isti pako razlozi, koji su sv. stolicu nukali, da ustanovi slovensku metropoliju, nukali su ju, da odobri i slovensko bogoslužje. Slovenština u crkvenoj knjizi bijaše najbolje jamstvo i najjače oružje, da se nauka kršćanska medju Slovenima utvrdi, da metropolija srijemsko-panonska održi svoju samostalnost i da ovi slovenski krajevi ostanu pod izravnim uticajem rimske stolice. Ujedno je samostalna srijemsko-panonska metropolija sa slovenskim jezikom u bogoslužju i čisto slovenskim klerom lasno mogla izgubljene bugarske krajeve i opeta privući u sferu rimske patrijaršije.

Hadrijanov čin od 869. godine i onaj od 870. od silnoga bijahu zamašaja za slovenske narode. Dozvolom naime slovenštine u crkvenoj knjizi, zajamčio im je papa prosvjetni i kulturni razvoj, a stvorivši im 870. godine i neodvisnu crkvenu organizaciju, dade im u ruke snažnu polugu i za političku samosvojnost — politička neodvisnost pojedinih naroda u srednjem vijeku, još jedared moram naglasiti, uporedo je koračala sa crkvenom slobodom njihovom. Baš u to vrijeme bretonjski vojvoda hotijuć se osloboditi političke prevlasti franačke, sve poduzimlje, da se riješi crkvene supremacije metropolite tourskoga.

Nu ovi papini čini u živac su dirali novu državnu tvorbu, koja se baš u ovo vrijeme izmedju Rajne, Labe i Alpa izvijala iz okvira stare franačke države, i pregnula da svoju velevlast proširi u krajevima srijemsko-panonskim. Pače nad Panonijom, koja je imala biti po Hadrijanovoj odredbi srčika Metodijeve metropolije, vršili su solnogradski metropolite već od konca VIII. stoljeća jurisdikciju. Za to punim pravom veli Dümmler, da je ovaj papin čin značio naviještenje rata njemačkoj crkvi i istočno-franačkoj vlasti, pa je neizbježiva bila borba izmedju Nijemstva s jedne, a Slovenstva i papinske stolice s druge strane.¹⁵

Čim se je Metodije 870. godine vratio iz Rima u svoje područje, ta je borba planula svom žestinom. Kako bijahu u to vrijeme političke prilike za slovenskoga apoštola nepovoljne, u toj borbi u prvom početku on i podleže. Kako smo gore spomenuli 869. godine Ratislav se bio teškom mukom othrvao

¹⁵ Dümmler: l. c. 263. To bijaše, veli „eine Kriegserklärung gegen die deutsche Kirche und das ostfränkische Reich, und ein Kampf desselben gegen den römischen Stuhl und das Slaventhum um die Kolonien an der untern Donau stand unvermeidlich bevor.“

Ljudevitu Njemačkome, ali neprijateljstvo i dalje potraja. Njegov sinovac Svetopuk, da se na svojoj kneževini održi, sklopi na svoju ruku mir sa Nijemcima, a Ratislav, da ga radi toga kazni, htjede ga silom uhvatiti. Nu Svetopuk ga nadmudri, iz zasjede ga zarobi 14. maja 870., (Böhmler o. c. 1436. b), pače preda Karlomanu, sinu Ljudevita Njemačkoga. Nijemci na to bez zapreke osvoje i podlože čitavu Moravu. Rastislav koncem iste godine bi na državnome saboru u Reznu odsudjen, oslijepljen i završi dane svoje u nekome njemačkom samostanu. (Böhmler l. c. 1442. a). U ovom metežu uspije solnogradskome nadbiskupu i njemačkome kleru — pošto je i Kocel politički bio odvisan od Nijemaca — domoći se i zarobiti Metodija. Gdje je to bilo, je li u Panoniji ili u Moravskoj, i u koju dob godine 870. možemo mi tek nagoviještati.¹⁶ Ovaj postupak Nijemaca ne bijaše samo atentat i zločinački napadaj na posvećenu osobu srijemsko-panonskoga metropolite, nego i krvava uvreda rimskome papi.

Iz ŽM. 9. pak iz 1880. pronadjenih listova Ivana VIII. iz početka 873. godine (Starine XII. 213—216.) očitno razabiremo, da je Metodije bio stavljen pred neki sabor¹⁷ u kojem bijahu prisutni „cesari“ i „kralj“, koji Metodija ironično naziva svojim, i „svi biskupi“. Pod „cesarima“ obično povjesnici gonetaju Ljudevita Njemačkoga († 876.) i njegova sina, bavarskoga vojvodu, Karlomana († 880). „Kralj“ bit će Svetopuk, koji je do lipnja 871. godine više od nevolje, nego li od volje bio u prijateljstvu sa Karlomanom. (Böhmler o. c. 1446. c.) Medju „biskupima“ za cijelo su bili solnogradski nadbiskup Adalwin (859—873.), njegovi podružnici Hermanrik, biskup pasavski, (866—874.) i Hano, biskup frizinški (854—875), koji se svi u kasnijim Ivanovim listovima spominju kao glavni protivnici Metodijevi. Na tom saboru tužitelji slovenskoga metropolite bijahu i njegovi sudije — po tom je već presuda u napredak bila odlučena. Ž. M. živo opisuje

¹⁶ Ž. M. veli, da je Metodije dvije i pol godine bio u njemačkome ropstvu, a papa Ivan VIII. govori o tri godine (u svome Commonitoriumu, Starine XII. 213. pod c). Uzmemo li, da je Metodije oslobođen u ljetu 873. godine (papini su listovi pisani u proljeće te godine), to se je on dopao ropstva 870. nješto kasnije nego li Rastislav.

¹⁷ Kakov je to sabor bio, na kojem je Metodiju sudjeno, ne možemo ništa izvjesna reći. Dümmler sluti (o. c. II. 377.), da je to bio državni sabor u Reznu u zimu 870 godine — isti sabor, na kojem je i Rastislavu sudjeno. Isp. Pastrnek o. c. 101. op. 99. Rassegna giuridica ecclesiastica: l. c. 1904. str. 665.

tečaj raspre na tome saboru, kako su njemački biskupi udarili na srijemsko-panoskoga metropolitu, da u njihovoj oblasti uči. Metodije se pozva na svoje poslanstvo od pape, te im neustrašivo odvrati: Kada bih vidio, da je vaša oblast, otišao bih, nu svetoga je Petra. I zaista, ako vi radi lakomstva prelazite stare predjele protiv kanona, zabranjujući nauku Božju, čuvajte se, kako hoćete gvozdenu goru koštenim tjemenom probiti, da svoga mozga ne prospete. Ali oni mu u jarosti rekoše: Zla ćeš se zadobiti. Odgovori Metodije: Istinu govorim pred cesarima, i ne stidim se, a vi činite svoju volju na meni! Nijesam bo od onih bolji, koji su govoreći pravdu u mukama i svoj život izgubili. I pošto su ga mnogim riječima progonili, i ne mogavši mu protivu dokazati, reče kralj: Ne trudite mojega Metodija, upotio se je, kao da je pri peći. A reče on: Oj vladiko! kada nekoga filozofa potna susretoše ljudi, upitaše ga: što se znojíš? Reče im on: s prostom se čeljadi prijah. — I poslije te riječi se razidjoše, a njega poslaše u Njemačku i držaše ga onamo dvije i pol godine (Ž. M. 9.)

Nastaje ovdje važno pitanje, a jesu li u istinu osnutkom srijemsko-panonske metropolije bile povrijedjene pravice, ne vellm, njemačke političke oblasti, nego solnogradske metropolije ili koje druge njemačke crkve?

Da na to pitanje ispravno i potpuno odgovorimo, moramo oertati hierarhijski razvoj crkvenih pokrajina na teritoriju, na kojem se je sterala Metodijeva metropolija.

U IV. vijeku ovkraj Dunava nalazimo nebrojeno biskupija, preko Dunava, van granica rimske države, nema uređenih hierarhijskih forma. U čitavoj Panoniji, pače u čitavome Iliriku, ter Gornjoj i Dolnjoj Moešiji nad svima crkvama od početka toga vijeka metropolitansku jurisdikciju zadobi stolica u Srijemu (Syrmiu, Mitrovici). Ovo odličje Srijema nije toliko osnovano na tome, što da je ova stolica biskupska utemeljena od sv. Andronika, jednoga od 70 učenika Gospodnjih, (to će biti legenda poznijega datuma, jer se je u ovim krajevima kršćanstvo tek od III. vijeka najveć po vojnicima raširilo) koliko na tome, što je Srijem od konca III. vijeka bio prijestolnicom rimskih cesarā, pače i imperatorā. Područje metropolije srijemske po **Farlati-u** (Illyricum Sacrum IV. 319.) obuhvatalo je biskupije u Aemoni (Ljubljana) i Sisciji (Sisku), u Petovium u (Petavi) i Celeji (Celju), dalje u Bassiani (Petrovci u Srijemu?). Cibalis-u (Vinkovci) i Mursi (Osijeku). Ta su mjesta bila u Panoniji Dolnjoj (Inferior, koja

se zvala i Secunda, a od 300. godine i Savia). Nadalje su bez sumnje i njeke česti Gornje Panonije (Pannonia Superior ili Prima, od 300. godine Valeria) pripadale srijemskoj metropoliji. U Moesiji Gornjoj (Moesia Superior) crkve u Singidunumu (Beograd), Viminacium-u (Kostolac), Aquae (Negotin?), i Ratiaria (Arčer ispod Vidina), a u Moesiji Dolnjoj (M. Inferior) biskupija u Oescus (Gigen, u Bugarskoj na Dunavu, nad Nikopoljem) pripadahu takodje u područje crkve srijemske.¹⁸

Od konca V. vijeka, otkako su u naše krajeve bili sjeli Ostrogoti, začu tamniti, sjaj metropolije srijemske. Od toga vremena se na njezin račun diže solinska metropolija, koja je pače na svome provincijalnome saboru 532. godine privukla sebi sisačku biskupiju. U isti mah biskupija u Laureacum u (Lorch, na uviru Ennse u Dunav), glasovita sa mučenika sv. Florijana, osobiti ugled zadobi u svoj gornjoj Panoniji. Stariji povjesnici kao Farlati i Fejér mišljahu, da je Laureacum u VI. i VII. vijeku bio pače i metropolijom Norika i Panonije. Postoje naime neki listovi papâ: Symmachâ (498—514.) od 504. godine na Theodora, biskupa laureačkoga, i Agapeta (535—536.) na Gerarda, u kojima im se daje naslov nadbiskupa „provinciae Pannoniorum“, ter „superioris et inferioris Pannoniae“. (Cfr. Fejér: Codex Diplomaticus. Budae. 1829. I. str. 123., 124.) Nu ti su listovi, kako je danas dokazano, patvoreni. Isp. Jaffé: Regesta Pontificum I. Lipsiae 1885. n. 767. Svakako je Laureacum bio uglednom biskupijom, koja je za čitave seobe slovenskih naroda svoju vlast održala u krajevima Gornje Panonije.

Nu najvećma potamni slavu srijemske metropolije crkva u Justiniani Primi (Justinianopolis), gradu, što ga je slijedeći primjer Aleksandra Velikoga i Konstantina podigao car Justinijan I. (527.—565.) na tlu neznatnoga svoga rodnoga mjesta Tauresium-a (danas Taor kod drevne Baderiane, danas Bader, na južnom kraju ravnine Skoplja, Ūšküba). Tamo on sagradi veličanstvena zdanja, podiže kupke, crkve i palače, pa učini Justinianu Primu ne samo središtem političke, nego i crkvene vlasti za sav srednji i sjeverni Balkan. Svojim dekretom od 535. odredi, da joj budu podložene „mediterranea Dacia, Dacia

¹⁸ Isp. takodjer Dr. Fr. Kos: Gradivo za zgodovino Slovencev v srednjem veku. Ljubljana 1902. str. XIX. sq.; Rassegna giuridico-ecclesiastica 1905. str. 453.; Pavić: Arijanstvo u Panoniji. Djakovo 1891. str. 43. sq

ripensis, Mysia secunda, Dardania, Praevalitana provincia, secunda Mesopotamia, pars secundae etiam Pannoniae“. Te joj povlasti potvrdi godine 541.

Pače za ovo uredjenje hierarhijsko isposluje Justinijan i odobrenje nadležnoga patrijare, a to je bio rimski papa Vigilije. Granice naime zapadnoga patriarkata obasizale su najveći dio balkanskoga poluostrva, ter na carigradsku patrijaršiju, i prema odluci chalcedonskoga sabora od 451., pripadaše samo Thracia i Asia proconsularis. Rimski patrijarka imao je za Balkan svoga vikara u metropolitu grada Soluna.¹⁹ Svoje pravice u Iliriku pape su budno čuvali.

Justinijan dakle posve kanonski ustanovi metropoliju Justiniane Prime. (Fejér l. c. 131.—133. 136. sq., ter u Justinijanovim Novellama XL i CXXXI.) Pače i kasnije pape priznavali su ovu crkvenu organizaciju, tako Grgur Veliki pozivlje godine 602. Ivana, biskupa Justiniane Prime, da ureduje protiv Pavla, biskupa dukljanskoga. (Rački: Documenta. Zagreb 1877. str. 261.) Pisac Rassegne medju recima pretpostavlja, kao da je Justiniana Prima obnašala pače eksaršku vlast (eksarha ima jurisdikciju nad više metropolija,) a taj naslov da je na nju prešao 535. godine sa srijemske stolice. Istina Justiniana Prima zadobila je ogromno područje, kakovo ni mnogi eksarhati nijesu obasizali, ali ono se nigdje u izvorima ni za srijemsku stolicu, a ni za justinianopoljsku ne spominje eksarška čast i vlast.

Nu u fluktuaciji slovenskih i uralsko-altajskih naroda u Podunavlju i Balkanu od konca VI. do polovine VIII. vijeka sve ove slavne nekada crkve i metropolije iščeznuše i ustupiše mjesto novim hierarhijskim tvorbama.

Godine 581. pade srijemska metropolija pod udarcima Avara. Njen zadnji biskup Sebastijan morade se ugnuti u Italiju (Farlati VII. 463.). Tri decenija kasnije zateče ista sudbina ponosnu nekada metropoliju solinsku. Justiniana Prima je jedva podrug vijeka uživala slavu svoju, a po tom njena prevlast

¹⁹ Cf. Dragocjene podatke o tom u Grisar: Geschichte Roms und der Päpste im Mittelalter. Freiburg 1901. str. 268, 269. i 311. — Carigradski patrijare kušali su opetovano domoći se Ilirika i čitavoga Balkana. Tako patrijara Epifanije, nu odupre mu se Bonifacije II. (530.—532.) Kako već rekosmo, istom godine 732. ispuni im se želja, kada car Leo Isaurijski otkide od Rima: Stari i Novi Epir, Ilirik, Macedoniju, Tesaliju, Achaju, Daciju, Moesiju, Proevalitaniju, Cfr. Hergenröther: Photius I. 237. Isp. takodje Hefele: Conciliengeschichte III. 107.; Marković o. c. I. 251. 304.

predje na metropoliju ohridsku. Laureačka dijeceza takodje pade oko 737. godine u navali Avara i bi joj stolica prenesena u Pasavu, a tamo bi prvim biskupom Vivilo (737.—745.), pod čijim vladanjem 739. a uplivom sv. Bonifacija bi u Bavarskoj uredjena hierarhija i četiri biskupije ustanovljene. Od ovih u brzo solnogradska biskupija zadobije prvenstvo i nad samu starovjeku biskupiju laureačko-pasavsku, a najveće poradi velikih svojih biskupa sv. Ruperta i sv. Virgilija (745.—784.), koji uspješnim misijonarenjem proširiše svoju jurisdikciju u čitavoj drevnoj Koruškoj, Carantaniji (današnjoj Kranjskoj, Štajerskoj i Koruškoj), u krajevima dakle, kuda se i danas od prilike proteže vlast nadbiskupije solnogradske.²⁰ Pod naslijednikom Virgilijevim Arnom (784.—820.) solnogradska biskupija 798 bi podignuta na čast nadbiskupije, i on dobi od Karla V. izravni nalog, da podje u zemlje slovenske da puk u kršćanstvu poduči i da crkvene poslove uredi. Karlu je bilo već iz političkih razloga stalo do toga, da se Panonija privede kršćanstvu i tako, da se na jugoistoku osiguraju granice franačke države. Pače Arno u sporazumku sa Karlom zaredi biskupom Deodorika te mu povjeri za poslanstvo čitav kraj Koruške do utoka Drave u Dunav. (*Regionem Carantanorum et confines eorum occidentali parte Dravi fluminis. usque dum Dravus fluit in amnem Danubii. De conversione c. 8.*) Deodorik jest bez sumnje bio samo chorepiscopus, ne imajući samostalne jurisdikcije, nego ostajući posvema odvisan od solnogradskoga nadbiskupa.

Nu uskoro 803. dodje do spora između Solnograda i akvilejskoga patrijare, koji si je takodjer u koruškim i panonskim

---

²⁰ Za drevnu historiju solnogradske metropolije je izvor: Libellus de conversione Bagoariorum et Carantanorum. Ima više izdanja, tako od Kopitara u Glagolita Clozianus, Beč 1836. LXXII—LXXXVI. Najkritičnije se izdanje nalazi u Monumenta Germaniae ss. XI. 1—15. od Wattenbacha. Imaš ga i u Pastrku l. c. 264—273. Raspra je, kada i za koga je ovaj libellus napisan. Wattenbach, Dümmler, Goetz hoće da je djelo napisano 870. godine i to za Ljudevita Njemačkoga. Ginzl drži da je upravljeno na papu i to 873., pošto se točno ustanovljuje 75 godina od 798. godine, otkako su solnogradski nadbiskupi od Karla V. zadobili vlast u Panoniji. Posljednji se datum općenito danas usvaja: Jagić, Vondrák, Pastrnek. I Rački ga branio (Arkiv IV., 286. op. 6.). I ja scijenim, da je zadnji datum vjerojatniji, ali da je spis sastavljen za Ljudevita Njemačkoga, jer ne priznaje Metodiju red biskupski, što se ne bi usudio činiti, da je za papu pisan.

krajevima vlast prisvajao. Na državnome saboru 811. bi odlučeno, da Drava ima biti granicom solnogradskoga i oglajnskoga područja.

Nasljednici Arnovi prosljediše njegovo nastojanje u Koruškoj i Panoniji. Metropolit Adalramnus (821—836), Liutpramnus (836 do 859). Adalwinus (859—874) šilju chorepiskope Ottona, Osbalda i archipresbytere, da obavljaju pastvu u tim slovenskim zemljama. Adalramnus pače predje i Dunav, te okrsti i slovačkoga vojvodu Prvinu i u njegovoj prijestolnici Njitri posveti jednu crkvu. Kada je pako Prvina pred moravskim vojvodom Mojmirom morao iz Slovačke umaći, zadobije on u Panoniji zemlju na rijeci Sali, t. j. kraj između Rabe, Mure, Drave i Blatnoga jezera, od Nijemaca u leno. Prvina izgradi u svojoj prijestolnici, u nekome gradu na rijeci Sali, lijepe crkve, a tako i po čitavoj svojoj državi. Nadbiskup Liutpram posveti 850. godine u njegovom području devetnaest crkvi, i tako uredi pastvu i dušobrižništvo među panonskim Slovenima. Prvinin nasljednik Kocel (860—874.) ostade takodjer u ljubavi sa njemačkim klerom. Metropolita Adalwin posvetio je novih dvanaest crkvi godine 862., a na sam Božić 865. boravio je na dvoru Kocelovom u Mosaburgu. Važno je opaziti, da Adalwin nije u Panoniji namještao chorepiskopa, kako su to činili njegovi predšasnici, a ni archidjakona, koji su u to vrijeme imali redovitu jurisdikciju, nego je postavio archipresbytere, kao današnje dekane, koji su u svome djelokrugu od njega posvema odvisni bili.²¹ Ponajprije arhipresbyterom imenuje Alfrieda, a kasnije Rihpalda, koji je djelovao u Kocellovoj zemlji baš u vrijeme dolaska slovenskih apoštola. (De conversione c. 11—13.)

Iz svega se ovoga razabire, da solnogradski nadbiskupi nijesu žalili ni osobnoga truda, a ni troška, da u zemlji panonskih Slovena utvrde kršćanstvo i da provedu crkvenu organizaciju i uredjenje dušobrižništva. **Činjenica, da je solnogradska stolica nad panonskim Slovenima vrhovnu crkvenu jurisdikciju vršila tokom IX. vijeka, jest neoboriva.**

Otkako je solnogradska stolica podignuta na metropolitansku čast, svedjer vidimo opreku između nje i Pasave. Pasavski biskupi diljem čitavoga IX. vijeka teže za pallijem. Svoje pretenzije hoće oni da dokažu, jer da je vlast i jurisdikcija laureačke

²¹ Cfr. o archipresbyterima: Hergenröther: Lehrbuch des katholischen Kirchenrechts. Freiburg 1905. str. 319; Sägmüller: Entwicklung des Archipresbyterats und Dekanats bis zum Ende des Karolingerreichs. Tübingen 1898.

„metropolije“ prešla na biskupiju posavsku. U to ime ishitrene su gore pomenute povelje pape Symmacha i Agapeta, krivotvorena je listina od 823. godine, da je Ljudevit Pobožni njeke zemlje u Avarskoj (u Panoniji) dao biskupu pasavskome, krivotvorena je i povelja Eugena II. od 826. da je Pasavi dao naslov metropolije. (Fejér l. c. I. 155. i 158. sq) **Sve ove patvorine, poznate pod imenom Lorscher-Fälschungen, učinjene su u IX. vijeku.** Naglašujem to za to, jer ću poslije o njihovome auktoru svoje mnijenje reći.

Takmenje medju Solnogradom i Pasavom opaža se i na misijonskom polju. I pasavski se biskupi otimlju, da svoju crkvenu jurisdikciju prošire medju susjednim Slovenima. Godine 829. Ljudevit Pobožni udario je granice medju jednom i drugom biskupijom tako, da je krajina, što leži sjeverno i zapadno od rječice Rabnice, pripala Pasavi, južno i istočno Solnogradu.²²

Prema toj diobi imali su slovenski krajevi preko Dunava, Moravska i Slovačka, spadati u sferu pasavske misije, nu čini se, da su pasavski biskupi bili i malo sretni i malo spretni u ovome poslovanju. Gore smo čuli, da je solnogradski nadbiskup 836. boravio u Njitri, koja je svakako prema diobi od 829. bila doznačena Pasavi, a i kašnje nijesu njeni biskupi umjeli s onolikim uspjehom širiti kršćanstvo u Moravi i Slovačkoj, kako su ga solnogradski širili u Panoniji, a pogotovo nije im pošlo za rukom udariti temelje redovitom dušobrižničtvu, kako su to Liutpram i Adalwin učinili u zemlji Prvininjoj i Kocelovoj. Dakako poslijednjima je to bilo već stoga lakše, što su ova dva panonska kneza stajala u vazalskome snošaju prema Nijemcima. Kada su sv. braća došla u Moravu 863. ono su pored svećenika pasavske biskupije tamo djelovali i svećenici drugih biskupija, pače i iz oglajske metropolije, dočim je u Panoniji cvala uređjena pastva crkvena pod izravnom jurisdikcijom Solnograda.

²² Boček: Codex diplomaticus Moraviae. I. 18. „Ut regio, quae ultra Commagenos montes est, inter utrumque antistitem dividatur: ut aquilonarem occidentalemque oram, qua Spiraza amnis exoritur, et cum altero Spiraza et Arabone confluit, Pataviensis contistes haberet; reliqua orientem et austrum spectantia procurarentur a Salisburgensi“.

Isp. Dudik: Mährens allgemeine Geschichte. Brünn 1860. str. 114—120.

Snopek: O pravomocnosti svatých C. a M. roku 863 až 867. Prag 1900. Čitav spisak je vrlo instruktivan. — Takodje i: Konstantin—C a Methodej l. c. str. 42.

Prikazavši ovako potanko sve prilike, sada možemo odgovoriti i na pitanje je li uskrišenje srijemsko-panonske metropolije 870. godine vrijedjalo prava njemačkih crkvi i biskupija?

Prema kanonskim načelima onoga doba, imao je svaki biskup pravo svoje svećenike slati u poganske krajeve, gdje još nije bilo uređene crkvene hierarhije. Ovakovi svećenici ostajali su pod jurisdikcijom vlastitoga biskupa. Često se među tim dešavalo, da je pogranični biskup u takovim si krajevima svu jurisdikciju prisvajao, i osnovao bi legaciju, u koju je nerado puštao svećenike drugih biskupija. Zamijetismo, da su si njemački biskupi svoj postupak dali sankcionisati od političke oblasti. Nu već po samoj naravi stvari ova njihova jurisdikcija mogla je biti samo povremena, pa ako je zahtijevala probit crkve, one su se na takovom teritoriju imale podići samostalne hierarhijske organizacije. **Pape kao vrhovni i absolutni upravnici u crkvi imadu pravo u svaku dob, kada im se to čini zgodnim i korisnim, misijonskom području dati redoviti hierarhijski oblik.** To pravo papa priznavale su i sve zbirke kanonskoga prava, što su u franačkoj državi diljem IX. vijeka bile učinjenje i stajale u općoj porabi.

Tim pravom poslužio se i Hadrijan II. i za to po vrhovnim normama kanonskoga prava nije on ni najmanje povredio pravica njemačkih crkvi, ni solnogradske ni pasavske, kada je u podunavskim krajevima uskrisio starodavnu srijemsko-panonsku metropoliju sa naslovom sv. Andronika, i učinio ju neodvisnom od Solnograda.

Nu s druge strane objektivn historičar mora razumjeti i jad Nijemaca, koji su najteži posao misijonarski dovršili, a sada došli drugi da ga uživaju. Njihovo djelovanje u Panoniji više se osnivalo na raznim političkim i osobnim interesima, nego na kršćanskim motivima, pa kako je sav plod njihov uništen osnutkom samostalne crkve slovenske, razumljivo je, da su kuku i motiku podigli proti sv. Metodiju, a u ono barbarsko vrijeme nije čudo, te se nijesu žalili ni najprostijega nasilja, da bi ga uklonili.

Medjutim da bi svome postupku neki zakoniti oblik i kanonsku podlogu dali, njemački su biskupi odmah od početka stajali na stanovištu, da je u Panoniji **kanonski** zavedena redovita jurisdikcija solnogradskoga nadbiskupa, pak za to, da se svaki drugi biskup ili svećenik, koji onamo djeluje, ima smatrati

kao invasor, acephalus, vagus, i protiv njega da se imaju uporabiti kanoni crkveni, napose kanon 22. sabora u Moguću od 813. i kanon 62. sabora u Wormsu od 868., a ti su određivali, da se takovi biskupi i svećenici imaju sa službe dignuti i pred sabor na sud pozvati.²³

Na osnovu ovih kanona njemački su biskupi udesili svoj postupak protiv srijemsko-panonskoga metropolite, njega silom predveli pred svoj provincijalni sabor, onamo ga odsudili i zatočili, ter ga predali pasavskome biskupu Hermanriku, koji mu nije uskratio samo obavljanje bogoslužja (*suspensio ab officio*), nego je pače s njime u zatvoru i nečovječno postupao.²⁴

To je razlog, da se je sv. Metodije na saboru uporno i neprestano pozivao na papu i Petrovu stolicu, kako to opažamo iz navedenoga mjesta u Ž. M., a i kašnje iz svoga zatočenja neprestano je na Rim za vrijeme čitavoga trogodišta prizivao.²⁵ Bit će da mu je u tome poslu posrednikom bio učenik mu Lazar, monah²⁶ I ne bez uspjeha. Već Hadrijan II. zauzeo se je za nj, ter je i kod Adalwina i Hermanrika posredovao,²⁷ pozivao ih pred sud, ali istom njegovom energičnijemu naslijedniku Ivanu VIII. (od 14 prosinca 872.—882.) podje za rukom stvar

²³ Kanon wormskoga sabora glasi: *De episcopis et de presbyteris vagantibus, qui parochias non habent nec scimus ordinationem eorum qualiter fuit, placuit juxta instituta sanctorum patrum, ut in alterius parochia ministrare nec ullam ordinationem facere debeant sine jussione episcopi, in cujus parochia sunt. Et si hoc facere praesumpserint, ab officio suspendantur interim, quod ad synodum exinde venerint, et ibidem secundum canonicam institutionem accipiant sententiam . . .*

Cfr. Snopek: List papeže Hadriana I. c. 47—49.

Nije isključeno, da je wormski sabor godine 868. ovaj kanon izdao baš uslijed događaja u Moravskoj i Panoniji.

²⁴ Ivan VIII. u listu na Hermanrika. *Starine XII. 214.*

²⁵ To se opaža iz lista Ivana VIII. na frizinškoga biskupa Hanna: „*Quin etiam petente illo, sacris canonibus edocentibus, ipsius sanctae sedis judicium concedi minime permisisti*“ (*Starine XII. 214. c.*), ter iz commonitorija papina na biskupa Pavla, gdje se veli „*apostolicam sedem per ipsum triennium plurimis missis et epistolis proclamantem*“ (sub c.)

²⁶ *Commonitorium* sub d. 2. Isp. Pastrnek I. c. 102. op. 100.

²⁷ Da je već Hadrijan II. posredovao u prilog Metodiju, to se razbire iz commonitorija Ivana VIII. jakinskome biskupu Pavlu, koji je imao Adalwinu i Hermanriku spočitnuti: „*non estis ad judicium convenire dignati, quod profecto semper subterfugere curastis*.“ Nadalje Ivan VIII. kori frizinškoga biskupa, što je boravedi u Rimu, i pitan za Metodija, porkao, da ga pozna „*sed Romae cum super eo interrogareris a nostris te*

urediti. Ivan VIII. odmah, čim je sio na Petrovu stolicu, po uzoru svojih predšasnika svu je pažnju i pozornost obratio slovenskim stvarima. Već početkom 873. godine otpravi on jaskinskoga biskupa Pavla, kao svoga legata, u Njemačku i Panoniju, pak mu uruči listove za Ljudevita Njemačkoga († 876.),²⁸ njegova sina, bavarskoga vojvodu Karlomana,²⁹ na solnogradskoga nadbiskupa Adalwina, pasavskoga Hermanrika, frizinškoga Hanna³⁰ Ujedno mu uruči točnu instrukciju, kako da ima udesiti svoje korake na dvoru Ljudevita Njemačkoga, a jednako i protiv njemačkih biskupa solnogradske provincije. Na žalost da nam se je instrukcija samo u odlomcima sačuvala.³¹ Ipak i ovakova vrstan je prilog, da razumijemo prilike u Panoniji godine 873. i konačnu pobjedu slovenskoga metropolite.

Kako se iz svih ovih izvora i spomenika jasno opaža, papa Ivan VIII. je potpuno bio upućen u čitav spor, a napose u juridičko stajalište Nijemaca protiv netom osnovane srijemsko-panonske metropolije. To nam je jasnim dokazom, da je sadržina „libellus-a de conversione Bagoariorum et Carantanorum“ već u Rimu bila poznata, pa ako je ta apologija njemačkih pretenzija po mome mnijenju i napisana bila 873 i to za Ljudevita Njemačkoga, ono ju je on ili u Rim dostavio ili je u svojoj korespondenciji sa papom posvema njene razloge i navode usvojio i papi priopćio. Lako pak može biti, da je njemački vladar u raspravi sa papom o panonskoj metropoliji, zatražio mnijenje solnogradskoga nadbiskupa, a ovaj da mu je libellus poslao. Nikoje čudo, da se je Ljudevit Njemački posvema poistovjetio sa svojim biskupima, kada je i on učestvovao pri sudovanju nad Metodijem.

illum nosse mentiendo negasti“. Starine XII. 215. Nu i sám fakat, da je Ivan VIII. odmah na početku svoga vladanja potpuno upućen istupio protiv njemačkih biskupa, svjedoči, da je stvar već poznata bila u Rimu. Na žalost nijesu nam se regesta Hadrijanova sačuvala.

²⁸ List na kralja Ljudevita više puta je objelodanjen. Ispor. Vieki i djel. 294. op. 1.

²⁹ Pastrnek l. c. 253.

³⁰ Starine XII. 213—217.

³¹ Commonitorium Paulo episcopo Joanes VIII. — Pastrnek l. c. 249—251. Jedan odlomak nam je već otprije poznat, ter se nalazi u zbirci Deusdedit, pa kod Mansia (Rački: Vieki i djelovanje 292 op 3.) Potpunije se našlo u novo nadjenim izvorima 1880 god. (Starine XII. 213—214.)

Ivan VIII. poslao je preko svoga legata Pavla i list na Metodija, ali nam se nije sačuvala. (List Ivana VIII. od 14. VI. 879.)

Taj spis iz godine 873. ima tendenciju opravdati postupak Nijemaca od 870. godine. U njem je jasno izraženo stanovište, što su ga biskupi zauzimali protiv Metodija, a to je baš isto stanovište, na koje se Ivan VIII. obara i u svome listu na Ljudevita Njemačkoga i u svojim uputama legatu biskupu. (Commonitorium sub a. i b.) Iz oba naime izvora jasno se zamijećuje, da se je Ljudevit Njemački pozivao pred papom na činjenicu, da je solnogradska metropolija odlukom Karla Velikoga zavela redovitu jurisdikciju u Panoniji i da ju već vrši kroz 75 godina, čim je po kanonima i preskripciju stekla svoga prava, sve ako je Panonija nekada i crkveno spadala pod oblast Rima. Nu **meritorno** je stvar Nijemaca u ovome sporu a priori bila izgubljena već time, **jer se oni nijesu mogli na papu, na crkvu pozivati kao na izvor i ishodište svoga prava — nego na cara Karla Velikoga.**

Papa medju tim u listu na Ljudevita Njemačkoga, ter u svom commonitoriju — oba se izvora medjusobno upotpunjuju — pobija navode Nijemaca na osnovu historije, regestâ, syno, dalnih odlukâ i ustanova kanonskoga prava. Poriče, da bi pravo, što ga je negda rimska stolica nad Panonijom vršila, utrnulo, ili da je prešlo na Njemce i crkvu solnogradsku. To pravo može na vrijeme biti radi političkoga meteža prekinuto i suspendovano, ali čim se povrati mir, vraćaju se crkvi i prava, koja u takovim prilikama ne mogu zastarjeti.³² Što se govori o dosjelogosti prava kroz preskripciju od 75 godina, veli Ivan VIII. u listu na Ljudevita, da rimski zakoni predjašnjih vladara dozvoljavaju preskripciju istom nakon 100 godina. Ali preskripcija u opće vrijedi samo za odnošaje medju kršćanima, u redovitim prilikama, nipošto pako ako je po srijedi metež radi nevjernika i pogana, jer u takovome slučaju, ma kako dugi rok vremena protekao, ne zakračuje se pravo crkvi.³³

³² U commonitoriju Ivan VIII. pozivlje se na njeku juridičku regulu pape Leona „remotis malis, quae hostilitas intulit, unicuique id, quod legitime habuit, reformatur“. Papa ju je izrekao u listu na biskupa Niceta, a sadržana je takodjer u Justinjanovoj noveli od 14. travnja 535.

Taj odlomak commonitorija poznat je tek od 1880. Isp. Snopek: List papeže Hadriana I. c. 53.

³³ Taj razlog navodi papa i u listu na Ljudevita i u commonitoriju. Odlomak je poznat još otprije cfr. Vieq i djelovanje str. 293. u op., mali tek dio „si de annorum“ nadjen je u britskom muzeju, ter štampan u Starinama XII. I. c.

Evo ovako je Ivan VIII. kanonskim pravom u ruci stvarno i načelno obranio rimsku stolicu, što je uskrisila i osnovala u Panoniji samostalnu crkvenu provinciju.

Nu odsuda Metodijeva nije samo sa meritorne, nego je i sa formalne strane bila nepravedna, jerbo njemu, kao metropoliti, a po gotovo kao papinskom legatu, ne bijaše nadležni sudbeni forum provincijalni sabor metropolije solnogradske, nego je to bio zapadni patrijara, rimski papa.³⁴ Zaludu je Metodije na taj forum prizvao i kroz čitavo vrijeme svoga zatočenja prizivao!

Protiv toga zlodjela njemačkih biskupa takodje je odlučno istupio Ivan VIII. Ponajprvo zatraži od njih, da odmah puste na slobodu Metodija i da ga povrate na njegovu biskupsku stolicu,³⁵ a drugo, pošto su se Adalwin i Hermanrik najgrdje ogriješili o kanone zatočivši Metodija kroz pune tri godine i nečovječno s njime postupajući, papa do daljnje odredbe i konačnoga suda izreče za obojicu kazan, kojom se lišavaju „*communione Christi mysteriorum*“³⁶ et *consacerdotum*³⁷ eorum“, i to za tako dugo, kako su dugo oni njega silom od bogoslužja bili suspendovali. Legat papin je dobio i onu uputu, ako bi oba glavna krivca zahtijevala saslušanje i sud sa Metodijem, da im odvrati, te po dekretalnim ustanovama ima on ponajprije biti za godinu i pol uspostavljen u svojoj časti, a onda da se može spor konačno pred sv. stolicom kao nadležnom patrijarškom oblasti riješiti. Protiv Hanna, frizinškoga biskupa, koji nije bio neposredni krivac Metodijeva progonstva, papa ne izreče nikakve kazni, ali ga pozove bezodvlačno u Rim, da za svoju krivnju odgovara,

---

³⁴ Ivan VIII. u instrukciji svome legatu izriječno veli, da medju nadbiskupima rasudjuje patrijara „*praesertim cum inter archiepiscopos causa versetur et conveniens non sit, ut inter utrumque alius nisi patriarcha iudex inveniatur*“. (Starine XII. 214. c.)

³⁵ U listu na Adalwina solnogradskoga i Hermanrika pasavskoga, ter u *commonitoriju* (sub c.)

³⁶ Ta kazan odgovara današnjoj suspensiji *ab officio*. Dr. Kober: *Die Suspension der Kirchendiener nach den Grundsätzen des kanonischen Rechts*. Tübingen 1862. p. 28.

³⁷ *Privatio communionis consacerdotum* jest jedna vrst ekskomunikacije. Takovi izopćenici bili su isključeni od svakoga zajedništva i osobnoga općenja sa drugim biskupima. U svojoj biskupiji mogao je sve funkcije obavljati. Dr. Kober: *Der Kirchenbann nach den Grundsätzen des Kanonischen Rechts*. Tübingen 1863. p. 43. sq.

inače od mjeseca rujna, da i on potpada pod kazan Adalwinovu i Hermanrikovu.³⁸

Presudu protiv njemačkih biskupa je papa izrekao na temelju svoje administrativne oblasti, pak već prema tome njegova odluka nosi povremen, interimističan karakter, ter je čitava stvar imala se urediti i dokončati redovitim procesom na osnovi sudačkoga pravorijeka. Vrhovna instancija pako sudbena za panonski spor jest Rim kao stolica patrijarška. Patrijara ima presudjivati stvari među metropolitama, nu posebni titulus je za ovaj način riješenja afere Metodijeve takodje iz toga proistjecao, što je on bio papinski legat, dakle specijalnim načinom poslanik i po tom štićenik papinske stolice, i **doslijedno izuzet (exemptus) od svake druge jurisdikcije**. Za to papa i u listovima na biskupe i u commonitoriju neprestance ističe, da biskupi i Metodije moraju na konačni obračun pristupiti u Rim. Rok konačnoga suda nije jasno označen. U commonitoriju na jednom mjestu se veli, da ima Metodij ostati u svojoj časti pòdrug godinu, na drugome opet tri godine, a onda tekar da ima pristupiti sudu, u listu pako na Hermanrika o roku u opće nema spomena, nego mu se tek nalaže, da na sud ima pristupiti ili sa Metodijem ili sa biskupom Pavlom. List na Adalwina sačuvao nam se u jednome odlomku, nu bez sumnje je papa i solnogradskome nadbiskupu izrijeком naložio, da ima doći pred rimsko sudište, kako je to u commonitoriju učinio.

Ovo je proturječje u komonitoriju pape Ivana VIII. može biti samo i zato, jer nam se nije sačuvala čitava papina uputa biskupu Pavlu, nego samo neki odlomci. Možda bi poteškoća mogla biti riješena kombinacijom, da bi rok konačnoga suda po dekretalima imao biti nakon tri godine, nu papa ga skraćuje na podrug godine?

Ivan VIII. je čitav ovaj svoj postupak. i glede uspostave sv. Metodija na metropolitско mjesto (restitutio in integrum). i glede konačnoga suda i roka njegova — udesio prema Pseudoizidorovim dekretalima, kako je to Snopek dokazao.³⁹

Pseudoizidor je taj kanon izradio prema nekome prijedlogu pape Symmacha na kralja Teodorika. Taj kanon je tokom vre-

³⁸ Ivan VIII. u listu na Hanna. Starine XII. 215.

³⁹ S n o p e k : List l. c. 106—121. „Svatý Methoděj a Pseudoisidorovy dekretaly.“

mena a pod imenom pape Feliksa, koji da je slično pisao sv. Atanaziju, primljen i u Gratijanov⁴⁰ Decretum, gdje se nalazi c. 8. C. III. qu. 2. a doslovce glasi:

Felix Papa I. epistola 2. ad epos Galliae.

Si Episcopus suis fuerit, aut Ecclesiae sibi commissae rebus expoliatus aut (quod absit, quod alienum ab omnibus esse debet fidelibus) a sede propria ejectus aut in detentione aliqua a suis ovibus fuerit sequestratus, tunc canonice ante in pristinum statum restituatur, cum omni privilegio sui honoris, et sua omnia, quae insidiis inimicorum suorum ei ablata fuerant, legibus redintegrentur. Non enim convocari poterit, vel praejudicari, nisi ipse pro sua necessitate (minime tamen judicandus) advenire sponte elegerit. Nullatenus ergo a quoquam respondere cogatur, antequam integerrime omnia, quae per suggestiones inimicorum suorum amiserat, potestati ejus ab honorabili concilio, legali ordine redintegrentur. Praesul vero cum omni honore statui pristino reddatur, et ipse dispositis, ordinatisque libere ac secure diu suis rebus, tunc regulariter intra quatuor, vel quinque, vel sex, aut septem menses, juxta quod possibilitas ei fuerit, et non ante convocatus ad tempus in concilio legitimo et canonico, veniat ad causam et si ita juste videtur, accusantium propositionibus respondeat.

U dekretu se govori o uspostavi za nekoliko mjeseci (4—7), dočim papa u Commonitoriju govori o godini i pol (per anum et dimidium), pak o tako dugom vremenu, kako je Metodije bio od njemačkih biskupa zapriječen od svoje službe. Takav se rok nalazi i u dekretima nekih drugih papa.⁴¹ Ne ćemo ovdje raspravljati o nutarnjoj vrijednosti Pseudoizidorovih dekretala, nego ćemo ustanoviti da su oni baš ponikli na tlu franačke države, da im je već u to vrijeme krepost bila priznana u čitavoj srednjoj Evropi, pak da su ih priznavali i oni njemački biskupi, koji su stajali u sporu sa Metodijem.

Na koncu moram istaknuti, da papa nije trebao Pseudoizidorovih dekretala, da čitavu stvar izravna. **Metodije je bio metropolita i papinski legat a latere, ter je tako po samom svom hierarhijskom karakteru za sve čine svoje jedino rimskoj stolici bio odgovoran.** Dobro to primijećuje i Snopek.⁴²

O čitavoj raspri između Nijemaca i Svetitelja i njenom

⁴⁰ Snopek: l. c. 117.

⁴¹ Isp. Hinschius: Decretales Pseudoisidorianae. Lipsiae 1863. p. 478—491.

⁴² l. c. 120.

riješenju ima Z. M. 10. kratku ali jasnu vjesticu, kojom se na vlas potvrđuju činjenice crpljene iz sačuvanih nam pisama Ivana VIII. „Pošto je glas došao apostoliku o zatočenju Metodijejom **posla kletvu na biskupe, da ne poju mise, što će reći službe, svi kraljevi biskupl, dokle ga u zatvoru drže**“.

Iz ovoga izvora znamo, da je papino posredovanje imalo potpunoga uspjeha Sv. Metodije bi pušten na slobodu „i tako ga puštiše“ (Ž. M. 10.). Nijemci su na svim linijama uzmakli i priznali srijemsko-panonsku metropoliju. Bijaše to sredinom 873. godine. U području same njemačke političke oblasti, u Kocelovoj državi i čitavoj Panoniji, Metodij bijaše vrhovnikom crkvenim. To nam potvrđuje Ivanov list na Karlomana, vojvodu bavarskoga, pod koga je Panonija spadala: „pošto je uspostavljen episkopat Panonaca, neka bude slobodno bratu našem Metodiju, koji je njima od apoštolske stolice zaredjen, obavljati biskupsku službu po starome običaju“.⁴³

Njemački biskupi su to preko srca učinili, jer Ž. M. 10. priča: »i pustivši Metodija rekoše Kocelu: ako ovoga budeš imao i držao pri sebi, ne ćeš biti u dobru s nama“. I Kocel, vazal Nijemaca, bojeći se njihova nasilja jedva je svome metropolitu onako bio na ruku, kao prije njegovoga zatočenja.

U vrijeme od 870.—873. godine političke prilike u Moravskoj znatno su na bolje krenule. Gore sam prikazao, kako je uslijed razdora Rastislavova i Svetopukova, Moravska godine 870. bila od Nijemaca pokorena. Nu već slijedeće godine u proljeće listom se ustanu Moravljani, izaberu za kneza svećenika Slavomira, rodjaka Rastislavova (učenika sv. braće?), koji je protivu Nijemaca uspjehom se branio. (Böhmler-Mühlbacher: Regesta l. c. 1143. b.) Karloman, pouzdan u prijateljstvo Svetopukovo, pošalje ga u lipnju 871. godine sa bavarskom vojskom na Slavomira, ali ovaj predje na stranu svojih zemljaka, stavi se njima na čelo, iznenadce navali na bavarski tabor, te njemačku vojsku porazi. (Böhmler-Mühlbacher l. c. 1446. c.) I te

⁴³ Taj list je otprije već poznat. Isp. Rački: Vieki i djelovanje l. c. 298. Na žalost i on je u malom fragmentu do nas doprlo. Datum lista je nepoznat, ali bih iz nutarnjih razloga posumnjao, da ga je papa poslao po Pavlu jakinskome. Sadržaj naime lista pretpostavlja uspješno riješenje Metodijeve stvari, ter će biti da ga je papa kasnije ali još iste godine poslao Karlomanu, kada su mu stigle pritužbe, da Nijemci sveudilj stavljaju Metodiju zapreke u Panoniji. — Trebalo bi prema načelima diplomatike točno ispitati poslanice Ivana VIII., njihov oblik, jezik i slog, te na vlastito snošaj prema obrascima u Liber diurnus. Nu to je zadaća jedne studije.

čajem 872. i 873. godine Svetopuk je hrabro i sretno branio Moravu proti ogromnim vojskama franačkim (l. c. 1418. e.)

U doba ovih ratova sa Nijemcima dogodilo se ono, što Z. M. 10. pripovijeda: „Moravljani videći, da njemački popovi, koji medju njima življahu, nijesu im prijatelji, nego protiv njih kuju, sve ih izagnaše i apostoliku poslaše ljude i zamoliše: i oci naši primiše krštenje od sv. Petra, daj nam Metodija arhiepiskopa i učitelja“. To poslanstvo Moravljana i Svetopukovo u Rim moralo je biti u godini 873., jer se u Ž. M. priča: „I posla apostolik Metodija odmah, i primi ga Svetopuk sa Moravljanima, i izruči mu sve crkve i sve strižnike (klerike) u svim gradovima“. (Ž. M. 10.) Sa ovim pripovijedanjem slovenskoga izvora potpuno se slaže i uputa Ivana VIII. legatu Pavlu, da bi i uprkos zaprekama sa strane Nijemaca pošao sa Metodijem knezu Svetopuku. Ne smeta, ako bude onamo i rat bijesnio „jer oni, koji su sv. Petra. miroljubivi su, i kudgodj idu ne smeta ih rat, da koriste iskrnjemu.“⁴⁴

Mi smo ovdje potanje razložili borbu izmedju sv. Metodija i izmedju solnogradskog nadbiskupa, da se vidi, da se je ona jedino vodila za samostalnost slovenske crkve. Metodije konačno i iznese pobjedu, a pomoću rimske stolice. I Ivan VIII hodeći stopama Nikole Velikoga i Hadrijana II., kada je odlučno ustao na obranu njegovu imadjaše pred očima i snovaše, da će ova metropolija biti kvasac za raširenje vjere kršćanske medju još onda neznabožnim slovenskim svijetom. Tim je on svojim činom bitno koristovao i podvig dao i političkim težnjama slovenskih knezova, kako to Dümmler iskreno priznaje: „So erlitt die ostfränkische Kirche zugleich mit dem ostfränkischen Reiche in allen diesen schon halb gewonnenen Grenzlanden eine schwer zu verwindende Niederlage, indem der päpstliche Stuhl sich der Freiheitsbestrebungen der slawischen Stämme allenthalben förderlich erwies.“⁴⁵

---

⁴⁴ „Ne suscipias occasionem excusationis prohibentem te vel fratrem nostrum Methodium ad Sventepulcum, sive bella praetendant sive inimicitias congerant. Qui enim sancti Petri sunt, pacifici sunt, et quocunque ierint bellis a proximorum utilitate minime coercentur.“ *Commo-nitorium sub d.) cfr. Starine XII l. c. 214.*

⁴⁵ D ü m m l e r : Geschichte des ostfränkischen Reiches. II. str. 383.

IV. Djelovanje Metodijevo u panonskoj metropoliji od 873—879. godine.

Usprkos zabrani Ivana VIII. on i nadalje obavlja bogoslužje slovenskim jezikom. Nove spletkе protiv njega na papinskom dvoru.

Pri velikome ovom uspjehu slovenskoga metropolite ipak bijaše u čitavoj stvari jedna vrlo crna točka. Ivan VIII. je Metodiju zabranio obavljati bogoslužje slovenskim jezikom izriječno mu naloživši, da to u buduće čini ili grčkim ili latinskim jezikom. Papa je to javio u listu, što ga je našem apoštolu bio poslao po svome legatu Pavlu, valjada bar da u nječem udovolji zahtjevima Nijemaca i da podreže korijen njihovim pritužbama.¹ Tim činom je Ivan VIII. opozvao svečanu dozvolu Hadrijana II.

Slovenski apostol ipak **nije** se držao ove odredbe papine, jer kako vidimo iz historijskih činjenica godine 879. on je bio i dalje u slovenštini obavljao bogoslužje.

Crkveni se historičari raznim načinima trude ovu opreku izgladiti.

Rački veli Metodije se i nadalje oslanjao na povlasticu Hadrijana II. Ako je Ivan VIII., prem mu dozvola Hadrijanova bila poznata, protiv nje zabranu izdao, to je panonski metropolit imao ne mali razlog tu protivnost pripisivati svojim otpornim susjedima, pak se je i punim pravom mogao nadati, da će Ivan jednako sa svojim predšasnikom u toj stvari suditi, čim ga točnije o njoj izvijesti. To nije za cijelo ni propustio učiniti, prem nam oskudijevaju o tome spomenici.²

¹ To znamo iz kasnijega lista Ivana VIII. na Metodija godine 879. „Audimus etiam, quod missas cantes in lingua barbara, hoc est in sclavina lingua. Unde jam litteris nostris, per Paulum episcopum anconitanum directis prohibuimus, ne in ea lingua missarum solemnna celebrares“.

² Rački: *Viek i djelovanje st.* 299.

Pisac Rassegne drži, da Ivan VIII. preko svoga poslanika de facto nije zabranio slovenski liturgisati, jerbo Pavao Jakinski uvjeriv se, da Metodije to dozvolom Hadrijanovom čini, „nije smatrao shodnim izreći papinu zabranu“.³ Snopek hoće da je Metodije na Ivanov list odgovorio papi dobrim razlozima, ter osobito rastumačio, da o slovenskom bogoslužju ovisi sav uspjeh kršćanske nauke medju Moravljanima, a prihvati li latinsku liturgiju, da svejedno neće nestati opreke izmedju Nijemaca i njega. Papa je na to boljma u stvar upućen slovenštinu dozvolio, ili ju je barma trpio, ter i 879. godine nije ju zabranio, nego si je pridržao o tome svoj sud izreći, kada Metodije u Rim dodje. Po tom Snopek čitav list od 879. godine i riječ „prohibuimus“ shvaća u historičkome a ne u juridičkome značenju.⁴

Meni se čini ovo Snopekovo tumačenje traženim i nenaravnim. Kada čitaš poslanicu papinu, ne možeš se nikako oteti dojmu, da papa Metodiju **predbacuje**, što se nije držao njegove zabrane,⁵ a da on svoju zabranu pretpostavlja u kreposti, vidi se iz onoga, što on razgovijetno razlikuje i kaže, da mu je dozvoljeno u slovenštini tek puku propovijedati i govoriti.⁶

Po mome mnijenju sva opreka izmedju pape Ivana i Metodija mora se protumačiti na osnovu pravica, koje su u ono vrijeme uživali metropolite, **pak su se mogli i naredbama rimske stolice, kada im se činjahu neshodne, temeljem svojega prava remonstrancije (jus remonstrantiae) oduprijeti i ne održavati ih.** Bez sumnje je i Metodije učinio uporabu od ovoga svoga prava, ter je, kako povjesnici ispravno kombinuju, mahom svoje nesuglasje izjavio pred Pavlom jakinskim, naveo mu temeljite svoje razloge, zamolio legata da u tom smislu izvijesti i papinsku stolicu, a mogućno, da je i list sa svojim razlozima upravio na Ivana VIII.

Istaknut mi je ovdje, da ovo pravo remonstrancije još i danas pristoji pastirima u crkvi, gdje je zakonodavna vlast jače

³ „non abbia trovato giusto di fulminare la proibizione papale“. Rassegna l. c. 666. Pisac Rassegne je zaboravio na pomenuti list papin od 879.

⁴ Snopek: List Hadriana II. l. c. str. 11—14.

⁵ Upravo mi je neponjatno, kako može Snopek tvrditi, da list tek „prijateljski“ u pamet dozivlje zabranu, gdje je jasno, da on Metodija pozivlje u Rim na odgovornost da dodje „odmah“ de praesenti, postposita omni occasione.

⁶ „Praedicare vero aut sermonem in populo facere tibi licet“. List Ivana VIII. na Metodija od 14./6. 879. — Vieki i djelovanje 321. 322.

usredotočena u rukama rimske stolice, nego li u IX. vijeku, kada je jošte u crkvi vladao metropolitansko-hijerarhijski sustav.⁷ Promatrajući čitavu stvar u svjetlu kanonskoga prava, same od sebe padaju sve poteškoće, koje u prvi mah izbijaju, kao da Metodije nije obdržavao disciplinu crkvenu. Prema ovome razlaganju mojem scijenim, da će i svi naši slaviste, kojima izmiče rutina i pogled theološki, inače toliko nuždan u historiji crkvenih stvari i osoba, da će, velim, ispraviti svoja posve lajička mnijenja glede ovoga spora i nesklada između panonskoga metropolite i rimske stolice.⁸ Metodije, ako na svoju remonstranciju nije dobio od Ivana VIII. nikakvoga odgovora, što je i po listu 879. godine vrlo vjerojatno, pače izvjesno, mogao je mirne savjesti dalje slovenski liturgisati.

⁷ U toj stvari danas vrijedi u crkvi ovo pravo i ova moralna načela: ako biskup scijeni, da bi koja papinska odredba disciplinarna mogla biti u njegovoj biskupiji od velike škode, ne samo da može, nego i mora papi čitavu stvar objaviti. (Benedikt XIV. De synodo dioeclesana IX. c. 8. u 3.) Za čitavoga ovoga vremena, dok je stvar u Rimu, probabilius suspenditur legis obligatio (Reiffenstuel in tit. de Const. n. 145) Ako apoštolska stolica ustraje pri svojoj naredbi, a biskupu se svedjer čini zakon škodljiv za njegovu biskupiju, non tenetur ejus observationem urgere. (Nohldin: De principiis theologiae moralis. 1902. str. 149.) Većina puka ako ne primi takvoga zakona, non obligat sub peccato (Lehmkul: Theologia moralis I. str. 94.) Isporedi i Tanqueray: Theologia moralis fundamentalis. Parisiis 1906. 162. sq.

⁸ Tako Jagić, Entstehungsgeschichte I. 30. piše: Est ist kaum zu bezweifeln, dass dieses Verbot dem Methodius eingehändigt wurde. Hat er es befolgt? Ich glaube nicht, denn sonst würde er sich alle späteren Widerwärtigkeiten erspart haben. Rački, ein katholischer Priester, suchte so aus der Klemme zu kommen, um doch Methodius nicht des Ungehorsams beschuldigen zu müssen, dass er sagte, Methodius habe sich auf etwas Anders stützen können, auf das Privilegium Hadrians. Das ist alles recht schön, **aber das stricte Verbot eines lebenden Papstes darf nicht illusorisch gemacht werden durch die Hinweise auf ältere Concessionen.** Ich kann also nicht unterschreiben seine Worte (V. i d. 299.): Zar iz nepokornosti ili jogunluka Metod ne sasluša zapovied vrhovnoga pastira? Nipošto; njegov bo značaj ne puštja nam niti pomisliti, na što takova! Ich glaube man idealisiert den Methodius durch solche Behauptungen über alle Maassen. Nein, seien wir aufrichtig und sagen wir offen: Methodius wollte oder richtiger er konnte sich dem Befehle des Papstes nicht fügen, da sein ganzer Erfolg der jetzt schon zehnjährigen Thätigkeit darauf berüchte. **Also nach formalem Rechte war er allerdings ungehorsam**

Jagićeva tvrdnja o nepokornosti Metodijevoj historično stoji, ali ju ridično ne. Za čitavo pitanje isp. i Pastrnek: l. c. 112.

Ivan VIII. je na remonstranciju Metodijevu šutio, a time po načelima općega kanonskoga prava, daljnje liturgisanje slovenštinom pripustio, nu kada su se kašnje gomilale objede, klevete i laži na Metodija, i kada im je 879. papa poklonio vjeru, izbljედili su razlozi Metodijevi o potrebi slovenskoga bogoslužja pred očima papinima posvema, ter se je on pun nepovjerenja sjećao i činjenica 873. godine i remonstranciju Metodijevu držao neopravdanom i doloznom. I otale onaj list Ivanov iz 879. godine, u kojem on tek nakon šest godina kori Metodija, što nije njegove naloge izvršio

Nu baš u ovo doba iza 873. godine pada i najuspješnije djelovanje sv. Metodija. Z. M. u 10. poglavlju pripovijeda: „i poče veoma napredovati nauka Božija i strižnici se u svim gradovima množiti i pogani vjerovati u istinoga Boga odričući se svojih zabluda“ — —

Kada već opširnije raspravljamo povijest i borbe Metodijeve, moramo ovdje prikazati i granice njegovoga područja — dokle je sve sızala vlast srijemsko-panonskoga nadbiskupa.

Iz poslanice Hadrijana II. godine 870. razabiremo da su krajevi kneza Rastislava, Svetopuka i Kocela spadali pod jurisdikciju Metodijevu, a to je čitava Moravska i Panonija. Da je Metodije i de facto vršio jurisdikciju u zemlji Kocelovoj (Panoniji) unatoč zaprekama sa strane Nijemaca, mnim, da se dade utvrditi i iz napomenutoga lista pape Ivana VIII. na vojvodu Karlomana. I Wattenbach i Dümmler toga su mnijenja bili.⁹ Nu jedva da je čitava Panonija bila pod oblašću slovenskoga metropolite, nego bit će samo ona čest, što je potpadala pod političku oblast Kocela. U svojoj oblasti su Nijemci i nadalje vršili vrhovnu crkvenu jurisdikciju, barem čitamo, da je nasljednik Adalwinov Dietmar 874. godine posvetio jednu crkvu u Petavi. Iza smrti Kocelove († 874.) jedna čest njegova područja (gornja i istočna Panonija) potpala je pod Svetopluka, a druga čest (zapadna) došla je pod Arnulfa, nu Metodije bit će da je i na dalje u svoj nekadašnjoj kneževini Kocelovoj zadržao crkvenu oblast.

Dalje osim Moravske i Panonije pod Metodijevu metropoliju spadaše bez sumnje i posavska Hrvatska, to jest, zemlja medju Dravom i Savom. U Metodijevoj oblasti je naime uskrišena stara

⁹ Wattenbach u *Abhandlungen der historisch-philos. Gesellschaft* u Breslavi 1858. I. 211.

Dümmler : *Die Geschichte des ostfränkischen Reichs.* 1862 II. 383.

stolica srijemska sv. Andronika u svim svojim pravicama. (Commonitorim Ivana VIII. Pavlu jakinskome sub a.) Nu to razabiremo takodjer iz odlomaka jednoga lista Ivana VIII. iz godine 873. na Mutimira, vojvodu slovenskoga (Montemero, duci Slavonicae)¹⁰. Papa nekome vojvodi Mutimiru na srce stavlja, da se povrati biskupiji panonskoj, koju su njegda i njegovi prethodnici priznavali. Ta biskupija panonska ne može biti druga, nego sv. Metodija. Papa Ivan motivije svoju želju time, što su u tome kraju svećenici vagi et absoluti, acephali, koji ne priznavaju nikakvih crkvenih oblasti, pak radi toga i ne može biti medju njima nikakove stege i discipline.¹¹ Kraj dakle Mutimirov nije bio hierarhijski uredjen, pak su tamo morali slični biti crkveni odnošaji kao u Moravi za dolaska sv. slovenske braće.

Rački je prvobitno mislio, da je taj Mutimir „srbski veliki župan“, na granici posavske Panonije, kojemu je zemlja bila izmedju Bosne i Kolubare,¹² nu kasnije 1877. je svoje mnijenje u Documentima ispravio¹³, te razlaže, da to ne može nitko drugi biti, nego li knez Posavske Hrvatske, a predšasnik Braslava. Danas bi jedva koji povjesnik mogao o tom dvojiti.

Da su pako u zemlji kneza Mutimira crkvene prilike bile ne uredjene, lasno je razumjeti iz političkih odnošaja njegove kneževine. Posavska Hrvatska je kroz čitavi IX. vijek ostala u vazalskome snošaju prema franačkoj državi, pak je posve shvat-

---

¹⁰ Jedan je odlomak poznat istom od 1880. ter je štampan u Starinama XII. str. 212.3., a ovako glasi: „Presbyteri illic absoluti et vagi ex omni loco adventantes quaedam ecclesiastica contra canones officia peragunt immo numerosa, cum sint acephali, scelera contra Dei praecepta committunt“.

S tim odlomkom spaja Wattenbach u II. izdanju Jaffé-ovih regesta I. c. uz 2973. br. drugi odlomak Ivanova lista, koji nam sesaćuvao u zbirci Kard. Deusdedita (11. vijek): Coll. can. I. c. 194, a sadržaj mu je: „hortatur, ut progenitorum suorum secutus morem ad pannonensium reverti studeat dioecesim“, et ad episcopi illic constituti „pastoralem recurrat sollicitudinem“.

Kombinacija je vrlo plauzibilna. Ovaj list je u proljeće 873. pisan kao i drugi listovi, koje je Pavao, papin poslanik, bio ponio sobom u Njemačku i Panoniju.

¹¹ U to su vrijeme mnogi crkveni sabori izdali stroge kanone protiv acephala. Tako mogući sabor od 813., pavijski od 850. Cfr. Hefele: Konziliengeschichte IV. 49. sq.; S n o p e k: List papeže Hadriana 48.

¹² Vieki i djelovanje. U Zagrebu 1859. str. 298.

¹³ Documenta, Zagrabiae 1877. str. 367. 368.

ljivo, da je zemlja između Save i Drave svaku pa i crkvenu vezu izgubila sa dalmatinskom, Bijelom Hrvatskom. Citav ovaj kraj između Drave i Save spadao je u staro doba kršćanstva pod metropoliju srijemsku, nu još prije razorenja Srijema (579. godine) za vlasti Ostrogota oko 530. sisačka je biskupija bila došla pod jurisdikciju Solina,¹⁴ i tamo ostala i za prvo doba hrvatske povjesti. Nu kao u drugim krajevima tako je i u Posavskoj Hrvatskoj vrijedila tako dugo vlast dalmatinske crkve, kako dugo je bio odlučan politički upliv Bijele Hrvatske u krajevima između Drave i Save.¹⁵

Nakon ovoga razlaganja lasno je udariti granice Metodijeve metropolije: ona se je prostirala Moravom i čitavim srednjim Podunavljem, na zapad se širila do alpskih panonskih krajeva, a na jug sizala do Save i Bugarske, s kojom je velika Morava graničila negdje na tlu današnje južne Ugarske. Preko u današnju Srbiju nije prelazila, jer je tamo već u to vrijeme postojala beogradska biskupija, koja je spadala na netom od patrijare Ignatija osnovanu bugarsku metropoliju.¹⁶ Prema tvrdnjama u Documentima, Rački je bezuvjetno morao promijeniti i svoje mnijenje o granicama Metodijeve metropolije, što ga je bio izrekao u svome djelu *Viek i djelovanje na str. 260.*, da naime novoj panonskoj metropoliji nije pridružena posavska Hrvatska, a s druge strane Dunava da je pod nju padala Srbija.

U ovome kraju između Alpa i Karpata pa dolje do Dunava i Save, jest nadbiskup Metodije faktično i vršio svoju jurisdikciju. Nu virtualno je njegova jurisdikcija kao papinskoga legata za slovenske krajeve sizala i mnogo dalje: na ime u sve one krajeve slovenske, gdje kršćanstvo jošter nije dublje korijen zahvatilo, i gdje redovita crkvena hierarhija nije bila uređjena.

Tome pače imademo i u izvorima traga. U *Ž. M.* 11. čitamo, da je on svoje učenike slao nekome poljačkome poganskome

¹⁴ Farlati: *Illyricum sacrum.* II str. 162. 173.

¹⁵ Prof. Dr. Gruden hoće u „*Katoličkom Obzorniku*“ 1905. str. 10. da su Mutimirovi krajevi nekada pripadali pod Oglaj. Ta, a i mnoge druge tvrdnje njegove su posve neispravne. Krajevi do Drave pravno su pripadali iza propasti srijemske metropolije pod Split. *Isp. Rad.* : 56., str. 117.

¹⁶ Ta se biskupija spominje i u listu Ivana VIII. od 16. IV. 878. na Mihajla bugarskoga. *Čfr. K u k u l j e v i ć*: *Codex diplomaticus* I. br. LXXII. *R a č k i*: *Documenta* I. c. 363.

knezu (поганьскѣ князь сильнѣ вельми, сѣда въ Вислѣ), mićemo pako kašnje govoriti, kako se je i sam Metodije osobno davao još pred konac svoga života na vjerovjesništvo. S toga je posve prirodna i vjerovatna vijest prvoga češkoga ljetopisca Kosme Praškoga († 1125.), da je sv. Metodije okrstio češkoga kneza Bořivoja i njegovu ženu sv. Ljudmilu. Uprkos kritičkim¹⁷ poteškoćama ove predaje, ona je radi nutarnjih razloga neoboriva, jer nije moguće pomisliti, da ne bi sv. Metodije zašao i u susjednu Česku, u narod, tako srodan slovačko-moravskom, na dvor knezu, koji je u najboljem snošaju i miru živio sa Svetopukom, on, slovenski apoštol, koji je svoj djelokrug proširio do daleke poljačke zemlje. S toga scijenim, te nije odstupiti od mnijenja Račkoga i starijih historičara čeških, koji u legendi Kosme Praškoga nalaze historičku jezgru.¹⁸ Djelujući sv. Metodije u Moravi, u potpunom je skladu u prvom početku bio sa Svetopukom. Ž. M 10. i 11. pripovijeda, da je sa napretkom Hristove nauke počela se i moravska oblast na sve strane rasprostranjivati, pobjedjujuć svuda dušmane i neprijatelje. Njekom zgodom kada je Svetopuk boj vodio sa poganima, ter ne mogući nikako uspjeti, a baš se približavala misa ili služba (blagdan) sv. Petra, pošalje mu Metodije glas: „ako obećaš na sveti Petrov dan sa svojim vojnicima proboraviti u mene, vjerujem u Boga, da će ti on u skoro predati u ruke tvoje dušmane“. To se i dogodilo.

Nu ovaj sklad izmedju moravskoga kneza i metropolitae za malo godina se poruši. Krivac je bio Svetopuk, ali po srijedi stajaše bez sumnje i njemački upliv. Forchheimskim mirom koncem lipnja 874. pao je Svetopuk i opet u vazalski odnos prema Nijemcima. Bez sumnje da su mu u neprestanom ratovanju sile bile istrošene, pak je morao prilikama popustiti i preko svoga poslanika svećenika Ivana iz Mletaka, obeća franakome vladaru vjernost i godišnji danak.¹⁹

Od toga vremena živi Svetopuk u miru sa Nijemcima, pače kada mu je godine 876. u Panoniji susjedom postao Karlomanov naravni sin Arnulf, utanači s njime usko prijateljstvo i kumova jednom Arnulfovom sinu, koji na krštenju dobi ime Svetopuk.²⁰

¹⁷ J a g i ć: Entstehungsgeschichte str. 38. sq

¹⁸ R a č k i: Vieki djelovanje 316. sq.

¹⁹ B ö h m l e r: l. c. 1462. c., D ü m m l e r: l. c. 375. 376.

²⁰ B ö h m l e r: l. c. 1717. h.

U ovim je prilikama naravno i opet porasao upliv Nijemaca u Moravskoj, a stare spletke protiv slovenskoga apoštola iznova započеше. Istina njegovi progonitelji Adalwin, Hanno i Hermanrik naglo poumriješe, što i Ž. M. 10. kao Božiju kazan spominje,²¹ ali nadjoše dolik si nasljednike, koji i ako nijesu silom i tiranijom, ono su podmuklom lukavošću nastavili posao njihov. Oni izvršno izrabiše jaz i razdor, koji je baš u to vrijeme pukao između Svetopuka i Metodija. U ovo doba pada dolazak zloglasnoga Wichinga u Moravsku. Do spora je nužno moralo doći. jer je metropolita revnovao za Božiji zakon i čisto kršćansko ćudoredje. dočim je ostao Svetopuk u svome življenju pravi poganin. Istina u Ž. M. ne čitamo razgovijetno o preki između njih obojice, ter o Svetopukovom savezu sa njemačkim i stranim klerom, ali nam drugi izvori, osobito Ž. Kl.²² jasno to pričaju. Sveta braća su imala u opće velikih poteškoća i borba²³ pri provadjanju ćudorednih kršćanskih načela u bračnome životu istom pokrštenoga puka. Već pri prvome boravku u Moravi, Konstantin je morao ustati protiv stranih vjerovjesnika, koji su među inim zlorabama i nepodopštinama pripuštali neofitama „tvoriti beščasne ženidbe“. Slovenski apoštol pozivao se na riječi sv. Pisma: „Ženu mladosti tvoje ne otpusti, jer ako ju zamrzivši otpustiš, pokrit će opačina pohote tvoje, veli sve-mogućí Gospodin. Čuvajte se duhom svojim, da nitko od vas ne ostavi žene mladosti svoje, i ono što oduravah, činiste jer je Bog svjedočio među tobom i među ženom mladosti tvoje, koju si ostavio. Čuli ste, kako je starima rečeno bilo, ne tvori preljuba, ja vam pako velim, da svaki, koji pogledje ženu pohotno, već je s njome učinio preljub u svojem srcu.“²⁴ Po ovom

²¹ Adalwin † 14. svibnja 873.; Hermanrik † 13. siječnja 874.; Hanno † 9. listopada 875. Cfr. Gams: Series episcoporum. Ratisbonae 1873. a. c.

Nagla smrt Adalwinova i Hermanrikova bez sumnje je uzrokom, da se nije njihov proces sa Metodijem formalno kraju priveo.

²² Isp. Ž. M. 12. i Vita Clementis u prijevodu Miklošičevom: „Ab his Sphentoplicus corruptus, omnia ei permittentibus, ad Methodii verba minime animum advertibat, imo ut erga inimicum se gerebat.“ Kod Pastrnka l. c. 200.

²³ Račkí: Viek i djelovanje l. c. 158. 159. U tim stvarima su sv. braća slijedila strožu disciplinu zapadne crkve. Istočno kanonsko pravo stajalo je pod uplivom laksnoga rimskoga prava. I kod Hrvata u to vrijeme morali su pape raditi o bračnom kršćanskom životu (Stjepan V. biskupu Teodoziju. Documenta l. c. str. 186.)

²⁴ Ž. K. 15.

sudeći, Konstantin je morao odmah u početku svoga djelovanja u Moravskoj, živo revnovati proti bračnim rastavama i proti preljubu, a jednako u tom pogledu i Metodije kasnije kao metropolita moravski ima neprilika. Čitamo naime u Ž. M. 11., kako je njeki boljar i savjetnik (knežev) oženio se svojom jetrvom, i kako ga je Metodije mnogo putio i podučavao, ali ih ne uzmože razvesti. „Drugi bo tvoreći se i hineći se božijim slugama, razvračahu ih, laskajuć im radi novca, i odcjepiše ih od crkve“. Dakle kao Ćirilu prije, tako su sada i Metodiju, strani svećenici stavljali zapreke, pak su nastojali onemogućiti ga ma i rušeći crkvenu disciplinu. Pod tim stranim svećenicima u prvom redu se imadu razumjeti Nijemci.

Nema sumnje, da se korijen razdoru izmedju Svetopuka i Metodija ima tražiti u ovim stvarima. Ž. Kl. nazivlje moravskoga kneza „robom ženskih pohota“. Strani kler, slovenskome apoštolu protivan, u sebi bez ikakvoga čudorednoga upora, ugadjao je ovim Svetopukovim slaboćama i porocima samo da sruši Metodija. Nova je otpočela borba. Nijemci, uz koje stajahu i Latinjani²⁵, što su bili na Svetopukovom dvoru, baciše svoje mreže do samoga Rima. Da bi tamo uspjeli, morali su druge, nove iznijeti razloge, nego li njihovi predšasnici godine 870. i 873. I nadjoše ih.

Baš u ovo vrijeme aktuelna je bila izmedju Istoka i Zapada raspra o nauci o ishodjenju Duha sv., pa kako je Metodije u bogoslužju rabio nicejsko-carigradski simbol bez nadodatka filioque, obijediše ga protivnici, da mu je protivnikom sa istih razlogâ s kojih i Fotije, a drugo optužiše ga, da ne obdržava u bogoslužju papine zabrane od 873. godine, nego da i nadalje slovenski obavlja liturgiju. Kada je ova borba nastala izmedju Metodija i njemačkih svećenika, i kada su prve tužbe stigle na papu — ne znamo, svakako davno prije 879. godine. Ivan VIII. je čitavu 878. godinu proboravio u Franačkoj, pa se je istom 879. godine u proljeće povratio u Rim, ali sačuvana

---

²⁵ Od tih svećenika osobito je ugledan bio Ivan Mlečanin, koji je 874. u ime Svetopuka sklopio forchheimski mir, a 879. bio poslanikom u Rimu. Je li on istovjetan sa Ivanom, poslanikom bugarskoga kneza Mihajla i hrvatskoga kneza Branimira, koji je baš u to vrijeme 7. lipnja 879. takodje u vječnome gradu boravio, kako to Rački hoće (V. i dj. 320.), kasnije ćemo raspraviti. Cfr. Jaffé: o. c. 3259. i 3261.; Jagić: Entstehungsgeschichte I. 31.

korespondencija papina iz te godine pretpostavlja započeti tok spora. U prvi mah, kada je Metodiju uspjelo obraniti se pismeno od osvada svojih neprijatelja. Na to naslućuju neki izrazi u listovima Ivana VIII. na Metodija i Svetopuka od 14. lipnja 879.²⁶ Nu stvar poprimi drugi smjer, kada je Svetopuk osobno posegao u borbu pa svećenika Ivana Mlečanina, koji je u ime njegovo sklopio 874. forchheimski mir, u Rim poslao i tužio svoga metropolitu.²⁷ Sadržaj tih tužba razabire se iz jedne i druge poslanice papine, pak je nužno, da mi ovdje glavne momente priopćimo. Tako se u listu na Metodija štije: „Pokle bi ti morao obučavati svoj puk spasonosnim naukama, čujemo, da ti ne učiš ono, što je sv. rimska crkva poprimila od prvaka apostolâ i što svaki dan uči, nego puk u bludnju vodiš“ . . .²⁸ „Čujemo takodje, da misu pjevaš u barbarskom, to jest, slovenskom jeziku, a mi ti zabranismo listom poslanim po Pavlu, biskupu jakinskom, da ne štiješ u kojem drugom jeziku nego li u grčkom ili latinskom, kako to čini crkva po čitavom svijetu i raširena medju svim narodima“.²⁹ Iz ovih se listova vidi, da je Ivan Mlečanin poistovjetio se posvema sa Nijemcima u borbi protiv Metodija, on je pače i njihove tužbe usvojio, u Rimu ih zastupao. Razlog njegovome koraku ne možemo reći, — je li on to naime činio kano goli mandatar Svetopukov ili je po srijedi bio i njegov osobni antagonizam proti vrhovnom crkvenom do-

---

²⁶ Tako u poslanici na Metodija štije se: *Utrum sic teneas et sic praedices, sicut verbis et litteris te sanctae romanae ecclesiae credere promisisti . . . Slični izrazi su i u listu na Svetopuka: quia Methodius . . . aliter doceat, quam coram sede apostolica se credere verbis et litteris professus est.*

Oba ova lista posve istoga datuma nahode se u vatikanskim registama Ivana VIII., što polaze iz početka XI. stoljeća. O njihovoj autentičnosti nitko ne sumnja. Isporedi Rački: *Viek i djelovanje 306.*; Jagić: *Entstehungsgeschichte I. 32.*

²⁷ U listu na Svetopuka veli Ivan: *quod autem, sicut Joanne presbytero vestro, quem nobis misistis, referente didicimus.*

²⁸ To u listu na Metodija. Pod bludnjom misli papa bez sumnje nauku o ishodjenju Duha sv.

²⁹ U listu na Metodija doslovno veli papa: *Audimus etiam, quod missas cantes in barbara, hoc est in slavina lingua. Unde jam litteris nostris, per Paulum episcopum Anconitanum tibi directis prohibuimus, ne in ea lingua sacra missarum solemnia celebrares, sed vel in latina, vel graeca lingua, sicut ecclesia Dei toto terrarum orbe diffusa, et in omnibus gentibus dilatata cantat.*

stojanstveniku u državi moravskoj. Svakako mu je uspjelo Ivana VIII. predobiti na svoju stranu, pak je papa pisao strogi i odrešiti list Metodiju, a Svetopuku na srce stavio, da stalan ostane u pravoj vjeri, kako ju naučava rimska stolica. „Pa ako bi koji bilo vaš biskup bilo drugi svećenik usudio se drugojače Božiju riječ naviještati ili propovijedati, ono krivu nauku zabacite, čuvajući predaju apoštolske stolice.“³⁰ Pače papa Ivan VIII. pozove Metodija da **odmah i bezodvlačno** dodje na sud u Rim, da za svoja djela odgovara. Tu svoju odredbu i nalog priopći i Svetopuku.³¹

Nu da razumijemo ovaj postupak pape sa Metodijem, moramo promotriti uopće snošaje Ivana VIII. u ovo vrijeme prema Slovenima i Grcima, a napose prema Bugarima i Hrvatima. Tijem će nam slika onoga vremena mnogo jasnija postati, a i ključ ćemo naći, da rastumačimo već u ono rano vrijeme nepobitnu činjenicu raširenja slovenskoga bogoslužja među balkanskim Slovenima.

Nipošto ne smijemo misliti, da je pristupom bugarske crkve god 870. carigradskoj patrijaršiji rimska stolica zaboravila no Borisa Mihajla i na njegov narod. Ivan VIII. nastoji ostati u saobraćaju sa bugarskim knezom, pače radi, da se Bugarska povрати Rimu. Čim je zasio na Petrovo prijestolje, piše Mihajlu³² i ljuto se tuži na Grke, koji su osvojili područje rimske crkve, pa se prijeti izopćenjem Grcima i samome bugarskome knezu, ne budu li se k Rimu povratili. U isto vrijeme, a valjada i istom prilikom tuži se hrvatskome knezu Domagoju (864--876.) da su Bugari prevarom Grka i patrijare Ignatija došli pod vlast Byzanta.³³ Da li je papa na ovaj list dobio od Mihajla odgovor i kakovi, to možemo samo nagoviještati iz onoga papinoga lista, što nam se sačuvao, a pisan je između rujna 874. i svibnja

---

³⁰ U listu na Svetopuka veli papa: si autem aliquis vobis, vel episcopus vester, vel quilibet sacerdos, aliter adnunciare aut praedicare praesumpserit, zelo Dei accensi . . . doctrinam falsam abiicite, stantes et tenentes traditionem sedis apostolicae.

³¹ Unde his apostolatus nostri litteris tibi jubemus, ut omni occasione postposita ad nos de praesenti venire proceures, ut ex ore tuo audiamus et cognoscamus, utrum sic teneas et praedices, sicut verbis ac litteris te sanctae romanae ecclesiae credere promisisti, aut non, veraciter cognoscamus doctrinam tuam. — U listu na Metodija.

³² List je iz početka 873 godine. Starine XII. 211.

³³ Starine XII. 212.

875. godine,³⁴ i u kojem papa knezu Mihajlu tumači vrhovno prvenatstvo Rima, pa veli, da je Ignatije od njegovoga predšasnika uspostavljen baš pod uvjetom, da prizna pravice rimske crkve u Bugarskoj, stoga Ivan VIII. nipošto ne može priznati grčkih biskupa, koji tamo djeluju. U isto vrijeme pisao je papa i Baziliju Mačedoncu radi Bugarske, tuži se gorko na Ignatija, pa ga u Rim pozivlje.³⁵

Mihajlo je i nadalje ostao u živom saobraćaju sa Ivanom VIII., šilje mu i poslanike i listove i darove, ali ipak ostade uz Byzant. Nikoje čudo. Politička vlast Carigrada pod Bazilijem Mačedoncem toliko se diže na čitavome Balkanu, da i sama Hrvatska dodje, i ako za kratak čas, pod njegovu sferu. Razlog je bio u tom, što je pod Bazilijevim vladanjem Byzant zavladao čitavom Adrijom, ter se pokazao štitom i italske i dalmatinske obale u borbama protiv Saracena, koji su diljem IX. vijeka utvrdili se u Baru, pa odavde zalazili na plijen ne samo u srednju i gornju Italiju, južnu Francusku, nego pače provaljivali i u Dalmaciju i u hrvatske krajeve, ča i samim Mlecima zaprijetili. Bazilije osvoji Bar 870. uz pomoć Franaka i Slovena,³⁶ pak po svojem vojvodi Niceti nastoji, da bi svoju vlast proširio i na istočnoj obali Adrije, u Dalmaciji i u Hrvatskoj. Kako Posavska, tako je i Bijela Hrvatska kroz IX. vijek ostala pod nominalnim suverenstvom franačkim, nu kada umrije Ljudevit II. 12. kolovoza 875., iščeznu i zadnji tračak franačke vlasti u našim krajevima, a dalmatinski gradovi vapeći za byzantinskim brodovljem, da ih obrani od saracenskih gusara, baciše se posvema u političku oblast Byzanta. Iza smrti pače hrvatskoga kneza Domagoja Bazilijevom pomoći sjede na prijestolje Sedeslav³⁷ i prizna byzantinsko vrhovništvo. Dosele bijaše Hrvatska u najužoj vezi sa rimskom stolicom. Papa Ivan VIII. od početka svoga pontifikata stajao je u pismenom saobraćaju sa hrvatskim knezom Domagojem, a taj je saobraćaj trajao do smrti Domagojeve.³⁸ Nu

³⁴ Starine XII. 216.

³⁵ Starine XII. 218.

³⁶ Cfr. Rački: Documenta str. 342 347. 373.

³⁷ Rački: Documenta str. 373.

³⁸ Tako papa između 873—876. piše Domagoju, da bi iskorijenio gusare u svojoj zemlji. Documenta l. c. 6.—874. ili 875. piše mu, da ne bi svoje dušmane pogubio, nego izagnao iz zemlje; posreduje za okrivljenoga svećenika Ivana. Starine XII. 218. sq.

874. godine Sedeslav dade se posvema ne samo pod političku nego i pod crkvenu oblast Byzanta. U ovo će vrijeme spadati i vijest Konstantina Porfirogenita, da je car Bazilije na molbu Hrvata i Srba poslao u naše krajeve vjerovjesnike, pa su tom zgodom u istinu i kršteni Neretvani.³⁹ Baš u taj tren postadoše snošaji izmedju Rima i Carigrada vrlo napeti, pak da Ivan VIII. nije imao na Zapadu pune ruke posla, može biti, da bi do samoga prijeloma došlo. Nu iznenada, nakon smrti patrijare Ignatija 23. listopada 877. godine, pričinu se, da će stvari na bolje krenuti. Car Bazilije postavi ponovno Fotija na patrijarško prijestolje, nu kako je raskol izmedju Ignatijevaca i Fotijevaca najveće nevolje crkvi nanio, obrati se on na papu, da Fotija prizna patrijarom i da svojim ugledom i posredovanjem izmiri sve protivnike i izgadi sve opreke. Papa mira radi bijaše sklon udovoljiti carevoj želji, ali uz uvjet, da se Bugarska povrati pod Rim, ter u ovim poslovima u travnju 878 godine otpremi: Pavla Jakinskoga i Eugena Ostijskog u Carigrad, pak im uruči i list za Mihajla bugarskoga pod datumom 16. travnja.⁴⁰ Dokaz da su ovi poslanici imali iz Carigrada krenuti u Bugarsku. Nu sada kroz čitavu godinu dana korespodencija izmedju Rima i Balkana muči, jer se je papa Ivan VIII. morao sve do proljeća 879. ukloniti u Franačku. Vrativši se u Italiju mahom uspostavi predjašnje pismene veze, šalje preko Dalmacije i Hrvatske poslanika u Bugarsku, pa ga listom od 2. svibnja (?) najtoplije preporučuje hrvatskome knezu Sedeslavu, o kome za cijelo jošte nije upućen bio, da se je posvema dao i u političku i crkvenu oblast bizantinsku.⁴¹ Medju to baš nekako u svibnju bi Se-

³⁹ Constantinus Porphyrog. de administrando imperio c. 29. u Documenta: str. 370. 371.

Cf. Jagić: Entstehungsgeschichte I. str. 43.

⁴⁰ Isp. Hergenröther: Kirchengeschichte I. 679., Marković Cezarizam i bizantinstvo I 57-511. List Ivana VIII. od 16. travnja 878. svjedoči, da je Mihajlo ostao sa papom i iza 875. u korespodenciji, jer se papa u listu na darovima zahvaljuje, pa skida sa časti Sergija, Slovena, koji se nepravilno svećeničkoga reda domogao, a poslije nezakonito od biskupa Georgija bio promaknut na čast beogradskoga biskupa. Ovaj list imaš u Kukuljeviću: Codex diplomaticus I. br. LXXII. — Hergenröther l. c. govori o četiri lista.

⁴¹ Rački, Documenta strana 7.: „confidenter gloriae tuae praecipimus atque mandamus . . . praesentem legatum, quem ad gentem Uulgarorum dirigimus, salvum atque incolumem venire faciatis usque ad di-

deslav svrgnut sa kneževske stolice od Branimira, a novom knezu bijaše najpreči posao, otrgnuti se od Carigrada, pa odmah pošalje svećenika Ivana u Rim i zamoli za sebe i za svoj puk zaštitu sv. Petra. Papa mu najljubaznije odgovori listom od 7. lipnja 879. godine,⁴² ter mu veli, da je na dan Uzašašća Gospodnjega — te godine je padao na 21. svibanj — pri sv. misi na grobu sv. Petra molio za nj i za njegov puk i blagoslovio ga. Istoga je dana papa pisao i kleru i puku hrvatskom, hvale ih, da su se povratili pod okrilje sv. Petra.⁴³ Osim toga papa je jošte dvije poslanice svećeniku Ivanu uručio i to za djakona Teodozija, izabranoga biskupa ninskoga, a jednako i za dalmatinske biskupe latinske, koji su ustrajali u svezi sa carigradskom patrijaršijom. Prvi je list datiran 17. lipnja. Papa uzvraća na list Teodozijev, što mu ga je donio svećenik Ivan, hvale ga zbog njegove čestitosti, i pozivlje, da dodje u Rim i od njega samoga da primi sv. red.⁴⁴ Drugi list upravljen na Vitala, biskupa zadarskoga, Dominika, biskupa osorskoga, i Ivana, arhiepiskopu crkve solinske, ter na kler i na „seniores“ i puk grada Splita i drugih dalmatinskih gradova, jest od 10. lipnja.⁴⁵ Papa ih pozivlje, da se povrate „u krilo rimske crkve“, pa kako je baš metropolitanska stolica u Splitu bila prazna, stavlja im na srce, da izaberu nadbiskupa, a on će mu podijeliti biskupski red i pallij. Ne trebaju se bojati ni Grka ni Slavena, jer će ih on i proti jednima i proti drugima štiti. Ne budu li toga učinili, prijeti im se crkvenim kaznama.

Zanimiv je osobito poziv papin na izabranoga biskupa Teodozija, da dodje na redjenje u Rim. Biskupija ninska, utemeljena negdje oko 830. godine (prvi puta se spominje pod Trpimirom), bijaše narodna biskupija hrvatska, ter je obasizala sve unutarnje krajeve hrvatske države, dokle su se latinske biskupije širile dalmatinskim primorjem. Dakako da je i ona spadala pod solinsku metropoliju. Nu u ovaj mah Split sa čitavom Dalmacijom ostade u crkvenoj sferi Carigrada, a ninska

---

lectum filium nostrum Michaellem. gloriosum regem eorum; et quaecunque ei sunt necessaria ad victum et vestimentum, illi pro dei amore administrate“. List je po Račkom pisan u početku 879.

⁴² Documenta str. 8. i 9. nr. 6.

⁴³ Documenta nr. 6.

⁴⁴ Documenta nr. 8.

⁴⁵ Documenta nr. 7.

crkva stajala je u zajednici sa Rimom. Po kanonskom pravu onoga doba zaredjivao je metropolita svoje sufragane ili sede metropolitana vacante najstariji provincijalni biskup — nu za čudo pozivlje papa hrvatskoga biskupa u Rim, da ga on osobno zaredi. Papa je to istina toga radi učinio, što je u to vrijeme dalmatinska crkva stajala u raskolu sa rimskom, **ali ovaj čin papin značio je u to vrijeme momentanu eksemptiju hrvatske biskupije od splitske metropolije, jer u ono doba primala se jurisdikcija skupa sa redjenjem.**

Svećenik Ivan boravljaše duže vremena u Rimu, ter je primio od pape veliku misiju u Dalmaciji i Hrvatskoj, pače on si je toliko povjerenje stekao kod Ivana VIII., da ga je on upotrebio za vlastitoga poklisara na dvoru bugarskoga kneza Mihajla, te mu za nj uručio list od 18. lipnja 879. godine.⁴⁶ Nu baš tih dana morali su stići u Rim i ljudi Mihajlovi, jer već od 14. lipnja imamo drugi papin list na bugarskoga kneza, u kojem mu se Ivan VIII. zahvaljuje zaradi poslanstva i darova.⁴⁷ Spomenemo li jošte, da su papini poslanici Pavao Jakinski i Eugen Ostijski u to vrijeme iz Carigrada se povratili i povoljne glasove donijeli, biva nam jasna slika političko-crkvenih prilika u ljetu godine 879., u onaj čas, kada je na papinski dvor došao Svetopukov poslanik, svećenik Ivan,⁴⁸ ter iznio gore već navedene teške pri-

---

⁴⁶ Jaffé: l. c. 3261. Papa za ovaj svoj čin ište naknadno privolu od Branimira, u spomonutom listu od 7. lipnja.

⁴⁷ Jaffé: nr. 3265.

⁴⁸ U sporu je pitanje, je li Svetopukov poslanik Ivan presbyter identičan sa Branimirovim poslanikom istoga imena i istoga zvanja. Račk i to tvrdi. (Viek i djelovanje, 320., Documenta nr. 5.) Po njemu je Ivan presbyter, poslanik Svetopukov 879., isti kao i Ivan „presbyter de Venetiis“, koji je 874. sklopio u ime Svetopukovo forchheimski mir. „Imao je biti rodom vjerojatno panonski ili koruški Slovinac“. „Posljednji pridjev (de Venetiis) uzimljem za Venedis ili Vendis“. „Pop Ivan putujući u Italiju prodje kroz Hrvatsku, te se imao svratiti u Nin, gdje se vjerojatno već onda desio bar duže vremena knez hrvatski. (Viek i djelovanje 320. op. 3.) Jagić uzimlje dva različna lica, ter razlikuje Ivana presbytera, poslanika Svetopukova od 874. i 879. godine od Branimirova Ivana 879., koji ide iz Hrvatske i u Bugarsku (Entstehungsgeschichte 31.) To miijenje i ja usvajam i to iz ovih razloga: Ivan Svetopukov, nazvan 874. Johannes de Venetiis (Böhmler-Mühlbacher l. c. 1462. c.) boravio je na moravskom dvoru i kašnje (kao kancelar?) sve do 879. godine, inače ne bi on mogao o Metodijevu učenju i djelovanju dati tako točne informacije (Quod autem . . . Johanne, presbytero vestro, referente didicimus.) Bez sumnje je bio

tužbe protiv Metodija. Sjetimo li se, da su se istina netom Hrvati sa Branimirom vratili k Rimu, ali da je zaludu papa nastojao, kako bi dalmatinske biskupe i Bugarsku za se predobio, razumjet ćemo strogi i odlučni sadržaj papinih listova na Metodija i Svetopuka od 14. lipnja. Ivan VIII. naime pobojao se, da ne bi i Moravska otpala Byzantu, što mu se moguće činilo, jer je Metodije, njen metropolita i krvlju i jezikom bio Grk. Ako politička moć cara Bazilija nije ostala bez utjecaja na čitav Balkan i Adriju, — nije li ona mogla preseći i u susjednu Moravu?

Talijanac (de Venetiis), a ne Slovinac (de Venedis) jer samo tako možemo njegovu nesklonost prema Metodiju protumačiti. Da je stajao u službi Svetopukovoj sudit je po tom, što veli papa, da je njegov čovjek (Johanne, presbytero vestro). O Ivanu, poslaniku Branimirovu, baš se protivno razabire. On je u službi hrvatskoga kneza, i papa šaljući ga u Bugarsku, ište za to dozvolu od njegovoga gospodara Branimira (cum tua ipse licentia legationem hanc nostram sine tarditate perficiat, u listu na Branimira od 7. lipnja 879.). O Ivanu Branimirovu govori se izriječno u listu papinom na Teodozija (od 17. lipnja 879.), da je došao iz hrvatskih krajeva (de vestra parte veniens). Da je Ivan Svetopukov i Branimirov istovjetan, jedva ne bi papa u listu na Svetopuka ispričao se, da mu je poslanika upotrebio za misiju u Bugarskoj. Ipak, pošto su papini listovi na Mihajla bugarskoga, a tako i na Svetopuka i Metodija u Moravsku, posve istoga dana 14. lipnja, pisani, Račkovo mnijenje ne može se na prosto odbiti.

V. Sv. Metodije bi od Ivana VIII. 880. godine potpuno rehabilitovan.

Svečana potvrda njegova u čast i u vlast panonskoga metropolite. Odobrenje slovenskoga jezika u bogoslužju.

Sve spletke kneza Svetopuka, njegovoga poslanika Ivana i Nijemaca ne uspješe u Rimu protiv sv. Metodija. — Na poziv papin od 14. lipnja 879. zaputi se on u vječni grad, ali bude ondje godinu dana kašnje svečano i potpuno rehabilitovan Sve objede i tužbe radi krivovjerstva protiv Svetitelja budu oprovrgnute, slovenski jezik u bogoslužju svečano bi od papinske stolice odobren, a njegovo vrhovništvo metropolitansko nad svim biskupijama i crkvama, nad čitavim klerom u moravskoj državi bi izriječno potvrđeno. Tim je naknadno u lipnju 880. godine meritorno dovršen proces između srijemsko panonske metropolije i Nijemstva, što ga je papa Ivan VIII. godine 873. odlučio provesti pred svojim patrijarškim sudom. Veće zadovoljštine ne uzmože doživjeti veliki apoštol slovenski.

U velikom svijetu su se u to zbili ovi događaji. Papa Ivan VIII. je svojim listom od 18. kolovoza 879. caru Baziliju i njegovim sinovima izjavio se spremnim priznati Fotija zakonitim patrijarom uz dva uvjeta: 1. ako bi ovaj pred saborom, što se je pod zimu iste godine imao u Carigradu sastati, javno očitovao, da je prvi njegov nastup na patrijaršku stolicu bio protiv kanona, pak da se ne će više zloraba dogoditi, te lajik zasjedne na patrijaršiju, 2. je papa zahtijevao, da se Fotij odmah odreče svih svojih prohtjeva na bugarsku crkvu. Ovaj list odnese u Carigrad kardinal Petar, te poznati Petar, biskup jakinski, i Eugen ostijski. Početkom studena 879. bi sabor otvoren. Papini poslanici, koji pravo grčki ni razumijevali nijesu, a ni inače ne bili dorasli svome poslanju, ne mogoše pribaviti priznanja i vrijednosti auktoritativnim odredbama Ivanovim, pače tokom koncila ih Fotij posvema na svoju stranu predobi, te očito proti volji Ivanovoj u petoj sjednici odsudiše dekrete op-

ćega sabora od 869., Fotiju tako zazorne. U zadnjoj sjednici, kojoj su jošte papini poslanici pribivali, bi zaključeno izopćenje na svakoga onoga, koji bi se usudio ma štogodj dodati symbolu nicejsko-carigradskom (filioque). Fotiju dakle ne bijaše ni na kraj pameti, da bi ma u čem popustio stanovištu rimske stolice; kroz ovaj sabor, na kom bilo okupljeno do 380 biskupa, dao je on potpuno sankcionisati sve čine i sva djela prvog svoga patrijarhovanja (857.—867.) Sabor bi zaključen u proljeće 880., a papini poslanici vrnuše se u Rim u ljeto iste godine. Ivan VIII. bi u prvi mah od svojih poslanika tako krivo o stvarima izviješten, da je svojim listom na Bazilija u kolovozu zaključke sabora općenito potvrdio.¹

U vrijeme ovih događaja u Carigradu, miruje potpuno saobraćaj izmedju papinskoga dvora i Bugarske ter Hrvatske, barem nam se nijesu do konca 881. godine nikakovi listovi sačuvali.

Eto u ovaj okvir vanjskih događaja pada potpuna pobjeda Metodijeva protiv svih neprijatelja, a doslijedno i pobjeda slovenske stvari i slovenskoga bogoslužja Sve naše znanje o važnome tome događaju crpimo iz jednoga jedinoga izvora: lista pape Ivana VIII. na Svetoputa od 26. lipnja 880. O autentičnosti ovoga lista nijedan ozbiljni naučnjak ne dvoji.²

---

¹ Hergenröther: Photius 537. sq., Hefele: Conciliengeschichte IV. 482. sq.

² Taj se list, kao i drugi listovi od 879—881., nalazi u vatikanskim registama iz početka XI. stoljeća, a o njihovoj izvornosti nije moći sumnjati. Rački: Vieki i djelovanje 321.; Jagić: Entstehungsgeschichte I. 33.

Sve poteškoće Blumbergerove protiv ovoga lista raspršio je Rački u svom pomenutom djelu, dokle u zadnja dva decenija nijesu i opet počeli neki njemački povjesnici pobijati njegovu autentičnost Tako Luksch u Wetzler-Welteovom Kirchenlexikonu (II. izd. VIII. 432.) u članku Mähren izražava sumnju o vjerodostojnosti svih izvora za povjest slovenske braće, pa isto mnijenje izriče i o ovome listu. Čuditi se je tome, jer je taj članak pisan 13 godina kasnije, iza kako su londonski regesti sjajno potvrdili i sve latinske izvore i sve slovenske legende. Jednako je i poznati prof Friedrich god. 1892. svoju sumnju izrazio o ovome listu. (U Sitzungsberichten der Münchener philosophisch-philologischen und historischen Classe 1892. Heft III. 411. sq.) Njegov učenik K. L. Goetz u svome češće već spominjanom djelu god. 1897. na široko se obara na izvornost papinoga lista. Njegove prigovore već je prije pobio Dr. Rajko Nachtigall u Jagićevom Archivu, a kašnje je sam veliki slavista na pune dvije strane u Entstehungsgeschichte I. 34—36. posvetio pažnju nadrikritici Goetzovoj Gotovo suvišno, gdje u toga sektirca jasno izbija golema tendencioznost.

O Metodiju imala se presuda u tri točke da izreče. Prvo glede njegovoga pravovjerja, drugo glede slovenskoga bogoslužja i nakon papine zabrane, i treće glede zakonitosti njegovoga namještenja na čast metropolitku. Posljednje dvije točke već odavna, od 873. bijahu u prijeporu, prva je bila tek od godine dana na njega iznesena, ali je bila i najteža.

Prva točka — ortodoksija jednoga metropolite — imala se po onovremenom običaju raspraviti na saboru. Za to, kada je Metodije u početak ljeta došao u Rim sa pouzdanikom Svetopukovim Zemiziznom, sazove Ivan VIII. sabor. Koji su biskupi pri tome učestvovali, izvjesno ne znamo.³ Naročito ne možemo reći, je li solnogradski nadbiskup Dietmar, koji je godine 880. boravio u Rimu, prisustvovao tome koncilu i je li njegov boravak u vječnome gradu te godine bio slučajan ili u savezu sa Metodijevom stvarju.⁴ Može biti, da je to bio zbor samo izokolnih, suburbikarnih biskupa. O tom nema sumnje, pošto je prva točka na saboru bila raspravljena, da se je i o drugoj i trećoj takodjer riječ pavela.

Pitanje stavljeno na Metodija u stvari njegovog pravovjerja,

Autentičnost Ivanovoga lista od 880. dokazuje se ne samo vanjskim nego i unutarnjim kriterijima. Sadržaj njegov na dlaku se slaže sa drugim sačuvanim listovima papinim, tako list od 881. nužno pretpostavlja ovaj od 880. Passus o Vichingu sa psihološkoga gledišta nit bi on sam mogao krivotvoriti, a niti Metodije. List polazi svakako iz IX. vijeka, jer se spominje samo prvih 6 ekumenskih sabora, a već kašnje u zapadnoj crkvi (unatoč karolinškim knjigama, Hefele: Conciliengeschichte III. 694.) priznan je i sedmi opći sabor (786—787.)

Onaj passus o odobrenju slovenskoga jezika u bogoslužju, ter njegova sličnost listu Hadrijana II. od 870. godine, dokazuje samo to, da je Ivanu VIII. morao list njegova predšasnika biti poznat, pače, da je on svoje odobrenje stilizovao na osnovu Hadrijanove poslanice. Što pako Ivan ne govori o Hadrijanovoj dozvoli, nikoje čudo, jer on ne razvija uopće pitanje historijata ovoga prijepornoga i odijoznoga pitanja, pa kako ne spominje u listu ni svojih zabrana od 873. i 879. godine, posve mu je suvišno spominjati i Hadrijanovu dozvolu od 870. Svakako juridične ustanove njegova dekreta potpunoma se slažu sa onima njegova predšasnika i **de facto ih pretpostavljaju.**

³ Da je bio na okupu koncil biskupa, razabire se iz lista: . . . Methodium . . . interrogavimus coram positis fratribus vestris episcopis. U povelji je, po mome mnijenju lapsus calami, ter ima stajati nostris mjesto vestris. Ja g i é: Entstehungsgeschichte I. 36. scijeni, da su na saboru bili neki biskupi iz krajeva susjednih Svetopuku, ter ih mogao u listu nazvati „vašima“.

po Ivanovom listu, glasilo je: je li on pravovjerni simbol tako vjeruje i je li ga kod sv. mise tako pjeva, kako to čini sv. rimska crkva, i kako je to proglašeno na šest sv. ekumenskih sabora?

Tužba je na Metodija bez sumnje bila iznesena radi izraza **filioque** Prikazat ćemo podrobnije, kako je došlo do toga. Poznato je, da se u prvobitnom nicejsko-carigradskom vjeroispovijedanju nalazi gledom na nauku o ishodjenju Duha sv. formula: qui a Patre procedit. Nu već od IV. vijeka, iza Mačedonija, kod svih crkvenih otaca i istočnih i zapadnih, očito je učenje, da Duh sv. jednako ishodi od Sina kao i od Oca. Tome učenju svome dade španjolska crkva prva izraza dometnuvši u saboru toledskome 449 godine u svoj simbol izraz filioque. On čas su u Španiji zapadni Goti bili Arijevci, pa je crkva jasno morala protivu njih svoju nauku o Logosu i o Duhu svetome označiti. Godine 580. bi taj izraz umetnut na trećem toledskom saboru u nicejsko-carigradski, a kasnije i u tako zvani Atanazijev simbol. Za Karla Velikoga taj nadodatak bi poprimitelj i u njegovome carstvu, pak se je u njegovoj dvorskoj kapeli nicejski simbol pjevao sa nadodatkom filioque. Pače u to vrijeme počеше i franački monasi na Maslinskoj gori u Jeruzolimu rabiti u bogoslužju taj nadodatak, pak je radi toga došlo do prijepora sa istočnjacima. koji ih obijediše sa krivovjerja. Po nalogu Karla Velikoga napisao orleanški biskup Theodulf apologiju o nadodatku u djelu „De spiritu sancto“, nu papa Leo III. nipošto nije dozvolio u Rimu nadodati filioque, i ako se je sa meritumom same nauke slagao.⁵ U doba svoje borbe sa Rimom Fotij upotrebi i ovaj nadodatak kao kamen smutnje te čitavome sporu dade drugi smjer, jer dokle se je prije tek raspravljalo o shodnosti ovoga nadodatka, Fotij u svom proglasu 867. godine ustvrdi, da je taj nadodatak u sebi krivovjeran, jer da Duh sv. ishodi samo od Oca. Na to se je na Zapadu obdržavalo mnogo raznih sinoda protiv Fotija. koje sve odlučno stoje i iz strogo teoloških razloga a tako i razloga shodnosti na formuli filioque. Osobito je glasovita sinoda u Wormsu 16. svibnja 868. godine, koja je protiv Fotijevoga manifesta i njegova sabora godine 867. odlučno branila zapadnjačko stanovište.⁶ Nu iza osmoga ekumenskoga

⁴ Rački: V. i dj. str. 329

⁵ Schwane: Dogmengeschichte, II. izd. 1895. II. 209. sq.

⁶ Hefele: Conciliengeschichte, IV. str. 362—366.; Snopce: List papeže Hadriana II. l. c. str. 42. 43.

sabora ovo je sporno pitanje kanda izgubilo svoj oštrac, pak smo već i opazili, da papa Ivan VIII. u onim uvjetima, pod kojima je bio nakan priznati Fotija zakonitim patrijarom iza smrti Ignatijeve, **ni ne spominje filioque**, pače šiljući on listom od 13. kolovoza godine 880. svoju općenitu potvrdu aktima Fotijevoga sabora od 879.—880. godine ne čini on glede filioque nikakovih poteškoća, premda mu je barem to moralo biti poznato, da je taj nadodatak od Fotijevoga sabora bio zabačen. Čitav naime spor sa Fotijem i istočnom crkvom promatra Ivan VIII. sa političko crkvenoga, a nipošto dogmatičkoga gledišta. Što se pako tiče samoga pitanja filioque, papa kao i njegovi predšasnici, uprkos zaključcima franačkih sabora nipošto nije dozvolio, da se taj izraz simbolu u Rimu nadodade i ako je stvarno suglasan bio sa tradicijskim tumačenjem i vjerovanjem ovoga nauka.⁷ To nam Ivanovo nazivanje rasvjetljuje onu činjenicu, da je sv. Metodije na tužbe franačkog svećenstva od rimskoga sabora u lipnju 880. godine proglašen pravovjernim. Njemački svećenici u Moravskoj zahtijevali su od njega, da u svoj simbol primi formulu filioque, nu on konservativan i strogo ostajući na tekstu posvećenom porabom tolikih ekumenskih sabora nipošto ne htjede toga učiniti i proglaši to pogubnom novotarijom. Ovo dodje dobro njegovim protivnicima, da ga objede, te uči isto što i Fotij, naime, da Duh sv. ishodi samo od Oca. Medjutim na istrazi pred zborom rimskih biskupa upitan glede svoga vjerovanja (simbola), odgovori on „da prema evandjeoskoj nauci i nauci apoštolskoj onako vjeruje, drži i pjeva, kako to uči rimska crkva i kako je od sv. otaca predano“.⁸

Tim je sv. Metodije ispovjedio, da on nauku o ishodjenju Duha svetoga shvaća prema predaji zapadne crkve, koja učeći Spiritum sanctum procedere *ex τῷ πατρὶ καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ* modalno se samo razlikuje od predaje istočne crkve, koja uči, da to biva *ἐκ τοῦ πατρὸς διὰ τοῦ υἱοῦ*. Svečanom ovom izjavom pred zborom

⁷ Postoji pače i jedan apokrifan list, koji Ivana VIII. direktno postavlja na stanovište Fotijevo. Hefele: l. c. str. 482., H e r g e n r ö t h e r Photius II. 541—551; Kirchengeschichte I. 684. — O čitavom pitanju opširno raspravlja S n o p e k u Studie Cyrillomethodějske str. 80—99; Konstantin-Cyrrill a Methoděj 86—123., List papeže Hadriana II. str. 32 sq.

⁸ U listu na Svetopuka od 26. lipnja 880. „Ille (Methodius) autem professus est, se juxta evangelicam et apostolicam doctrinam, sicuti sancta romana ecclesia docet et a patribus traditum est, tenere ac psallere.“ Cfr. S n o p e k : Studie str. 108—110.; Konstantin-C. a Methoděj str. 100.

biskupa i Ivana VIII. pružio je srijemsko-panonski biskup metropolita dokaz, da on staroj formuli ne daje smisao Fotijev, nego sv. otaca i rimske crkve i tim je najboljma opovrgao objede svojih protivnika, koji u dokaz njegovoga krivovjerstva nijesu mogli ništa drugo iznijeti, nego da pri bogoslužju ne rabi filioque — izraza, što ga u to vrijeme nije rabila još ni rimska crkva.

Evo tako je Metodiju uspjelo savršeno se obraniti od prve pritužbe, a i u drugoj točki glede slovenskoga bogoslužja pobjedi posvema njegova misao **U tome pitanju je Ivan VIII. napustio svoje dojakošnje stanovište, pa je izriječno pohvalio slovensko pismo, izumljeno od Konstantina filozofa, a glede slovenskoga bogoslužja zapovijeda, da se u „slovenskome jeziku obavljaju molitve i obredi Gospodina našega Isusa Krista“** „et in eadem lingua Christi domini nostri praeconia et opera enarrentur jubemus“. Dalje pako kaže: „**Nije oprečno ni pravoj vjeri ni nauci, da se mise u istome slovenskome jeziku pjevaju ili da se sveto evandjelje ter Božije Pismo Staroga i Novoga zavjeta dobro prevedeno i protumačeno u istome jeziku štije i sve službe časova (čitav časoslov) pjevaju**“. „Nec sanae fidei vel doctrinae aliquid obstat sive missas in eadem sclavinica lingua canere sive sacrum evangelium vel lectiones divinas novi et veteris testamenti bene translatas et interpretatas legere aut alia horarum officia omnia psallere“.

Ove riječi pape Ivana VIII. kroz čitav srednji i novi vijek ostadoše ugalni kamen, na kojem naši ljudi osnivahu zakonitost slovenskoga bogoslužja. Pravno tumačenje ovim riječima podat ćemo drugom zgodom, nu ovdje nam se nameće pitanje, a kako je to Ivan VIII. tako nenadano promijenio svoje nazore u ovoj stvari? Nije na to teško odgovoriti, kada se uoči motivacija papina, ter svi uvjeti njegovoga odobrenja. Dokazujući autentičnost ovoga lista, rekli smo, da list Ivana VIII. predpostavlja onaj Hadrijana II. U istinu papa godine 880. obrazlaže istim citatima sv. Pisma odobrenje slovenštine u liturgiji, kako je to njegov predšasnik desetak godina prije učinio.⁹ Uvjet pako zahtijeva onaj, „da se u svim crkvama zemlje vaše evandjelje čita

⁹ U listu **H a d r i j a n a II.**:
ut expleatur verbum scripturae: Quia
laudabunt dominum omnes gentes,
atque alio loco: Omnes loquentur
linguis variis magnalia Dei, prout

U listu **I v a n a VIII.**: omni-
bus linguis Dominum laudare aucto-
ritate sacra monemur, quae praeci-
pit dicens: Laudate dominum omnes
gentes et collaudate eum omnes po-

latinskim jezikom, a poslije u slovenski jezik prevedeno“, upravo kako je to i Hadrijan II. zahtijevao: „taj pako jedini čuvajte običaj da pri misi prvo štijete apoštola i evandjelje rimski, a onda slovenski“. ¹⁰

Ova istovjetnost u obrazloženju dozvole ter u uvjetu odobrenja, dokazom je, da je **Ivan VIII. odobrio i potvrdio slovensko bogoslužje pod utjecajem poslanice Hadrijana II., koju mu je sv. Metodije u svoju obranu uručio.** Dakako da su Ivana VIII. na taj korak ponukali i drugi razlozi, o kojima će još biti govora. Vrijedno je pako naglasiti, da je Svetopuk kao i u drugim točkama tako i u ovoj o slovenskom bogoslužju — bio na strani Metodijevih protivnika. Papa da ga ne bi nimalo uvrijedio, izriječno je naložio, da se njemu i njegovim velmožama, ako im se latinska misa više mili, bogoslužje obavlja u latinskom jeziku. ¹¹ Ciljevi njemačkoga klera išli su vrlo daleko, pa što im od 870—873. nije pošlo za rukom prostom silom i ravnim putom, ono su sedam godina kašnje kušali polučiti klevetom, prevarom i lukavštinom, idući u naokolo, da naime unište novo osnovanu slovensku crkvu, pa da Metodija svrgnu sa metropolitke stolice panonsko-srijemske. Nu tim, što su bile njihove objede na sv. Metodija jasno opovrgnute, minula je i

dedit illis spiritus sanctus respondere.

¹⁰ U poslanici Hadrijanovoj: Hunc unum servate morem, ut in missa primo legant apostolum et evangelium romane, dein slovenice . . .

puli. Et apostoli repleti Spiritu sancto locuti sunt omnibus linguis magnalia Dei. Dalje još navadja papa iz sv. Pisma dva mjesta: i to ep. Filipljanima 2. 11., i 1. Korinćanima 14. 4.

U poslanici Ivanovoj: Jubemus tamen, ut in omnibus ecclesiis terrae vestrae propter majorem honorificentiam evangelium latine legatur et postmodum sclavinica lingua translatum in auribus populi, latina verba non intelligentis, adnuncientur, sicut in quibusdam ecclesiis fieri videtur.

Ova zadnja primjedba Ivanova, da se taj običaj u nekim crkvama već vrši, pretpostavlja, da se je naredba Hadrijanova provela. Miješanje jezika pri liturgiji bijaše u ono doba u običaju, a ima ga još i danas. Tako se je u samoj sv. Sofiji u Byzantu na njeke dane, in stationibus, pjevalo poslanicu i evandjelje na latinskom jeziku, a jednako i u Rimu na grčkome, da se na ovaj način posvjedoči jedinstvo crkvi. S n o p e k : K.-Cyrill a Methoděj l. c. str. 66 ; List papeže Hadrijana II. str. 22—26.

¹¹ Et si tibi et iudicibus tuis placet missas latina lingua magis audire, praecipimus, ut latine missarum tibi sollemnia celebrentur.

pogibao, da bi uspjele spletkarenju njemačkih svećenika po drugi puta podrezati životne žile netom osnovanoj metropoliji slovenskoj. Pače sv. Metodije bi svečano u svojoj časti potvrđen. Papa naime u listu „nalaze“ Svetopuku, da Metodija „kao vlastitoga pastira s dostojnom čašću i poštovanjem i radosnim srcem primi, jer nalogom našega apoštolskoga ugleda potvrdismo mu njegovu nadbiskupsku čast i povlast i odredismo, da na vijeku uz pomoć Božiju traju“. Iznovično mu prizna prava i pravice, koje imaju i ine crkve i drugi metropolite „da prema kanoničkoj predaji vodi brigu o svjema crkvenim poslovima“.¹²

Ponovna potvrda Metodijeva ne bijaše bez svoga razloga. Iz čitavoga naime lista Ivanova jasno prosijeva da je i Svetopuk bio za to, da se Metodija sa nadbiskupske stolice makne. Papa nije zaludu Svetopuku „nalagao“, da Metodija kao vlastitoga pastira primi. Dalje suditi je po listu, a i po kasnijim činjenicama, da je Nijemac Wiching imao naslijediti slovenskoga apoštola. Koji su bili razlozi, da među Metodijem i Svetopukom ne bijaše kruće ljubavi, čuli smo već gore, nu nije isključeno, da je i njemu kao i kraljevima hrvatskim X. i XI vijeka te posljednjim Přemislovićima više se milila strana sjajna kultura, nego uboga narodna i domaća, i da je s toga većma se priljubio stranom svećenstvu, nego li slovenskome. Od 874. živio je Svetopuk u miru sa Nijemcima, a kada mu je od 876. godine u Panoniji susjedom postao Karlomanov naravni sin Arnulf, utanači pače s njime usko prijateljstvo, i kumova jednom Arnulfovom sinu, koji na krštenju dobi ime Svetopuk. (Böhmler a. c. 17 7. h.). U ovo doba pada dolazak Wichinga, nekoga benediktinskoga monaha iz Reichenaua na Moravu, a taj bijaše, kako se iz ka-

---

¹² Nos autem illum in omnibus ecclesiasticis doctrinis et utilitatibus orthodoxum ac proficuum esse reperientes, vobis iterum ad regendam commissam sibi ecclesiam Dei remisimus, quem veluti pastorem proprium ut digno honore et reverentia laetaque mente recipiatis jubemus quia nostrae apostolicae auctoritatis praecepto ejus archiepiscopatus (et) ei privilegium confirmavimus, et in perpetuum, Deo juvante, firmum manere statuimus.

Teško je reći, što se razumijeva pod privilegium archiepiscopatus. Bit će u opće sva čast nadbiskupska i sve pravice s time skopčane, koje je Metodije već od Hadrijana II. pri redjenju za biskupa primio. Tuj spada i karakter panonskoga metropolite kao papinskoga legata a latere. Dakle i u toj je časti Metodije od Ivana VIII. potvrđen. Cf. Snopek: List papeže Hadrijana II. str. 15 sq.

snijih događaja vidi, očito pouzdanik Arnulfov i Nijemstva.¹³ Ovoga dakle čovjeka ište Svetopuk od pape za biskupa u čas, kada je Metodije imao biti odsudjen krivovjernikom. Prosuđujući taj čin, pak makinacije moravskoga kneza godinu prije po poslaniku Ivanu, pak ne zaboravljajući na jaz između političke i crkvene glave na Moravi, sve to samo sobom kazuje, da je hotio Svetopuk pod svaku cijenu zamijeniti Metodija sa Wichingom. Nije njemu stalo ni do samostalne moravske crkve, nema on ljubavi ni do slovenske liturgije.

Nu proces se drugojače svrši, Metodije osta metropolitom, a Ivan VIII. barem u nječem da zadovolji Svetopuku, posveti Wichinga biskupom u Njitri. Metodije tome se ne opre, nu poznavajući prilike bez sumnje zaište od pape, da izriječnim i nepobitnim izrazima razloži njegovu supremaciju i jurisdikciju kako nad njitranjskim biskupom, tako u opće nad čitavim njemačkim klerom u moravskoj državi. Ivan VIII. to dragovoljno učini, pa u listu na Svetopuka izriječno ističe, da „Wiching prema kanonima u svemu ima biti podložan svome nadbiskupu“,¹⁴ pak nedvoumnim riječima naglašuje koercitivnu Metodijevu vlast nad svim nepokornim svećenicima, koje pače može otporne i iz crkve isključiti¹⁵ Za direktivu u tome postupku kao u opće u čitavoj upravi uručuje papa Metodiju capitula t. j. zbirku onodobnoga crkvenoga prava, da ih predade Svetopuku.¹⁶ Slično je i sv. Bonifacije polazeći u Njemačku 723. dobio od Grgura II. takova capitula.

¹³ To se vidi i iz kasnijih činjenica: Wiching protjeran iz Morave postade 893. državnim kancelarom Arnulfovim.

¹⁴ „quem (Wichingum) suo archiepiscopo in omnibus oboedientem, sicuti sancti canones docent, esse iubemus“.

¹⁵ „Presbyteros vero, diacones, seu cujuscunque ordinis clericos, sive Sclavos, sive cujuslibet gentis, qui intra provinciae tuae fines consistunt, praecipimus esse subjectos et oboedientes in omnibus jam conducto fratri nostro, archiepiscopo vestro . . . Quod si contumaces et inoboedientes existentes scandalum aliquod aut schisma facere praesumpserint, et post primam et secundam admonitionem se minime correxerint, quasi zizaniorum seminatores ab ecclesiis et finibus vestris auctoritate nostra praecipimus esse procul abjiciendos“ . . .

¹⁶ „secundum auctoritatem capitulorum, quae illi dedimus et vobis direximus“. — Pod kapitulima u ono doba razumijevaju se zbirke i izvaci iz općega kanonskoga prava, što su ih pojedini biskupi za svoju dijecezu bili izdali. Glasovita su capitula: sv. Bonifacija (745), Theodulfa, biskupa u Orleansu (797), Herarda iz Toursa (858), nu nekoja su dobila

Prispodobimo li meritornu sadržinu poslanice Hadrijana II. sa ovom Ivana VIII, vidimo, da ova zadnja pretpostavlja posvećeniji razvoj i kristalizaciju crkvenih prilika u Moravskoj,¹⁷ pače papa je spreman pripomoći, da se u Podunavlju a pod jurisdikcijom Metodijevom ostvari potpuna i savršena crkvena hierarhija. Za to i piše Svetopuku, da je prema potrebi voljan osim Wichinga i drugoga sposobnoga djakona ili svećenika zarediti biskupom, ako mu ga moravski knez u sporazumku sa Metodijem pošalje „da sa ovom dvojicom od nas zaredjenih biskupa pomenuti naš nadbiskup, prema odluci apoštolske stolice, uzmogne zaredjivati biskupe i za druga mjesta, gdje ih je potreba, i gdje mogu pristojno živjeti“.¹⁸ Evo tako je Metodije na svim linijama pobijedio Osim već navedenih stvarnih razloga, koji su bili papu Ivana VIII. Metodiju opet priklonim učinili, bez sumnje su i opće prilike na Istoku, hoću reći u Bugarskoj, iz temelja promijenile Ivanove nazore. Godine 879. pobjavao se papa, da Morava ne podje tragom Bugarske i Hrvatske, a sada videći Metodija odlučna i stalna si pristašu, sazrije u njem osnova, è bi po samostalnom metropoliti slovenskom na granici Bugarskoj i po slovenskoj liturgiji istrkao Borisa iz zagrljaja bizantinskoga. Nu o tome u slijedećem poglavlju.

Metodije polovinom godine 880 vraćao se je umiren i utješeno na Moravu, ali tamo ga u istinu čekali novi jadi i nove tuge

---

i van opredijeljenih si granica ugled i priznanje tako osobito tako zvana capitula Angilramni, biskupa u Metz (umro 791), koja u istinu od drugoga i to iz početka IX. vijeka potječu U ovo su doba svjetlo ugledala i capitula Benedicti Levitae, vjerovatnoga auktora Pseudoizidorovih dekretala U širem značenju riječi pod kapitulima može se razumjeti crkveno pravo u opće, crkveni propisi u opće, pak nije nemoguće da je Metodiju uručena zbirka Pseudoizidorova, osobito, gdje smo u trag ušli, da je po njenim ustanovama Ivan VIII. proti njemačkim biskupima postupao. Nu moguće je, da je Metodije dobio zbirku Angilramnovu, jer ona sadržava u 70 i nešto više poglavlja kazneni postupak kako proti klericima tako i proti biskupima. Cf. Wetzer u Weltes Kirchenlexikon I. 852. i II. 1896.

¹⁷ I ovaj unutarnji kriterij govori protivu onih naučnjaka, koji tvrde, da je pisac Ž. M. pogrešno poslanicu Ivana VIII. podmetnuo Hadrijanu II.

¹⁸ „ut cum his duobus a nobis ordinatis episcopis praefatus archiepiscopus vester, juxta decretum apostolicum, per alia loca, in quibus episcopi honorifice debent et possunt existere, postmodum valeat ordinare.“ Ovdje a nobis, od nas, znači rimsku stolicu, jer je Metodija zaredio u biskupa Hadrijan II.

VI. Daljnje neprilike Metodijeve.

Njegov put u Bugarsku i Carigrad.

Svetopuk, novi biskup Wiching i njihova stranka nijesu bili zadovoljni sa ovim rezultatom svoje tužbe u Rimu. Oni nastaviše i dalje kovariti proti Metodiju. Wiching je bio u tome pravi majstor. Nije se žapao ni najgrdjih sredstava, to više, jer je iza njega glavom stajao sam moravski knez Svetopuk. U čemu su za pravo sastojale Wichingove spletke, ustanoviti ne možemo, jer nam se o njima tek nerazgovijetna sačuvala izvješća u papinom odgovoru na Metodija od 25. ožujka 881.,¹ ter u Žiću Metodijevom (pogl. 12.) Toliko iz pomenutoga lista Ivanovog razabiremo, da je panonski metropolita jedva došavši na Moravu na papu se obratio i gorko se potužio na ponovne protivštine i neprilike. Da je tome krivac bio Wiching, to jasno pretpostavlja Ivanov list, gdje se doslovce veli: „da si ti (Metodije) pravovjeran i da pravu vjeru učiš, to smo mi slavnome knezu Svetopuku objavili apostolskim listom, koji je, kako sam veliš, njemu i predan bio, drugih pak listova nijesmo na nj ni upravili, i nijesmo ni javno ni privatno drugo **onom biskupu naložili, da učini, a drugo tebi zapovjedili da obaviš**“. Po tome je morao Wiching, valja, da ne zaostane za Metodijem, Svetopuku takodjer neki papinski očito krivotvoreni list predati. U tome da je papa posebne instrukcije krišom dao Wichingu i to posve oprečne onima, što ih je dao metropolitu. Pače Wiching se toliko osmjelio, te je tvrdio, da se je morao prisegom obvezati, da će te papine odredbe ovršiti. Tako se naime jedino može shvatiti ona izreka u papinom listu: „To manje je pako vjerovati, da smo to pod prisegom od istoga biskupa zahtijevali, gdje nijesmo s njime o tome poslu ni u običnom domjenku razgovarali“.² Papa glede svega toga tješi Metodija, pak ga

¹ O autentičnosti ovoga lista nitko ne sumnja.

² Quanto minus credendum est. ut sacramento ab eodem episcopo exigeremus, quem saltem levi sermone super hoc sermone allocuti non fuimus.

uvjerava, da ne dvoji i ne sumnja o njegovome korektnome postupku („ideoque cesset ista dubietas“) Neka ga sve te suprotivštine nipošto ne ožaloste, nego pače neka ga osokole, te ih prema riječi apoštolovoj veseljem i radošću smatra, jer ako je Bog za tebe, nitko ne može biti proti tebi. Nu za nas je od osobite važnosti, što Ivan na koncu svoga lista obećava Metodiju „**kada se uz pomoć Božju budeš povratio**, to ćemo mi gledom na sve, što je nepravično protiv tebe poduzeto i što je rečeni biskup protiv službe svoje o te se ogriješio, saslušavši obe stranke uz pomoć Božiju kraju privesti i ne ćemo propustiti njegov otpor presudom našom kazniti“.³ Dakle papa je bio nakan nove tužbe Metodijeve ispitati istom „iza kako se on bude sa puta povratio“. Metodije je po tom morao prije obaviti njeku misiju i to uglavljenu još 880 u Rimu, pošto taj put kao otprije utanačen pretpostavlja naš list od 881. godine.

Trag, i ako magloviti, ovim borbama između Metodija i Nijemstva, ter činjenicu o njegovom opravdanju pred papom, nalazimo i u 12. poglavju Ž. M. „Stari vrag, zavidnik čovječjemu rodu, podiže neke na njega kao Datana i Abirona na Mojsija, jedne javno a druge tajno, koji bolovahu na iopatorskoj herezi,⁴ i slabije svratiše k sebi s pravoga puta, govoreći: Nama je papa vlast dao, a ovoga veli van izagnati i učenje njegovo⁵ Sabravši se pako svi ljudi Moravci, kazivahu, da se pred njima pročita epistola, da bi čuli izagnanje njegovo. Ljudi pako, kao što je već običaj u njih, svi se pečališe i žališe, da bi lišeni bili takoga

---

³ *tamem cum, Deo duce, reversus fueris, quidquid inhormiter adversum te est commissum, quidquid jam dictis epistolis (dictus episcopus) contra suum ministerium in te exercuit, utramque audientiam coram nobis discussam, adjuvante Domino, legitimo fini trademus et illius pertinaciam iudicii nostri sententia corripere non ommittemus.*

⁴ Ovdje pisac Žića Metodijeva misli na Nijemce, koji su protiv prakse prvih šest ekumenskih sabora, a tako i grčke (i rimske) crkve umetnuli u simbol filioque. Što Žiće tu novotariju za svoje doba nazivlje herezom, nipošto ne slijedi, kako hoće Snopek (Studie l. c. passim i str. 128.), da je ono i glede meritorne nauke o ishodjenju Duha Sv. bilo „fotijevski obojadisano“. Meni se vjerojatnijim čini, da je životopisac poput sv. Metodija jedino formalni umetak odsudjivao kao nepotrebno napuštanje predanoga teksta u nicejskom simbolu i posvećenoga tolikim saborima ekumenskim.

⁵ Ovdje se protivnici Metodijevi pozivali ili na papin list od 879. godine ili na onaj, što ga je prema Ivanovom listu od 23. ožujka 881. patorio biskup Wiching nakon povratka iz Rima 880.

pastira i učitelja, izim slabih, koje laž dizaše, kako vjetar diže lišće. Pročitavši pako apostolikovu knjigu obretoše pisanje: da je Metodije brat naš svet i pravovjeran, i apoštolsko djelo da djeluje, da su u rukū njegovih od Boga i apoštolske stolice sve slovenske strane, da koga prokune, bude proklet, a koga posveti, da bude svet.⁶

I dušmani Metodijevi posramiše se i kao magla razidjoše se stidom.

Povratimo se sada na put Metodijev, što ga je on u spozrazumku sa papom poduzeo, i što ga Ivan VIII. sa izrazom: „cum Deo duce reversus fueris“ spominje. Na te riječi je prvi Francuz Lapôtre važnost položio, pak na njihovu temelju i na poglavlju 13. Ž. M. uzimlju povjesničari, da je Metodije iza 881. neki put poduzeo Večina ih hoće, da se ovdje misli na Carigrad. Tako Jagić (Enstehungs-Geschichte l. c. 41.), Pastrnek (l. c. str. 118.), Goetz (l. c. str. 224.). Snopek opet hoće da papa misli na Rim, pa da mjesto znači „kada se budeš u Rim povratio“. (List papeže Hadriana II. str. 35.).⁷ **Moje je mnijenje, da Ivan VIII. govori o Metodijevom putovanju u Bugarsku knezu Mihajlu.**

Da to razložimo.

Mi smo već i počeoše spomenuli, da je Ivan VIII. sve svoje nastojanje onamo ustremio da bugarsku crkvu privede Rimu.

---

⁶ Ta knjiga papina bijaše bez sumnje onaj list Ivana VIII. od 880. godine. Misli i izrazi ovoga lista nijesu ni piscu Žića Metodijeva nipošto bili tuđji, kako ova poredba svjedoči: Metodije brat naš = Methodius confrater noster; da je svet i pravovjeran i apoštolsko djelo da djeluje = in omnibus ecclesiasticis doctrinis et utilitatibus orthodoxus et proficiuus; u ruku njegovih da su sve slovenske strane = cujuscunque ordinis clericos sive Sclavos sive cujuslibet gentis, qui intra provinciae tuae fines consistunt, praecipimus esse subjectos et oboedientes . . . confratri nostro archiepiscopo vestro; da koga prokune, bude proklet = contumaces et inoboedientes . . . ab ecclesiis et finibus vestris auctoritate nostra praecipimus esse procul abjiciendos.

⁷ Snopekova tvrdnja nikako se ne može usvojiti. Čitav kontekst papinoga lista govori, da Ivan VIII. novi spor ne će odmah da kraju privede, nego njim odgadja. Nu kada bi izraz „cum reversus fueris“ značio povratak u Rim, to bi papa mahom na tužbu Metodijevu istragu provadjao, pak bi bilo posvema suvišno tješiti ga i sokoliti, da pri čeka. — Drugo povratiti se nekamo naznačuje doći na ono mjesto, gdje čovjek redovito boravi. Dakle ovdje ne može drugo biti nego povratak Metodijev na Moravu.

Pape su ju kanili ustanoviti kao protutežu bizantinskim pretenzijama. Ivan VIII. nije uspijevao svojim poslanicima i svojom korespondencijom. Pak mu se je, kako smo na koncu predjašnjega poglavlja nagovijestili, sama dala misao, da to kuša učiniti preko Metodija, koji bijaše medju franačkom i bizantinskom crkvom samostalni metropolita slovenski i koji imadjaše ovlast liturgisati slovenskim jezikom. Kako su grčki svećenici u Bugarskoj uveli svoju liturgiju, Bugarima stranu, očevidno je bilo, da će knez Mihajlo i njegovi podanici mahom privoljeti Metodiju, čim on u zemlju njihovu dodje sa knjigama slovenskima i sa jezikom, koji i Bugari razumijevahu. Nije moguće, da sv. Metodije, apoštol i legat papinski za slovenske narode, koji je svoje učenike šiljao čak do Visle (Ž. M. pogl. 11.), nije bacio oko i na susjednu Bugarsku, pogotovo gdje je njome već vladao kršćanski knez i gdje je on imao sva sredstva u ruci, da se Hristova nauka tamo brzo i duboko ukorijeni. Za to s punim razlogom mogu reći, da je ideja o putu u Bugarsku rodila se u Metodijevoj glavi, on ju je boraveći u Rimu 880. papi predložio, a ovaj ju objeručke i prihvati, ali je Metodije još prije imao vratiti se na Moravu, svoje protivnike listom papinim utišati i urediti onamo sve crkvene prilike. A i sam put u Bugarsku za Metodija preko Moravske bio je skopčan sa nanjim trudom i manjim poteškoćama, nego da je izravno preko Adrije krenuo iz Rima knezu Mihajlu. Medjutim list papin od 881. kazuje, da Metodije i nakon časne presude Ivanove nije mogao bez poteškoća i suvereno zavladati crkvom moravskom. Papa je bio zaključio čitavu stvar revidirati, iza kako bude Metodije svoje poslanstvo u Bugarskoj obavio. I panonski metropolita pošao je zaisto na put.

U to je Balkan pozorištem bio ovih događaja. Ivan VIII., čuli smo, loše ubavijestjen od svojih poslanika bio je u kolovozu 880. godine acta Fotijevog sabora 879—880 potvrdio, nu uzvraćajući listovima i caru Baziliju i patrijari Fotiju, pošalje u Carigrad Marina, vrlo pronicava i spremna čovjeka. On ubrzo razabra i shvati, da je rimska stolica na prošlom saboru bila nedostojno izigrana, ne samo da nijesu njeni uvjeti pomirenja od Fotija bili ispunjeni, nego pače da je carigradski patrijara dao sve svoje predjašnje odluke i svoj predjašnji protukanonski izbor i nastup sankcionisati. Marin odlučno ustade i pred dvorom i pred patrijarom protiv toga bezakonja, nu ga u Carigradu silovito pritvo riše i istom početkom 881. godine dostade se slobode. Povrativši

se u Rim točno ubavijesti papu o Fotijevim poslovima i o slaboći onih triju poslanika, što su godinu dana prije boravili na carigradskome saboru. Ivan VIII uvrijedjen izopći Fotija, ali i kard. Petra, Pavla Jakinskoga i Eugena Ostijskoga. Tako se i opet prekidoše crkvene veze izmedju Rima i Carigrada.⁸ Kada se to zbililo, ne možemo pod izvjesno reći, Rački bilježi u travnju 881. godine (Viek i djelovanje l. c. 347.). Jaffé kaže u rujnu iste godine. Taj raskol potraja, sve dokle je Fotije sjedio patrijarom (do 886. godine). Iz ovoga doba nije nam se od početka 879. do konca 881. sačuvala korespondencija izmedju Rima i Bugarske, ali da nije bila prekinuta, jamče nam dva sačuvana papina lista, prvi pisan 11. studena 881., a drugi početkom slijedeće godine. Prvi je list Ivan VIII. pisao Mihajlu preko ninskoga biskupa Teodozija, koji je u Rim došao pozvan od pape na redjenje. Teodozije izvijestio je papu, da je Mihajlo spreman bio i obećao skupa s njime izaslati u vječni grad svoje ljude. Papa se čudi, da to nije učinio i piše mu, da što prije učini.⁹ U drugome listu jednako papa opominje Mihajla, da i ispuni ono, što je obećao, i da ispravi, što je pogriješio i da poslanike pošlje.¹⁰

U doba ovih listova, ili još vjerojatnije, nešto kašnje, pada i pohod Metodijev u Bugarsku, a nuz put i u Carigrad.

Razlika izmedju moga ter Jagićevog (i dr.) mnijenja jest ona, što ja postavljam, da je cilj Metodijevoga putovanja bio Mihajlo- Boris, a ne Bazilij i Fotij. Jagić usvaja mnijenje Goetzovo, da je Metodije išao u Carigrad, da bi njegovo djelo i njegovo pravovjerje onamo bilo potvrđeno. On scijeni, da je panonski metropolita. pošao u Carigrad istom nakon Ivanove smrti († u prosincu 882.), dakle godine 883., kada su u Moravskoj neprestano protiv njega rovarili, sa hereze ga objedjivali, a on u papi Marinu (882--884.) nije nailazio na zaštitnika. Tamo je pošao tražiti utočišta, odakle je lozu vukao, kamo je duševno pripadao ¹¹

⁸ Marković: Cezarizam i Bizantinstvo str. 520—526.

⁹ Jaffé: l. c. 3.60. — Mansi XVII. 211.

¹⁰ Jaffé: l. c. 3379. — Mansi XVII. 217.

¹¹ Jagić: Entstehungsgeschichte l. c. 41. piše: „Goetz argumentirt hier nach meiner Ansicht ganz richtig. dass der Zweck der Reise wohl hauptsächlich in dem Wunsche lag. sich zu überzeugen, dass seine Wirksamkeit, seine Lehre von der orthodoxen Seite Constantinopels gebilligt wird. Die Reise wird wohl in die Jahre nach dem Tode des Papstes Johannes († 882.) gefallen sein.“ „Als Johannes starb war er von Hilfe verlassen, lauter und lauter werden seine Feinde den Vorwurf der Ketzerei

Ovo mnijenje velikoga slaviste ne može stajati. Put Metodijev očito je bio zasnovan u sporazumku sa papom, kako to punim pravom kombiniše i sam Jagić iz poznatoga lista godine 881., nu isključeno je, da bi Metodija papa putio u Carigrad, makar je bio u onome času, kada je pisao pomenuti list, jošter u zajedinstvu sa Fotijem, isključeno je, velim, jer se papa mogao bojati, da će okretni patrijara carigradski barem pokušati i pannonškoga metropolitu privući u sferu bizantinske crkve. Što je Metodije trebao tražiti u Carigradu, da mu papa nije već dao ili nije mogao dati? — I rok Metodijevoga puta po Jagiću (883. godine) nije vjerojatan. Papa je njemu još u rano proljeće 881. godine pisao i bodrio ga, pak nije vjerojatno, da bi Metodije kroz dvije godine putem otezaao, nego ga treba postaviti najkašnje u 882. godinu. Pogotovo je pako motivacija, kojom i Jagić i Goetz hoće, da Metodijev put u Carigrad obrazlože, neprihvatljiva. **Metodije nije mogao ići u Carigrad i tamo tražiti svjedočanstva svome pravovjerju.** Godine 883., koje da je bio Metodije po Jagiću i Goetzu u Carigradu, stajao je i opet u opreci Rim i Fotije.

Svaka pako rehabilitacija po carigradskom patrijari u ovaj čas **škodila bi** Metodiju i u Moravskoj bi ga onemogućila. Moravljani i knez njihov stajahu posvema u sferi Rima. Nu u istinu mi u izvorima ne čitamo, da je Metodije iza 881. godine imao glede svoga pravovjerja daljih poteškoća, pa osobito nije vjerojatno, da su se iza smrti Ivana VIII. (koncem 882. godine) Metodiju umnožale neprilike. Od početka naime 883. Svetopuk se sa Nijemcima bio opet zaratio, a kako su sve smutnije proti Metodiju od njih i njihovih emisara polazile, nema sumnje, da su i oni držali uputnijim šutjeti u ovako vrijeme. Po svemu tome sudeći: cilj Metodijevoga putovanja nikako ne mogaše biti Carigrad, nego Bugarska. Pozitivni i izriješni podatak za ovu tvrdnju ima Vita Clementis, koja pripovijeda, da je sv. Metodije stajao u vezama sa Borisom. „Quin etiam Bulgarorum ducem Borisen... quem magnus Methodius jam olim filium suum fecerat... tunc sermonis beneficiis indesinenter donans captabat“. Te su sponne morale postojati u ovo kašnje vrijeme,

---

gegen ihn erhoben haben. Da war es denn, je mehr die dogmatische Streitfrage in den Vordergrund trat, ganz natürlich, dass er da seine Zuflucht suchte, wo er herkam, wohin er geistig gehörte, wo er nach Johannes Tode allein noch Hilfe und Zuflucht fand“ (Goetz 224.)

jer da su bile još za živa Ćirila, ne bi bio Metodije jedini spomenut.¹²

Ovoj kombinaciji kanda imademo potvrde i u onom nejasnome 13. poglavlju Ž. M., u kojem se govori o boravku Metodijevom u Carigradu. Spominje se naime, da je car pozvao Metodija, pa se doslovce piše: „i posla knjigu k njemu: jerbo, oče časni, veoma tebe želim vidjeti, to učini mi milo i potruđi se do nas, da te vidimo, dokle si na ovome svijetu i tvoju molitvu da primimo“. Bi li car šiljao Metodiju list na Moravu? — Bi li se on usudio od njega toliku žrtvu iskati, da prevali, jedino da ga vidi, krajeve od Moravske do Carigrada? Došavši pako Metodije u Bugarsku, daljina je bila neznatna, poziv carev biva razumljiv, pače plauzibilan. Bez sumnje su i panonski metropolita i njegovi učenici bili objeručke i najljepše kako u Carigradu tako i u Bugarskoj primljeni i dočekani.¹³

Kako je naime Bugarska unatoč nastojanja Ivana VIII. ostala i dalje u najužoj crkvenoj vezi sa Carigradom, ono je lako pojmovno, da je car Bazilij doznao za Metodijev pohod u Bugarsku i da je zaželio vidjeti apoštola, koji ne bijaše samo zavičajnikom njegovoga carstva, nego zapravo neposrednim izaslanikom njegovoga predšasnika. „I Metodije se odmah tamo zaputi i primi ga cesar sa velikom čašću i radošću i njegovo učenje pohvali i zadržā od njegovih učenika popa i djakona sa knjigama. Svu njegovu volju ispuni, koliko htjede i ne odbi ga ni u čemu, cjeliva ga i dariva veoma, pa ga provede slavno do njegova stola, a tako i patrijara“. Ova i koliko nejasna vijest potvrđuje nam, da je Metodije i u Bugarskoj i u Carigradu slovenski liturgisao. Što je već Rim učinio, Byzant nije mogao uskratiti, pak i on najsvečanije odobri slovensko bogoslužje. Nikoje pako čudo, da su cesar i Fotije ovako milostivo primili Metodija. U dalekim je on zemljama slovenskim bio ne samo vijesnik vjere kršćanske nego i širitelj kulture grčke i prestiža bizantinskoga carstva. U bugarskome pitanju i odnošajima carigradske i rimske patrijarsije ne uzmože Metodije ništa učiniti

---

¹² Što Ž. Kl. veli, da je Boris pače i krst primio od Metodija, to se ne može prihvatiti, pošto nije u skladu sa drugim ranijim i autentičnijim izvorima. U opće podatci Ž. Kl. u stvari bugarskoga krštenja (tako n. pr. kronologija) nipošto ne mogu biti pouzdani

¹³ Ovaj lijepi primitak bit će i razlogom, da su Metodijevi učenici iza 885. prognani iz Moravske listom se u Bugarsku uputili

ni promijeniti. I Ivan VIII. iza 881. i njegov naslijednik Marin († u svibnju 884.), bivši poslanik u Carigradu, nepopustljivi su prema Byzantu. Do nekoga zajedništva dodje istom poslije, kada je Fotije po drugi puta morao ostaviti patrijaršiju.

Ovome mojemu tumačenju jedina je poteškoća, što se ni u listovima Ivana VIII. knezu Mihajlu (list od 11. studena 881. i iz početka 882. godine) a ni u Z. M. poglavlju 13. i 16. (gdje je govora o putu u Carigrad i medju „Ugre“) nigdje ovaj pohod Metodijev u Bugarskoj ama nijednom rječcom ne spominje. Što se tiče papinih listova, reći mi je, da nam nije cjelovita korespondencija sačuvana, pak iz dvaju listova ništa ne možemo zaključivati. Drugo pako može i to biti, da je Ivan VIII. čuvao se i spomenuti misiju Metodijevu, da akcija njegova bude kao samostalna, a po tom i snažnija i uspješnija. Ona pak poteškoća: što se bugarski put ne spominje u Ž. M. ne prijeći moju kombinaciju. Spominje se jasno njegov boravak pri caru i patrijaru. A je li moguće, da bi sv. Metodije išao u Carigrad, a da ne bi bio u Bugarskoj, preko koje je vodio put onamo? Taj muk nam samo to dokazuje, da nam Ž. M. potpuno ne priča djelovanja panonskoga metropolite, pa da i na ovom mjestu mora biti neka lacuna, kakovih na žalost ima dosti.¹⁴

Nu još ima jedna činjenica, koja odlučno pada u prilog mojoj kombinaciji, a to je, što čitamo u Žiću Metodijevom, da je on djelovao i medju Ugrima, koji su u taj mah sjedili u ravninama na lijevoj obali donjega Dunava, dakle u današnjoj Vlaškoj i Rumunjskoj. Put panonskoga metropolite medju nje

---

¹⁴ Ž Metodijevom i iz unutarnjih i iz vanjskih razloga ima se priznati potpuna vjerodostojnost. Štogodj priča potpuno pristaje u okvir historijskih činjenica i prilika onoga vremena, a mnoga nerazgovijetna mjesta (n pr. 9 i 10 pogl.) savršeno su rasvijetljena podacima drugih, na vlastito latinskih izvora. Lacune, što se u Žiću nalaze, različno od drugih historijografa, ja bih time razjasnio, jer nam izvorni tekst nije do ruku potpuno i cjelovito u prvobitnoj redakciji dopro. — Tvrđnju Snopkovu (List papeže Hadriana II l. c. 81.), da je Ž. M. „fotijevsko“, nipošto ne mogu usvojiti. Iz čitavoga naime Žića prosijeva, da je Žiće pisano u vrijeme, kada još nije postojao hierarhijski raskol izmedju Rima i Carigrada. „Hyopatorska jerez“ tiče se ne merituma nauke o ishodjenju Duha sv. nego tek formalnoga nadodatka filioque, što ga onda još ni rimska crkva u simbolu nije rabila. Pisac absolutno nije bio Fotijevac, jer sa najvećim poštovanjem govori o apostolskoj stolici. Kraj, gdje je legenda pisana, bio je očito utrakvističan t. j. u njem se križale sfere istočne i zapadne prosvjete i crkve.

mora se postaviti u ovo doba, kada je on išao u Bugarsku, premda ga Žiće istom kasnije u poglavlju 16. pripovijeda. Ugri su u to doba bili još nekrštena čeljad, pak doslovce se o tome piše: „Kada je došao u dunavske strane kralja ugarskoga, htjede ga ovaj vidjeti, i prem su drugi mislili, da ga ne će pustiti bez mučenja,¹⁵ ide k njemu. On pako, kako se dostoji vladici, tako ga primi časno i slavno, sa veseljem, i besjedivši s njime, kako se dostoji takovim muževima, da besjedi, otpusti ga i cjelivavši ga i sa velikim ga darovima darivavši, govoreći mu, pomeni me se, časni oče, u svetih tvojih molitvah uvijek“.

Na ovome putovanju u Bugarsku, pa dalje u Carigrad, i prepatio je sv. Metodije sve one jade, koji se crtaju u 14. poglavlju. „Na svih putovih u mnoge napasti upadaše od neprijazna, u pustinji među razbojnika, na moru u valovlje i vjetar, na rijekama u nemile sirte, da se ispuni na njemu apoštolsko slovo: bijede od razbojnika, bijede na moru, bijede na rijekama, bijede od lažibraće, u trudima i patnjama, u bdjenjima većinom, u gladu i žedji većinom, i u drugim pečalima, koje apoštol spominje“.¹⁶ Prem se ova 14. glava tiče u opće cijeloga života i svih putovanja Metodijevih, ono je ipak na temelju ove vijesti uzeti, da su putovi panonskoga metropolite i baš pod kraj njegovoga života bili naporni i teški. Glasoviti povjesničar Jireček, već smo opazili, zastupa takodjer mnijenje, da je sv. Metodije direktno putovao na poziv carev u Carigrad, ali u razliku od Jagića i Goetza izriče, da je on ovamo putovao preko Jadranskoga mora, dakle preko Hrvatske, Dalmacije na Drač i odavde u Byzant, a u potvrdu svojega nagadjanja navodi, da pomenuta glava 14. Ž. M., koja spominje **bure** i **more**, navlastito radi i govori o zadnjem putovanju Metodijevom.⁷

Suvišno je reći, da se već moja osnovna misao o balkanskom putovanju panonskoga metropolite kosi sa Jirečkovim kombinacijama, a meni je i puno vjerojatnije, da se je Metodije kraćim putem spustio Dunavom i kopnom u Bugarsku na dvor

¹⁵ Sv. Metodije, kako se iz daljnjih riječi i zaključiti može, kanio je i naumio je riječ Božiju navijestiti Ugrima, i za to su se njegovi učenici pobojali za njegovu glavu. Iz ovoga se vidi, da je sv. Metodije bio i prvi apoštol Mađžara.

¹⁶ Citat iz II. poslanice sv. Pavla Korinćanima 11.; 26. 27.

¹⁷ J. C. Jireček: Die Romanen in den Städten Dalmatiens während des Mittelalters Wien 1901. str. 49; Pastrnek l. c. 118. op. 113.

Mihajlov, nego da se vraćao na more smjerom, kojim je bio došao iz Rima. Boraveći Metodije na dvoru Mihajlovu, koj je bio negdje u istočnoj današnjoj Bugarskoj, u Abobi ili Preslavi, lako je mogao zaći i medju Madžare, koji su tek nekoliko milja bili udaljeni od središta bugarske vlasti. Ako u opće Jirečekove kombinacije imadu mjesta, moglo bi se uzeti, da je Metodije pošavši iz Bugarske u Carigrad, vraćao se na Moravu preko Soluna i Drača Adrijom i našim krajevima. Tuj bi se pri ovoj zgodi mogla upotrebiti vijest staro-hrvatskoga ljetopisca — postoji li u njoj zrnice historijske istine — koja kaže, da je Konstantin krstio hrvatskoga kralja Budimira, sa svimi, koji još u kraljestvu njegovom bihu nekaršteni, i da utvrdi zemlju u viru Isukarstovu.¹⁸ Moguće bi bilo, da je Metodije zaustavljao se u hrvatskim krajevima i mimogrede medju Hrvatima apoštolom djelovao. Moguće bi bilo velim, jer bih radije vjesticu hrvatske kronike doveo u savez sa rimskim putovima sv. slovenske braće, koji su ih naravno i ne jedared vodili preko Hrvatske i preko mora jadranskoga, pa ako su dulje boravljali u latinskim Mlecima, po gotovo su morali u našim hrvatskim krajevima.

Metodijev put na Balkan nije mogao preko godinu dana potrajati. Mi ga i opet u brzo nalazimo u Moravskoj. Političke, a po tom i crkvene prilike, čuli smo, njemu se u prilog obrnule. Svetopuk se zavadio sa Nijemcima i stajao je od 883. godine u krvavom ratu sa Arnulfom, koji je protiv Arba, prijatelja Svetopukova, u Ostmarki štitio sinove markgrofa Engilskalka, njегда zakletoga dušmanina njegova. Moravski knez provali u marku, pa 883. i 884. strahovito pohara Arnulfovju zemlju Panoniju. Do mira dodje istom pod konac 885. godine, iza smrti Metodijeve.¹⁹ Ovako vrijeme nije bilo Wichingu zgodno za daljnje spletkarenje i makinacije, pak je Metodije mirno mogao posvetiti zadnje svoje časove velikome djelu, **da dovrši prijevod sv. Pisma.**

¹⁸ Rački: *Viek i djelovanje* strana 213.; Jagić: *Entstehungs-Geschichte* I. str. 43.

¹⁹ Bömler: *Regesta* l. c. 1646 a; 1671.a; 1717 h.

VII. Metodijevi zadnji dani.

Prijevod čitavoga sv. Pisma. — Njegova blažena smrt. — Značajke sv. braće.

Već smo u gornjim poglavljima razmotrili književni rad sv. braće. Sv. Ćiril boraveći još u Carigradu počeo je prevadljati evandjelje, kašnje ga je i dovršio, a u zajednici sa sv. Metodijem u Moravskoj preveo je u slovenštinu sv. knjige, koje su bile za istočno bogoslužje potrebite: služebnik, časoslov, trebnik. (Ž. Ć. 14. i 15.; T. Cl. 7.; Ž. M. 15.) Vrativši se pako Metodije iz Bugarske i Carigrada, a bolan, i čuteći blizi konac svoj, pregnu da upotpuni književni rad i ostavi učenicima baštinu, na kojoj će moći oni dalje izgrađivati crkvenu i narodnu prosvjetu. Pripovijeda o tome doslovce 15. poglavlje Ž. M. „Po tom ukloniv se buki i bol svoju prikaza Bogu, pošto je prije od učenika svojih izabrao dva svećenika brzopisca, i prevede u brzo sve knjige potpunce, osim Makabejaca, sa grčkoga jezika u slovenski, u šest mjeseci, počevši od marta mjeseca do 26. dana oktobra mjeseca, do dana sv. Dimitrije. I dokončavši dostojnu hvalu i slavu uzdade Bogu, koji podijeli takove blagodati i uspjeh i sveto uznesenje tajno sa klerom svojim uzdiže, učini pamjat sv. Dimitrija Psaltir bo bijaše već prvo i evandjelje sa apoštolom i izabranim službama crkvenim preveo sa filozofom. Tako pako prevede i nomokanon to će reći pravilo zakona i otačaske knjige“.

Vjerodostojnost ove vijesti, da je naime sv. Metodije pod konac života svoga preveo čitavo sv. Pismo, nailazila je prije na mnoge protivnike. Tako je to Jagić još u *Entstehungsgeschichte* (I. str. 45.) odlučno poricao, nu u raznim svojim člancima i referatima u svome Archivu godine 1905. i kasnije popušta od svojih tvrdnja. S njime se je i Pastnek u svome djelu: *Dějiny slov. apoštolů* str. 121. potpuno slagao. Oba učenjaka iznašaju, prvo, da nije moguće čitavo sv. Pismo u roku od šest mjeseci prevesti, a drugo, staroslovenski prijevodi različitih knjiga sv. Pisma, što ih danas imademo, poradi filoloških razloga nikako

ne mogu da potječu iz istoga i tako drevnoga doba, iz IX. vijeka. Ovi, na prvi mah i teški razlozi, ne mogu da pobiju jasnoga svjedočanstva Ž. Metodijeva, izvora, koji u svim svojim djelovima, pače i na nerazumljivim mjestima, očituje točnost i pokazuje, da zaslužuje pouzdanje, pa ako se u ovom pitanju posumnja u njegovu vjerodostojnost, već čitava legenda gubi na cijeni. To više primiti moramo podatak Ž. M. kao historičan, jer nam je klasično potvrđen viješću najznamenitijega književnika zlatnoga doba staroslovenske knjige: Ivana Eksarha, savremenika Simeona Velikoga.¹ On u svome prijevodu dogmatike sv. Ivana Damaščanina u prologu² veli, da je Konstantin preveo evandjelje i apoštola, a za Metodija, da je slušao, da je preveo svih 60 kanoničkih knjiga staroga i novoga zavjeta, dakle čitave biblije. Pastrnek l. c. str. 121. op. 118. ne poklanja ovome mjestu veće važnosti, te osobito ističe riječi Ivanove. što on sam veli, da je **slušao**, po tom da njemu samome izvor nije pouzdan bio. Nu protu ovome moram naglasiti ne samo dobu, u kojoj življaše Ivan, te mogaše lasno općiti sa samim učenicima Metodijevim, nego i to, da on točno i precizno luči i označuje rad Konstantinov i rad Metodijev, pak prema dubokoj njegovoj naobrazbi ne mogu ni malo sumnjati o vjerodostojnosti čitave vijesti. Scijenim za to, da se i danas jošte u glavnom mogu usvojiti rezultati Račkovi u tome pitanju, do kojih je on došao raspravljajući u Tisućnici (Zagreb 1863.) o književnome radu sv. Ćirila i Metoda.³ Prema njemu preveo je sv. Ćiril iz Staroga Zavjeta psaltir i crkvena štiva po izboru, iz Novoga Zavjeta izbornu evandjelje i

¹ Najznamenitija djela Ivana Eksarha jesu: „Slovo o pravoj vjeri“, prijevod djela sv. Ivana Damaščanina († oko 754.) *παρα γλώσσας*, prve suštavne dogmatike: za tim šestodnev (heksaameron) u glavnom izradjen prema istoimenom djelu Bazilija Velikoga (Isp. Jagić: Historija Književnosti. Zagreb 1867. str. 68. sl.; Bardenhewer: Patrologie; Freiburg 1901. str. 242. i 514.)

² Prolog je štampan u Jagićevim: Primjerima (I. Zagreb).

³ Tuj izriče naš povjesničar glede prijevoda sv. Pisma slijedeće tvrdnje: 1. cijelo sv. Pismo nije bilo u isto vrijeme prevedeno na staroslovenski jezik; 2. sudeći po preostalim rukopisima kanoničke knjige bijahu mnogo prije prevedene od deuterokanoničkih; 3. pismeni tragovi kanoničkih knjiga dopiru ča do XI. vijeka; 4. kanoničke knjige bijahu prevedene iz grčkoga teksta, a deuterokanoničke pod uplivom latinske vulgate; 5. staroslovenski jezik u kanoničkim knjigama, prem je poznijim prepisateljima iskvaren i po ruskom narječju ispravljen, nosi znakove zvuko- i oblikoslovne najdublje starine. — Tisućnica l. c. str. 25. 26.

i praksapoštol, „brat mu pako sv. Metodije popuni taj prijevod tako, da potomstvu ostavi cijelo sv. Pismo prevedeno izim knjige Mudrosti, Jezusa Siracha, knjiga makebejskih, Estere, Judite i Tobije.“⁴

Poteškoće pako, koje iznašaju razni učenjaci, protiv prijevoda čitavoga sv. Pisma još u doba sv. Ćirila i Metodija, za pravo su prividne naravi. Ponajprije što se tiče moralne nemogućnosti prevesti veći dio Staroga Zavjeta u roku od dobre pò godine, ta ne stoji. U svih naime onih šezdeset kanoničkih knjiga, koje je preveo sv. Metodije prema vijesti njegovoga Životopisca i Ivana Eksarha uskupa se nalazi okolo 1100 poglavlja.⁵

Računamo li prema ovim brojevima svakidanji trud Metodijev. i uzmemo li, da jedno poglavlje broji 30—40 redaka, to je morao slovenski svetitelj prevesti dan na dan pet do šest poglavlja sa 150, najviše 200 redaka. što nipošto nije prevelik posao, gdje njegovo Žiće priča, da se je bio povukao u tišinu i da je pri tome upotrebio dva djaka brzopisca. Znademo i o sv. Jeronimu, gdje se njegov prijevod vulgate još velikom toč-

⁴ Tisućnica str. 16. Nerazgovijetno mi je samo, po čem Rački zaključuje, da Metodije nije preveo u opće deutero-kanonskih knjiga, kada se to samo o makabejskim knjigama tvrdi.

⁵ Točno ustanoviti broj poglavlja ne možemo, pošto nam nije u izvorima (Ž. K. 15., T. Cl. 7. Ž. M. 15.) jasno rečeno, što su sv. braća zajednički, a što je Metodije sam preveo. Po T. Cl. 7. i Ž. M. 15. uskupa su preveli: evandjelje, apoštola, psaltir i izabrane službe, a to znači čitav Novi Zavjet (osim Ivanova Otkrivenja) i iz St. Zavjeta psaltir, ali možda i neke druge česti. Novi naime Zavjet već od vremena apoštolskih otaca dijeli se u Evandjelje i Apoštola, tako da na ovu drugu čest spadaju sve novozavjetne knjige osim evandjeoskih (Cornely: *Introductio in Libros Sacros N. T. Parisii* 1885. I. p. 30.) Psaltir spada na Stari Zavjet, nu nije isključeno, da su se u „izabranim službama“ sadržavali još i drugi odlomci starozavjetnih knjiga. Prema tome bi kao i prema vijesti Ž. M. 15. sam Metodije preveo čitav Stari Zavjet osim psaltira, makabejskih knjiga, te još nekih drugih starozavjetnih perikopa, koje se pri liturgiji već od prije rabile.

Ako Ivan Eksarha veli, da je preveo 60 ustavnih knjiga, to on misli na sav prijevod, koji je bio učinjen i od sv. Ćirila i od sv. Metodija. Stari je naime Zavjet brojio 35 knjiga (12 malih proroka = 1 knjiga), a Novi 27. Pošto su sve knjige prevedene osim makabejskih, to suma iznaša 60 knjiga. Gotovo je ovdje suvišno isticati, da su sv. braća bez razlike prevadjala proto i deutero-kanoničke knjige već za to, jer u ono doba u istočnoj crkvi te razlike i nije bilo. U starom naime Zavjetu u općeno u LXX ne bijaše nikakove razlike, a u Novom Zavjetu, ako je i bilo, to je kanonom sabora trulanskoga (692.) bila posve uklonjena. (Cornely o. c. 192.)

nošću odlikuje, te ga je mogla crkva usvojiti i autentičnim proglasiti, da je i on veoma brzo i brže nego sv. Metodije prevadjaao. Tako je on knjigu Tobijinu sa 14 poglavlja preveo u jedan dan, knjigu Juditinu u jednu noć, a sva djela Salomonova u 39 poglavlja za tri dana.⁶ Drugo ni filološki razlozi, prema kojima, da je očito, da doprli do nas tekstovi sv. Pisma iz raznih perijoda potječu, ne mogu oboriti jasne vijesti Ž. M. i Ivana Eksarhe. Filološki su dokazi subjektivni, nepouzdana. Navesti ću dva primjera. Slavista Ivan Jevsejev izdao je 1905. staro-slovenski prijevod proroka Danijela, ter odlučno brani, da u njenom tekstu još imademo prvobitni prijevod Metodijev. Jednako izriče mnijenje, da su i ostali proroci od njega prevedeni, pak na temelju ovih svojih istraživanja poklanja vjeru Životopiscu Metodijevom i Ivanu Eksarhi,⁷ da je čitavo sv. Pismo prevedeno od slovenskih apoštola. Jagić je prema tvrdnjama Jevsejevljevima jošte skeptičan, pa bi Danijelov prijevod pripisao kasnijoj dobi, ali ipak ne ostaje na svome prvobitnom intran-singetnom stanovištu izraženom u klasičnome svome djelu: Entstehungs-Geschichte.⁸ Iste je godine na Krku poznati trub-benik Josip Vajs izdao knjigu Rut,⁹ pak ustvrdio o njoj, da se filološkom svojom stranom približuje drevnim panonskim spomenicima i tako da je u svezi sa literarnom ostavinom sv. braće. Doslije pako se postavljao prijevod knjige Rutine u mladje doba.¹⁰

Po tome se vidi, da je Rački u općeno bio na pravome putu sudeći u Tisućnici (l. c. str. 25. i 26.), da „svjedočanstvo vadjeno iz spomenikov slovjsenskoga prevoda bar ne može oboriti svjedočanstvij žitija sv. Metoda i Ivana eksarha, ter je u tome obziru bar negativne vrijednosti. Da bi se iz slovjsenskoga prijevoda kanoničkih knjiga, kakov do nas doprije, moglo dokazati, da je plod kašnje dobe, kako se zbilja može dokazati o većini devtero-kanoničkih knjig, onda bismo smjeli posumnjati o istini svjedočanstvij, po kojih kanoničke knjige prevedoše slovjsenski apoštoli“,

⁶ Vardenhewer: Patrologie l. c. 404. 405.

⁷ Иванъ Евсѣевъ: Книга пророка Данила въ древнеславянскомъ переводѣ. Вбеденіе и текстъ. Москва 1905.

⁸ Cf. Jagićevu kritiku Jevsejevljevog izdanja u Archivu 1905 godine str. 449.—452.

⁹ Josip Vajs: Liber Ruth, Krk 1905.

¹⁰ Pastrnek: l. c. str. 122. op.

Nu sve pretpostavivši kao znanstveno utvrđeno i nesumnjivo, da današnji staroslovenski tekst sv. Pisma dopire iz raznih perijoda, ne bismo ipak mogli oporeći vjerodostojnosti vijesti Metodijevoga Životopisca i Ivana Eksarha, jerbo ništa lakše nije pomisliti, nego da je ogromni trud Svetiteljev u kasnijim žalosnim prilikama propao, da se je naime taj prijevod pri progonstvu Metodijevih učenika iz Moravske izgubio, to više, gdje zbog kratkoga vremena nije mogao njegov prijepis ni biti razmnožan. Današnji prijevod možda su ponovno poduzeli učenici sv. apoštola i kašnji pisci slovenski. Kombinaciju, da se je prvobitni prijevod izgubio, podupire i Ivan Eksarh, jer priznaje, da sam slovenskoga prijevoda sv. Pisma nije vidio, a bi li to moguće bilo, da ga tako odličan pisac slovenski ne bi do ruku i do očiju dobio, da je jošte postojao?

Gotovo je ovdje suvišno reći, da je sv. Metodije prevadjao sa grčkoga, iz LXX, pošto odlomci drevnih prijevoda, koji su nesumnjivo od njegove ruke, očituju tu podlogu, a to se može i odanle zaključiti, jer se čitav književni rad slovenske braće osniva na grčkoj crkvenoj literaturi. Nikoje čudo — gdje sv. braća, pa ni sv. Metodije nijesu bez sumnje nigda savršeno vladali latinskim jezikom, a po tom im i poznavanje latinske crkvene knjige bilo manjkavo i nedostatno.

Osim sv. Pisma prevede Metodije još i paterik ili knjige otačaske, zbirku kratkih životopisa sv. Otaca,¹¹ ter nomokanon ili krmčaju knjigu, (knjiga krmilara), zbornik kanonskoga prava istočne crkve. Najznamenitiji zbornik u to doba bijaše onaj, što ga učini godine 571. carigradski patrijara Ivan Skolastik. On sadržava *κάνονες*, crkvene propise, i *νόμοι*, državne, carske zakone circa sacra. Ovaj nomokanon *συνχωγή κανόνων* i jest u staroslovenski pretočen od sv. Metodija,¹² pak je kod svih istočnih Slovena bio u porabi do XIII vijeka, dokle nije bila istisnuta Krmčijom sv. Save, srpskoga prosvjetitelja († 1237), koja se i

¹¹ Cf. Jagić: Historija staroslavenske književnosti l. c. 50.

¹² Archiv für slavische Philologie str 218.; Dr. Nikodim Milaš: Православно црквено право. Mostar 1902. str. 189—215. U to je baš vrijeme godine 883. ugledao svjetlo i „Fotijev nomokanon“. Druge su još poznatije zbirke u istočnoj crkvi Zonarina (1120.), Balzamova (1170) i Blastarova (1335). Prevedene su i u slovenštinu. — Za študij kanonskih izvora istočne crkve mnogo si je zasluga stekao vladika Milaš svojim djelima: Савинска Крмчија. Zadar, 1884. ter О каноничким зборницма православне цркве. Нови Сад 1886.

danas smatra oficijelnim kanoničkim zbornikom u pravoslavnoj Sloveniji.¹³

Ovim književnim radom: prijevodom sv. Pisma, krmčaje i otačaske¹⁴ knjige okruni sv. Metodije žiće svoje. I njemu se približi smrtni čas, a on se nadje dobro spreman, kako to pobožno i priča njegov životopisac.

„Tako sve uzroke uklonivši po svim stranam, usta mnogorječivih zagradi, tečaj svoj završi, vjeru sačuva, čekajući pravednoga vijenca; i pokle je Bogu tako obljubljen bio, poče se bližiti vrijeme, da primi počoj od strasti i naplatu mnogih truda. I zaprosiše ga i rekoše: koga čuješ, oče i učitelju časni, medju tvojim učenicima, da bi u tvom učenju bio nastolnik? I pokaza im jednoga od odličnih svojih učenika, nazvana Gorazda, i reče: Ovaj je zemlje vaše slobodan muž, dobro učen u latinskoj knjizi, pravovjeran. Ovo budi volja Božja i vaša ljubav i moja. I sabravši on na cvjetnu nedjelju sve ljude, unidje u crkvu i onemogav, kaza blagodat na česara i kneza i klerike i sve ljude i reče im: Čuvajte me, djeco, do trećega dana, kako je i bilo. Kada je pako svitao treći dan, reče dalje: U ruke tvoje, Gospode, dušu moju preporučam. I u rukama jerejskim počinu šesti dan mjeseca aprila, treće indikcije, godine 6593. od stvojenja čitavoga svijeta. I učenici njegovi prosudivši čitavu stvar, dostojnu mu čast učiniše i službu crkvenu latinski, grčki i slovenski obaviše i položiliše ga u sabornoj crkvi.¹⁵ I priložen bi

¹³ Milaš: l. c. 202.—205.

¹⁴ Jagić: Historija književnosti l. c. 60. hoće, da je Metodije u tu dob preveo sa grčkoga i osam besjeda brata svojega.

¹⁵ O sijelu panonskoga metropolite sv. Metodija ne možemo ništa izvjesna reći. Kako se razabire iz ovoga mjesta sv. Metodij je bezuvjetno imao stalno boravište, dokle se spominje saborna, stolna crkva. Vjerojatno je, da je Svetopukova prijestolnica služila i crkvenoj glavi stalnim sjedištem. Bit će da je Metodije svoje sijelo udario u onoj civitas, u onom gradu, iz kojega je bio Ratislav izišao 868. godine slovenskoj braći u susret prema pogl. 7. T. Cl. To je ona „ineffabilis Rastizi munitio“, „antiqua urbs Rastizi“, koju spominju fuldski anali (Cf. Pastrnek l. c. str. 73. u op.) Nu gdje je ta gradina bila? — Danas je zavlдалo opće mnijenje, da ju moramo tražiti u okolišu današnjega moravskoga Velehrada. Moravski arkivar V. Brandl šezdesetih godina prošloga vijeka iznio je prvi ovu hipotezu i uspješno ju branio. Rastislavova gradina bijaše izgrađena na način okola avarskih: bio to okrug učvršćen nasipima, drvenim utvrdama, nebrojenim usjecima. Unutar utvrda bijahu kule, crkve, kuće, čitava naselja. Iskapanje na Velehradu zadnjih godina (1903.—1908.) utvrdilo je Brandlovu hipotezu, te osobito poredjujući velehradske spomenike sa

k ocem svojim i patrijarsima i prorocima, apoštolima, učiteljima i mučenicima. Ljudi pako, beščislni narod sakupiv se, praćahu ga sa svijećama, oplakujući dobroga pastira i učitelja, muški pol i ženski, mali i velići, bogati i ubozi, slobodni i rabi, udove i siročad, strani i domaći, bolni i zdravi, svi njega, koji bijaše svima sve, da bi sve preobratio“. (Ž. M. 17.)

Evo tako završi i Metodije zemaljski svoj vijek. Sa svojim velikim bratom sačinjava on epohu, kojom počinju nova vremena u povjesti slovenskoj. Djelovanje njihovo bijaše u prvome redu vjerovjesničko, apoštolsko, privesti naime Slovenstvo vjeri kršćanskoj. Nu svojstvo je kršćanstva, da ono pretpostavlja prosvjetu i kulturu, prosvjetu, jer se bez nje ne mogu shvatiti uzvišene zasade nauke Hristove, kulturu, jer se crkvena organizacija ne može ustaliti bez sredjenih društvenih prilika i crkva može ondje samo cvijetom procvasti, gdje postoji sigurna društvena tvorba. Tako su sv. braća noseći Slovenima luć kršćanske vjere, nužno postali i učitelji i prosvjetitelji njihovi, paće u za-

iskopinama (1899—1905.) u starobugarskoj prijestolnici Abobi (VIII.—X. vijeka), oćevidno je, da su tuj tragovi iz veliko-moravske perijode. (Cf. Извѣстiя рускаго арх. института въ Константинопл. Т. X. София 1905.: Материалы для болгарскихъ древностей Абоба-Плиска. — Dr. Ivan Nevěril: Velehrad a starobulharské knížecí sídlo v Abobě. Olomouc 1909.) Prije su postavljali tu staru moravsku gradinu niže, u moćvarnu ravninu okolo Ugarskoga Hradišta i Staroga Mjesta, ali Dr. Nevěril punim ju pravom pomiće više na sjever prema buchlovskim visoćinama (Nevěril l. c. 22.) — Takovih utvrđenih okola bilo je u Moravskoj više, pa se je nekima do u najnovije doba bio trag saćuvao. U srpnju 1907. na Velehradu prićao mi je ćasni naućnjak F. Snopek, da je on još u svojim mladjim godinama u Chylicu, župe Nová Ves (na sumedju Moravske i Dolnje Austrije) vidjevao takove staro-moravske nasape. — Da mi pako na Velehradu stojimo na ruševinama njekadanje veliko-moravske prijestolnice, govori to ćitava sredovjećna predaja a i pućka tradicija u onome kraju. U doba propasti moravske drćzave propao je i veliki grad Rastislavov i Svetopukov, s njime je s lica zemlje nestalo i stolne crkve i groba Metodijeva. Ime „Veligrad“ se samo drćzalo u raznim spomenicima, dokle na tom mjestu poćetkom XIII. vijeka nije izgradjen cistercitski samostan, s kojim poćinje jasna historija Velehrada. (Za iskapanje isp. izvješća: Velehrad I. Nalezny na posv. Velehradě r. 1903.; II. Vykopavky na jaće r. 1904. V Olomouci godine 1904. — III. Nálezny na posv. Velehradě r. 1905. a 1906.; Olomouc 1907. IV. Velehrad a starobulharské knížecí sídlo v Abobě. Olomouc 1909.) Takovih je gradova bila velika mnoćina u slovenskim krajevima. Tako se u njekom rukopisu knjićnice moravske spominje, da je u Ćeškoj bilo 15 gradova, u Moravskoj 11, pa kasnije 30, u Bugarskoj 5 itd. (Documenta l. c. str. 380.—381. u br. 193. z.

daću im je palo podati Slovenima i samostalnu crkvenu organizaciju. Ta nutarnja sveza izmadju kršćanstva i kulture zadržana je u riječima Ćirilovim, što ih je izustio caru Mihajlu, kada ga je ovaj prizvao riječ Božiju Slovenima naviještati. „S radošću idem, ako imadu slova u jeziku svojem“. Ž. M. 14.). Eto tako sv. Ćiril postade obretnik slovenske azbuke i prvi knjiženik slovenski. Njegovo djelovanje bijaše kratko, — jedva jedan lustrum — ali dosta dugo, da mu ime u povjesti slovenskih naroda za vazda ostane najčasnije i najslavnije. Iza smrti sv. Ćirila, skroz na skroz filozofa, stupi na čelo svetome poslanstvu brat mu Metodije. muž u mladosti svojoj upravnik u nekoj slovenskoj kneževini (Ž. M. 2.), a poslije iguman u bogatom poyhronskom samostanu kraj Carigrada (Ž. M. 4.). Svome djelovanju udari on praktički biljeg i njegov organizatorski talenat jasno izbija kako u uredjenju panonske hierarhije, tako i u tome, što je u roku od petnaest godina odgojio krepak naraštaj — sublizu 200 učenika, — koji potpunoma shvatiše velike ideje njegove i brata mu, njima život svoj posvetiše i svima ih slovenskim narodima spasoše.

Djelovanje ipak solunske braće moramo mi promatrati kao jednu cjelinu. Brat se s bratom upotpunuje, kao misao i čin, ideja i djelo. Štujemo da je Konstantinu uzorom bio sv. Grgur Nazijanski, čovjek slova, čovjek riječi, retor; Metodiju morao je svuda pred očima lebditi Bazilij Veliki, muž djela i čina, hierarha, organizator. Svu pako znamenitost njihovoga pojava najboljma omjeriti možemo na veličini njemačkoga apoštola sv. Bonifacija. Tu paralelu već je povukao njemački povjesnik C. Höfler.¹⁶ I Wynfrith bijaše najprvo kršćanski apoštol, ali sav njegov trud ostao bi izlišan, da nije uporedo osnivao škole i samostane, sijela prosvjete i kulture, da nije razrožnim plemenima njemačkim podao jedinstvenu organizaciju crkvenu, te time stvorio sve uvjete i za političku snagu i veličinu ovoga naroda kroz čitav srednji vijek do današnjega dana. Da će mu uspjeh djelu biti siguran, a plodovi stalni, jamčio je ugled rimske stolice, pod čije se je okrilje Bonifacije utekao i s čijim se je blagoslovom i zaputio u Germaniju.

Ovom djelovanju njemačkoga apoštola na vlas sličī ono

---

¹⁶ C. Höfler: Bonifatius, der Apostel der Deutschen und die Slavenapostel Konstantinos und Methodios. Eine historische Parallele. Prag 1887. str. 64.

solunske sv. braće. I oni premda Grci, živeći u doba Fotijevo, potražiše u Rimu zaštitu, uvjereni, da im ovaj najmoćniji činbenik crkveni jedini može njihovu radu osigurati uspjeh. Ipak ima i razlika medju Bonifacijem i našim apoštolima. On bijaše u svem po svojem crkvenom shvaćanju Rimljanin i Latin, takav ostade i u liturgiji i u knjizi — naša slovenska braća, i porijeklom i nazorima Istočnjaci, prema tradiciji istočnih svetitelja držahu, da svaki veći narod imade pravo na svoju vlastitu crkvenu knjigu i liturgiju. Tako oni postadoše utemeljitelji narodne, domaće knjige i prosvjete medju Slovenima, postadoše vrhovni liturgi njihovi. Ovijem je duševno i kulturno jedinstvo medju slovenskim narodima ustanovljeno još tješnje i uže, nego ga svojom hierarhijskom i crkvenom organizacijom proizveo medju njemačkim plemenima Bonifacije, pa ako djelu solunske braće ne bi sudjeno da bude kvascem i političkoj snazi i veličini njihova naroda, bijaše to ne toliko poradi toga, što je desetak godina iza njihove smrti u sredinu slovenskoga svijeta usadio se heterogeni živalj, nego što Sloveni ne nadjoše svojega Karla Velikoga. Hierarhija crkvena, što ju oni zasnovaše, propade malo dana iza njih, plemena slovenska i crkveno i politički se porascijepaše, tek njeka zajednica književnoga staroslovenskoga jezika životareći osta, dokle i nje u novom vijeku nestade, kada ponikoše moderne slovenske knjige, a jedina baština od sv. braće ostade slovenskim narodima: njihovo pismo i njihovo bogoslužje u jeziku slovenskome. —

Sv. braća odmah iza blažene smrti svoje stekoše velo poštovanje, za rana ih slaviše slovenski puci svojim Svetiteljima. i njihovu spomen častiše posebnim službama, a njihova imena dodjoše u mineje i martirologije. Tako bilo u istočnoj, tako bilo i u zapadnoj crkvi.¹⁷

---

¹⁷ Ivan Berčić: Dvije službe rimskoga obreda za svetkovinu svetih Ćirila i Metuda. Zagreb 1870. str. 2—12., 16. et passim. — Njeki dijelovi ovih služba sižu po Berčiću u doba neposredno iza smrti sv. Metodija (str. 63. 73) — Službe po grčekom obredu izdali su Grigorović (1862. i 1865.), ter Sreznevskij (1867.). I one dopiru u XI. i X. vijek. (Berčić l. c. 16. op.)

VIII. Svetopuk i Wiching dalje rovere proti Metodijevom djelu.

Stjepan VI. izrazuje se proti pokojnome panonskome metropolitu i zabranjuje slovensko bogoslužje.

U zadnje dane svoga života uživao je panonski metropolita mir, jer je Svetopuk imao pune ruke posla sa Nijemcima, ali ni u tu dob nije vladala ljubav medju njima, političkom i crkvenom glavom moravskoga puka. Veliki Svetitelj ni prema vladaru nije mogao odstupiti od zahtjeva, da se drži strogih zasada kršćanskoga ćudoredja, a to su te opreke jače izbijale, što Svetopuk uopće nije bio zagrijan za ideje slovenskih apoštola. Za to čim je sa Nijemcima mir sklopio, ili bolje rekući, čim je bio prisiljen pod kraj godine 884. položiti vazalsku prisegu u ruke Karlu Debelome kod Tullnerbacha u Dolnjoj Austriji,¹ započinje on staru svoju politiku protiv slovenske metropolije. Nijemci, a na vlastito Wiching, zadobi odlučni utjecaj na dvoru Svetopukovu, pak što nije spletkaru pošlo za rukom za Metodija živa, uspije mu posvema, kada je veliki i prvi metropolita slovenski u grob legao. Na vlas se ponove smutnje kao godina 879—881. Ništa ne bi bilo naravnije, nego da je u Rim pošao Gorazd, koga je Metodije preporučio i zaželio svojim nasljednikom, da tamo ishodi biskupsko redjenje i metropolitsku jurisdikciju, nu u sporazumku sa Svetopukom podje Wiching, koji nosaše rimskoj stolici jasnu želju i poruku moravskoga kneza, da bi na stolicu slovenskoga apoštola sio on, Nijemac, a ne Gorazd, Sloven. I u boljim prilikama bila bi najveća pogibao za baštinu sv. slovenske braće, a nekmo li u ovi čas, gdje nije sjedio na Petrovoj stolici čovjek duha Nikole Velikoga, a vječni grad postao pozorištem

¹ Böhmeler l. c. 1671. a; 1717. h.; Rački: Documenta nr. 193. — Njemačkijse povjesničari žale, da Arnulf nije posvema upokorio Svetopuka. To da se nije zbililo samo stoga, što je koruški vojvoda bacao oči na kraljevsku krunu u Njemačkoj i na carsku u Italiji. Cf. Giesebrecht: Geschichte der deutschen Kaiserzeit I. Braunschweig 1860. strana 160.

najgrdjih stranačkih borba. Ivan VIII. pao je 15. prosinca 882 žrtvom njeke pobune, naslijedio ga Marin († u svibnju 884), Hadrijan III. († u ljeto 885.) Metež je trajao i pod Stjepanom VI. (885--891.).² Tlo je dakle bilo u Rimu podesno za smutnje. Wiching došavši onamo ostrim je okom situaciju razabrao. Svoju akciju proširi, pa uznastoja ne samo da ovrši misiju s kojom ga Svetopuk poslao, nego takodje poduze sve, da se ponovi proces, što ga je godine 880. protiv Metodija najviše on sakrivio, a u kojem je tako sramotno poražen bio. U ovim povoljnim prilikama mogao se Wiching rehabilitovati. Eto tako se i nakon smrti velikoga slovenskoga apoštola ponove protiv njega i čitavoga njegovoga djelovanja stare tužbe, od kojih je već jedared riješen bio.

Imamo dva izvora, što nam potpunoma rasvijetljaju ovu dobu: Commonitorium pape Stjepana VI. njegovim poslanicima moravskim, izvor izvan svake sumnje autentičan, ter list papin na Svetopuka, koji i ako ne može izdržati kritike, da je do nas dopro u prvobitnome svome obliku, svakako je spomenik iz drevnoga toga doba i nesumnjiv izvor za historiju. Prema tim dakle izvorima Wiching došavši u Rim prikazao se poslanikom moravskoga kneza Svetopuka, koji je u vjerovanju svome čvrsto stajao uz nauku stolice Petrove, pak se nipošto nije dao zavesti, da bi posumnjao o ortodoksiji, o „vjeri sv. Petra“. Stvar se očito ticala sv. Metodija i njegovih učenika, koji su zabavljali nadodatku „filioque“ u simbolu. Tim je Wiching uspio polučiti sklonost Stjepana VI. prema Svetopuku a na račun Metodija i njegovih učenika. Dalje je njitranski biskup prikazao pokojnoga metropolitu kao nemirnoga duha, koji je svuda sporove tražio i bez razloga služio se crkvenom kaznom izopćenja. Pače iznese protiv Metodija osvađu, da je Ivanu VIII. prisegao, da već ne će slovenštinom liturgisati, a ipak da je to i dalje činio. Na času samrtnom je proti svim kanonima samovlasno odredio Gorazda svojim nasljednikom

Ova zadnja tužba jedino je za pravo bila nova, druge je Wiching samo vješto podgrijao. Stjepan VI. dade se laskavim izvještajima Svetopukova izaslanika zavarati, udovolji njegovim tražbinama, upravi na moravskoga kneza već gore napomenuti list, kojemu

---

² Njeki ga historičari broje kao Stjepana V., ne računajući papu istoga imena u godini 752., koji je preminuo prije svoga ustoličenja.

točnoga datuma ne znamo, a da se stvar kraju privede, pošalje u Moravsku biskupa Dominika, te svećenike Ivana i Stjepana sa glasovitim svojim Commonitorium-om. I njegov nam je datum nepoznat, ali autentičnost toga izvora već iz vanjskih kriterija je nada sve izvjesna. Nadjen je naime god. 1880. sa ostalim autentičnim listovima i aktima papinskim u zbirci britanskoga muzeja, koja je u XII. vijeku iz rimskih regesta i rimskoga arkiva učinjena.³

List Stjepana VI. na Svetopuka već je od god. 1847. poznat Bio ga je u cirstercitskom samostanu u Heiligenkreuzu (u Dolnoj Austriji) našao W. Wattenbach i objelodanio ga u Beiträge zur Geschichte der christlichen Kirche in Mähren und Böhmen. Wien 1849. str. 43 i sl. U početku većina povjesničara zabacivala je ovu poslanicu, jer da je od Wichinga patvorena. Tako Dudík, Rački, Erben, Jagić, Voronov, pa i sami njemački pisci kao Ginzcl, Dümmler, Hergenröther. Njekolicina je samo njenu vjerdostojnost branila: Wattenbach, pa Rusi Bilbasov i Lavrovskij, ali ovi zadnji više iz subjektivnih motiva. Ali od 1880. god., otkako je poznat Commonitorium, porasao je ugled ovom Stjepanovom listu, kako to sam Rački priznaje,⁴ pače o. Martinov u svojoj pomenutoj študiji izjavio se za bezuvjetnu autentičnost, vjerdostojnost i integritet Stjepanove poslanice a za njime i drugi povjesničari.

Nu pitanje valja danas hladnije promatrati i proučavati. Istina Stjepanova poslanica u mnogim se točkama potpunoma slaže sa Stjepanovim Commonitorijem, ali imade stvari, u kojima je očita razlika, pače protivnost i opreka. Ovo zadnje ponukalo je i njeke pristaše bezuvjetne autentičnosti Stjepanovoga lista, te oba izvora commonitorium i list datiraju u raznu dob. Tako je već činio historičar Ewald, koji je iste godine kad i Rački izdao zbirku britanskoga muzeja u Neues Archiv (V. god. 1880.). On scijeni, da je list pisan za živa Metodija, a commonitorium iza njegove smrti. Malo se samo od njega razlikuje Goetz u pominjanom djelu (l. c. str. 45.), tvrdeći, da je istina i jedan i

³ Starine XII. l. c. str. 207.; Martinov: Saint Methode, apôtre des Slaves et les lettres des souverains pontifes conservées au British Museum. Paris, 1880. str. 4.

⁴ Starine XII. l. c. str. 210. „Ovaj naputak oprovrgava najbolje prigovore proti autenciji pomenutoga Stjepanova pisma na Svetopuka. Sve tačke pisma sadržane su u tom naputku.“

drugi spis pisan iza smrti Metodijeve, ali da je commonitorium kasniji, pošto pretpostavlja „izrazitiji razvoj prilika“ (vorgeschrittenere Entwicklung).

Ovo mišljenje kosi se sa jasnim slovom commonitorija, u kojem se Stjepan VI. izriječno pozivlje na svoj list. U pasusu o postu veli papa svojim poklisarima: de veneratione jejuniorum firmiter tenete, **sicut in sua decrevit epistola**. Dakle moramo uzeti, da je papa istodobno upute (commonitorij) dijelio svojim poslanicima, kada je šiljao svoj list Svetopuku — kako je to bilo i godine 873, iz koje nam potječu i listovi Ivana VIII. na razne adresate i njegov poznati commonitorium.

Nu i nutarnji razlozi crpljeni iz sadržaja obih izvora nukaju nas, da prihvatimo mnijenje o. Martinova, koji tvrdi, da su oba vrela pisana u isto vrijeme od iste osobe. Tako je isto tumačenje o ishodjenju Duha sv., ista je zabrana slovenskoga liturgisanja, pače ona je na jednak način i u listu i u commonitoriju motivisana. U oba spomenika posve slično glasi dozvola i odobrenje, da „učeniji“ tumače i propovijedaju kršćansku nauku na jeziku slovenskome,⁵ a ista se disciplina propisuje i glede posta. Predmet dakle i misli i jednoga i drugoga izvora u glavnom su isti, pretpostavljaju po tom posve isto vrijeme i iste prilike. Jednako i frazeologija i jezične osebine u obim izvorima očituju istu ruku. Commonitorium nije nego compendium lista, a list je parafraza commonitoriuma. Kada bi izvori potjecali iz raznoga doba i raznih prilika, ne bi iste točke mogle biti sadržinom obiju vrela, jer u kasnijem izvoru nužno bi manjkale točke, što su u ranijem izvoru prvanjom odlukom Stjepana VI. meritorno riješene. Po gotovo je nesmisao Goetzova tvrdnja, da je commonitorium kasniji izvor nego li papin list, jer da pretpostavlja izrazitiji razvoj činjenica. Naprotiv. U commonitoriju spor glede nasljedstva Metodijeva još je u tečaju, a u listu riješen je već u prilog Wichingu.

Nu ako u glavnom i usvajam autentičnost papinoga lista, hoću reći, da ga je Stjepan VI. pisao u isto vrijeme, kada i commonitorium, ono moram odlučno poreći, da je do nas doprò nepromijenjen i u prvobitnome svome obliku.

Do istoga zaključka dolazi i Jagić u svojoj raspravi Ent-
stehungsgeschichte I. 49—51. str., pa sluti, da je ovaj list pa-

---

⁵ Poredbom ovih tekstova kasnije ćemo se izbliže baviti.

tvoren prema autentičnome listu papinome sa nekim interpolacijama u prilog Wichingu (Villeicht ist das doch eine Fälschung, einem echten Briefe mit einigen Einschaltungen zu Gunsten Wichings nachgebildet). Svoje mnijenje izriče na temelju svojih opazaka, da ne možeš iz čitavoga lista odgonetnuti, je li Metodije jošte na životu ili je već mrtav. Tako iz onoga mjesta u listu, gdje Stjepan VI. odsudjuje Metodija, (a.: Methodium namque supersticioni, non aedificationi, contencioni non paci insistenten audientes, plurimum mirati sumus; et si ita est ut audivimus, supersticionem ejus penitus abdicamus) ter na njega anatemu baca (b.: anathema vero pro contemnenda catholica fide. qui indixit, in caput redundabit ejus) zaključuje Jagić, da se to mjesto nipošto ne može odnositi na pokojnika. Ono opet mjesto, u kom se zabranjuje liturgisati, (divina autem officia et s mysteria ac missarum solemnia, quae idem Methodius Sclavorum lingua celebrare praesumpsit, quod ne ulterius faceret, supra sacratissimum b. Petri corpus juramento firmaverat, sui perjuri reatum perhorrescentes nullo modo deinceps a quolibet praesumatur) po Jagiću očituje, da već Metodija nije među živima, jer bi inače ova sankcija direktno na njega, na krivca bila upravljena. Jagić nailazi u listu na daljnje protivnosti: Wiching je bio, kako papa sam spominje, u Rimu, pak je morao o smrti Metodijevoj izvijestiti, a ipak u čitavome pismu nema nigdje o Metodijevoj smrti ni najmanjega traga, jednako nema po Jagićevom mišljenju nigdje traga ni Wichingovoj osnovi, da bi postao Metodijevim nasljednikom na stolici metropolitскоj, a ništa naravnijega od toga, ako je Metodije u istinu preminuo. Ovi su razlozi sklonuli velikoga slavistu, ter je heiligenkreuzki izvor proglasio u njegovoj sadržini sumnjivim

I koliko se slažem sa konačnim rezultatom prof. Jagića, njegovi me ipak razlozi ne mogoše uvjeriti, da je Stjepanov list interpolovan i krivotvoren, ima — drugih jačih i neslomivih. Protivno naime od Jagićevih dojmova na mene list Stjepanov čini utisak, da pretpostavlja smrt Metodijevu i ako ju nigdje izriješno ne spominje. Onaj tekst sub a) gdje se rabi praesens participija **insistentem** prema duhu latinskoga jezika **može se** i o pokojniku razumjeti, kako je to o. Martinov (l. c. str. 22.) pravo opazio. Kako se pako iz konteksta (sub b.) razabire to se i **mora** učiniti. Da je naime Metodije živ, izraz, da će izopćenje njega

samoga stići, (in caput redundabit ejus) morao bi posve drugo-jačije glasiti, morao bi biti kategoričan, a ovako kazuje, da je Metodije sudu papinoma već izmaknuo. Osuda je papina uvjetna, jer je Metodiju pokojniku sam Bog sudija, ali sve kada bi bila i absolutna, ne bi bilo poteškoće, kako Jagić hoće, jer znamo da su crkveni koncili i na pokojnike bacali izopćenje, tako n. pr. na VI. općem saboru na Sergija, Pyrrha, papu Honorija itd. Mjesto, koje zabranjuje slovensko liturgisanje, daljnja je potvrda mojih izvoda. Prema tome tekstove, koje Jagić uzimlje u dokaz svoga mnijenja ja ne mogu prihvatiti, da su si protivni i po tom sumnjivi.⁶

Da mi u Stjepanovoj poslanici u istinu imademo posla sa interpolacijama, meni je odlučan samo onaj momenat, što se u listu nigdje ne spominje Gorazd, kojega si Metod izabrao nasljednikom, dočim se **Wiching postavlja metropolitom,** a obratno u commonitoriju o **Wichingu** i njegovoj metropolitskoj časti **nigdje traga,** dočim se **Gorazd spominje i njegovo naslijedje na biskupsku stolicu, istina, procesu podvrgava, ali nipošto ne isključuje.**⁷ Tu je očito proturječje između obe papine povelje. Ako su obe od iste ruke i iz istoga doba, kako smo gore dokazali, to je jedna od njih patvorena do nas doprla, a da je to poslanica, a ne commonitorium, iz vanjskih se razabire razloga, jer tekst commonitoriuma, što ga mi danas imamo, potječe iz rimskoga arhiva, a tamo nije mogla doseći ruka Wichingova. Njitranskome je biskupu uspjelo u Rimu prikazati Metodija i njegove djake kao neprijazne vjerovanju Petrove stolice, uspjelo je prikazati i slovensko bogoslužje od sv. stolice već zabranjenim, uspjelo mu Metodija opisati krivopriseznikom, **ali mu jedno nije uspjelo: da papa konačnu izreče presudu, ne saslušavši i protivne stranke, za to i opa-**

⁶ Tako na pr. ono mjesto „Methodium namque superstitioni non aedificationi — — — insistentem audientes plurimum mirati sumus. et si ita est, ut audivimus“ ne može nikako potjecati od Wichinga, jer je psihološki nemoguće, da bi on sumnju izrazio o svojoj ubavijesti.

⁷ Tekstove, kojima se Wiching u Stjepanovom listu postavlja vrhovnim crkvenim poglavarom u Moravskoj, navadjamo niže, odredba pak o naslijeđstvu Metodijevom u commonitoriju ovako glasi: Successorem, quem Methodius sibimet contra omnium sanctorum patrum statuta constituere praesumsit, ne ministret, nostra apostolica auctoritate interdicite, donec suam nobis praesentiam exhibeat, et causam suam viva voce exponat.

žamo. da papa svoje odluke u commonitoriju izriče uvjetno, hipotetično, si ita est, uti audimus, ako je tako, kako čujemo; za to on prije nego izreče odluku o naslijedju na metropolitskoj stolici, pozivlje Gorazda u Rim, da ga sasluša. Doslijedno ne podje Wichingu u Rimu za rukom sebe namjestiti panonskim metropolitom.

Da raz'ožim svoju kombinaciju!

Opazili smo već, da je Wiching iza procesa u lipnju 880. godine drznuo se patvorenim listom i izvještajem izigrati papine odluke — to je i sada učinio. U papinome listu Svetopuku, koji je valjda on sam nosio kao god. 880. Metodije, ostavi i ne promijeni sva ona mjesta, što su proti Metodiju govorila, nu ona, koja mu u skladu sa odlukama izrečenim u commonitoriju nijesu bila u prilog, izostavi, izbriše ih i umetnu tekst, kojim se postavlja i namješta vrhovnim crkvenim poglavarom u Moravskoj. Wiching je to vrlo vješto učinio, pak upotrebi za svoju interpolaciju a baš one riječi i izraze, kojima je papa Ivan VIII. godne 880. sv. Metodija potvrdio u njegovoj časti i vlasti metropolitskoj.⁹ Za očevidnost ove činjenice, dosta je paralelna mjesta u oba lista izporediti.

U poslanici Ivana VIII. od 880. a u Stjepanovom listu stoji: glasi mjesto:

Nos autem illum in omnibus ecclesiasticis doctrinis et utilitatibus orthodoxum et proficuum esse reperimus, vobis iterum ad regendam sibi commissam ecclesiam Dei remisimus, quem veluti pastorem proprium, ut digno honore et reverentia laetaque mente recipiatis jubemus, [quia nostrae apostolicae auctoritatis praecepto ejus archiepiscopatus et ei privilegium confirmavimus, et in perpetuum, Deo juvante, firmum manere statuimus; sicut anteces-

In qua Wichingum venerandum episcopum et carissimum confratrem ecclesiastica doctrina eruditum reperimus, et ideo cum vobis ad regendam sibi commissam a Deo ecclesiam, remisimus, quia fidelissimum eum tibi et pro te satis sollicitum in omnibus agnovimus. Quem veluti spiritualem patrem et proprium pastorem digno honore et debita reverentia sincera mente recipite, tenete ac amplectamini, quia in eo exhibitum honorem Christo conferitis,

⁹ Ovom tvrdnjom ne nanašamo nikakove krivice Wichingu. Samim listom papinim od 881. uglavljen je on kao falzifikator U to vrijeme patvorenje listina i povelja bilo je na dnevnome redu. Sjetimo se, koliku su ulogu igrale Fotijeve falzifikacije u historiji crkvenoga raskola. Ljudi uki sastavljanju povelja i listina, u vlastitom interesu nijesu se toga žapali. Wiching je morao biti izvrstan scriba i notarius, što možemo i odatle zaključivati, jer ga je 893. — kada je s Morave bio protjeran — Arnulf uzeo za svoga kancelara. Nu o tome će kasnije biti govora.

sorum nostrorum auctoritate omnium ecclesiarum Dei jura et privilegia statuta et firmata consistunt.] ita sane, ut juxta canonicam traditionem omnium negotiorum ecclesiasticorum curam habeat ipse et ea, velut Deo contemplante, dispenset. Nam populus Domini illi commissus est et pro animabus eorum hic redditurus erit rationem.

ipso dicente: qui vos recipit, me recipit. Et qui me recipit, recipit eum, qui me misit. Ipse itaque omnium ecclesiasticorum negotiorum et officiorum habeat curam, et Dei timorem prae oculis habens dispenset eadem, quia et pro his et pro animabus commissi sibi populi ipse redditurus erit districto iudici rationem.

Iz poredbe obih ovih tekstova jasno je, da je pisac teksta u Stjepanovom listu morao imati u ruci poslanicu Ivana VIII. od 880. No to nije mogao biti papa Stjepan VI., jer da je njemu ona bila poznata, ne bi on mogao s lake ruke pokloniti vjeru osvadama Wichingovim, ne bi mogao tako kategorično zabraniti slovensko bogoslužje i to još s onom motivacijom, da se je Metodije Ivanu pod prisegom obvezao više slovenski ne liturgisati. Valja još i to pripomenuti, da u Stjepanovom commonitoriju nema nijednoga citata iz Ivanovoga lista od 880. godine.

Sve u jednu riječ: navedeni pasus u listu Stjepana VI. ne polazi od pape, nego od Wichinga, koji je ovaj falzifikat proračunano ali i oprezno izveo. Tako je ono mjesto Ivanovoga lista, gdje se Metodije u nadbiskupskoj časti potvrđuje, u svom falzifikatu ispustio, jerbo ne bi bilo teško uhvatiti ga, da si je izriječno i otvoreno ovu čast pripisao, ali s druge strane s ovim falzifikovanim listom u ruci mogao je u Moravskoj lako dokazivati svoje namještenje u čast nadbiskupsku, pošto da mu je papa Stjepan VI. istim izrazima predao vrhovnu crkvenu oblast, kojima je Ivan VIII Metodija godine 880. u toj oblasti utvrdio.⁹ Nu još jedno mjesto u Stjepanovom listu prividja mi se umetnuto, a to je konac poslanice, u kojem se nalaže, da se nepokorni imadu iz Moravske otpraviti i istjerati. I taj je pasus uzet iz Ivanove poslanice od 880. godine, kako izjednačivanje tekstova svjedoči:

Ivan VIII

Quodsi contumaces et inoboedientes
existentes scandalum aliquod aut

Stjepan VI.

Contumaces autem et inoboedientes,
contentioni et scandalo insistentes,

⁹ Nakon ovoga razlaganja reći mi je, da prof. Jagić nema pravo, kada tvrdi, da iz riječi Stjepanove poslanice „cum vobis ad regendam sibi commissam a Deo ecclesiam itd.“ ne može nitko proštiti „dass er (Wiching) etwa als Nachfolger des Methodius nach Hause geht“. (Jagić, Entstehungsgeschichte I. 119.) Baš protivno je od toga istina, jer ove riječi imadu očito isto značenje u Stjepanovome listu, što ga imadu i u Ivanovome.

schisma facere praesumserint, et post primam et secundam admonitionem se minime correxerint, quasi zizaniorum seminatores ab ecclesiis et finibus vestris auctoritate nostra praecipimus esse procul abjiciendos.

post primam et secundam admonitionem si se minime correxerint quasi zizaniorum seminatores ab ecclesiae gremio abjici sancimus et ne una ovis morbida totum gregem contamine nostro vigore refrenari et a vestris finibus procul excludi praecipimus.

Papa Stjepan VI. iz gore već navedenih razloga ovaj pasus nije mogao iz Ivanove poslanice godine 880. preuzeti, — to je dakle jedino mogao Wiching učiniti, a sa vrlo prozirnom tendencijom. Što je godine 880. bilo namijenjeno nepokornim Nijemcima, to je Wiching umetnuo kao kazan Metodijevom kleru, ne bude li se pokorio odredbama sadržanim u papinome listu. Tim je nji-transki biskup svoje falzifikovanje okrunio. Na osnovu ove sankcije poslije su Metodijevi učenici i otpavljeni iz Moravske.

Iz svega ovoga razlaganja proizlazi, da je heiligenkreuzka poslanica u glavnome pisana od pape Stjepana VI., pak da se može i mora, dakako sa oprezom. upotrebiti kao historijski izvor. Za to mi je čudno, da nakon 1880. godine imade jošte autora, koji na sploh zabacuju Stjepanov list, kako to i Dr. I. Marković čini u svome djelu Cezarizam i Bizantinstvo (I. 500.—504.). Po gotovo je pako zagonetno, kako može pisac u Rassegna Giuridico-ecclesiastica (l. c. 669.) bez ikakvoga obrazloženja skupa sa Stjepanovim listom zabaciti i commonitorium kao „evidente falsificazione del noto Wichingo“. Tako se objektivna povijest ne piše.

List dakle Stjepana VI. jest autentičan, t. j. pisan je rukom papinom, ali pošto njegova sadržina u svemu nije bila u volji Wichingu, to ga je krivotvorio. List je do nas doprô može biti na više mjesta mutilatus, okrnjen, a sigurno na dva interpolatus, umetnut Otale je i lako protumačiti, zašto Stjepanovom listu manjka logička i psihološka jedinstvenost sa commonitorijem.¹⁰

¹⁰ Moramo ovdje iznijeti i kombinaciju francuskoga povjesničara Lapôtre-a (L' Europe et le saint Siège à l' époque carolingienne, Paris 1893. I. str. 21—29.) On hoće da je Stjepan VI. imao u rukama list Ivana VIII. od 880, ali onako, kako je već bio krivotvoren od Wichinga. Da je nji-transki biskup taj list krivotvorio, sudi Lapôtre iz Ivanovoga lista Metodiju 881. godine, [neque aliae literae nostrae ad eum directae sunt.] pak tvrdi, da je Stjepan VI. na temelju Wichigovoga falzifikata sastavio i svoju poslanicu i svoj commonitorium od 885—886., pak otale da i potječe ona srodnost

Nu i ovako krivotvoren, ali kritičnim nožem raščinjen, može nam ovaj list služiti kao dragocjeno i prvotno vrelo upoznavanju moravske prošlosti, napose pako historije slovenskoga bogoslužja.

Mi ćemo ovdje izvjesna data iz oba vrela da iscrpimo, nu prije moramo ispitati, a kada je Wiching boravio u Rimu, kada je Stjepan VI. pisao svoju poslanicu Svetopuku i kada je poslao u Moravsku biskupa Dominika i njegove drugove? — Već a priori možemo nagoviještati, da to nije moglo biti dugo iza Metodijeve smrti. To utvrđuje i sadržina commonitorija i lista, jer se u njima pretpostavljaju prilike, kakove su mogle samo biti neposredno iza kako je veliki metropolita panonski svijetom promijenio. Poteškoća je ona, sto se commonitorium nadjen u britanskoj zbirci chronološki postavlja medju papinske dekretale istom iza sredine 888. godine, pa kako je list pisan u istu dobu kada i commonitorium, to bi Wiching morao biti u Rimu, a i čitava smutnja morala se odigrati tek neko tri godine iza smrti Metodijeve. Nu tu je poteškoću meritorno riješio o. Martinov (l. c. str. 26.), dokazavši, da se britanska zbirka ne drži posvuda hronologije, pak da se i commonitorium, a po tom i Stjepanov list, mirne duše može vrći tri godine napred. Dakle događaji, što ih ondje u ovome odsjeku razlažemo, zbivali se godine 885.—886.

Meritum tih događaja, koji su nad svaku sumnju skladnim izvještajem Stjepanova commonitorija i Stjepanova lista zamčeni, pragmatički protumačiti, posao je mnim najteži u čitavom pitanju o sv. Ćirilu i Metodiju. Stjepanove odluke od 885. godine u pitanju o ishodjenju Duha Sv., pa o slovenskome bogoslužju, a baš su obratne od onih Ivana VIII. godine 880. Je li moguće da Stjepan VI. nije znao za odredbe Ivana VIII.? Kako to da nije pogledao u regeste svoga arhiva, da ga koji od njegovih notara nije upozorio na nedosljednost prema njegovom nedalekom predšasniku, kako da on sam kao rimski

---

medju Stjepanovim i Ivanovim listom. Lapôtre dakle bezuvjetno prima autentičnost Stjepanovoga lista od 885. a tako da je do nas cjelovito i nepromijenjeno doprô. Nakon mojih izvoda scijenim, da se ova kombinacija Lapôtre-ova, koja ni tako nije pristaša zadobila (isp. Pastrnek l. c. str. 130. 131.), ne može održati Ćudio bih se i smjelosti Wichingovoj, da bi se usudio papi podastrijeti patvorenu povelju od 880. godine, gdje je Stjepan VI. lako mogao posegnuti u svoj arhiv.

svećenik ¹¹ nije se sjećao zbora, na kojem je Metodije prije pet godina svoje djelovanje tako sjajno opravdao? Na ove poteškoće odgovara Lapôtere u svome pomenutom djelu l. c. Crkveno političke prilike pod Stjepanom VI. bijahu posve nesredjene. Papa je sa svoga dvora uklonio sve kurijalce upućene u niti crkvene uprave za njegovih predšasnika, Formozovci su iz papinih regista ukrali sva ona akta, koja su po njih bila nepovoljna (do polovinu akata Ivana VIII), a medju tima su bila i akta iz godine 880.¹² Lasno je bilo po tome Wichingu uvjeriti papu o krivnji Metodijevoj, gdje Stjepan VI. nije imao drugih informacija do li njegovih.¹³ Daljnje kombinacije Lapôtere-ove već smo gore odbili.

Može biti da u ovim izvodima odličnoga francuskoga povjesničara imade zdravih i istinitih znaca, ali nam ipak ne mogu temeljito odgovoriti na pitanje, a kako da je nakon samih pet godina Stjepan VI. iz temelja promijenio svoje držanje prema Metodiju i njegovome djelu, i da je u Rimu tako brzo iščijelo spominjanje sv. slovenskih apostola.

Bit će tuj jači razlozi po srijedi.

U ovaj mah stajao je Fotije u Carigradu na vrhuncu svoje moći. Opreka izmedju Istoka i Zapada pod nasljednicima Ivana VIII. sveudilj je trajala. Učeni patrijara carigradski baš u to vrijeme izdade protiv Latina glavno svoje djelo: *περι της του αγίου πνεύματος μυστηγωγίας*, u kojem raspravlja o nauci ishodjenja Duha sv. od samoga Oca, pak sjajnom dijalektičkom vještinom i velikom oštroumnosti nastoji utvrditi svoju nauku. Bilo je to djelo za svoju dobu klasično i očitovalo sveudiljnu prevagu grčkoga genija nad zapadnim. I u drugim svojim spisima pole-

¹¹ Stjepan VI. bio je Rimljanin i rođak biskupa i bibliotekara Zaharije. Pod Hadrijanom II. bi zaredjen u subdjakona, pod Marinom u djakona i svećenika, ter zadobije kao takav titulus čitiriju okrunjenih mučenika (IV. Coronati) [Hergenröther: Handbuch der allgemeinen Kirchengeschichte; Freiburg 1875, I. str. 596.]

¹² Formozo, koga smo već često spominjali, bijaše u to doba suburbikarni kardinal-biskup u Portu. Ivan VIII. ga je na osnovu lažnih i krivičnih tužba svrgao, a bit će, da su bili po srijedi i politički razlozi. Papa Marin ga povrati u njegovu čast, a iza smrti Stjepana VI. sjede on pače u visokoj starosti i na papinsku stolicu. [Hergenröther: Kirchengeschichte l. c. I. 596. 597.]

¹³ Nu medju ukradenim listovima nikako nije bio Ivanov list od 880. godine pošto nam se u rimskim registima sačuvao.

mizovao je Fotije protiv Rima. Dakako da ovo njegovo revnovanje ne ostade na Zapadu nepoznato, pak se je jaz medju obim glavnim crkvama kršćanstva sve više širio. To je bio i razlog, da je Stjepan VI godine 885.—886. u pitanju filioque bio posve drugih nazora nego Ivan VIII. Odlučno odbijanje ovoga umetka sa strane Metodijevih učenika smatrao je Stjepan VI. sumnjivim, kao da i oni usvajaju načela Fotijeve nauke, pak da se opiru samome meritumu zapadne nauke. Za to on u listu svome na široko nauku o Duhu Svetom utvrđuje i obrazlaže, a u commonitoriju daje upute svojim poslanicima, neka bi Metodijevim djacima na riječ, da je zabranjeno simbolu štogodj nadodati, uzvratili, da rimska crkva sv. vjeru čuva nipošto ne mijenjajući svete dogmate nego tumačeći ih nedoumnima i zlo učećima. Ivan VIII popuštao je stanovištu Metodijevom, jer je do 881. dajbudi u prividnom miru bio sa Carigradom; godine pako 885.—886. filioque bijaše lozinkom da razaznaš Fotijevca od Zapadnjaka.

Drugi razlog, koji nam tumači činjenicu, da je Stjepan VI. tako odlučno priklonio svoje uho Wichingu bijaše taj, što su pape u metežu talijanskih prilika prama Njemačkoj obrnuli svoje oči i odavle pomoć i spas očekivali. Predšasnik Stjepanov Hadrijan III. bio je umro na putu na državni sabor u Worms, Karlo Debeli godine 884. još je jedared pod svojim žezlom ujediniio sve krajine njegda carstva Karla Velikoga, a Stjepan VI. primio je papinski izbor ne bez utjecaja carskoga poslanika: biskupa pavijškoga. Diljem cijeloga svoga pontifikata je uvijek Stjepan nastojao u što užem biti prijateljstvu sa franačko-njemačkom vlašću. Doba Nikole I., Hadrijana II., Ivana VIII., papa sa dalekim pogledom, velikim osnovama, ustrajnom djelatnošću bijaše prošlo, a primicala se epoha rasula na rimskom prijestolju. Za to se ne čudimo, da je Stjepan VI. posvema usvojio stanovište Nijemca Wichinga u pitanju panonske metropolije, po gotovo kada je iza njega stajao sam politički vlastodržac Morave. Taj čas prividjalo se papi, da je u interesu crkve, da Morava dodje u sferu franačke crkvene vlasti, jer da je inače pogibao, da bi se Metodijevi učenici, pristaše Fotijevske nauke, a u naj-antagonizmu protiv Franaka i Nijemaca, podali u hierarhijsku oblast bizantinsku. Otale si možemo protumačiti, da se Stjepan VI., boraveći u drugim političkim prilikama nego Ivan VIII., bez velikoga premišljanja pribija interesima franačkim u Panoniji.

Spreman je vjerovati, da je bio sporovima u Moravskoj kriv Metodij a ne Svetopuk ili Nijemci. Vjeruje, da je pokojni panonski metropolita u nauku o Duhu sv. slijedio Fotija, i da je zabacivao, pače odsudjivao stanovište rimsko i nauku katoličku.¹⁴

Suvišno je gotovo ovdje isticati, da sv. Metodije ni pod kraj svojega života nije prihvatio Fotijeve nauke. List Ivana VIII. od godine 880. bjelodano nam dokazuje, da je Svetitelj, i ako nije privolio nadodatku filioque u simbol, meritum nauke o ishodjenju Duha sv. tumačio kao i drevni oci i kao rimska crkva.¹⁵ Svoga naučnoga stanovišta, poznavajući stalnost njegova karaktera, nije on niti kasnije promijenio. Dolazeći pako radi te nauke i poslije 880. godine u sporove sa franačkim klerom, oštro se on obarao na nj, što nadodaje simbolu izraz, koji nije predan od sedam općih sabora. Pače njegovome ispravnome shvaćanju nauke o ishodjenju Duha sv. ne bi smetalo ništa, sve ako bi i stajala Wichingova tvrdnja, da je Metodije radi nadodatka filioque udario izopćenje na franački kler.¹⁶ Pozivljući se na Ivana VIII., koji takodje nije poprimio nadodatka filioque, sv. Metodije, konservativan u stvarima predaje i vjere, i samu interpolaciju simbola smatrao je izopačivanjem, ter je kao herezu odsudjivao.¹⁷ Dakako da Wichingu ovu nasprotnost Metodijevu protiv izraza filioque nije teško bilo prikazati pred neuputnim Stjepanom VI. kao oporbu protiv samoga merituma nauka o

---

¹⁴ Methodium namque... contentioni non paci insistentem audientes plurimum mirati sumus; et si ita est, ut audivimus superstitionem ejus penitus abdicamus. Anathema vero **pro contemnenda catholica fide**, qui indixit, in caput redundabit ejus. Tu autem et populus tuus sancti spiritus judicio eritis innoxii, si tamen fidem, quam romana praedicat ecclesia tenueritis inviolabiliter.

¹⁵ Cf. Snopek: Studie cyrillomethodějské. I. c. 152. sq.

¹⁶ Tako je Wiching ubavijestio Stjepana VI., kako se to razabire iz onih riječi njegovoga lista: anathema vero pro contemnenda catholica fide, qui indixit in caput redundabit ejus.

¹⁷ Iz ovoga je razumjeti, da ni pisca Ž. M. nipošto ne smijemo smatrati radi toga Fotijevcem, što „franačku nauku“ nazivlje [Ž. M. gl. 12] „hijopatorskom herezom“. Samo ova formalnost, nadodati nješto simbolu bez ekumenskoga sabora, svim Istočnjacima bez razlike bijaše krivovjerje i hereza. S toga i Snopekova teorija o fotijevštini Žića Metodijeva, izgrađena poglavito na ovom momentu panonske legende, sazdana je na pijesku. Snopek: Studie, passim, i List p. H., str. 44. Istom u Ž. Kl., izvoru mnogo kasnijem, napada se izriječnim riječima i na sadržinu nauke filioque.

Duhu svetom. Tako je lako razumjeti, da je papa anatemom odgovorio na Metodijevu anatemu.

Nu nigdje se ne očituje tolika pristranost Stjepana VI. u prilog stanovištu Wichingovom, i u opće franačkome, kao u zabrani slovenskoga bogoslužja. Ona je izrečena kategorično, bez restrikcija, posve joj jednako sadržaj glasi u listu kao i u commonitoriju — dokaz, da tu ne može biti niti govora o kakovom izopačivanju Wichingovom

U Stjepanovom listu glasi :

Divina autem officia et sacra mysteria ac missarum sollemnia, quae idem Methodius Sclavorum lingua celebrare praesumpsit, quod ne ulterius faceret supra sacratissimum beati Petri corpus juramento firmaverat, sui perjurii reatum perhorrescentes nullo modo deinceps a quolibet praesumatur. Dei namque nostraeque apostolica auctoritate sub anathematis vinculo interdicimus...

U commonitoriju :

Missas et sacratissima illa ministeria (fortasse: mysteria), quae Sclavorum lingua idem Methodius celebrare praesumpsit, quamvis decessoris suis temporibus, domni videlicet Johannis sanctissimi papae, juraverit, se ea ulterius non praesumere, apostolica auctoritate, ne aliquo modo praesumatur, penitus interdicat.

Iz površne poredbe obih izvora slijedi, da je mjesto nesumnjivo autentično i izvorno, pak nipošto ne smeta, što se u listu zabrana slovenskoga liturgisanja izriče pod anatemom, a u commonitoriju o tome ni traga. Ta je stroga sankcija samo logičan zaključak na pretpostavke Stjepanove: da je Metodije krivovjernik i u stvari slovenskoga liturgisanja krivopriježnik.

Papa sam navadja razlog, radi kojega je proti slovenskom bogoslužju, a to je, jer da ga je već Ivan VIII. zabranio, a Metodije ga ipak nepovlasno, pače protiv svoje prisege obavljao. Poteškoće, sadržane u ovim papinim tvrdnjama, riješiti nije teško. Ivan VIII. jest u istinu zabranio Metodiju slovenštinu u poslanici od 14. lipnja 879. godine, pak Wiching nije trebao drugo, nego lukavo se pozvati na ovaj list zašutjevši kasnije odluke istoga pape od 880. godine.¹⁸ Da je pako to u istinu i učinio razabire se otale, **jer je Stjepanu VI. list od 879. bio poznat.** Papa je taj list i u commonitoriju i u svojoj poslanici na onome mjestu upotrebio, gdje dozvoljava puku propovijedati i tumačiti evandjelje u slovenskom jeziku

¹⁸ Da Stjepanu VI. nije bio poznat list Ivanov od 880., to smo gore već razložili i utvrdili.

U dokaz mojoj tvrdnji neka se isporede tekstovi:
Ivan VIII. god. 879: Stjepan VI. u listu: Stjepan VI. u com-
monitoriju:

Praedicare vero, aut ser-
monem in populo facere
tibi licet, quum psalmi-
sta omnes commonet
Deum gentes laudare,
et apostolus omnis in-
quit lingua confiteatur,
quia Ihesus in gloria est
Dei Patris

Quod ad simplicis populi
et non intelligentis ae-
dificationem attinet, si
evangelii vel apostoli
expositio ab eruditis
eadem (slavica) lingua
annuntietur, et largimur
et exhortamur, et ut
frequentissime fiat mo-
nemus, ut omnis lingua
laudat Deum et confite-
atur ei.

Verumtamen si aliquis
Sclavorum lingua tam
doctus invenitur, ut
post sacratissimam
evangelicam, apostoli-
cam lectionem ejus ex-
plicationem doctus sit
dicere ad aedificationem
eorum, qui non intelli-
gunt, et laudat, si fiat,
et concedit et approbat.

Stjepan VI. očito komentuje Ivana VIII.

Preostaje samo zagonetka o Metodijevoj prisezi u ruke Ivanu VIII., na grobu sv. Petra, koju da je slovenski apoštol pogazio. Nu i tu čudnu tvrdnju papinu nije teško protumačiti, ako se sjetimo, da je sv. Metodije, zaredjen i ustanovljen od pape za nadbiskupa i metropolita, morao mu tom prigodom u ruke položiti prisegu vjernosti i pokornosti. Ipak Metodije, kada mu je Pavao Jakinski 873. godine na ime pape zabranio slovenski liturgisati, pa godine 879. kada je Ivan VIII. ponovno zabranu izrekao — on je i dalje slovenski liturgisao . . . nije li Wiching, kako je bio lukav, to mogao prikazati i izvrnuti kao vjerolomstvo i gaženje prisege sa strane panonskoga metropolite?

Nu ako i u čitavome papinome postupku vidjamo oštricu očito uperenu protiv Metodija i njegovoga djela, ipak ga Wiching ne uzmože na svim linijama predobiti za crne svoje osnove i ciljeve. Pače, kako razabiremo iz Stjepanovoga lista, papa ne poklanja bezuvjetnu vjeru Wichingovim informacijama (si ita est, ut audivimus), a u onoj točki glede naslijedja Metodijeva izriče odluku saslušati i drugu stranu: Gorazda.

Mi smo već u predjašnjem poglavlju istakli, da je Svetitelj na času samrtnome izrazio želju, da bi mu on postao naslijednikom. Pripovijeda Ž M. 17. „Zapitaše ga i rekoše: Koga čuješ, časni oče i učitelju, od učenika tvojih, da bi bio u naučanju tvoj nastolnik? A on im pokaza jednoga od svojih vjernih učenika, imenom Gorazda i reče: ovaj jest zemlje vaše plemenit čovjek, dobro upućen u latinsku knjigu, pravovjieran; to budi božja volja i vaša ljubav kao i moja.“

U starom vijeku Hristove crkve bilo je, ako i vrlo rijetko, da su metropolite i biskupi imenovali sebi nasljednike Taj je usus kušao se udomaćiti i u Rimu za vrijeme Feliksa IV. (526 – 530) i Bonifacija II. (530 – 532) ¹⁹ Bilo ga je i u franačkoj državi. Tako solnogradski biskup sv. Rupert († oko 625) izabrao si je nasljednikom čestita i pobožna svećenika Vitala.²⁰

Takovi čini su se očito suprotivili kanonima, pa ako im je krepost bila priznata, bijaše to jedino radi osobnoga ugleda imenovatelja. Ne može se drugojačije prosudjivati ni činjenica Gorazdova izbora, koja nam je zajamčena skladnim izvještajem latinskoga i slovenskoga izvora (commonitorija i Ž M.) Za pravo ipak Metodijeve riječi zvuče kao želja i preporuka, nipošto kao zapovijed ili nalog, on označuje na upit svojih učenika Gorazda najsposobnijim, pak izriče želju, da bi to Božja volja bila. Dakako, da je okolina smatrala i shvatila želju Svetiteljevu kao zapovijed, a Wiching je na tome osnovao čitavu svoju tužbu u Rimu, da je Metodije sebi nasljednika jednostavno imenovao (commonitorium: Successorem, quem Methodius sibimet . . . constituere praesumpsit.) Odluka Stjepana VI., da bi se stvar naslijedja Metodijeva, pred njegovim forumom raspravila, ne bi u djelo privedena. Njitranski biskup Wiching u svom se je interesu preko Svetopuka pobrinuo, da do toga ne dodje. Nije on zaludu na koncu Stjepanova lista umetnuo sankciju protiv nepokornika, da imadu biti iz moravskih granica otpućeni. Gorazd i njegovo svećenstvo, kako ćemo u skoro razabrati, morade ostaviti Metodijevo područje, a Wiching ostade vrhovnikom panskne crkve.

---

¹⁹ U tu stvar je pravo svjetlo istom od 1882. godine uneseno, otkako su u kaptolskom arhivu u Novari pronadjena tri dokumenta, koja se odnose na te dogodjaje. Dvije povelje sadržaju Feliksovu designaciju, da mu Bonifacije ima biti nasljednikom, a u trećoj je zaključak rimskoga senata o tim dogodjajima. Isp. Duchesne: La succession du pape Felix IV. u *Mélanges d'archéologie et d'histoire*, 1883. str. 239. sq.; Grisar: *Geschichte Roms und der Päpste im Mittelalter*. Freiburg. 1901. nr. 322.

²⁰ Žiče Rupertovo o tom dogodjaju slično piše kao i Žiče Metodijevo: „Illi tali et tam tristi iudicio consternati cur eos et tam novellae christianitatis plebem desereret, lacrimati sunt. Ille spe erecta ad Christum urbem juvavensem et populum noricorum omnipotenti Deo commendavit et Vitalem virum sanctum et omni populo acceptum sibi fieri successorem elegit.“ Sepp: *Vita S. Hrodberti primigenia authentica*. Pedeponti (Stadt-tamhof) 1891. p. 58.

Evo tako smo razmotrili i raščinili događaje neposredno nakon Metodijeve smrti. Stjepan VI. udara protivnim putom nego Nikola I., Hadrijan II., Ivan VIII. Jednim potezom pera zabrani slovensko bogoslužje; tim činom je de jure podrezao i životnu žilu slovenskoj metropoliji panonskoj, ako de facto ona i udlj ostade postojati. Razlog ovom postupku papinome ne trebamo tražiti u nekoj njegovoj animoznosti prema slovenskoj stvari, kako to osobito ruski pisci čine (n. pr. Malyševskij u djelu Sv. Kirill i Mefodij, pervoučitelji slovenskie. 1886. str. 352.) Dovoljno nam to razjašnjaju one crkveno-političke prilike, koje smo mi tokom ove rasprave već ocrtali. Stranačke borbe u vječnome gradu, koje su trajale gotovo pôdrug stoljeća, priječile su, da na Petrovo prijestolje ne zasjednu ljudi univerzalnoga crkvenoga pogleda i pravoga apoštolskoga duha.

Za daljnju historiju događaja u Moravskoj pouzdanim vrelom služi nam grčka legenda Vita Clementis (Žitije Klementova).²¹ Iz nje razbaremo, kako je Wiching svoju osnovu proveo:

---

²¹ Vita Clementis pisana je u grčkom originalu, a nosi naslov Theophylakta, nadbiskupa ohridskoga. Izdana je i prevedena 1847. u Beču od Miklošića, po njemu je i izdanje Migne: Patrologia graeca CXXVI. 1864, 1192—1240. Tko je legendu napisao i kada, u tom se ne slažu povjesničari. Miklošić u uvodu svoje edicije hoće, da potječe od Slovena, savremenika Klementova, „ab auctore anonymo, coetaneo.“ Ime Theophilaktovo, poznatoga grčkoga theologa († 1107) samo je za to na čelo djelu stavljeno, da bude od većega ugleda. S Miklošićem se slažu: Šafařík, Malyševskij, Bođjanskij, Lavrovskij, Dümmler itd. pa i izvrsni znalac sredovječne bizantinske crkvene litarature prof. Ehrhard (u klasičnome djelu: Krumbacher: Geschichte der byzantinischen Litteratur. II. izdanje. München 1877. str. 134.) Voronov, kritičar izvora za historiju sv. Ćirila i Metodija, u časopisu: Шруды кievскої духовної академii, 1876. str. 1081. sq., poklanja vjeru naslovu, pak tvrdi, da je legenda napisana od Theophilakta. Njegovom mnijenju skloni su i Jagić (isp. Archiv 188.) str. 110.) i Pastrnek (l. c. str. 31.), Snopak ju pripisuje pače vremenu iza Theophilakta [Studie l. c. 129.], pa ustanovljuje legendi datum XI—XII. vijeka. Nu sudeći po nutarnjim kriterijima legenda nije napisana od Grka nego Slovena, koji je morao rabiti slovenske izvore o životu sv. Ćirila i Metodija. Očevidna je nadalje razlika između prvoga i drugoga dijela legende. Prvi je ovdje ondje nepouzdan, iskićen, a drugi, u kom se zapravo sadržaje životopis Klementov, jest u podacima minuciozan, pak nužno mora da polazi od savremenika, možebiti kojega učenika Klementova. Po čitavoj sadržini rekao bih, da legenda mora biti napisana u X. vijeku, kada je slovenska knjiga toliko u Bugarskoj cvala, ali jednako bila poznata (kako se vidi i iz prijevoda) i bizantinska literatura. — Vita Clementis doprla je do nas i u kraćoj recensiji (ohridska legenda), koju je

Gorazda uklonio sa nasljedstva Metodijeva, a on sam zasio na stolicu Metodijevu, Za cijelo mu je u tome poslu izvršno poslužio list Stjepana VI. na Svetopuka, u kojem se sadržavao (interpolovani) pasus o njemu kao vrhovniku crkve moravske. Iz prvine hotijaše on slovensko svećenstvo, a bijaše ga nakon smrti Metodijeve dvije stotine na broju, na svoju stranu privući (cum Methodii verbis mortuis adhaerere mavultis quam ad viventem archiepiscopum accedere . . . ?), a kada to ne idjaše, izazove stare sporove glede „filioque“, obijedi ih s krivovjerja, pak ih pozove Svetopuku na sud. Moravski knez odobri dakako stranu Franaka, pače im u vlast izruči „Metodijeve“, a oni glavne od učenika pokojnoga metropolite okovaše i u tamnicu baciše: Gorazda, Klementa, Lovru. Nauma i Angelara i najposlije ne bez sporazuma sa knezom izrekoše protiv slovenskih svećenika presudu, da se imadu iz granica moravske zemlje izagnati.

Legenda, na ovome mjestu bez sumnje iskićena, opisuje sve muke i nevolje Božijih slugu, ali i čudesa u slavu njihovu. Predadoše ih vojnicima, Nijemcima, da ih izvedu u dunavske krajeve, a oni kruto to i učiniše, pa ih dopraviše daleko u pustinju, tamo ih ostaviše, a oni se kući povратиše. Hristove slugе živa je želja vukla u Bugarsku tamo su se nadali mira naći. Tajnim putovima, rasuti, gladni i goli udariše onamo. Klement, Naum i Angelar držeći se Dunava dodjoše u Beograd, za onda mjesto bugarsko. Tamo zatražiše utočišta u vojvode Boritakana, i ispričaše mu svoje jade, a on odluči poslati ih knezu Borisu, znajući, da on za ovakovim ljudima žedja. A došavši k njemu Boris ih raskriljenim rukama primi, svime ih opskrbi, i zahvaljivaše Bogu, da je Bugarskoj poslao takove ljude dobročinitelje, svaki dan primaše od njih Božju nauku, zboraše o drevnoj povjesti i životu svetitelja, i slušaše Pismo sveto.

---

ruski slavista Grigorovič god. 1847. našao u Ohridi u rukopisu nekoga synaksara iz XIII. vijeka. U toj kraćoj recenziji nalazi se i ona poznata vijest, da je Klement obreo drugo slovensko pismo, različno od Ćirilova ἐσοφίστατο δὲ καὶ χαριεπὴρας ἑτέρους γραμμάτων πρὸς τὸ σαφέστερον ἢ οὐς ἔθεθεν ὁ σοφὸς κυρίλλος. To bi imala biti ćirilica, ako je sv. Ćiril izumio glagoljicu. Nu ovu vijest zabacuju mnogi slaviste n pr. Leskien (u Archivu 1879 str 79 sq.), Hilferding itd. Jagić ju takodjer cijeni kao kombinaciju pisca iz XIII. vijeka, da protumači dva slovenska pisma. (Entstehungsgeschichte I. 64. 65.) — Čitavu literaturu o Klementovom Žiću imaš kod Pastrnka l. c. str. 30. 31.

Djelo slovenskih apoštola bi tako na tlu moravskome uništeno, ali Božijom Providnošću iz toga zla veća još potekoše dobra. Istina, učenici Metodijevi rasuše se, ali bijaše to u dobru kob, jer tako nauka Božija i sv. evangjelje u daleke prodrije krajeve. Mnogi učenici slovenskih apoštola nadjoše u Bugarskoj novu domovinu. Sjeme bi njihove nauke raspršeno po vascijelom svijetu slovenskome i u vrijeme od stotinu godina vidimo da se iz njega izvilo moćno stablo, te se već nijedne bure i oluje ne trebaše bojati.

Od krutoga postupka Svetopukova, najveću je štetu imala sama moravska država, jer odstranivši iz zemlje svoje slovenskoga metropolitu, njegov kler i ukinuvši narodno bogoslužje, potkopao je on i najjači temelj političkoj samostalnosti Velike Morave. Svetopukovo prijateljstvo sa Nijemcima nije vječno trajalo. Pače njegova zloduha Wichinga u brzo je stigla nemeza, i kako su negda Metodijevi učenici bježali sa Morave, isti je usud i njega i to u brzo zadesio. Svetopuk se je koncem 890. ili početkom 891. bio i opet zaratio sa Arnulfom, koruškim vojvodom, koji je međjutim od 887. na mjesto Karla Debeloga postao kraljem njemačkim. U svibnju 891. godine i opet se mire.²² Panonija, nekada pod crkvenom vlašću Metodijevom, potpađe pod solnogradskoga nadbiskupa. Arnulf u studenu 890. godine i u ožujku 891. daruje solnogradskoj crkvi neka mjesta na Rabi i Dravi.²³ Nu mir taj ne bijaše iskren. Već u proljeće 892. godine ugovara Arnulf u Hengistfeldu sa Braslavom, knezom Posavske Hrvatske, kako bi provalili u Svetopukovu zemlju.²⁴ U srpnju udari on na Moravu, a u pomoć pozove pače same Madžare. Kroz četiri tjedna robio je i palio je u Svetopukovoj zemlji. I slijedeće godine rat je trajao, al ne bi Arnulf dobre sreće, jerbo jedva umače zamkama moravskim.²⁵ Do mira dodje istom pod zimu 894. godine, nakon smrti Svetopukove²⁶ Njegovi sinovi Mojmir i Svetopuk izmiriše se sa Arnulfom.

Za ovih ratova morao je i Wiching ostaviti Moravu. Arnulf ga za njegove dobre usluge na Moravi nagradi, te ga u rujnu

²² Böhmler-Mühlbacher o. c. 1818 l.

²³ Kukuljević: Codex diplomaticus I. l. c. br. 84. i 86.

²⁴ Böhmler-Mühlbacher l. c. 1824. a.; Rački: Documenta str. 380. — Hengistfeld, grad na srednjoj Muri, današnji Gradac l. c. str. 381.

²⁵ Böhmler-Mühlbacher l. c. str. 69. sq.; Documenta l. c.

²⁶ Documenta str. 381.

893. godine uze za svoga kancelara. Pače kada je u lipnju 899. umro pasavski biskup Engilmar, Arnulf ga proti sviju kanonskih propisa protura njegovim nasljednikom. Nu iza skore smrti kraljeve solnogradski metropolita sazove koncem 899. provincijalni koncil, ter skide Wichinga, koji se je protiv kanona dao s jedne stolice premjestiti na drugu, a izabere Richarda.²⁷ Kasnije o Wichingu gine svaki trag.

Svetopuk, čini se, nije Wichingove uloge u Moravskoj provideo. Nikoje čudo. Svetopuk bijaše čovjek bez ikakovoga uljudjenja i kulture. Ne imadjaše on državničkoga oka kao Rastislav. Čovjek bez veće čudoredne snage stavljaše on vlastite i trenutačne interese nad opću i nad narodnu dobrobit. Više mu se milila strana njemačka i franačka, nego li domaća slovenska kultura. Ne osjećaše narodno kao Kocel, ne imadjaše pojimanja za knjigu i nauku kao Simeon Bugarski. Tako nije mario za moravsku hierarhiju, koja je mogla biti najčvršća poluga za neodvisnost države njegove. Za slovensko bogoslužje ne pokazava nikakove ljubavi. Barbar niknuo u zveci oružja, njime se kao od zabave i bavio. Vojak sposoban daratuje sa Karlomanima i Arnulfima, ali vladar nesposoban, da u srednjem Podunavlju utemelji i učvrsti državnu tvorbu, koja bi Slovenima zajamčila politički i kulturni razvoj i tako ih obranila protiv svih dušmanâ: i Nijemacâ i Madžarâ.

Svetopuk ne uredi u svojoj zemlji ni nasljedstva. Iza nje-

---

²⁷ Böhmler-Mühlbacher o. c. 1902. a.; Fejér: Codex diplomaticus, Budaë 1829. I. 228 — Ovom strogom postupku proti Wichingu bit će da su i drugi razlozi po srijedi: on je i u Njemačkoj nastavio spletkariti. Barem sve govori za to, da je Wiching auktor tako zvanih lorških patvorina (Lorcher-Fälschungen). Već smo gore napomenuli, da postoje patvoreni listovi pape Symmachia i Agapeta iz VI. vijeka, kojima je laureaćkim biskupima podijeljen naslov nadbiskupa „provinciae Pannoniorum“. Te patvorine općenito se pripisuju IX. vijeku. U jednoj pako povelji Arnulfovoj od 893. godine (Fejér o. c. 224 - 228) pripovijeda se, kako je Wiching Arnulfu pokazao neke povelje, iz kojih slijedi, da su Karlo Veliki i Ljudevit Pobožni priznali, da su god. 737 sve pravice crkve laureaćke sa „nadbiskupom“ Vivilonom prešle na crkvu pasavsku. Ovi podatci gotovo utvrđuju sumnju, da je Wiching vrativši se u svoju domaju bacao oči na pasavsku biskupiju, u to ime krivotvorio lorške povelje u prilog njezine metropolitanske vlasti nad Solnogradom, a kada je u istinu zasio na stolicu Vivilonovu, nedvojbeno je nastavio preko Arnulfa svoje spletke proti Solnogradu. To mu je nakon smrti njegovoga zaštitnika Arnulfa i zadnji udarac zadalo.

gove smrti nastadoše borbe o prijestolje između sinova mu Mojmira i Svetopuka. Ma da su Nijemci ovoga potonjega podupirali, ipak se Mojmir održa, pače posred navala Nijemaca i Madžara zadnje skupi sile, da spasi moravsku državu i samostalnost. Nastavi on prijateljske veze sa rimskom stolicom, traži kod Ivana IX. (898—900.) pomoći i utočišta. U jednome poslanstvu na nj potuži se na Nijemce, koji Madžare huškaju na Moravu, pače nijesu bez krivnje, što njihove čete i druge kršćanske krajeve, ča i samu Italiju, harače i robe. Zamoli ujedno, da bi papa ponovno ustanovio panonsko-moravsku metropoliju. Ivan IX. usliša mu molbu i želju, ter pošalje u Moravu nadbiskupa Ivana i biskupe Benedikta i Danijela. I u istinu bi zaređen metropolit na Moravi i tri mu područna biskupa. Tko su bili članovi ove hierarhije, da li Latini ili Sloveni, i ako li Sloveni, je li bilo službeno i dozvolom Ivana IX. uskrišeno Metodijevo bogoslužje — pod izvjesno ne možemo ništa reći. Nu ni ovoj hierarhiji ne bi dosudjen dugi vijek, ne, što su bavorski biskupi, pače i sam njemački primas mogući godine 900. prosvjedovali kod pape protiv njenoga osnutka,²⁸ nego jerbo nekoliko godina kasnije (906.) Madžari oboriše moravsku državu, a s njome nesta i netom osnovane hierarhije bez traga i bez glasa.

²⁸ Sve ove podatke crpimo iz spisa: Epistola Theotmari Juvavensis ecclesiae archiepiscopi et aliorum episcoporum baviensium ad Johannem P. IX. scripta a. 900. — Prvi ga izda: Harduin: Acta Conciliorum T. VI. I edit Parisiis 1714. p. 483—6. Kasnije izidje češće. Njeki njemački historičari tako i W. Hauthaler (Wetzer-Weltes Kirchenleksikon; Salzburg X. c. 1594.) sumnjaju o autentičnosti ove poslanice, a tako i one mogućskoga primasa Hathona, jer su nam se sačuvale u svezi sa lorškim patvorinama. Nu spis nesumnjivo lozu vuče iz onoga doba, pa nam očituje, da je njemački episkopat 900. godine isto mislio o panonskoj metropoliji, što i 870., naime, da je panonska metropolija zasnovana protivu kanona i pravica solnogradske i pasavske crkve. Posvema ignoruju Metodija, Wicinga prikazuju da je bio biskupom misijonskoga područja, a nipošto članom redovite hierarhije. Na jednom mjestu jasno proviruje i razlog, zbog kojega se njemački biskupi toliko otimali o crkvenu vlast u Panoniji i Moravi, a to je briga, da ne bi izgubili tributum substantiae saecularis, koji im je obilno tekao iz slovenskih krajeva. Isp. Pastrnek l. c. 134 sq.

IX. Slovenska knjiga i bogoslužje prelazi u Bugarsku.

Prosvjetitelj sv. Klemente Velički. — Knjiga zlatnoga vijeka Simeonova. — Značajka i cijena te knjige.

Nježna mladica slovenske knjige i slovenskoga bogoslužja bi u Moravi nemilostivo iskorijenjena, ali se dobrom kobi spasi u dvije slovenske, onda već kršćanske države: u Bugarsku i Hrvatsku. Bugarska sačuva baštinu sv. slovenskih apoštola za istočno, a Hrvatska za zapadno Slovenstvo. Kako su učenici sv. Metodija iz Morave prešli u Bugarsku, netom smo čuli iz Ž. Kl.; kako li je pako slovenska knjiga i slovensko bogoslužje došlo u Hrvatsku, čut ćemo u narednom poglavlju.

U Bugarskoj u malo vremena slovenska knjiga i bogoslužje bi svojina čitavoga naroda, i ne prodje ni četvrt vijeka iza dolaska Metodijevih učenika, ono procvate onamo slovenska literatura, kako nikada ni prije ni poslije. Tu dobu i nazivljemo zlatnim vijekom slovenske književnosti. Utemeljitelj te prosvjetne epohe bugarske jest učenik Metodijev: sv. Klement, biskup velički, a njen mecenas jest Borisov sin, car Simeon (893—927.) Žiće Klementovo, koje nam podrobno priča bijeg Metodijevih učenika sa Morave, u glavnim nam crtama prikazuje i Klementovo djelovanje u Bugarskoj.

Učenici slovenskih apoštola došavši onamo nadjoše potpunu crkvenu grčku hierarhiju, a i liturgija bijaše dakako grčka. I ako nemamo u izvorima traga borbama izmedju prvašnjega grčkoga i pridošloga slovenskoga klera, ono za cijelo nije slovenština zavládala u Bugarskoj bez zapreka i bez poteškoća (Voronov l. c. 218.). Za prvo vrijeme dolaska poprište djelovanju sv. Klementa i ne bijaše prava Bugarska, nego Slavinja,¹ i

¹ U VIII. i IX. vijeku dijelio se Balkan u Romaniju, kako su Sloveni i Nijemci istočno-rimsko carstvo nazivali, u Bugarsku, na donjem Dunavu, i u Slaviniu [*Σλαβονία*], koja je obasizala krajeve od balkanskoga gorja do Adrije, a bila nastavana ponajpače od slovenskoga življa.

to pokrajina Kutmičivica, koja se prostirala krajevima današnje Albanije, od Skoplja i Vardara dolje do Epira.² Nju je tekar knez Boris pripojio bugarskoj državi. Njeki povjesničari, kao Novaković, hoće, da je bugarski knez pod uplivom grčkoga klera namjerice uklonio slovenske učenike sa svoga dvora i udaljio ih od središta svoje države.³ Nu iz vrela (Ž. Kl.) se gotovo pod izvjesno razbire, da je Klement pošao onamo, jer su to još bili krajevi ne uljudjeni, bez crkvene organizacije, jer je tamo pucalo najprostranije polje njegovome apoštolskome djelovanju. On je onamo krenuo sa privolom, a može biti i na ponuku Borisovu, jer Žiće pripovijeda, da mu je knez darovao u okolici Ohride bogate posjede, pak izriješno kaže, da je u tim krajevima propovijedao puku riječ Božju i šiljao posvuda mnogobrojne učenike, **da bi ispunio želju i nadu kneževu.** Sijelo Klementovoga djelovanja pored Ohride bijahu mjesta Dêvol (Δεβολος) i Glavenica (Γλαβενιτζα). Sva ta mjesta moramo danas tražiti u okolici jezeza albaneških: ohridskoga, Malić- i Vendrok- jezera.⁴ S prva, za čitava vladanja Borisova, djelovao je taj Klement kao obični svećenik.

Djelovanje njegovo bilo je univerzalno. Bio je on apostol i učitelj, književnik i prosvjetitelj „U svem mu bio“, kako priča životopisac „uzorom Metodije, čiji je život kao nitko poznavao, i od mladosti ga slijedio, pamteći riječi i djela svojega učitelja.“⁵ „Nigdje ga ne vidjesmo besposlena, ili učaše djecu, nekima slova pokazujući, drugima sv. Pismo tumačeći, trećima ruku za pisanje udešujući, ili se Bogu molio, ili se štivom bavio, ili je knjige pisao“. Znajući, da mnogi bugarski (slovenski) svećenici

² Jagić: Entstehungsgeschichte I. 60.

³ Novaković: Први основи словенске књижевности. Beograd. O sv. Klementu je vrlo dobra študija bugarskoga historičara i filozofa G. Balasčev-a: Климентъ епископъ словѣнски. Софія 1898.

⁴ Isp. Jagić: Entstehungsgeschichte l. c. 60., gdje autor iza Šafarika i Račkoga ustanovljuje topografiju ovih mjesta. U tim krajevima moralo je već biti kulturnoga rada, jer čitamo, da je knez Boris darovao Klementu u Dêvolu „tri krasna doma“, a u Glavenici druga njeka boravišta (τόπος ἀναπαύσεως).

⁵ Ž. Kl. — Ovo je mjesto mnoge ponukalo, te su ustvrdili, da je baš Klement pisac Žića Metodijeva. Ne možemo reći, kojega li je porijekla bio Klement, je da li južni Sloven ili Moravljanin, ali svi njegovi spisi nose bugarske filološke osobine, pa kako je Ž. M. pisano panonskom slovenštinom, ono jedva potječe od Klementa.

teško razumiju grčki, a jerbo nije bilo u bugarskom jeziku panegiričkoga slova: „napisa on za sve dane **svečane govore**, proste i razgovijetne, u kojima nema ništa preduboka, i tako postade Bugarima drugi Pavao“. U tim govorima mogu se proučiti otajstva o Hristovim svetkovinama, i pohvale Bogorodice, tuj se slava spominje Krstiteljeva, opisuje život proroka i apostola, riše junačtvo i borba mučenika. I **nauku sv. Otaca** napisu u slovenštini mudri Klement. „U kratko da rečem“ piše njegov dijak „sve što na crkvu spada, čim se spomen svetiteljâ diči i duše skrušuju, sve nam to Klement Bugarima predade, i u samostanu pohrani, što ga je u Ohridi sazdao za živa jošte Borisa, kada jošte ne bijaše veličkim biskupom“. Klement pribere oko sebe ogromno mnoštvo učenika. Za čitavoga života svoga brojio ih tri i pol tisuće.⁶ Klementovo dakle djelovanje i opsegom i sadržinom bijaše vanredno i veličanstveno. Njegov se glas raširi čitavim bugarskim narodom.

To i ponuka velikoga sina Mihajlova: Simeona, ter ga učini vladikom Drembice (Δρεμβίτζας) ili Velice (Βελίτζας). Kao takav vršio je jurisdikciju metropolite. Teško je utvrditi, odakle potječe naslov drembičke ili veličke biskupije. Golubinskij hoće Δρεμβίτζα da okrene u Στρομβίτζα. Balasčev čita Δεβρημ, takovih naime mjesta u onim krajevima imade. Jagić tumači grčki naziv Drembicu od slovenskoga Дрембичица. Njeko Drenovo nalazi se u blizini Vendrok jezera.⁷ Svakako bijaše „Drembica“ mjesto ili grad u pokrajini Kutmičivici, može biti i kakov samostan, sjedište Klementovo.

Običniji je ipak naslov Svetitelja Klementa kao **biskupa veličkoga**. Taj će naziv potjecati od rijeke Velike, koja je nješto na sjever od Ohride, a pritok je rijeke Vardara. U slovenskim naime krajevima biskupije se često kao i čitave pokrajine i župe nazivale po svojim glavnijim rijekama.⁸

Ovom biskupijom „drembičkom“ ili „veličkom“ bez sumnje je uskrišena bila stara metropolija u Lychnidu (na jezeru ohrid-

⁶ U Žiću se taj broj spominje još prije nego je postao biskupom. To je bez sumnje per ὑπερον πρότερον, što se vidi i otale, jer su ti njegovi učenici spominju od njega zaređjeni u štioce i djakone.

⁷ Isp. Jagić l. c. 61. 62

⁸ Tako Balasčev i Jagić l. c. 61. N. pr. episkop moravski, na srpskoj Moravi; episkop toplički od rječice Toplice; ispor. krajeve nazvane po rijekama: Bosna, Usora, Raša, Vuka itd.

skom, lacus Lychnitis), koja se spominje u polovini IV. vijeka, a dva stoljeća kasnije bila prenesena u Justinianu Primu. Kako se je ta crkva velikoga ugleda dostala na čitavom Balkanu i kako je zaginula, mi smo već na drugom mjestu razložili. Kada su Bugari primili kršćanstvo postade i opet lacus lichnitis središte crkvenoga života, i tu se podiže **ohridska metropolija**, koja je kroz stoljeće do u novi vijek vršila jurisdikciju nad zapadnim krajevima nekadanje bugarske države: nad Mačedonijom, Tracijom, Tesalijom i Epirom (u ona doba Slavinijom). I drembička ili velička biskupija Klementova ne može biti druga nego poznija ohridska metropolija. Pače Svetitelj se često i nazivlje: *Επίσκοπος Βουλγαρίας ἐν τῇ Ἀχρίδι*. U samome se Žiću čita, da je u Ohridi izgradio crkvu, koja je postala **nadbiskupskom stolicom**, a svakako je Klement vršio **metropolitku** vlast, pošto Žiće pripovijeda, da je u svaku crkvenu dijecezu poslao po 300 svojih djaka, u svemu okolo tri i pol tisuće. To predstavlja od prilike 12 sufraganskih biskupija pod jurisdikcijom Klementovom, broj crkvi, koji i kasnije nalazimo u okviru ohridske metropolije.

Uskrišena metropolija lychnidska bijaše „slovenska“, kako je bila i Metodijeva crkva u Panoniji. U njoj je naime vladala slovenska knjiga i slovensko bogoslužje. U tome se značenju imadu i shvatiti riječi Ž. Kl. da je on bio „prvi biskup bugarskoga jezika“ — *καὶ οὕτω δὴ Βουλγαρῶν γλώσση πρῶτος ἐπίσκοπος ὁ κλήμης καθίσταται*, t. j. u njegovoj je crkvi vladala posvuda slovenština.⁹

Svojom hierarhijskom čašću poluči Svetitelj Klemente, da je ideja, kojoj on bio nosioc, zavlada ne samo u Slaviniji, u crkvenom području njegovom, nego i u ostaloj Bugarskoj. Slovenština, slovensko bogoslužje raširi se i u crkve od Ignatija, Fotija osnovane hierarhije grčke, koja se prostirala istočnom polom Borisove države. Dakako da to nije na prečac i bez borbe išlo. Traga imademo tome i u slovenskim spisima Crnorisca Hrabra, koji je morao slovensku azbuku braniti od Grka.¹⁰ Nu sloven-

⁹ Već prije Klementa bilo je u Bugarskoj biskupā slovenskoga porijekla. Tako se u listu Ivana VIII. 16. travnja 878. na kneza Mihajla-Borisa spominje u Beogradu biskup Sergius Slavus [Kukuljević: Codex diplomaticus I. str. 57.] Bez sumnje je taj Sergije bio član grčke hierarhije u Bugarskoj, a i čovjek grčke knjige i kulture.

¹⁰ To priznaju i Voronov i Golubinskij (Isp. Snopek: List I. c. str. 100—103). U zadnje vrijeme iznesoše naši historičari (Jagić i dr.) da

ština lako dobi prevagu u bugarskim krajevima, jerbo imadjaše u Simeonu Velikom moćnoga zaštitnika i mecenata. Simeon, premda svojim odgojem i svojom naobrazbom Grk, svom se dušom zanosio za idealima slovenštine. Kao Karlo Veliki i njegov savremenik Afred Veliki, radio je i on o prosvjeti svoga puka. Pače se sam Simeon uhvati u kolo pisaca i prosvjetitelja slovenskih.

Tako Svetitelj Klemente kao samostalni bugarsko-slovenski hierarha doživje pobjedu svoga truda i pregnuća, kako ne doživlješe njegovi učitelji Ćiril i Metodije. Svoje ohridsko područje učini on kulturnom maticom za čitav bugarski narod. Ugleđa se u primjer kneza Borisa, pa je poput njega dizao samostane i hramove, „hotijući ljepotom crkvi predobiti Bugare za stvar i službu Božiju“. I materijalna kultura njegova naroda bila mu na srcu. „A jerbo je Bugarska bila šumom obrasla i ne bilo u njoj pitomoga stabarja, divlje tlo učini on pitomim, pa ga iz Grčke zasadi vočkama i sadivom“. Područje Klementovo. Slavinja, postade stotinu godina kašnje pod Samuelom (976—1014), na osnovu njegova prosvjetnoga djelovanja središte bugarske države. Još pred smrt svoju prevede onaj dio, što je manjkao. Triodiju, i dovrši, što se pjeva od nove nedjelje do Duhova.¹¹ Umrije pun zasluga 27. srpnja 916. godine, a rojevi njegovih učenika i djaka, braće i drugova, svom se Bugarskom raširiše, i što god je bilo bugarskih pisaca i prosvjetitelja, sve je pod blagom njegovom rukom izniklo i uzgojeno. **Sveti Klement i njegovi baštinici znače zlatnu dobu slovenske književnosti, koja nam jedino može protumačiti onaj moćni upliv, što ga je Bugarska i njezina slovenska knjiga vršila na čitavo istočno Slovenstvo u X. i XI. vijeku.**

Na zapadu je baš zamirala protorenesansa Karlovića, a u

---

je Crnorizac Hrabr pseudonim. Snopek (Studie, str. 26.) naslućuje, da se pod njim krije sam Klement Velički. Krivo je ipak mnijenje Snopkovo, da taj Klement Velički nije istovjetan sa Klementom, učenikom Metodijevim. Slovenski su apoštoli imali među učenicima i balkanskih Slovena.

¹¹ τριόδιον, Tripisnec, jest knjiga, u kojoj se služba Božija nalazi od nedjelje sedamdesetnice do Velike subote. Triodion (liber trium odarum) se za to nazivlje, jerbo himni, koji se rabe u bogoslužju, redovito broje devet oda, u ovoj knjizi pako broje samo tri ode. Nu Klemente je za pravo preveo Pentekostarion, Triod cvětnaja, knjigu tripisnecu nadođanu, a ta je sadržavala službu od Uskrsa do Duhova. — Cfr. Nilles: Kalendarium manuale utriusque ecclesiae. Tomus I. Oeniponte 1896. LII.

Byzantu je iza Fotijeve epohe nestajalo većega i intenzivnijega duševnoga rada, kada udje Bugarska u kolo književnih naroda. Najznatniji njezini književnici, bez sumnje drugovi i učenici sv. Klementa, jesu biskup Konstantin, pop Grigorij, eksarh Ivan, Crnorizac Hrabr i sam car Simeon. U kratko ćemo prikazati njihov književni rad.

Biskup Konstantin napisao je tumačenje nedjeljnim evanđeoskim perikopama, a izvadio ga ponajpače iz djela sv. Ivana Chrysostoma, oca u to vrijeme i kod Bizantinaca najobjavljenijega radi svoga smisla za praktično-moralne zasade kršćanske nauke. Njegovo djelo imade oblik katena συλλογαί, συναγωγαί ἐρμηνειῶν, pabiraka iz starijih crkvenih pisaca, kako je to u ono doba bio običaj komentovati sv. Pismo.¹² Na izriječnu želju Simeona Velikoga prevede Konstantin takodje dogmatsko-polemično djelo sv. Atanazija V. († 373): κατὰ Ἀρειανῶν λόγοι δ' (Orationes IV contra Arianos). Djelo je od velike cijene za theologiju o utjelovljenju Sina Božijega. **Ivan Eksarha** preveo je bar djelomično teološka i filozofska djela sv. Ivana Damaščanina († 754), najznamenitijega bogoslova istočne crkve iza doba otačaskoga, i to njegovu πηγὴ γνώσεως i κεφάλαια φιλοσοφικά. Prvo djelo sadržava sustav kršćanske nauke i prikazuje, kako je tekao njezin razvoj u prvih šest stoljeća.¹³ Drugo je djelo sv. Ivan napisao kao uvod u svoju theologiju, ter sadržava opću metafiziku po Aristotelu. Ivan Eksarha posebice ga je izdao.¹⁴ Osim ovih djela izdao je zbornik šestodnevnih (ἑξάήμερον) izradjen po istoimenim homilijama Bazilija Velikoga, († 379) ter još nekoliko besjeda.

Pop Grigorije bio je povjesnik zlatnoga doba slovenske književnosti. Preveo je χρονογραφία od Ivana Malalas († oko 570), povijest svijeta do godine 563. iza Hrista. Djelo je napisano za puk, ter je sve do dobe Komnena ostalo glavnim povje-

¹² Bizantinska knjiga jest puna ovakovih komentara sv. Pisma. Osim Ivana Chrysostoma služili su vrelom takovim eksegetama osobito Origen († 254), Theodoret († 458), Cyrill Aleks. († 444) — Cfr. Cornely: Introductio in libros sacros. Paris 1885. I. str. 643. sq.

¹³ Isp. o svemu Bardenhewer: Patrologie I. c. str. 514. sq.

¹⁴ Medjutim prijevod dijalektike mnogi poriču Ivanu Eksarhu. (Jagić: Historija književnosti. Zagreb, 1867. str. 69.). Potrebno bi bilo ispitati teološku i filozofsku terminologiju u staroslovenskom jeziku. Ne bi to ostalo bez jakoga i dobrog utjecaja na stvaranje izraza u današnjoj našoj bogoslovskoj i filozofskoj nauci.

sničkim štivom Bizantincima.¹⁵ To je i bio razlog, da je i u slovenski prevedeno, jer druge cijene djelo ne ima.

Crnorizac Hrabr bijaše filolog, ter je u svojoj raspravi o „pismenima“ branio djelo filozofa Konstantina od njegovih protivnika (Grkâ).

Car Simeon izdade zbirku „Zlatostruja“ (slovesa), antologiju najljepših besjeda sv. Ivana Chrysostoma. I ako sve ove besjede nijesu od cara prevedene, ono medju njima imade bez sumnje osobnoga truda njegovoga.

Iz ovoga doba potječe i „zbor od mnogih otaca“ — za pravo priručnik, leksikon filozofijskih, moralnih, dogmatičkih, istorijskih, retorskih članaka, papabirčen po djelima istočnih i zapadnih otaca, a najpače su iscrpljene: *ἑρωτήσεις καὶ ἀποκρίσεις* Anastazija Sinaite († oko 700), pitanja i odgovori, do 154. o raznim stvarima teološkim.

Slovenska knjiga iza Simeonove epohe nije presanula. Ako i nemamo književnika pera Klementova ili Ivana Eksarhe, ono se i udilj marljivo prevadjalo razna tumačenja psalama i pro-roka, glasovite kateheze Ćirila jeruzolimskoga († 386.), besjede sv. Ivana Chrysostoma († 408.), sv. Grgura Nazijanškoga († 389.) Efrema Sirskoga († 373), pače prevedoše i „pandekte sv. Pisma“ napisane od monaha Antiocha (oko 620.), zbirku moralnih rečenica iz sv. Pisma i sv. Otaca, da posluži onima, koji nemahu veće knjižnice pri ruci. Imamo pače u staroslovenskome jeziku i glasovito asketsko djelo „ljestvice“ od Ivana Klimaksa, († oko 600.)¹⁶

U krupnim crtama prikazasmo eto rad bugarskih prosvjetitelja. Oni nastavljaju moravski književni rad. Slovenska su braća udarila temelj slovenskoj knjizi prijevodom sv. Pisma, ter najpotrebitijih liturgijskih, kanoničkih i homiletičkih djela. Sv. Klement i njegovi učenici upotpunjuju ovaj rad u svakome smjeru. Pretočiše u slovenski najbolja dogmatička djela svojega doba, sastaviše

¹⁵ Izvornik toga djela nije nam se sačuvao, nego samo njegov izvadak. Poredba staroslovenskoga prijevoda s njime unijet će mnogo svjetla u kritiku teksta ove povjesti, koja je njегда kod Bizantinaca stajala gotovo u kanonskom ugledu. — Isp. Krumbacher: Geschichte der byzantinischen Literatur; München 1891. 112.

¹⁶ Isp. Jagić Historija književnosti naroda hrvatskoga i srpskoga. Zagreb 1867. str. 64—78. Sva ova djela, i ako su nam se mnoga od njih sačuvala u poznijoj jezičnoj redakciji, polaze iz ove literarne slovenske epohe.

tumačenja najvećma čitanim dijelovima sv. Pisma, sabraše zbirku besjeda i katekeza o svoj nauci i svim svetkovinama kršćanskim, još neprevedene dijelove liturgije dovršuju, pak izdaju enciklopediju znanja svoga doba i vremena. Čitav rad njihov pokazuje tendenciju podati bugarskome narodu tekovine kršćanske prosvjete i naobrazbe, i tako ga podići na stupanj bizantinske kulture. Djela su s najveće strane praktična, nješto ih je i spekulativnih, a imala su poglavito služiti za izobrazbu klera i njegove pastvene potrebe. Od popularnih grčkih djela bijaše jedino povjesnica Ivana Malalasa prevedena, ali i ta nije bila namijenjena bugarskome puku, nego njegovoj izobraženoj ruci. Slovenska knjiga dakle nije drugo nego čista kopija bizantinske knjige, presadjivanje njezino na slovensko tlo Samonikloga mišljenja, kao u djelcu Crnorisca Hrabra, bijaše malo. U istinu pako i sva tadašnja bizantinska literatura nije plod samostalnoga rada. Sva ogromna množ bizantinskih pisaca tamo od VII. do XV. vijeka ne živi nego li od staroga doba otačaskoga, tvori kompilacije od njihovih djela, reproducirše njihov trud. Duhova, koji bi otvarali nove poglede na prosvjetnome obzorju, otkrivali mlade, plodne istine, krčili putove snažnijim životnim i kulturnim oblicima — bijaše nestalo. To ne bijaše ni sam Fotije. Bizantinska knjiga u tu dob znači zastoj. Istina i knjiga germansko-latinska, savremena ovoj periodu, a započeta Bedom Venerabilis († 735.) je reproduktivnoga karaktera, ali u karolinškoj njezinoj epohi imade pojavā (Gottšalk, Scotus Erigena), koji očituju iskru, gibivost i radinost ljudskoga duha.

Ovaj temeljni nedostatak bizantinske knjige i kulture odrađuje se i u mladoj slovenskoj prosvjeti cara Simeona. Pače ta slovenska knjiga ne imadjaše u sebi ni one snage, da postane narodna svojina bugarskoga puka, a kamo li da mu bude moćno sjeme intenzivnoga kulturnoga razvoja i napretka, ili da mu postane krepkom hranom za velja kulturna djela. Puk ju bugarski nije nikada pravo priljubio, njegovome shvaćanju i osjećanju ostala je ona tuđja. To je bio kašnje i razlog, da on dušom prionu uz knjigu i nauku bogomilsku, koja se bila odrekla grčkoga znanstvenjačtva, a prihvatila zasade shvatljive još na pola poganskome i sujevjernome pučkome duhu, prilagodila se njegovoj mašti, njegovoj naobrazbi i njegovome shvaćanju. Nu i ta bogumilska knjiga i kultura, i koliko je više bila pučka i narodna od strane Simeonove, na tom je bolovala i za-

ginula, što joj ne dostajalo snage žive i tvorne istine, što je čamila u sektirstvu i zanesenjačtvu, i nikada se ne mogla podići do univerzalnosti kršćanske misli i kršćanskoga nazora. Bogomilska nauka bijaše slovenskome svijetu samo surogat za pravu nauku i svojim neprirodnim ćudorednim i socijalnim načelima neminovno je po vremenu svuda, kuda se širila, pogubno djelovala.

Nu i koliko imade ova slovenska knjiga svojih nedostataka, dobroj sudbini zahvaljujemo, da nam je dala Klementa i Simeona Velikoga, koji nam spasoše baštinu sv. Ćirila i Metodija. Baš ova bugarska knjiga uz sve nedostatke svoje bijaše ono vrelo žive vode, iz kojega je čitav slovenski istočni svijet, a najpače Rus, Srbin i Bugarin crpio duševno piće i prosvjetu svoju malo ne kroz tisuću godina. I ako ta prosvjeta ne bijaše sila, da slovenski svijet digne do kulturnih visina Zapada, dosta je bila snažna, da mu njegovom kulturnome razvoju udari osebit i narodni biljeg i značaj i **da mu za sva vremena u kršćanskome bogoslužju spasi jezik slovenski. Iz Bugarske predje slovenska knjiga i liturgija u srpski narod, a kasnije i Rusima, kada oni prihvatiše kršćansku vjeru.**

Nu prosvjeta Klementova i Simeonova za samu političku povijest Bugarske od epohalnoga je znamenja. Bugarski neslovenski elemenat¹⁷ u državi Borisovoj i Simeonovoj bijaše svedjer jak i njegov upliv na političke prilike u zemlji odlučan. Tek slovenskoj prosvjeti podje za rukom posve ga pretopiti u autohтони, stariji i kulturniji elemenat slovenski. Od vremena Simeona Velikoga Bugarska je čisto slovenska država.

Ova je prosvjeta i podvig dala svim njegovim političkim težnjama, koje su onamo išle, da bi sam zasio prijestolje istočnih rimskih careva. I u istinu zavlada on čitavim Balkanom, četiri puta (godine 912., 917., 921, i 923) osvanu on pred zidinama Byzanta i uze si oholi naslov βασιλεύς i αυτοκράτωρ. Ne podje mu doduše za rukom osvojiti carske prijestolnice, ali bazileusku krunu dobi od rimskoga biskupa i bugarska crkva u to doba uživaše faktično jurisdikciju samostalnoga i nezavisnoga eksarhata

---

¹⁷ Bugari bijahu uralsko-finski narod poput Huna, Avara, Kazara, Ugra pak su 678. provalili na Balkan, upokorili onamošnja slovenska plemena i osnovali istoimenu državu.

X. Slovensko bogoslužje prelazi u Hrvatsku.

Hierarhijske prilike početkom X. vijeka u Dalmaciji.
— Borba hrvatskoga biskupa za svoju neodvisnost i slovensko bogoslužje na splitskim saborima 925—928. i u Rimu.

Da odgovorimo na pitanje, kako je slovensko bogoslužje prešlo u hrvatske krajeve, upućeni smo na polje kombinacija. Nu na temelju mnogobrojnih izvjesnih historijskih podataka možemo stvar pouzdano riješiti. Već iz počesćih putovanja sv. braće u Rim, slobodno smijemo nagovijestati, da su se doticali naših krajeva bilo posavskih bilo dalmatinskih, pa se je tako još za rana mogao naš svijet upoznati sa slovenskom knjigom i bogoslužjem, pa ako su oni na proputovanju u latinskim Mlecima slovenski liturgisali, po gotovo su to u našim krajevima činili. Vjerojatni trag toj činjenici razabiremo u drevnoj hrvatskoj kronici popa Dukljanina, koja priča: „I tako sveti muž Konstanc naredi popove i knjigu hrvacku, i stumači iz grčkoga hrvacku i knjigu hrvacku istumači evanjelja i sve pistule crkvene, i tako staroga kako novoga zakona, i učini knjige s papinim dopušćenjem i naredi misu i utvrdi zemlju u viru Isukrstovu“.¹ Vrh toga pod izvjesno znamo, da su neki hrvatski krajevi pripadali pod jurisdikciju slovensko-panonske metropolije. Uskrišenjem naslova sv. Andronika u metropolitu sv. Metodiju, njegova se vlast de jure širila onim krajevima, kojima se njegdasterala i srijemska metropolija t. j. čitavom Posavskom Hrvatskom, nu da se je protezala i de facto, znamo iz lista Ivana VIII. na kneza posavskoga Mutimira iz početka 873. godine, o čem smo već prije govorili (cf. Jaffè l. c, 2973.; Starine XII. 212.; Documenta 367.; Rad 56., 116.) Nema po tom sumnje, da su u sjevernim krajevima Hrvatske djelovali svećenici Metodi-

¹ U 9. po l. po izdanju Dra. I. Crnčića u Kraljevici 1874.

jevi i da su slovenski liturgisali. Ne daje li se sama od sebe misao, da je slovenska liturgija avec pénétration pacifique polagano prelazila preko Save i Gvozda u Dalmaciju, u Bijelu Hrvatsku?

Nipošto pak ne smijemo misliti, da je u onu dobu medju podunavskim slovenskim državama bila kakova ograda; naprotiv stari izvori pričaju, da je izmedju Bugarske i Hrvatske postojao tijesni, pače prijateljski diplomatski politički saobraćaj.² Eno prema listu pape Ivana VIII. od 7 lipnja 879. knezu Branimiru hrvatski poklisar Ivan ide i u Bugarsku (Documenta str. 9. n. 5.), a iz papinoga lista od 11. studena 881³ bugarskome knezu Mihajlu očito je, da biskup Teodozije znade, što se zbiva na bugarskome dvoru i da s njime stoji u vezi.

Nu ako su Hrvati stajali u saobraćaju sa Bugarima, nesumnjivo su stali i sa Moravljanima, gdje su s njima posredno i neposredno u Panoniji graničili, ter u istoj crkvenoj, političkoj i kulturnoj sferi boravili: naime rimskoj i njemačko-franačkoj. Iz starih spomenika znamo i to, da su vladari, što ih u povjesnici slovenske braće spominjemo, poduzimali putove u susjedne zemlje i države čak do same Italije.⁴ Je li moguće, da nijesu prelazili preko hrvatskih zemalja?

Ovaj tijesni saobraćaj nije mogao ostati bez upliva i na prosvjetu i na kulturu plemenâ, srodnih si jezikom, običajima i uredbama. Kulturne tekovine iz jednoga naroda prelazile su drugome narodu, za to je isključeno, da bi solunska braća u Moravskoj i Kocelovoj Panoniji slovensku knjigu učila i pisala, i slovensko bogoslužje obavljala, a da bi to ostalo u Hrvatskoj i susjednim slovenskim zemljama potpuno nepoznato, gdje su o tome i Nijemci i Latini računa vodili.

Prof R. Horvat u svojoj „Hrvatskoj Povjesnici“ hoće da

² Documenta str. 360. 80. 3.: De administrando imperio c. 31.

³ Rački u Documentima (str. 14. nr. 10.) postavlja taj list circa a. 880., Jaffé ga datira 11. studena 881. l. c. nr. 3360.

⁴ U kaptolskoj knjižnici u Cividale sačuvao se jedan rukopis evanđelja, koji potječe iz nekoga samostana u (sjevernoj?) Italiji, a u njem se in notis marginalibus nabrajaju svi oni vladari i knezovi, koji su u vrijeme IX. i X. vijeka posjetili taj samostan. Od slovenskih vladara spominje se bugarski Mihajlo, njegovi sinovi, poimence Simeon, sa raznim bugarskim boljarima; Kocel panonski, moravski knez Svetopuk sa suprugom Svetežiznom; hrvatski knezovi: Trpimir i Branimir sa mnogim našim plemićima (Documenta, 382. nr. 194.)

ustanovi i rok, kada je u Hrvatsku slovensko bogoslužje zavladao, ter iznaša misao, da je sv. Metodije došavši polovinom 880. godine u Rim sastao se ondje sa ninskim biskupom Teodozijem, i tom prigodom da se je hrvatsko svećenstvo upoznalo sa glagoljicom i slovenskim bogoslužjem. To mnijenje izriče i L. Petrović u svojoj latinski pisanoj raspravi o slovenskom bogoslužju u Hrvatskoj. (Mostar 1908.) Nu Jaffé bilježi, da je Teodozije boravio u Rimu poradi redjenja istom u studenu 881. godine, pak prema tome nije se on mogao sastati ni s panonskim metropolitom, a ni sa njegovim poslanicima, koji su u ožujku iste godine stigli u vječni grad, da se potuže na spletke Wichingove i potraže papinu zaštitu. Nu da je slovensko bogoslužje još pod Teodozijem bilo poznato u dalmatinskoj Hrvatskoj, to pod izvjesno možemo zaključiti iz druge činjenice: poznatoga psalterija Nikole rapskoga. Taj crkvenjak je prema vlastitoj bilješci iz godine 1222. prepisao svoj glagoljski psalterij iz nekoga starijega rukopisa „što je bio napisan troškom i po nalogu Teodora, zadnjega biskupa solinskoga“. Nikolin psalterij, i njegovu bilješku, imali su još 1634. godine u rukama bosanski biskup Tomko Marnavić i fra njevac Rafael Levaković, nu od toga vremena izginuo im je posvema trag Nikolin je podatak ipak van svake sumnje, samo pod „zadnjim biskupom solinskim“ Teodorom ne može se drugi razumjeti — nego ninski, a kasniji splitski biskup Teodozije. To je već Assemani u svome Kalendariju (IV. 445—447.) utvrdio, a njegovo se razlaganje potpunoma mora usvojiti. (cf. Jelić: *Fontes historici liturgiae glagolito-romanae*, XIII. str. 5—8.)

Iz svega ovoga doslije rečenoga jasno slijedi, da je slovensko bogoslužje još sa živa sv. Metodija moralo u hrvatskim krajevima biti poznato i da je u to vrijeme već onamo zahvatilo korijenje. Po gotovo pako kasnije morala se u hrvatske crkve širiti slovenština, kada su iz Moravske bili protjerani učenici Metodijevi. O tom nema sumnje, da su mnogi od njih krenuli i u Hrvatsku, znajući, da će ih tamo objeručke upravo kao u Bugarskoj primiti. To svjedoči i Ž. Kl. pripovijedajući, kako su ih Wiching i Svetopuk iz Morave izagnali u podunavske krajeve (*Sanctos militibus eos abducendos tradiderunt alium alio partium Istro adjacentium*), a „oni strahom prinukani se odvojiše i širom se raspršiše po Božijoj odredbi, da bi svetitelji sve strane svijeta evandjeljem obuhvatili“ (*metu coacti se separarunt, et alius alio sunt dispersi, Deo ita dispo-*

nente, ut sancti plures partes circulo evangelii complecterentur). **Medju te razne strane svijeta u prvom redu u obzir dolazi Hrvatska, gdje se u istinu mahom nakon toga doba nalaze znakovi njihova djelovanja: slovenska knjiga i liturgija.** Novo naselje slovenskoga svećenstva iz Panonije u hrvatske krajeve zbito se u doba provale Madžara u današnju njihovu postojbinu, ter nakon propasti moravske države (896—906.)

To pripovijeda Konstantin Porfirogenet u 41. pogl. svoga spisa *De administrando imperio*. „Poslije smrti pako Svetopukove godinu dana potraja mir, a kada po tom začu razdor i gradjanski rat, provališe Turci (Madžari) i posvema ih (Moravljane) iskorijeniše i njihovu zemlju osvojiše, ter ju i danas obitavaju, što je pako preostalo puka, raspršen pobježe u susjedne zemlje: Bugarima, Madžarima, Hrvatima i drugim plemenima“.⁵ Sa ovim slovenskim pukom panonskim potraži utočište u Hrvatskoj nesumnjivo i velika množ njegova svećenstva, koje bijaše slovensko. Kako ćemo naime kasnije ustanoviti: uprkos Svetopukovoga i Wichingova proganjanja, nije u moravskim i panonskim krajevima izginula slovenština u kršćanskim crkvama.⁶ Nu ako nam se nije sačuvalo izvora iz doba, kada je slovensko bogoslužje prelazilo u Hrvatsku, obilno ih imademo iz kasnijega vremena, od 924.—928. godine, kada se je slovenski jezik bio u svim crkvama hrvatskim tako duboko uvriježio, te mu već ni najveće suprotivštine ne mogoše nahuditi. Taj čas slovensko bogoslužje prvi puta postade lozinkom u borbi između hrvatskoga i latinskoga elementa na obali Adrije — a eto i do današnjega dana ostade. Borba se istina vodila on mah na širem osnovu: za neovisnost hrvatske crkve od prevlasti splitske, ali slovensko bogoslužje bijaše ona točka, o kojoj je odvisio uspjeh ili poraz u čitavoj stvari.

Nu da potpuno razumijemo povijest ovoga doba i dohva-

⁵ Documenta l. c. str. 387. nr. 196.

⁶ Njeki pisci hoće i drugim načinom da protumače početak slovenskoga bogoslužja u Hrvatskoj, ter kombiniraju, da je neki pustinjač češki: Ivan Ninski, od kneževskoga roda u Hrvatskoj, bio učenik sv. Ćirila i Metodija. Preko njega se je Hrvatska upoznala sa slovenskim bogoslužjem. Tako Prodan u svome djelu „Borba za glagoljicu“, Zadar 1900. (strana 139—142.) Po mome mnijenju legende o Ivanu Ninskom (imaš ih u Documentima str. 377—379; Prodan l. c. u prilogu F. 1—18) nijesu dovoljno ispitane, a da bi se na njihovim podacima mogle stvoriti ozbiljne kombinacije.

timo sve unutarnje sile, koje su pri ovoj borbi djelovale, nužno je potanko prikazati crkveno-hierarhijske snošaje toga doba u Hrvatskoj i Dalmaciji, naposeb ovdje mislim na hierarhijske veze između Akvileje i Splita s jedne, a splitske metropolije ter hrvatske crkve s druge strane.

Akvilejska naime patrijaršija. od 482. prenesena u Grado (Aquileia nova), svoju je vlast protezala ne samo u Panoniju i Norik, nego i u samu Dalmaciju. Burna je prošlost ove crkve na medji apeninskoga i balkanskoga poluostrva. Nastojeći svoju vlast po što po to proširiti, često dolazi u sukob sa patrijarškom vlasti Rima, pače nerijetko je od nje u potpunom i formalnom raskolu. Tako kada je na Zapadu u stvari triju kapitula (godine 553.) digla se oporba protiv pape Vigilija, na čelu nezadovoljnika stajao je akvilejski patrijara Macedonije, i taj otpor potraje sve do pape Grgura Velikoga (590—604.) Za njegovu vremena jedan dio akvilejske (gradovske) patrijaršije, koji je stajao pod oblašću Byzanta, povrati se u zajedinstvo s Rimom, nu drugi dio pod oblašću Langobarda, ostade u raskolu, pače u Cormonsu oko 610. godine bi ustanovljena nova „patrijarška“ stolica [Aquileja vetus]. Ujedinjenom patrijari u Gradu priznadoše pape naslov patrijarkalni, ali u istinu vršili su oni samo metropolitansku jurisdikciju. Stolica u Cormonsu povrati se 700. godine u jedinstvo sa Rimom, ali ipak ostadoše i nadalje opstojati obe stolice i stara u Gradu i nova u Cormonsu. Stolica u Gradu ostade u političkoj sferi Byzanta a kašnje, republike mletačke.⁷ Pod patrijaršiju u Gradu spadalo je čitavo mletačko područje u Italiji, Istra sa otocima, a vrlo često i Dalmacija. Stolica u Cormonsu ostade uvijek u oblasti zapadnoga rimskoga carstva, ter je svoje granice protezala istočnim dijelom sjeverne Italije, a kušala se domoći i staroga posjeda akvilejskoga u Noriku i Raetiji, dokle nije 810., o čemu smo već govorili, riješeno, da rijeka Drava ima biti medja akvilejskom i solnogradskom području. Sijelo ove patrijaršije bi već u VIII vijeku preneseno u Frijul.⁸

⁷ Godina 1451. bi prenesena u Veneciju, gdje i danas pod naslovom „mletačke patrijaršije“ postoji.

⁸ 1218. predje u Udine, a 1751. bi ta patrijaršija iz političko-državnih razloga podijeljena u dvije metropolije, ter jednoj ostade sjedište u Udinama, području mletačkom, a druga bi utemeljena u Gorici, području austrijskom. Za sve ove podatke imaš documenteu: De Rubéis: Monumenta ecclesiae aquilejensis; 1740. — Ughelli: Italia sacra V. et X.; Menzanno: Annali del Friuli; VI. vol., 1858—1868.

Ugled akvilejske patrijaršije u Dalmaciji mora još iz onoga doba potjecati, kada je iza cara Justinijana (527.—565.) i jedna i druga obala jadranskoga mora pripoznavala oblast Byzanta.⁹

U to vrijeme Dalmacija je bila čest eksarhata bizantinskoga u Raveni, a crkveni vrhovnik bizantinskoga područja, patrijara u Gradu, svoju vlast je protegnuo i u same naše krajeve.¹⁰ U početku IX stoljeća srazila se je na Adriji franačka i bizantinska oblast, pak se sve te borbe (od 802.—815.) tako završiše, ter knezovi i posavske i dalmatinske Hrvatske ostadoše sve do iza 870. godine bar pod nominalnim suverenstvom franačkim, a dalmatinski gradovi latinski ostadoše u političkoj sferi Byzanta.¹¹ Prestiž bizantinske oblasti na čitavoj Adriji posta i opet odlučan pod carem Bazilijem, koji se pokaza snažnim braniteljem jadranskih zemalja od najezde Saracena. U to vrijeme i Venecija priznavaše suverenitet bizantinski. Patrijara u Gradu Walpert (875.—899.), crkveni vrhovnik u venećijanskome području, u sporu između Rima i Fotija odlučno pristajaoše uz ovoga potonjega. Jedino bizantinskom pomoći održa se on na akvilejskom prijestolju protiv volje papine i careve. Tako i latinski gradovi u Dalmaciji politički i crkveno pribiše se uskos papinim listovima uz Byzant, a njihovi su biskupi u uskim hierarhijskim odnosima stajali sa akvilejskim patrijarom.¹² Tom svojom politikom htjedoše si osigurati političku slobodu i autonomiju protiv hrvatskih vladara, po gotovo, gdje oblast istočnoga carstva u Dalmaciji bijaše samo nominalna. Radi tih razloga ostale su latinske biskupije na Adriji uz Byzant i poslije, iza kako se opreke između njega i Rima bar prividno izgadiše. To nam tumači, da su daleko još u početku X. vijeka dalmatinske latinske biskupije bile u raskolu od Rima.

Hrvati primivši od Latina kršćanstvo, priznali su i njihovu crkvenu jurisdikciju, ter je stolica sv. Dujma u Splitu, kako čitamo u časnoj povelji kneza Trpimira 852. godine, bila „maticom crkvom i metropolijom za svu državu Hrvata sve do obala Dunava“.¹³ Osim Splita i druge su latinske biskupije vršile jurisdikciju na teritoriju hrvatske države: tako biskupija

⁹ Rački: Rad XCIX. str. 78.; LVII. str. 108.; LXXIX. str. 138.

¹⁰ Rački: Documenta str. 235.

¹¹ Rački: Documenta l. c. 312—314.

¹² Documenta: l. c. 10., Vieki djelovanje l. c. str. 348 sq.

¹³ Rački: Rad LXXIX. str. 137. Documenta str. 4. sq.

krčka, osorska, rapska, zadarska, skradinska. Nu kako smo u IV. poglavlju spomenuli, iza polovine IX. stoljeća, kada se hrvatski knezovi posiliše, bi osnovana a bez privole rimske stolice hrvatska biskupija u Ninu,¹⁴ kojoj su granice dopirale doklegodj je i hrvatska oblast sizala. Premda su osnutkom narodne biskupije hrvatske okrnjene bile pravice latinskih biskupija, ipak, što mi znamo, ne dodje do opreke izmedju njih i Nina, valja za to, jer je i nova biskupija hrvatska priznavala metropolitansku čast i oblast crkve sv. Dujma.

Preko Splita dodje hrvatski narod odmah iza svoga krštenja u oblast Rima, te kroz stoljeća ostade u najtješnjem doticaju sa papama. Pače i onda, kada je dalmatinska crkva u IX. stoljeću priljubila se Byzantu, Hrvati ostadoše vjerno uz Rim, samo za jedan čas, pod knezom Sedeslavom, pristupiše i oni istočnome carstvu, ali već pod knezom Branimirom vratiše se i mimo jurisdikcije splitske metropolije u jurisdikciju Rima. U to vrijeme raskola latinskih biskupa od sv. stolice ninski biskup Teodozije bi godine 881. neodvisno od splitskoga metropolite zaredjen u Rimu.¹⁵ U ovoj činjenici nalazimo i pravni korijen oprekama izmedju naše narodne biskupije i crkve latinske.

S druge pak strane ove crkveno-hierarhijske prilike tumače nam jasno dalnju povijest biskupa Teodozija. On bi iza smrti Marinove († oko 886.) podignut na čast metropolite, i dokle je u listovima Ivana VIII. od 881. godine u velikom poštovanju bio u Rimu, pet godina kašnje zasjevši stolicu sv. Dujma nema tome traga, nego pače Stjepan VI. odlučno istupa protiva njega, spočitava mu, da je zasio stolicu metropolitansku zadržavši stolicu ninsku, prigovara mu razne povrede crkvenih kanona, nu glavni razlog papinoga nezadovoljstva bijaše u tome, što je Teodozije za svoje promaknuće potražio privoljenje od akvilejskoga

---

¹⁴ Ta je stolica morala biti osnovana u doba pape Nikole I. godine (858—867), koji u jednom listu na izabranoga biskupa ninskoga i na puk ninski kori utemeljuje biskupije „sine apostolicae sedis nutu“. Documenta str. 185. nr. 144.

¹⁵ I ako se u Ivanovim listovima (Jaffé l. c. nr. 3359. 3360.) izriječno ne veli, da je Teodozije bio u Rimu zaredjen, pa ako je i odugačak rok od dviju godina, dokle se izabrani ninski biskup papinome pozivu na redjenje odazvao, slobodno možemo to ustvrditi, jer papa u svome listu na Branimira ne bi toliko hvalio vjernost Teodozijevu i hrvatskoga naroda sv. stolici, da je on recimo primio biskupsko redjenje od splitskoga metropolite ili kojega drugoga raskolnoga biskupa dalmatinskoga.

patrijare Walperta, odlučnoga pristaše bizantinske crkve. Kako i zašto je Teodozije došao u hierarhijsku vezu sa Akvilejom, posve nam je još nejasno. Ne mogoše nam svih poteškoća riješiti ni novo nadjeni listovi 1879. (Starine XII. str. 219. br. 12. 13.) Postoji naime opreka između listova Ivana VIII. od studena 881. godine (Documenta str. 13. 14., Jaffé: 3359. 3360.) ter onih Stjepana VI. iz godine 886. (Documenta str. 186. 187., Jaffé l. c. 3416. 3418). Papa Stjepan tvrdi, da je Teodozije zasjevši splitsku stolicu u **Akvileji bio zaredjen biskupom** (tako u listu na samoga Teodozija: *ad aquilegenssem diceris convolasse ecclesiam et exinde consecrationem suscepisse* [Starine XII. 219 nr. 12.]; a u listu na Walperta: *qui . . . in ecclesia salonensi episcopum ordinare praesumpsisti* [Documenta: str. 187.]), **dočim se u oba lista Ivana VIII. pretpostavlja Teodozije već 881. u časti biskupskoj** (per Theodosium, venerabilem episcopum vestrum.)

Farlati (III. 79) hoće ovu protivnost time da riješi, jer da se čin predbačen Walpertzu godine 886. ne tiče Teodozija nego njegova predšasnika Marina, nu iza novo otkritih listova (Starine XII. l. c.) ne može biti sumnje, da se baš o Teodoziju tvrdi, da je od Walperta zaredjen biskupom. Scijenim, da se ta protivnost samo tako dade izravnati, ako se uzme, da je Stjepan VI. u čitavu stvar rdjavo i manjkavo bio upućen, pak je mislio, dokle je Teodozije u istinu u Aquileji samo potvrdu u metropolitansku čast tražio, da je on tamo čak i zaredjen bio. Sam tekst Stjepanovoga lista na Teodozija mojemu mnijenju prija (Starine XII str. 219. nr. 12.) jerbo papa ne izriče svoju tvrdnju kategorično, nego veli: *kaže se*, da si pošao u Akvileju i ondje posvećenje primio (*ad aquilegenssem diceris convolasse ecclesiam etc.*) Izvjesno je, da Stjepan nije znao, da je Teodozije već od nekoliko godina biskupom zaredjen, inače bi se papa kud i kamo krepčim izrazima obratio protiv opetovanju biskupskoga reda. Manjkavost u informacijama pape Stjepana VI ne smije nas čuditi, gdje znamo, da su mu jednako bili nepoznati i događaji sa Metodijem, koji su se godine 880. zbili. Bilo kako bilo, izvjesno je, da je Teodozije zaposjevši metropolitansku stolicu sv Dujma, mimoišao Rim, i da mu je taj čin Stjepan VI. ljuto prigovorio. Papina riječ je djelovala, te je Teodozije u Rimu se ispričao i zatražio palij, što mu papa udobrovoljen i obreče, ako onamo dodje osobno *ad apostolorum limina*. Motivi pako,

koji su Teodozija sklonuli, da se postavši splitskim metropolitom obrati na akvilejskoga patrijaru, očito su bili oni, da bi tim udovoljio latinskim dalmatinskim biskupima i stekao lakše njihovo priznanje, pošto su oni još sveudilj priznavali crkveno vrhovništvo Akvileje. — (Isp. o tome Rad: 79. str. 177.)

Nu i ova činjenica, da je hrvatskomu ninskom biskupu Teodoziju¹⁶ uspjelo sjesti na latinsku stolicu metropolitansku, nije nimalo prekrila opreke, koje su već u tu dob postojale između hrvatskoga i latinskoga klera. Ninski biskup Adalfred dodje godine 892. glede njeke darovnice Trpimirove u oštri sukob sa splitskom metropolitom Petrom. Istina pitanje se ticalo tek jednoga beneficija u okolišu splitskom (Ecclesia s Georgii de Putalio), ali ninski biskup Adalfred svoje pravo obrazlaže takovim načelom, koje se je očito kosilo sa prevlašću latinske crkve u državi hrvatskoj; veli bo: „crkva (sv. Gjure) i sva njezina dobra jesu u granicama Hrvatske; vlast pako i dijeceza ili područje biskupa ninskoga opsiže, što godj hrvatski knezovi posjeduju zemljišta i kopna, i što godj je hrvatskoga jezika i plemena, pa makar bilo okruženo ili graničilo sa dijecezama drugih biskupa“.¹⁶ Ovaj spor bi iznesen pred hrvatskoga kneza Mutimira, koji izreče odluku u prilog splitskoga metropolite,¹⁷ ali stanovište ninskoga biskupa sadržavalo je u sebi ključ svim onim borbama, koje su u istinu tri decenija kašnje svom žestinom planule između latinske i hrvatske crkve.

Započelo je to godine 914., kada su latinski gradovi bilo od volje ili od nevolje pali u zglob moćne države kneza Tomislava. Vlast naime Byzanta u to vrijeme pod udarcima Simeona Velikoga na ništicu je pala. Silom odnošaja bili su dalmatinski biskupi prinukani, da se dadu u jurisdikciju i oblast Rima. Doba je bilo burno. Vrilo je u vaskolikoj dalmatinskoj crkvi, i među Latinima i među Hrvatima. U samome latinskome kleru, bila je disciplina pala, celibat se ne obdržavao, svećenici, unatoč kanonima, ostavili su crkve, koje su bili zaredjeni, pače

¹⁶ „Templum et ejus fundi omnes siti erant intra fines Crobatiae; iurisdictio autem et dioecesis sive parochia episcopi nonensis, quidquid terrarum possidebunt in continenti duces Chrobatiae, quamvis interjectum esset, vel proximum dioecesibus aliorum episcoporum, et quidquid chrobaticum nominis ac generis erat, complectebatur“. (Farlati; IV. str. 209; III. str. 82.)

¹⁷ Povelja je izdana 23. rujna 892. u Biaču. Documenta I. c. strana 14. sq

i sami latinski biskupi odrekoše posluš svome metropoliti.¹⁸ Nu najveći i odsudni metež prouzroči spor između ninskoga biskupa i splitskoga metropolite radi granica njihove jurisdicije, pače ninski biskup uskrati Splitu svaku poslušnost. Jaz je pukao između hrvatske i latinske crkve na Adriji. Prilike su hrvatskom kleru bile povoljne. Državna oblast hrvatskoga naroda bila se do zamjerne visine digla, slovensko se bogoslužje proširilo u čitavoj hrvatskoj državi i time hrvatski kler zadobi sve uvjete za svoju samostalnost, i poduze sve, da se na vlastite noge osovi i da samostalnim dahne životom. Rascjep imao je biti ne samo hierarhijski, nego i kulturni. Dvije se misli i dvije težnje uhvatiše u koštac. Vodjom hrvatskoga pokreta bijaše biskup ninski Grgur Dobro (900.—930.?) a na čelu latinske crkve stajaše splitski metropolita Ivan (914 — 940.), koji je odlučno branio prevlast svoje crkve nad historijskim područjem, te dosljedno ustade i protiv slovenštine, te najmoćnije poluge nastojanja hrvatskoga klera.

A je li Grgur ninski za svoj otpor imao kanonsku podlogu? — Ta je za historičare jedino mjerodavna.

Izvori za svu ovu veliku borbu dopri su do danas vrlo manjkavo,¹⁹ ter mi i ne znamo, kako li je hrvatska crkva svoje nastojanje o svoju samostalnost obrazlagala, ali je nesumnjivo, da su pored općih narodno-političkih razloga na težnju hrvatske

¹⁸ Biskup zadarski Formin. Svu nesredjenost crkvenih prilika u Dalmaciji dokazuju nam kanoni provincijalnoga sabora od 925., koji nastojahu na put im stati. (Documenta: l. c. 190—192)

¹⁹ Ta acta nalaze se u Documenta l. c. 187—197. Lucius je scijenio, da su patvorena i podmetnuta, ali Farlati (III. 107) s punim pravom primijećuje, da se u njima ništa ne nalazi, što ne bi potpuno spadalo u povijest onoga doba i s njom se skladalo, pak zato da im je sadržina autentična, i ako je tekst tokom vremena ispromijenjen, ispremiješan, na mnogim mjestima umetnut, a na mnogima krnj. Sa Farlatijem se slaže i Rački (Documenta l. c. 197.) ter izražava mnijenje, da su acta quoad rem et argumentum fide digna, ali današnjim oblikom i stilom svojim, da pripadaju mnogo kasnijoj dobi, ter da su manu aliena retractata.

Vjerojatno je, da ni prvobitna acta nijesu potpuna bila t. j. da nijesu prikazivala cjeloviti historijat ovih borba. Što ih je pako bilo, pravo veli Rački, vrlo su nespretno redigovana od nekoga kasnijega pisca i otale potječu svi oni nedostatci u obliku, slogu i jeziku. — Ova su nam se acta sačuvala u rimskim rukopisima solinske historije od Tone arciđakona (Documenta str. 193. 197; Rački u Književniku I. 385—387.) Držim da bi bilo nužno sve rukopise ponovice tekstovno ispitati i isporediti ih.

crkve uplivala i njeke historijsko pravne činjenice. Mi smo već ustanovili, da je godine 879., u doba raskola latinskoga klera od Rima, ninski biskup bio pozvan od Ivana VIII., da od njega primi redjenje. On je 881. onamo i pošao. U to pako vrijeme, kako je redjenje bilo još relativno t. j. opredijeljeno na stanovite crkve, ujedno se davala za dotični beneficij i jurisdikcija. **Po tom primivši Teodozije svoje redjenje u ninskoga biskupa od pape, bio je on od njega direktnu svoju biskupijsku vlast (ne samo red) primio, te po tom faktično bio i izuzet od jurisdikcije raskalnoga metropolite splitskoga.** Vjerojatno je, da su ninski biskupi, dokle je trajao dalmatinski raskol, i dalje primali redjenje u Rimu. I sam Grgur ninski jedva je primio biskupsko posvećenje od raskalnoga metropolite, pa je na toj činjenici kanonički mogao izgradjivati svoje nastojanje o neodvisnosti od Splita i o samostalnosti crkve hrvatske.

Iznašamo to kao kombinaciju, dokle su odlučni motivi, koje hrvatski kler nije ni krio, bili političko-državni, da bi se hrvatska biskupija neodvisno i nesmetano od splitske metropolije razvila u samostalni hierarhijski oblik. Ta je težnja bila već sadržana u naravi same stvari u koliko svaki kulturno i politički ojačao narod ide za tim, da se riješi skrbništva drugoga naroda, pogotovo je pako nastojanje u ovi čas razumljivo u hrvatskoga svećenstva, gdje je bilo u nedavnoj prošlosti steklo uvjerenje, da se interesi latinske i hrvatske crkve ukrštavaju, a baš se hrvatska državna oblast posilila, te mogla i crkvene snošaje svesti u sklad sa svojim interesima. Kako u to vrijeme nijesu bila hierarhijska područja ustaljena, nego se prema političkim prilikama mijenjala i razvijala, nastojanje hrvatskoga klera uz odlučnu podporu države moglo je kod rimske stolice lako naći privolu i potvrdu, ter tako zadobiti potrebiti kanoski titul

Nu u istinu zbililo se drugojačije. Knezu Tomislavu, kao i drugim vladarima hrvatskim, bijaše prijateljstvo splitskoga metropolite i drugih latinskih biskupa dragocjeno — jer se preko njihovih gradova Hrvatskoj otvarao put u široki svijet, a nije napokon bez utjecaja bila na nj i stara i sjajna kultura latinska — pa ako i jest možda u duši pogodovao težnjama hrvatske crkve, ono nipošto nije hotio prekinuti sa latinskim biskupima, pak je za to i pustio, da čitavi spor riješi crkva sama medju sobom, a pod egidom vrhovnoga svoga zakonoše rimskoga biskupa. U to se ime obrati knez Tomislav, i s njime najugled-

niji njegov velmoža Mihajlo, pa splitski metropolita Ivan, zardarski biskup Formin i ninski Grgur i drugi na papu Ivana X. (914.—928.), da pošalje u Hrvatsku svoje izaslanike. Crkvene prilike u hrvatskoj državi nijesu u Rimu bile nepoznate; papa znade, da se tuj širi nauka Metodijeva, „suprotna sv. evandjelju i nauci apoštolskoj“, i da se bogoslužje obavlja ne na latinskom. nego tudjem slovenskom jeziku. Odakle i od koga je on te informacije crpio, mi ne znamo, jer Ivan X. neodredjeno govori o izvoru: „**fama revelante**“, dopire glas. Sudeći po jednostranim i krivim informacijama, zbito se je to nesumnjivo po latinskom kleru dalmatinskom.

Papa zadovolji molbi kralja Tomislava i čitavoga episkopata metropolije solinske, ter pošalje godine 925. Ivana, biskupa jakinskoga i Leona, prenestinskoga, kao svoje legatate u Hrvatsku, ter im ujedno uruči dvije poslanice: jednu upravljenu na splitskoga metropolitu Ivana i sve njegove biskupe sufragane. a drugu na kralja Tomislava, njegove velmože i čitav kler i puk u Hrvatskoj i Dalmaciji.

U prvom listu žali na biskupe, da su tako dugi niz godina ostavili bili stolicu sv. Petra, predbacuje im da su šutjeli pače privoljavali (vobis tacentibus et consentientibus), da se u njihovim krajevima širi nauka Metodijeva, koga nigdje nema medju svetim spisateljima (quem in nullo volumine inter sacros auctores comperimus), nauka, koja nije u svetim knjigama (quae in sacris libris non reperitur) i koju ako bi i sam nebeski andjeo naviještao, da bi morao biti izopćen (si quis aliud docuerit praeter id, ... etiam si angelus de coelo fuerit, anathema sit).²⁰ Jednako se i bogoslužje obavlja u jeziku stranom, slovenskom. ali ta žrtva nije Bogu draga i povoljna (sacrificium gratum, libamen purum), jer se ne vrši prema običaju rimske crkve, koja je i Hrvatima majka. Za to papa opominje splitskoga metropolitu Ivana i sve njegove drugove, da skupa sa njegovim legatima Ivanom i Leonom porade oko toga, te bi se sve ove bi neprilike u hrvatskoj zemlji popravile, najpače, da se nitko ne bi usudio udaljiti se i zaći od nauke. kako ju budu razložili njegovi legati biskupi, ter da bi se u hrvatskim krajevima uvelo latinski jezik u bogoslužje²¹

²⁰ Citat iz sv. Pavla: Ad Galatas I. 8.

²¹ To je smisao latinskoga originala, koji ovako glasi: „Unde hortamur vos, dilectissimi, ut cum nostris episcopis, Joanne scilicet sanctae

I papin list na Tomislava, ter cijeli kler i narod hrvatski istoga je po prilici sadržaja. Ivan X. govori o „zloći“ (*caligo nequitiae*), što ju valja iskorijeniti u kraljevstvu hrvatskom, pak stavlja Hrvatima na srce, da svoju djecu od malih nogu daju poučavati u knjizi (razumijeva: latinskoj), jer će na ovaj način biti jedino očuvani od puta nepravde. „Kako li može“ pita papa „odabrani sin sv. rimske crkve, kakov ste vi, prikazivati žrtvu u barbarskom ili slovenskom jeziku?“²² Papa ne dvoji, da oni, ako bogoslužje obavljaju u slovenštini, odcjepljuju se od crkve i od njega „et non sunt ex nobis“, jer ako bi bili uz njegovu stolicu, ono bi uz njen jezik ostali „nam si ex nobis essent, manerent utique nobiscum, nisi in nostra conversatione et lingua.“ Na koncu papa piše Hrvatima: „Radi toga vas, predragi sinci, opet i opet opominjemo, da ostanete u našem govoru, i da prihvatite jezik i naloge časnih biskupa Ivana jakinskoga i Leona palestrinskoga . . . i u svemu se njima pokorite, pak vam preporučamo, da njihove riječi poslušnete, i što godj vam bude od njih naloženo iz božanskih ili kanonskih razloga, da sve točno i brzo ispunite, ako ne ćete, da se od našega društva odvojite.“²³

---

anconitanae et Leone sanctae palaestrinae ecclesiarum Dei, juncti cunctaque per Sclavinicam terram audacter corrigere satagatis; ea nempe ratione, ut nullo modo ab illorum supra dictorum episcoporum doctrina in aliquo deviare praesumatis, ita ut secundum mores sanctae romanae ecclesiae in Sclavinorum terra ministerium sacrificii peragant, in latina scilicet lingua non autem in extranea“ (Documenta str. 189.)

²² „Quis etenim specialis filius sanctae romanae ecclesiae, sicut vos estis, in barbara seu sclavinica lingua deo sacrificium offerre delectatur?“ Documenta l. c. 190.

Pod „sclavinica terra“ „sclavinica lingua“ razumijeva se „hrvatska zemlja“ „hrvatski jezik“. U Rimu i na zapadu u opće, pače i kod samih dalmatinskih Romana, rabio se naziv Sclavonia, sclavinica terra itd., dokle ime Croatia, Croatie regnum etc. upotrebljavalo se „redovito samo u Hrvatskoj i u službenom slogu istočno-rimske carevine“. (Račk i: Rad LVI. str. 64. 65.)

²³ „Unde iterum atque iterum vos monemus, dilectissimi filii, ut in nostra conversatione maneatis et linguam et praecepta reverendissimorum episcoporum Joannis . . . et Leonis . . . (qui sunt) nostri familiarissimi, a nostro latere vobis transmissi, atqui perspicaci industria suffulti, in omnibus nobis creduli audiatis. Quod vobis attentius commendamus, ut illorum admonitionibus obediatis; et quidquid vobis ab illis injunctum fuerit ex divinis sive canonicis argumentis, sub omni celeritate obedienter adimplere satagite; si non vultis sequestrari a nostro collegio“. (Documenta: str. 190.)

Iz sadržine obih listova se razbire, da je papi Ivanu X. u svim tim sporovima dalmatinske i hrvatske crkve glavno pitanje bilo slovenskoga bogoslužja. On se pače na druge sporove ni ne obazire, kada nije u njima ni upućen.

U ovome smislu dao je papa svojim legatima i upute, ter se već u napredak, ne saslušavši razloge i stanovište hrvatskoga svećenstva, izrazio protiv slovenštine u bogoslužju. Ne trebamo se tome nimalo čuditi. U svoj latinskoj crkvi zavlada je već u to doba težnja za potpunim liturgijskim jedinstvom. Latinski jezik u vaskolikoj zapadnoj patrijaršiji bio je prihvaćen kao crkveni, pak je slovenština, „strani“, „barbarski“ jezik, — sumnjiva bila u očima crkvenih vrhovnika. Uspomena na sv. slovenske apoštole već je u Rimu izbljedila, u ono burno vrijeme čini se i posve iščeznula, pa tako nijesu Metodija nalazili među crkvenim piscima i ocima, — to nije nikakovo čudo, da su njegovo djelo s nepovjerenjem gledali, po gotovo, kada su protivnici slovenštine bacili na njega pred sv. stolicom osvadu hereze.

Papini poslanici Ivan i Leo, stigavši u Dalmaciju, sazvaše u Splitu sabor za sve krajeve naše. Na nj se okupi sav episkopat Hrvatske, gornje i donje Dalmacije, Latini i Hrvati, dodje glavom i sam kralj Tomislav i njegovi velmože. Po obliku svome bio je splitski sabor **mješoviti, concilium mixtum**, zbor crkvenih i svjetovnih dostojanstvenika,²⁴ ustanova, koja je iz german-

²⁴ Da su saboru pribivali i svjetovnjaci, zaključit je iz zbirke samih kapitula, gdje se na početku veli: „quo quum pervenientes dicti episcopi, Dalmatiarum peragrantes civitates **et (cum) Chroatorum atque Serborum proceribus convenientes**, congregatis in Spalato episcopis et iudicibus celeberrimum concilium peregere.“ (Documenta: str. 190.) Na drugom mjestu acta: ut cum **praefatis personis** (rege Tomislao etc.), **iudicibus et episcopis synodaliter congregatis etc.**“ (Documenta str. 188.)

Concilia mixta, mješoviti sabori, nastali su time, što su se crkvene sinode počele obdržavati uz državne sabore, na kojima su biskupi kao državni velmože i tako bili članovi. Početak im pada u konac VI. vijeka u državi Merovejevića. Nakon potreba državnih raspravljale se mahom i potrebe crkvene. Snošaj ipak među državnim i crkvenim dostojanstvenicima bio je samo izvanji, ter je jurisdikcija jednih i drugih ostala jasno razlučena. (P. H i n s c h i u s: Das Kirchenrecht der Katholiken und Protestanten Berlin 1880—1883. III. str. 542.) (Bogišić (Pisani zakoni na slovenskom jugu; Zagreb 1872; str. 128.): hoće, da je splitski sabor bio čisto crkveni; Tomašić: Temelji državnoga prava hrvatskoga kraljevstva. (Pacta conventa) Zagreb 1910, strana 52. op. 259. čisto državni. U sredini je istina. O crkvenim saborima u Hrvatskoj prije XII. stoljeća u opće, pa napose o aktima ovoga splitskoga sabora isp. Račk i: Rad 79. str. 153 sq

skoga svijeta prešla u ostalu crkvu, pa i k nama u Hrvatsku, po funkciji pako bio je to **crkveni pokrajinski** (provincijalni) **koncil**. Na njem su se raspravljale lih crkvene stvari i poslovi, a pravo glasa (votum decisivum, suffragium) imali su samo crkveni prelati. Kralj i svjetovni velmože bili su prisutni poradi većega sjaja, i da bi mahom prisustvom svojim kanonima priznali krepost i sa strane države. Prema Račkome (Documenta str. 197.) obdržavao se je taj koncil 924. godine. Podrobniji tečaj njegov nam je nepoznat, tek su nam se zaključci sačuvali u XV. capitula, koji nam jasno prikazuju svu hierarhijsku i disciplinarnu nesredjenost dalmatinsko-hrvatske crkve. Ivan X., kako smo vidjeli, bio je u svojim listovima naznačio glavnim grijehom dalmatinske crkve „Metodijevsku nauku“ (doctrinam Methodii), nu usuprot tome na splitskome koncilu tek jedan (X.) kapitul radi o „slovenštini“ t. j. nauci Metodijevskoj. Po tom su splitski metropolita i ostali mu vjerni biskupi latinski tražili izvor svega zla u otporu i nepokornosti nekijh sufragana, navlastito ninskoga biskupa protiv metropolitanske vlasti splitske stolice, pitanje pako slovenskoga bogoslužja njima je drugotno. **Na splitskom saboru vodila se za pravo borba o vlast latinskoga Splita nad ninskom biskupijom, nad hrvatskim klerom, nad hrvatskim pukom, još više vodila se borba o opstanku hrvatske crkve, a pitanje slovenskoga bogoslužja pri tome u taj mah nema nego sporednu ulogu.**

Stanovište Splita i latinskih biskupa na svim crtama pobjedi. Primat stolice sv. Dujma bi u I. temeljnom kapitolu svečano potvrđen i odobren ovim riječima: „Pošto je splitska crkva utemeljena od sv. Dujma, učenika sv. Petra, ter se u njoj njegove moći nalaze, to ona imade prvenačtvo nad svim crkvama ove pokrajine, ter zakonito posjeduje naslov metropolije nad svim biskupijama, tako, da se na njegovu riječ imadu biskupi, koji Božijom milošću sjedaju na stolicu, u svoju čast zarediti i posvetiti i na sabor sakupiti.“²⁵ — Ali metropolita Ivan ne bijaše

---

²⁵ To je smisao kapitula, kojem je tekst bez sumnje do nas došao iskvaren. Doslovce glasi: Quum antiquitus beatus Domnius ab apostolo Petro praedicare Salonam missus est: constituitur, ut ipsa ecclesia et civitas, ubi sancta eius membra requiescunt, inter omnes ecclesias provinciae hujus primatum habeat. et metropolis nomen super omnes episcopatus legitime sortiatur, ita dumtaxat ut ad eius iussionem episcopi, qui per divinam gratiam cathedram ipsam obtinuerint, et synodus celebretur et

zadovoljan, što je njegovo vrhovništvo načelno priznato, nego da bi u zametku ugušio svaki otpor ninskoga biskupa Grgura i svako njegovo nastojanje o samostalnosti hrvatske crkve, izradi i sa vjernim si biskupima latinskim zaključi još II. kapitul, koji je sadržavao potpuno ukinuće biskupije u Ninu, ter određivao, da samo u onim gradovima budu biskupi, u kojima su oni od vajakada i postojali. Biskup pako, koji bi uslijed toga ostao bez stolice, ima u suglasju s metropolitom i drugim biskupima dobiti koju drugu obudovljelu biskupiju.²⁶ Na temelju ovoga kapitula, kako ćemo vidjeti, bi u istinu kasnije ninska biskupija ukinuta, a Grguru na volju stavljeno da predje na koju drugu stariju biskupsku stolicu unutar granica hrvatskoga kraljevstva. Bojeći se pako latinski biskupi i ovdje Grgurova otpora izriječno u XI. kapitolu zaključuju, da „hrvatski biskup, kao i mi svi, ima biti podložan našoj metropolitanskoj crkvi“,²⁷ ter suprot predjašnjega prisvajanja hrvatskoga biskupa, da Hrvati, ma u granicama kojegod biskupije boravili, spadaju pod vlast njegovu, ustanu u III. kapitolu, koji propisuje, da nijedan, po tom ni hrvatski biskup, ne smije prekoračivati određenih si granica i zasizati u tuđu dijecezu.²⁸ Znajući pako latinski biskupi dobro, da se sa ovim nastojanjem hrvatskoga biskupa, te bi pod svoju vlast čitav hrvatski puk u svoj splitskoj metropoliji zadobio, u duši slažu hrvatski kralj Tomislav i njegovi vel-

consecratio episcoporum (fiat); quia dicente domino: „ubi fuerit corpus, illic congregabuntur et aquilae.“

Osim ninskoga biskupa, rekosmo, odupirao se vrhovništvu Splita i zadarski biskup: radi kojih razloga, ne prosijeva nam iz izvora, nu bit će, da spor nije bio načelne naravi, nego se ticao granica dijecezanskih.

²⁶ To je smisao II. kapitula, koji je takodjer teško razumljiv. Glasi doslovce: „Ut in cunctis ecclesiis, in quibus semper recolitur episcopos habitasse, nunc autem cleri ordo et populus sufficiens adest intra dioeceseos limites, episcopus habeatur; quia juxta decreta non licet in modicis civitatibus uel uillis episcopos statuere, ne nomen episcopi uilescat. Et ut episcopus vacans vacantem diocesim cum consilio metropolitani et caeterorum episcoporum consensu accipiat.“

²⁷ Taj kapitul glasi: Ut episcopus Chroatorum, sicut nos omnes, nostrae ecclesiae metropolitanae subesse se sciat.

²⁸ To je u glavnom smisao inače zakučastoga teksta III. cap. „Quoniam minime termini a patribus statuti transferri debent: unusquisque episcopus descriptos sibi terminos possideat, et alienam diocesim nullatenus inuadat, iure proprio seruato iu regenerandis (catechumenis), consecrandis ecclesiis uel sacerdotibus promouendis; atque a suo episcopo chrisma accipiendum.“

može, to se u XII. kapitulu i protiv njih, ali vrlo oprezno, obrću, ter doslovno govore: „Ako li kralj i velikaši hrvatski žele sve zemlje biskupa u granicama naše metropolije spraviti pod vlast svoga biskupa, to nijedan od naših biskupa, ne će u čitavom kraju njihovom niti krštavati niti svećenike niti crkve posvećivati. Ipak ako bi tko godj pristupio našim stolicama radi potrebe svoje duše, ter zahtijevao ili posvećenje ili krštenje ili krizmanje, svatko će mu u čitavoj pokrajini moći dati bez ikakove teškoće ili bojazni. U ostalom dat će sa svojim biskupom Bogu račun o svemu tome, čim su se ogriješili o ustanove nauke kršćanske; naša je pako savjest pred Bogom mirna“²⁹ Smisao ovoga vrlo politično sastavljenoga kanona bio je taj, da takovo nastojanje hrvatske državne vlasti jest protuzakonsko, ter da gazi pravo latinskih biskupija, pak da će se istina ovoj nepravdi silom prilika upokoriti, ali za svoju pravednu stvar za zivlju sudiju samoga Boga. Ovaj XIII. kapitul svjedoči nam medju tim, da hrvatskom kralju Tomislavu nipošto nijesu bili počudni zaključci splitskoga koncila — ako je na sve šutio, bilo je to političke nužde radi.

Sve ove zaključke očito naperene protivu težnje Hrvata za samostalnom svojom crkvom, uzmože splitski metropolita jedino s toga proturati i izdati, jerbo je on na saboru imao odlučnu većinu. Istina gore smo već razložili, da je ovaj splitski sabor, pošto su na njem sudjelovali svjetovni velmože, morao biti tako zvani **concillum mixtum**, nu i na tim saborima bijaše djelokrug, funkcija državne vlasti od crkvene točno razlučena, pak su se i strogo crkvene stvari rješavale jedino odlukom biskupa. Prema tome na zaključke splitskoga koncila nipošto nije imao utjecaja ni Tomislav ni hrvatski svjetovni velmože, a sam Grgur Ninski protiv većine latinskih biskupa svojim glasom ne uzmože uspjeti.

Tako protumačivši sve ove prilike možemo razumjeti iz-

---

²⁹ Latinski tekst glasi:

„Quod si rex et proceres Chroatorum omnes dioeceses episcoporum intra limites nostrae metropolitanae suo cupiunt vindicare pontifici: nullus ex nostris per omnem provinciam eorum neque regenerationes faciat, neque ecclesias uel presbyteros consecret. Tamen in suis sedibus commorantibus pro animae opus quisquis ad nos accesserit et consecrari, regenerari, chrisma sibi dari poposcerit: absque scrupulo omne per totam provinciam ipsa tribuant. De caetero autem cum suo pontifice deo reddant rationem de his omnibus, quae in his christianae religionis dogmati defuerint; nostra coram deo conscientia est absoluta.“

danje glasovitoga kapitula X., koji smjera protiv slovenskoga bogoslužja. Nu i njegov tenor računa sa političkim prilikama, pa ako i pravno suprimiše glagoljicu, ipak ne će, da bi ova odredba u prvi mah hrvatskom narodu bila osjetljiva i da bi u puku smetnje izazvale. Kako u drugim kapitulima, tako je i u ovoime tekst došao do nas iskvaren, pa ga je vrlo teško, gotovo nemoguće pod izvjesno raščiniti i izložiti. Doslovce ovako glasi: „ut nullum episcopus nostrae provinciae audeat in quolibet gradu sclavinica lingua promovere; (poterit) tamen in clericatu et monachatu deo deseruire. Nec in sua ecclesia sinat eum missam facere; praeter si necessitatem sacerdotum haberet: per supplicationem a romano pontifice licentiam ei sacerdotalis ministerii tribuat“. Farlati (III. 97) ga ovako popunjuje i tumači: Ut nullus episcopus nostrae provinciae audeat in quolibet gradu sclavina lingua promovere (sc. quemlibet) [t. j. da se nijedan biskup naše pokrajine ³⁰ ne usudi nijednoga glagoljaša (sclavina lingua) posvetiti ni u koji red (in quolibet gradu).] tamen (sc. qui tamen promoti sunt) in clericatu et monachatu poterunt deo deservire; (sed sacrificio missae absteineant, nisi calleant vel addiscant latinās litteras et latina liturgia uti possint ac velint. Hoc in suis epistolis Joannes pontifex jam vetuerat. Pontificium interdictum synodus spatatensis confirmat.) [ipak (t. j. oni, koji su već zaredjeni) moći će Bogu kao klerici i monasi služiti, ali sv. misu ne smiju obavljati izim da znadu ili nauče latinsku knjigu, da bi se uzmgli latinskom liturgijom služiti.

³⁰ Farlati l. c hoće, da se pod „našom“ pokrajinom razumijeva pored metropolije splitske i dukljanska, iz čijih je krajeva sudjelovao na koncilu velmoža Mihajlo. Ali moramo biti vrlo oprezni govoreći o toj dukljanskoj metropoliji, koja da je bila „prva slavenska metropolija na Jugu“ (Dr. Ivan Marković. Dukljansko-barska metropolija. Zagreb 1902 str. 20.) Za njenu historijsku eksistenciju mi nemamo drugih dokumenata nego li ljepotis popa Dukljanina. **Svakako acta splitskoga koncila od 925. godine za nju ne znadu, jer** 1) niti se u njima niti u listovima Ivana X. ne napominje dukljanski nadbiskup, dokle govore o Mihajlu, vladaru južnih krajeva, a nemoguće je, da bi izvori zašućivali, da je još drugi koji metropolita osim splitskoga sa svojim sufraganima na koncilu sudjelovao. 2) Splitski sabor u svojem VIII. kapitolu rješava spor između biskupije dubrovačke i kotorske, **ter obe dijeceze predpostavlja da su područne splitskoj metropoliji. dokle je prama popu Dukljaninu u to vrijeme kotorska biskupija morala potpadati pod dukljansku metropoliju** (cf. Marković l. c 16.) — Osnutak ili uskrišenje te crkve valja svakako vrći istom u XI. vijek. Bit će o tom govora.

To je bio u svojim poslanicama zabranio Ivan papa, a papinsku zabranu potvrđuje splitski sabor.] Nec in sua ecclesia sinat eum missas facere, praeter si (sicubi sacerdotum, qui latine sciant inopia laboretur, orandus est pontifex ut sacerdotibus indigenis slavonice sacrificium faciendi potestatem permittat) necessitatem sacerdotum haberet: per supplicationem a romano pontifice licentiam ei sacerdotalis ministerii tribuat [niti da (razumijeva se: nijedan biskup) u svojoj crkvi ne dozvoli misu služiti, osim ako (bude li gdje nestašica svećenika, koji latinski znaju, to je moliti papu, da svećenicima glagoljašima dopusti obavljati bogoslužje slovenštinom) bi imao potrebu svećenikā: (u tom slučaju) neka zamoli papu, da bi (glagoljašima svećenicima) dao dozvolu obavljati svećeničku službu]

Farlatijev komentar X. kapitulu usvajaju u glavnom svi naši historičari, koji su ob ovoj stvari pisali.³¹ I mi ćemo pri njemu ostati, jer se u istinu sve lakune i hijati teksta najprirodnije dadu tako i jezično i kanonski i historijski popuniti i razumjeti.

Prema tome X. kanon splitskoga sabora sadržava ove ustanove: 1.) da biskupi u buduće ne smiju zaredjivati glagoljaša (t. j. ljudi, koji znaju samo slovensku knjigu) ni u koji ni viši ni niži red, dakle ne samo u čast djakonsku ili svećeničku, nego niti u čast lektora ili akolita. 2.) Takovi glagoljaši, koji su već zaredjeni u svećenike t. j. u više redove, u buduće ne smiju ih vršiti, to će reći, u buduće im se zabranjuje obavljati sv. misu, nu prepušta im se ostati klericima i strižnicima. Time je glagoljašima javno bogoslužje, kojem pribiva puk, zabranjeno, ali svoje privatne molitve, kao monasi ili klerici, mogu oni i na dalje slovenski obavljati. 3.) Biskupi ipak ako nemaju dovoljno latinskih svećenika, mogu se obratiti napapu i od njega potražiti dozvolu, da zaredjeni glagoljaši mogu i na dalje vršiti svećeničke funkcije. — Iz svega ovoga se razabire, da splitski koncil nije glagoljanje naprečac zabranio kao nauku Metodijevsku, kao nauku krivovjernu, pače gdje je nestašica svećenstva bila, ondje je potrebnim smatrao dozvolom papinom dopustiti i udijl slovensko bogoslužje, dokle se vremenom ne bi odgojili svećenici uki jeziku latinskom. Odredba X. kapitula isla je mudro i politično za tim, da polagano podreže životne žile slovenštini,

³¹ Tako Smičiklas u svojoj Povjesti I. 224.; Milinović: Crtica o slovenskoj liturgiji; Zadar 1880. strana 77.; Tkalčić: Slavensko bogoslužje u Hrvatskoj. Zagreb 1904. str. 45. 46.; Rassegnal. c. str. 473

te zabranjujući u buduće redjenje glagoljaša, smjerala je onamo, da bi slovensko bogoslužje samo sobom polagano ali sigurno ne dobivajući pomlatka izginulo. Ovo polagano izumrće slovenskih svećenika bilo je i najopreznije rješenje čitavoga pitanja o slovenskom bogoslužju, koje se u roku od 40 godina u čitavom hrvatskom narodu bilo raširilo, te puku vrlo milo i drago bilo. Splitskom metropolitu i njegovim latinskim sufraganima na koncilu splitskom glavna je briga bila riješiti sebi u prilog pitanje hierarhijskoga primata, a imajući sigurno u ruci vrhovnu crkvenu vlast uvijek im je otvoren put bio absolutno ukinuti slovenštinu u bogoslužju crkvenom.

Osim kapitula, koje smo ovdje razložili, još su i neki drugi na splitskome saboru stvoreni,³² nu koliko nam i jasnu sliku pružaju o crkvenim prilikama u Hrvatskoj i Dalmaciji u to doba po našu stvar i raspravu nijesu od nikakove važnosti. —

Promotrivši glavni rad ovoga u našoj drevnoj historiji najznamenitijega koncila, vidimo, da je svoju reformatorsku djelatnost postavio na znatno širu podlogu, nego li je to bilo u poslanicam Ivana X. predvidjeno i predodređeno. Napose što se tiče slovenskoga bogoslužja splitski sabor nipošto ne zauzimalje strogoga, intransigentnoga stanovišta papinoga. Sabor posve ispravno smatra pitanje slovenštine disciplinarnim a ne dogmatičkim. O Metodiju početniku staroslovenštine, i „krivo-vjerniku“ sabor ni ne govori. Za to X. kapitul i ne glasi kao absolutna, peremptorna odsuda slovenštine, nego kao kanonska zabrana. **Zaključak koncila znamenuje korektivnu shvaćanja Ivana X. u pitanju slovenskoga bogoslužja**, koji je rdjavo upućen o čitavoj stvari scijenio, da se je u hrvatskoj crkvi pojavila njeka pogubna hereza.

Sa rezultatom raspravljanja i sa skrojenim odlukama i zaključcima dakako da ne bijaše Grgur ninski zadovoljan, pak im se odlučno usprotivi. On prizove u Rim, ter je odande imala stići konačna odluka.

U drevno doba crkve akta i zaključci provincijalnih koncila imahu po sebi krepost, ter ih nije bilo nužno podastirati sv. stolici. Samo u stvari vlastitoga svrgnuća bilo je bi-

---

³² Tako IV. kapitul radi o zaštiti crkvenoga imetka; V—VII. određuje sankcije za ubojstvo velikaša, svećenika, gospodara; VIII. i IX. govori o sporu između dubrovačkoga i kotorskoga biskupa; XII. radi o sakrilegiju crkvi; XIV. o bračnoj rastavi; XV. o svećeničkim brakovima.

skupima na sredečkom saboru (godine 343. 344.) u 3. 4. i 5. kanonu priznato pravo, da od zaključka koncila mogu prizvati na Rim. Nu već u prvo vrijeme crkve, i ako samo pravo nije kodifikovano, vladala je sveopća praksa, da su nezadovoljnici, kako u vjerskim pitanjima, tako i u svim disciplinarnim stvarima prizivali na rimskoga vrhovnika kao zakonitoga nasljednika sv. Petra. Glede provincijalnih koncila istom pseudoizidorski dekretali ustanoviše, da se imadu sazvati i potvrditi po papi,³³ pak je od onoga vremena i učestalo, da su sami provincijalni sabori šiljali svoje zaključke na potvrdu u Rim, a nerijetko se i to zbivalo, da su se biskupi obraćali, da bi papa izaslao na sinod svoje legate, koji su tamo prisustvovali, predsjedali, te akta i zaključke ponijeli sobom u Rim na konačno odobrenje.³⁴

Tako je bilo i u nazočnom slučaju splitskoga sabora. Sinoda naime sa papinim poslanicima, biskupima Ivanom i Leonom, pošalje i jednoga splitskoga svećenika po imenu Petra u Rim, da uruče sv. Stolici saborska akta. Posebne je korake poduzeo Grgur ninski; valjada je u Rim poslao vlastite ljude sa izvještajem, ter se odlučno oborio na sinodalne odredbe izdane protiv njega i njegove biskupije. Toma arcidjakon mu taj čin spočituje, jer da si je želio „prisvojiti prvenstvo nad dalmatinskim biskupima“ (qui, sibi vindicare cupiens primatum dalmatinorum episcoporum, hoc, quod non expediebat, contra dictam synodum in auribus apostolicis injustum injecit certamen. — Doc. I. c. 193.). Nu Tomin prigovor u svem opsegu ne vrijedi, jer je Grgur tek nastojao sebe i svoju biskupiju osloboditi vrhovništva splitske metropolije, nipošto pako ni u snu nije mu palo na um, da sebe učini metropolitom i nad dalmatinskim biskupima. Svakako za prvi mah, a to je krivo povjesniku solinske crkve, imao je Grgur u Rimu uspjeha, što se razgovijetno razabire iz odgovora pape Ivana X. na splitskoga metropolitu Ivana i sve njegove sufragane. Papin list je iz Rima donio svećenik Petar. On nam se potpuno sačuvao (Documenta I. c. 193), te ovako glasi: „jerbo se je medju vama pred našim legatima porodio spor o crkvenim poslovima, hoćemo, da stupite pred apoštolsko prijestolje i da čitavo pitanje na

³³ Isp. Scherer: Kath. Kirchenrecht I. c. I. 227.; Hinschius: Decretales pseudoisidorianae I. c. p 459. c. V. et VI.; cf. Decretum Gratiani c. 6. Dist. 17. ter c. 9. C. III. qu. 6.

³⁴ Kasnije si pape faktično pridržaše vlast nad zaključcima provincijalnih koncila, koji im se moraju poslati na reviziju, nema li što oprečna crkvenim ustanovama. To pravo i danas vrijedi.

rješenje iznesete pred nas i naše biskupe. Jerbo se stvar vjere tada kraju privadja, kada se prema kanonskim pravilima, što je već određeno, od nas ispravljeno potvrdi. Pošto smo Vaš list primili, nijesmo oklijevali ispitati ga, i odredismo ono u kreposti obustaviti, radi čega je nastao razdor, da ti s Grgurom ili koji vaš područni biskup amo dodjete, te nam sve po redu razjasnite, da uzmognemo idući pravičnim putem, ono medju vama odrediti, što je pravedno. O ostalim pako zaključcima javljamo vam, da uz ovu iznimku potvrđujemo sve, što su naši legati biskupi skupa s vama sinodalno zaključili; nu jerbo se započete stvari radi vaše buke ne mogoše dovršiti, to se ne mogu cijeliti ovi poslovi dostojno obavljani (?)³⁵. Po tom dakle se očito razabire, da je Ivan X. samo one splitske kanone potvrdio, koji su stvoreni suglasjem svih biskupa, dakle i Grgurovim; one pako, glede kojih je nastala opreka i razdor na saboru, ne potvrdi, nego odredi, da se još jedared imadu pred njegovim forumom u Rimu raspraviti. To su bili I., II., III, XI. i XII. kanon, tičući se u opće vrhovništva splitske crkve nad svim dalmatinskim i hrvatskim biskupima, dakle i nad ninskom biskupijom, a tako i X. kanon uperen protiv slovenskoga bogoslužja, jer nema

³⁵ Originalni tekst jest vrlo nerazgovijetan i nerazumljiv, osobito pri kraju. Da se može prijevod kontrolirati, donasamo ga u cijelosti:

„*Joannes Episcopus Servus servorum Dei Reverendissimo et Sanctissimo confratri nostro Joanni sanctae Salonitanae Ecclesiae Archiepiscopo, omnibusque suis suffraganeis Episcopis.*

Quia in vobis orta fuit contentio ante nostrorum Legatorum praesentiam de Ecclesiasticis negotiis, volumus ad limina Apostolorum venientes ante nostram nostrorumque Episcoporum praesentiam cuncta definire satagatis; quia tunc perfectio religionis adimpletur, cum per canonicae disciplinae regulas, quod quondam ordinatum fuerat, per nos emendare conprobatur. Nam vestras litteras suscipientes investigare non detulimus, et quia illic maxima erat impressa murmuratio, suspendere hoc curavimus, ut ante nostram praesentiam, aut tu cum Gregorio, aut unus vester suffraganeus Episcopus veniens cuncta per ordinem nobis revelent; quatenus per viam justitiae incedentes, quidquid rectum est inter vos definire valeamus. De caeteris autem Capitulis vobis innotescimus, quatenus hac ratione excepta, quidquid synodaliter nostri Legati Episcopi vobiscum una statuerunt, a nobis confirmata existant. Sed quia minime res praelibata tumultuantibus vobis finiri valuit nihil dignum religionis Ecclesiastica dogmata sumere potuit.

³⁶ Njeki naši pisci ob ovim stvarima (Prodan l. c. 160. 161; Tkalčić l. c. 47.) prikazuju, kao da je samo o X kanonu bio spor na splitskom

sumnje, da je Grgur proti svim ovim kanonima i na saboru i u Rimu remonstrovao.³⁶ Papa je svoju odluku obrazložio riječima: *qui tunc perfectio religionis adimpletur, cum per canonicae disciplinae regulas, quod quondam ordinatum fuerat per nos emendari comprobatur, t. j. pozivom na svoju vrhovnu sudbenu oblast. Na kakove je konkretne „kanoničke norme“ pri tome mislio Ivan X., reći ne možemo, ali nije isključeno, da je imao pred očima dekretale Pseudoisidora.³⁷*

Po izvorima sudeći ni metropolita Ivan ni Grgur ninski nijesu se odazvali papinome pozivu u Rim. S kojega razloga ne umijemo reći. Može biti, da su tome bile krive nepovoljne političke prilike, jer se u to vrijeme kralj Tomislav bio zapleo u rat sa Bugarskom. Znamo, da su razrožni biskupi urgirali papino riješenje lih na temelju priopćenih mu akata.³⁸ Papa pošlje odgovor istom nakon dvije godine dana, kada je biskupa Madalberta i Ivana, kneza od Cumã, poslao u naše krajeve, da posreduju izmedju Hrvatske i Bugarske. Došavši papini poslanici u Dalmaciju predadoše papine listove — koji su se na žalost izgubili — a tada se zapute u Bugarsku, te im u istinu i uspije uspostaviti mir medju bratskim narodima, (Documenta l. c. 390.—394.). Na povratku bez sumnje po uputi papinoj zaustaviše se u Hrvatskoj, da dokrajče dugotrajne crkvene prijepore. Biskup Madalbert sazove u Split provincijalni sabor, koji svojim oblikom i značajem potpuno odgovara onome prvome pred tri

---

saboru. To je krivo. Naprotiv iz akata II. splitskoga sabora (926—927.), razabiremo, da je borba bila u prvom redu vodjena za kanone, koji su radili o hierarhijskim oprekama. Da je Grgur bio i proti X. kanonu sudimo iz logike događaja. Liturgijsko pitanje slovensko bilo je u uskom savezu sa hierarhijskim.

³⁷ Trebao bi istražiti koji kanonista, nijesu li gornje riječi citat iz kojega pseud. dekretala.

³⁸ „unde frequenter eandem *poscentibus nobis diffinitionem recipere, hac de causa terminanda*“. Documenta l. c. 194.

³⁹ Račk i postavlja I. splitski sabor u god. 924., a II. u 926—927. Documenta str. 197. Po mojem računanju ima se II. sabor postaviti najranije u proljeće 928., jerbo, da se je obdržavao 927., ili pače 926. godine, morao bi bio Madalbert vratiti se iz Dalmacije u Rim naći na Petrovom prijestolju jošte Ivana X., koji je vladao sve do lipnja 928. Toma arcidjakon pripovijeda, da su Madalbert i njegov drug Ivan dvije godine iza I. splitskoga sabora došli u Hrvatsku, predali papine listove i odmah dalje zaputili se u Bugarsku, da posreduju mir izmedju Bugara i Hrvata i tek na povratku njihovom iz Bugarske obdržavan je II. splitski sabor.

godine. Prisustvovali su osim metropolite i svih biskupa, također kralj Tomislav i njegovi velikaši. Moralo je to biti god. 928.³⁹ Sabor pod predsjedanjem Madalbertovim „ispita trijezno sve drevne pravice provincije, te potvrdi sve ustanove i odredi, da se svim biskupijskim crkvama imadu stare povlastice priznati i povratiti, tako osobito da crkva sv. Dujma, kako bijaše u početku, primat zadrži i u granicama svoje dijeceze sve poslove kanonički obavlja“. „Jednako da svaka crkva ili grad, koji je biskupskom čašću providjen, tu stolicu zadrži i da ostane u granicama svojega područja određenim od pamtivijeka, kako zadarska crkva, tako i druge crkve dalmatinske: rapska, krčka, osorska, koje su na zapadu; crkve pako druge, koje su na istoku, a to su: stonska, dubrovačka, kotorska, imadu zadržati svoju oblast u sijelima i granicama prema ustanovama crkve katoličke“. „Što se pako ninske crkve tiče, znade se, da nije u staro doba imala biskupa, nego arhiprezbitera pod vlašću biskupskom. Radi toga se imade sam biskup ninski zakonito namjestiti na koju god od onih crkvi, koje su u prvašnje doba imale svoje biskupe i to ili na skradinsku crkvu ili sisačku, a pod izvjesno na duvanjsku, pošto su sve napućene i uz Božiju pomoć obiluju na svećenstvu i na puku. Nu ako za ogromnom časti biskupskom hlepi, pa nije zadovoljan sa jednom biskupijom, neka preuzme službu svih ovih triju biskupija sebi a i njima na propast; pošto ne će ni puk prema odredbama sv. otaca moći od njega savršeno primati milosti njegove biskupske službe, a niti će on sam moći svojoj dužnosti udovoljiti, pošto ih je radi ogromnoga prostora teško obilaziti“ (Documenta l. c. 193.)

Kako se vidi iz ovoga izvotka akata, što nam je kod Tome arhidjakona sačuvan, jasno je, da je u prijepornim pitanjima **II. splitski koncil potpuno ostao na stanovištu I. koncila**, tek pitanje slovenskoga bogoslužja ni riječju ne spominje, scijeneci valjada, da je u povoljnom riješenju splitske supremacije i njegova sudbina riješena.

I sam Rački cijeni, da je mir sklopljen pod Simeonovim († 27. svibnja 927) nasljednikom Petrom, dakle u ljeto ili jesen 927. godine, prema tome su i papini poslanici morali te godine doći iz Rima u Hrvatsku, a pošto se veli, da je njihov dolazak pao post biennium iza I. koncila, to i rok I. sabora mora da je 925. a ne 92. godina (Documenta 194, 195, 197.)

⁴⁰ U tom pogledu je vladao prijepor između samih latinskih biskupa: Ivana splitskoga i Formina zadarskoga, između Dubrovnika i Kotora.

Najsvečanije bi potvrđeno, da je splitski metropolita vrhovni poglavar crkve i za hrvatske krajeve, i da podnipošto jedna biskupija ne smije zadirati u granice tuđe.⁴⁰ Pače II. splitski koncil podje i dalje, **ter je II. kanon sabora od 925. godine u čin priveo, i na njegovom temelju ukinuo ninsku biskupiju**, jer da „u Ninu nije bila otprije biskupska stolica, nego samo arhiprezbiterska“. To je doduše bilo istinito, jer kako smo već spomenuli, ninska je biskupija kao hrvatska bila osnovana pod papom Nikolom I. bez privole Rima (Documenta str. 185.), ali pri čitavome tome postupku II. splitski sabor vodili su posve drugi motivi, naime, da Grgur zasjedne koju od starih biskupskih stolica, o kojima ne mogaše nikakove sumnje biti, da potpadaju splitskoj metropoliji,⁴¹ dokle je **nova** ninska stolica, čiji su biskupi u Rimu neposredno bivali redjeni i po tom od pape neposredno i jurisdikciju primali, bar nekim pravom mogla svoju neodvisnost od Splita utvrđivati. Dakako da i ove odredbe nijesu na II. splitskome saboru glatko primljene. Ako je Grgur ninski bio otporan protiv zaključaka predjašnjega koncila, pogotovo se je opirao najnovijim odredbama. Latinski biskupi, kako čitamo u aktima, ako i protiv srca, barem u nječem popustiše stanovištu Grgurovom i hrvatskoga življa, te i premjestivši ga sa Nina prepustiše mu ipak upravu triju biskupija: skradinske, duvanjske i sisačke (= čitavu unutarnju Hrvatsku), samo da spase prevlast Splita i njegovo crkveno vrhovništvo nad državom Hrvatskom. Dakako da bi latinskom episkopatu bilo najmilije, da je mogao u opće suprimisati instituciju „hrvatskoga biskupa“, ali to je bilo državno dostojanstvo na hrvatskome dvoru, pak već stoga razloga nije moguće bilo ozbiljno na to ni pomišljati. Kralj Tomislav ne čitamo, da je u čitavoj aferi ma samo prstom krenuo. Mučno mu je bilo boj naviještati mećnom i bogatom življu latinskom na obali Adrije.

Papin legat Madalbert odlučno je stajao uz Split i uz zahtjeve latinskoga klera. Vraćajuć se u Rim ponije sa sobom saborske spise i predloži papi na potvrdu. U to je bio u Rimu

---

⁴¹ I skradinska i duvanjska i sisačka bile su stare biskupije, koje su potpadale pod Split. Sisak je prvobitno spadao pod Srijem, nu iza njegova pada 581. priznade vrhovničtvu Solina. Kada je srijemsko-panonska metropolija pod sv. Metodom uskrišena, područje sisačke biskupije potpade, kako rekosmo, i opet pod Srijem, ali iza rasula Metodijeve hierarhije posavski krajevi priznadoše i opet vrhovničtvu Splita.

u lipnju 928. godine Ivan X. silomice maknut sa puta, a stolicu sv. Petra zasjede Leon VI. papa, koji ne bijaše iznimka svoga doba, i iz čijega kratkotrajnoga pontifikata (6—7 mjeseci) očuva nam se jedna jedina bulla i to ova, kojom potvrđuje zaključke II. splitskoga koncila.⁴² Pri tome je novi papa radio posvema prema informacijama svojega legata, što se vidi i otale, jer točno znade uzroke hierarhijskim sporovima u Dalmaciji, ter od svih i latinskih biskupa (zadarskoga, osorskoga itd.) odlučno zahtijeva, da nedvoumno priznadu metropolitansko vrhovništvo Splita i da jedan ne presiže u dijecezanske granice drugoga. Izriječno nalaže, da „splitski nadbiskup i u zemlji Hrvata zadrži svoje područje, kako ga je od vajkada solinska crkva posjedovala“. Pače glede Grgura ninskoga pooštri Leon VI. zaključak splitskoga koncila — i to bez sumnje pod uplivom Madalbertovim, jer da je koniventna odredba latinskih biskupa, da može ninski zaposjesti sve tri prazne biskupije, učinjena pod moralnim pritiskom — ter naloži, da Grgur ninski ima „**službu obavljati samo u skradinskoj biskupiji**“.⁴³ U znak potvrđenoga metropolitanskoga vrhovništva primi Ivan od Leona VI. pallium, simbol oblasti metropolitnske.

Tako eto završi prva epoha u borbi između hrvatskoga i latinskoga klera na Adriji, koja je u suštini svojoj istovjetna sa onom borbom, koja se je pred pola vijeka vodila na Moravi između Metodija i Nijemaca. Bijaše to borba za crkvenu narodnu neodvisnost, koja je u to drevno doba bila moćna poluga političkoj samostalnosti i političkom prestižu pojedinih naroda i država. Kao u Moravskoj tako je i u Hrvatskoj ova borba završila porazom narodnoga nastojanja. Pitanje slovenskoga bogoslužja u taj mah je posve sporedne naravi, jer se je ono uspješno moglo održati samo u okviru neodvisne hrvatske crkvene organizacije. Nu kako je već u ono doba sav kompleks

⁴² Documenta l. c. 196. — Isp. Jaffé Ewald l. c. Reg Rom. pont. l. c. str. 453.

⁴³ „Gregorium vero, qui (im) probitate temporis in Chroatorum terra episcopus effectus est, praecipimus **in sola scardonitana ecclesia tantummodo ministrare.**“ Taj tekst tumači Farlati (III. 106. 107.) tako, da je Grgur i nakon Leonovog lista ostao „ninski biskup“, jer mu se taj naslov u poslanici daje (et Gregorio sanctae nonensis ecclesiae episcopo), a skradinska mu je biskupija jedina (a ne i ostale dvije) na upravu predana. Tumačenje Farlatijevo ne može se prihvatiti, nego je ninska biskupija u stinu bila ukinuta, pošto se već kasnije nigda ne spominje.

ovih sporova bio najtješnije skopčan sa bitkom političke i kulturne prevlasti latinskoga elementa u Dalmaciji, tako je eto i do danas ostalo. U tome i leži sva poteškoća riješiti ovo pitanje na obostrano zadovoljstvo oprečnih si živalja. U vrijeme sv. Ćirila i Metodija stajao je sv. stolica uza nje, jer i Nikola I. i Hadrijan II. i Ivan VIII. gledahu u Slovenstvu novu obitelj evropejskih naroda i jer prozirahu svet i prijegoran život solunske braće i čiste njihove namjere, ali doba Ivana X. i Leona VI. ne bijaše ni širokih ni pronicavih pogleda, sama već spomen slovenskih apostola bijaše pomrčala, pače pesve iščljela. Ivan X. gledaše u slovenštini njeku novotariju, opasnu po samu čistoću kršćanske vjere, i to bijaše razlog, radi kojega je on u listu na metropolitu Ivana izriješno, a u listu na kralja Tomislava i hrvatski puk, muče zabranio slovensko bogoslužje. Nu kada se je na splitskim saborima ustanovilo, da sporovi izmedju slovenskoga i latinskoga klera nijesu dogmatičke, nego crkvenopolitičke naravi, Ivan X., a po gotovo Leo VI., prionu uz stajalište latinskoga klera ne samo radi pravnoga motiva „Nihil innovetur, nisi quod traditum est,“ nego i radi toga, što je latinska metropolija u Hrvatskoj bila rimskoj stolici pouzdanija hierarhijska tvorba nego li hrvatska narodna crkva sa nerazumljivim jezikom slovenskim. I rimska stolica i latinski kler nadao se, da će uslijed potvrde prijepornih kanona na II. splitskome saboru po vremenu iščeznuti glagoljica u narodu hrvatskom, nu nada ih je prevarila, jer i ako bi poražen ninski biskup Grgur, ono ipak glagoljica preživi sve nedaće i bure, i održa se i u XI. i u XIII. i u XIX. vijek. Kralj Tomislav u ovom sporu nije igrao sramotnu ulogu Svetopuka, nu istini za volju reći je, da on ne imadjaše snage odlučno i muževno stati uz težnje hrvatskoga biskupa i svećenstva. Ruke mu bile vezane političkim interesima, a ne znadjaše, da bi hrvatska metropolija u njegovoj državi bila veća ne samo crkvena, nego i politička tekovina, nego li svi ti latinski gradovi na jadranskome žalu.

XI. Slovensko bogoslužje u Hrvatskoj od XI.—XIII. vijeka.

Zabrana slovenštine na splitskom saboru 1059—1060. Raskol glagoljaša.

O daljnjem udesu Grgura ninskoga mi neznamo ništa po-tanjega; jednako ni o glagoljici, nu da se je ona održala uskos splitskom saboru, pravom zaključujemo iz činjenice, što slovensko bogoslužje u starom njegovomopsegu nalazimo i opet polovinom XI. vijeka. Farlati nipošto ne može imati pravo tvrdeći „da je zabrana papina i splitskoga sabora za dugo stajala u kreposti i da je slovenština i u crkvama i u misama zamuknula do slijedećega (t. j. XI.) stoljeća“,¹ jer kada bi to istina bila, ne bi mogli razumjeti, kako je glagoljica jedared zamrijevši i uga-sivši se i opet oživjela i uskrsla. Bit će prije, da sami latinski biskupi radi pastoralne potrebe ne mogoše na ino, nego da za-redjuje glagoljaše, nijesu li htjeli, da hrvatski puk ostane bez popova, a mogli su to lakše činiti, jer je pitanje slovenskoga bogoslužja bilo izgubilo svoju oštrinu, pošto je vrhovništvo split-skoga metropolite bilo od sviju neprijeporno priznato. Vrh toga baš od ovoga vremena nutarnja je disciplina bila u svoj crkvi duboko pala, i u samome Rimu nastali bili po papinsku stolicu crni dani. Na slovensko bogoslužje se zaboravilo. Metež je trajao do polovine XI. vijeka, pa se je tek orijaškom borbom mogao u crkvi uspostaviti stari poredak. Klement II. (1046 do 1047.) započinje niz papa reformatora, a njegovim stopama pro-slijediše Leo IX. (1048—1054.), Viktor II. (1055.—1057.), Stjepan X. (1057.—1058.), pa osobito Nikola II. (1058.—1061.) i veliki Grgur VII. (1073—1085.) Da bi starim kanonima po-vratili cijenu i priznanje, a iskorijenili sve zlorabe u crkvi, šilju

---

¹ „Pontificis ac synodi spatensis interdictum satis diu vim suam obtinuit et lingua slavonica impositum sibi silentium in templis et sa-crificiis usque ad saeculum proximum religiose servavit.“ Farlati IV. p. 213.

rimski biskupi svoje legatue u sve krajeve svoga crkvenoga područja, pa i u Hrvatsku, i tim povodom — izmilje ponovno pitanje slovenskoga bogoslužja.

U to se vrijeme zbile i velike hijerarhijske promjene u Hrvatskoj. Južna Dalmacija privolom sv. Stolice odcijepi se od Splita, te bi osnovana metropolija u Baru, kojoj u prvi kraj bijahu podvrgnute sve biskupije južno od Stona: Dubrovnik, Kotor, Ulčin (Olgun = Dulcigno), Svač. Na splitskoj stolici vladao je u to doba nadbiskup Dabral (1040.?²—1059.?) ali točno odrediti godinu odvojenja i pod kojim se je to papom dogodilo, nije nam moguće.² Dakako da su splitski metropolite, a na svu priliku i hrvatski kraljevi mrkim okom gledali razvoj nove hierarhijske tvorbe, ali ju ne mogahu zapriječiti. Dukljanskim mogućim vladarima idjaše u politički račun, da imadu samostalnu hierarhiju, pače im uspije od pape Aleksandra II. (1061. do 1073.) ishoditi bullu: Si pastores ovium od 18 ožujka 1067., kojom bi njihova crkva svečano potvrđena, priznat joj historijski naslov „dukljanske metropolije“, ter njene granice znamenito raširene na račun splitske crkve I Bosna pade u područje dukljansko-barske metropolije.³

Jednako u nutarnjim odnošajima izmedju splitske crkve i hrvatskoga življa nastao je golem preokret. Državna oblast hrvatskoga kraljevstva bijaše se posilila a latinski kler mudar nije sa političkom oblašću hrvatskom stajao u opreci, kako ono u početku X. vijeka, pače obe oblasti bile su se zblile. Nadbiskup Dabral, sudeći po imenu, na svu priliku da je bio hrvatske krvi. U ovo vrijeme bio privolom splitskoga nad-

---

² Rački; Historia Salonitana c. XV.: Quam ob rem romanus pontifex annuit petitioni eorum, omnesque episcopos a Ragusio superius absolvit a vinculo, quo tenebantur antique metropoli salonitanae, statuitque novam metropolim in civitate antibarensi; et omnes episcopatus praedictos ei subjecit — Documenta: str. 199. sq.; Marković: Dukljansko-barska metropolija str. 22 sq.

³ Aleksandrovu bullu imaš u Documenta str. 201. 202.; Marković l. c. 26—32.

Rački hoće u izdanju: Historia salonitana str. 44. sub a., da Toma arcidjakon pripovijeda osnutak barske metropolije na osnovu Aleksandrove bulle, nu po sadržini njenoj scijenim, da ona pretpostavlja već duže postojanje pomenute hierarhije. Potvrdom i odlukom papinom pripadoše dukljansko-barskoj crkvi biskupije: Kotor, Baleš, Svač, Skadar, Drivost, Pilot, Srbija, Bosna. Trebinje — Marković l. c. 35—44.

biskupa ustanovljena hrvatska narodna biskupija u Kninu. Kninski biskup bijaše najugledniji dostojanstvenik, kancelar hrvatskoga kraljevstva, dvorski velikaš vazda u sviti vladarovoju, a njegova jurisdikcija širila se čitavom unutarnjom Hrvatskom preko Gvozda do rijeke Drave.⁴

Reći ovdje ne možemo, u koliko je kninska biskupija usvojila tradicije posljednjega biskupa ninskoga, i jesu li njeni pastiri obavljali bogoslužje slovenskim jezikom, ali kako su bili hrvatskoga porijekla, ono za cijelo narodni jezik u svećenstvu i crkvi barem nijesu zabranjivali. U svojoj jurisdikciji jedva su imali drugoga klera doliš hrvatskoga, glagoljaškoga. Ovo svećenstvo i svojom crkvenom pripadnošću i svojom liturgijom, svojim rimskim obredom, bijaše skroz zapadnoga duha i zapadne kulture. Drugojačije to bilo u dukljansko-barskoj biskupiji, koja bijaše izmiješana i jezikom i obredom, kako se to jasno razabire iz bulle Aleksandra II., pa je bilo u njoj i slovenskoga i grčkoga i latinskoga jezika, bilo zapadnoga i istočnoga obreda.⁵ Pače, čini se, da je istočni obred u čitavome njenome području, napose u njenim nutarnjim krajevima prevladavao, a nikoje čudo, kada su južne ove zemlje, crvena Hrvatska od vjkada bile u kulturnoj zoni Byzanta, što je kasnije, kada je posvemašnji jaz puknuo između Istoka i Zapada, bilo i uzrokom, ta se je ovaj dio našega naroda priljubio grčkoj crkvi.

Eto takove bijahu prilike u Hrvatskoj, kada su u nju doprli valovi moćnoga pokreta Hildebrandova. Bijaše to pod papom Nikolom II. (od prosinca 1058. † 19. srpnja 1061.) Da je pako i u splitskoj metropoliji trebalo obnove u zaptu

---

⁴ *Historia salonitana* c. XV.: *Voluerunt etiam Chroatorum reges quasi specialem habere pontificem, petieruntque ab archiepiscopo spalatensi; et fecerunt episcopum, qui Chroatensis appellabatur, posueruntque sedem ejus in campo in ecclesia sancte Marie juxta castrum tiniense. Hic multas optinuit parochias, habuitque predia et possessiones per totum pene regnum Chroatiae, quia regalis erat episcopus et regis curiam sequebatur, eratque unus ex principibus aule, et sua jurisdicctio usque ad Dravum fluvium extendebatur.* — *Documenta* str. 200.

Točno ustanoviti rok, kada je kninska biskupija ustanovljena, nije moguće. Svakako prema polovini XI vijeka.

⁵ „*monasteria quoque et haec omnia unam ecclesiam esse, teque omnibus praedictis locis episcopali regimine praeese.*“ — *Documenta* l. c. 201.; Rad 79.; 178.

jasno kazuje primjer metropolite Dabrala.⁶ Nikola čim je zasio Petrovo prijestolje, razasla je svuda svoje legats, a sam je marljivo obilazio Italijom, obdržavao sabore i trudio se o uspostavi crkvenoga zapta.⁷ Već u veljači 1059. godine boravio je Nikolin poslanik opat Maynard u Belgradu na dvoru novoga hrvatskoga kralja Petra Krešimira,⁸ da i u njegovoj državi provede crkvenu reformu, nu sabor se crkveni morao znatno kasnije, možda u jesen 1059. ili stoprv tokom 1060. godine sastati, da obavi tu zadaću. Podatke ob ovome saboru, sačuvao nam je Toma arhidjakon u XVI. poglavlju svoje solinske historije, gdje doslovce piše: „U vrijeme pape Aleksandra (pogrešno mjesto Nikole) i predšasnika Lovrinoga (na splitskoj stolici) Ivana bi od gospodina Maynarda, prije pomposijskoga opata, a kasnije kardinala-biskupa, svečano obdržavana sinoda svih prelata Dalmacije i Hrvatske, na kojoj bijaše mnogo stvoreno kapitula. Medju inim bi odredjeno i naloženo, da se nitko u buduće ne usudi obavljati bogoslužje u jeziku slovenskom, nego samo latinskom i grčkom; niti da bi itko od toga jezika promaknuo koga na sv. redove. Govorahu naime, da su gotička pismena pronadjena od nekoga krivovjerca Metodija, koji je mnogo lažna protiv katoličke nauke napisao, radi čega je božjim sudom, kako kažu, naglom smrću bio kažnjen.“⁹

Da je ovaj izvještaj Tome arhidjakona tendenciozan, vidi se iz njegove animoznosti protiv „heretika“ Metodija, a napose iz toga, što od mnogobrojnih kanona saborskih navadja samo jedan i to baš ovaj o zabrani slovenskoga jezika u bogoslužju, ali u glavnom podateci Tomini jesu istiniti i autentični. Potvrđjeni su naime listom Aleksandra II. „na kralja i na biskupe dalmatinske“, što nam se u malom odlomku sačuvao u kanonskoj zbirci Ivana Chartreskoga († 1117.), koji ga je zabilježio navadjajući kanon protiv ženidbe (viših) klerika; iz ove zbirke predje taj kanon i u Gratianov Dekret c. 16. Dist. 81. Dobrom srećom

---

⁶ . . . Dabralis . . . habebat namque mulierem et filios quasi laicos, quos secum in archiepiscopali palatio tenebat . . . Negotiis quippe saecularibus implicatus, modicum spiritualia procurabat . . . Historia salonitana c. XV. ed. Rački p. 46. — Documenta p. 203.

⁷ Hefele: Concilien-Geschichte IV. 798 sq.

⁸ Documenta I. c. 51. sq.

⁹ Historia salonitana XVI. ed. Rački 49.

u novo nadjenim spomenicima britanskoga muzeja godine 1880. bijahu obretni daljni odlomci Aleksandrova lista pa tako doznadosmo za nova četiri kanona stvorena na reformnom splitskom saboru 1059.—1060. godine.¹⁰ Prema tome možemo bar približno prikazati rad pomenute sinode. Prvi¹¹ kanon sadržava odredbe glede slobodnoga izbora i zaredjenja biskupa, te se njim neizravno zabranjuje zloraba investiture i simonije. U drugom se kanonu oštro kažnjiva klerogamija. Treći kanon brani klericima gojiti kosu i bradu, a četvrti ustanovljuje privilegium canonis (nepovredivost) klerika, od prilike onako, kako ga je kasnije uzakonio II. lateranski sabor 1139. Peti kanon zabranjuje zaredjivati slovenski kler, a šesti uređuje zapreke srodstva pri sklapanju brakova.

Isporedimo li ove kanone sa zaključcima na drugim koncilima u to vrijeme, vidimo da im je sadržina i tendencija ista — reformatorska. Jednake su kanone izdavali Nikolin legat kardinal Stjepan u Francuskoj, sv. Petar Damiani u Milanu, biskup Anzelmo u Njemačkoj i sam papa u Rimu u glasovitim svojim korizmenim koncilima.¹² **Jedan je kanon samo iznimka, i to onaj o zabrani slovenskoga jezika u liturgiji.**

Taj kanon, kako je sadržan u potvrdi Aleksandrovoj, glasi: **Sclavos, nisi latinas litteras didicerint, ad sacros ordines promoveri, et clericum, cujuscunque gradus sit, laicali servituti vel mundiali fisco amodo subjugari, sub excommunicationis vinculo omnimodo prohibemus**¹³ t. j. **Zabranjujemo pod kaznom izopćenja promaći Slovene na svete redove, ako nijesu vješti latinskoj knjizi, a tako da bi klerik kojegod časti bio u lajičkom podložničtvu ili obvezan na opći porez.**

Taj kanon jest opetovanje X. kanona splitskoga sabora od 925. godine, ali u kud i kamo strožem i nepomirljivijem obliku. Zabrana, kako ju donosi Toma arcidjakon „odredjeno

---

¹⁰ Documenta l. c. 205.: Starine XII. l. c. 221—233. Jaffé l. c. sub nro 4477. Nu moralo je biti još i drugih kanona, jerbo papa Aleksandar II. veli, da on samo „njeke“ od njih u svome listu navadja: ipsaque statuta confirmantes, **quaedam eorum his nostris apicibus inserimus.**

¹¹ Ja ih nabrajam, kako se nalaze u listu Aleksandra II., u zborniku britanskoga muzeja.

¹² Hefele: Conciliengeschichte IV. 799 sq.

¹³ Starine XII. l. c. str. 222. Drugi dio ovoga kanona hoće, da zaštititi posvemašnju neodvisnost klerika, pravnu, socijalnu i materijalnu, pa je za naše pitanje sporedne cijene.

je i odlučeno, da se već nitko u buduće ne usudi obavljati Božju službu u jeziku slovenskom, nego samo grčkom i latinskom, niti da bi se već itko od toga jezika promaknuo na svete redove“,¹⁴ — bila je istina odlučna i kategorična (ni-pošto nije uvjetovna kao 925. godine), ali ona nije onako teška i stroga, skopčana sa velikom sankcijom, kako se nalazi u listu Aleksandrovom.

U njemu je zaredjivanje slovenskih popova, glagoljaša, zabranjeno u buduće pod kaznom izopćenja. Nu ta stroga sankcija ne potječe od splitskoga sabora — jedva bi ju prešutio arciđakon Toma — nego je nadodana od pape Nikole II. pri potvrdi splitskih kanona.

Znamo naime iz Aleksandrova lista, da je papa Nikola II. ove splitske kanone na rimskome saboru (bez sumnje onom u proljeće 1061. godine) apoštolskom svojom punovlasti i pod sankcijom izopćenja potkrepio.¹⁵ Ne dospjevši zbog smrti († 19. VII. 1061.) dalmatinskoj crkvi svoje odobrenje objaviti, učini to mjesto njega njegov nasljednik Aleksandar II., koji Nikoline odluke ponovno potvrdi.¹⁶ Splitski dakle kanon imade

¹⁴ „Firmatum est et statutum, ut nullus de cetero in lingua sclavonica praesumeret divina misteria celebrare, nisi tantum in latina et graeca, nec aliquis ejusdem linguae promoveretur ad sacros (ordines)“. *Historia salonitana* c. XVI. ed. Rački p. 49. — Isporedivši Aleksandrovu (Nikolinu) redakciju sa navodima Tome arciđakona pak i sa samim povjeseničkim događajima, razumjeti je, da su mnoge tvrdnje prof. Murka u poznatom njegovom članku u *Oesterreichische Rundschau* 1905. neispravne, tako kada veli „dass er (Aleksandar II.) die Beschlüsse der erwähnten Synode bezüglich der slavischen Liturgie milderte, denn er verbot nur die Ordination solcher Slaven, die nicht lateinisch lesen und schreiben gelernt haben.“ (I. c. II. str. 168.) Jednako je neispravno, kada na istom mjestu tvrdi: „Der Gebrauch der slawischen Liturgie am adriatischen Meere wurde also nach vorliegenden Quellen von Rom nie verboten.“

¹⁵ „Notificamus omnia capitula . . . eadem in romano synodo . . . a predecessore nostro Nicolao apostolica auctoritate et sub anathematis interpositione roborata“ *Starine* XII. str. 221.

¹⁶ „cujus nos constitutionem exequentes, ipsaque statuta confirmantes.“ *Starine* I. c. Ovdje možemo ustanoviti i rok kako splitskoga sabora, tako potvrde Nikoline i lista Aleksandra II. Papa Nikola je za kratkoga svoga pontifikata obdržavao dva sabora: u proljeće 1059. i opet 1061. godine. On je morao splitske kanone potvrditi na drugom saboru, što ga je obdržavao u korizmi 1061. Da je ta potvrda uslijedila jošte na prvom saboru, bio bi on to sam dospio u Dalmaciju objaviti. Iz toga slijedi, da se splitski sabor mora postaviti nakon rimskog sabora 1059. godine, ili još u istu godinu, ili u slijedeću 1060.

svoju pravnu krepost, kako ga je papa Nikola II. potvrdio i kako se nalazi u Aleksandrovoj stilizaciji. On istina u doslovnoj svojoj sadržini explicite ne izražava zabranu slovenskoga bogoslužja, koja je po Tomi arcidjaku izriječno bila na saboru izdana, nego samo brani u buduće zaredjivanje glagoljaša, ali de facto i ovako stilizovani kanon ekvivalentno i to naprečac je ukinuo slovensko liturgisanje kao veli crkveni zločin, inače ne bi tako drakonskom mjerom postupao protiv zaredjivanja slovenskih svećenika, glagoljaša. Da su ovaj splitski kanon kao peremptornu zabranu slovenskoga bogoslužja i savremenici shvatili jasno svjedoče i kasniji događaji.

Motivi pako, koji su latinske biskupe 1060. godine potaknuli, da X. kanon prvoga splitskoga sabora obnove, bijahu od prilike isti, što su negda vodili i njihove predšasnike. Istina u ovaj čas sa tim pitanjem nije bila spojena borba o samostalnu hrvatsku crkvu, ali narodna liturgija značila je prosvjetnu i kulturnu nezavisnost hrvatskoga naroda od Latina, a ta je nezavisnost upravo tako bila zazorna latinskom kleru kao i crvena i hierarhijska.

To su bili pravi i unutarnji razlozi splitskom kanonu od 1060. godine, premda su zakonodavci navadjali druge, naime da je Metodije heretik, a njegove knjige u slovenskom jeziku da se pune laži protiv katoličke vjere.¹⁷ Ova motivacija povlači se kao crvena nit kroz čitavu historiju ovih borba, njom se je latinski kler služio već pri informacijama Ivana X. (914—928.), njom su se Latini služili i kasnije, ali u istinu taj postupak ne bijaše nego li vješto prenašanje merituma ovoga pitanja sa polja crkveno-disciplinarnoga na polje dogmatično.

Nikola II. i Aleksandar II. usvojili su posvema stajalište splitskih saborskih otaca, pa baš su radi dogmatičkog obrazloženja pooštrili sankciju izdanoga kanona.¹⁸

Kako je Aleksandar izabran papom 1. listopada 1061., to njegov list potječe sigurno iza toga roka. Hergenröther: Kirchengeschichte l. c. I. 621. sq.; Hefele: Conciliengeschichte l. c.

¹⁷ Dicebant enim, goticas literas a quodam Methodio heretico fuisse repertas, qui multa contra catholice fidei normam in eadem scлавonica lingua mentiendo conspripit; quam ob rem divino iudicio repentina dicitur morte fuisse dampnatus. — Historia salonitana ed. Rački, p. 49.

¹⁸ U povelji Petra Krešimira u veljači 1059. godine spominje se: Reinerus chroatinus episcopus. Documenta p. 54.

Isporedimo li ovaj splitski koncil od 1060. sa onim 925. i 928., vidimo, da se oni u mnogo čem podudaraju; i ovaj sabor od 1060. godine bijaše concilium mixtum, te je morao biti na njem prisutan i kralj Petar Krešimir i hrvatski biskup kninski: Rajner,¹⁸ ali, koliko znamo, oni ni na saboru, a ni kod rimske stolice ni prsta ne makoše u obranu slovenštine. Nikoje čudo, kada znamo, da je novi hrvatski vladar bio odgojem Latin i da je čitava njegova politika bila latinofilska.¹⁹

Nu glagoljaški popovi i bez hrv. kralja i bez svoga vladike sami preuzeše obranu svoga jezika u svoje ruke. Tako barem valja tumačiti onu čudnu historiju o svećeniku Ulfu i „biskupu“ Cedei, što ju splitski historičar u XVI. poglavlju svoga djela pripovijeda. Nije nam jasno, u koliko je čitav događaj iskićen, ali je u jezgri, sudeći po vanjskim i po nutarnjim kriterijima, nesumnjivo historičan. Mi ovdje ne ćemo donášati svakom poznate pripovijesti, nego ćemo kušati kritički probrati istinska njena zrna od pljeve i bajke.

Kada je bio splitski kanon proglašen i od sv. stolice potvrđen, tako pripovijeda arcidjakon Toma, svi su slovenski svećenici bili pomučeni i poništeni „sve njihove crkve bijahu zatvorene, a njihovo bogošlužje umuknu.“²⁰ U toj nevolji pomože im neki „stranac svećenik, po imenu Ulfus“ (sacerdos advena nomine Ulfus), te on zadje u puk (susurrando per populum), i ponuka ga, da pošalje svoje ljude papi, jer da mogu od njega sve, što žele, zadobiti. Sastade se zbor narodnih starješina, usvoje Ulfov savjet, te ga sa darovima pošalju u Rim, a on krenu onamo, predade darove, te pred papinim nogama podastrje molbu, neka bi sv. otac i slovenske crkve i slovensko svećenstvo uspostavio u Hrvatskoj, kako je i prije bilo. Papa mu odgovori, da ne bi bilo pravedno, da bi štogod s lake ruke učinio protiv odluke svojih legata. „Ti pako primivši listove naše — riječi su papine — podji i ponesi ih nadbiskupu, kralju i drugim biskupima one pokrajine, da bi dva biskupa u tom poslu do nas došla, jer tebe posve nepoznata ne možemo o tim stvarima

---

¹⁹ Bit će da oni biskupi, što nose u drugoj polovini XI. vijeka naslov „hrvatskih“ i ako su bili krvlju Hrvati, ono su u crkvi služili latinštinom, a svoje su držanje u ovim sporovima udešavali prema držanju dvora, čiji i tako bijahu glavni politički dostojanstvenici.

²⁰ Omnes quippe eorum ecclesie clause fuerunt; ipsi a consuetis officiis siluerunt. — Historia Salonitana, c. XVI. ed Rački p 49.

saslušati“. Sve ovo pripovijedanje upravo živi istinom, samo Ulfus²¹ ne će biti nikakav „advena“, tudjinac, nego svećenik roda hrvatskoga, po imenu Vuk, a to dokazuje činjenica, što je on razumio jezik narodnji, sa pukom govorio i općio, i što je u duši žalio nedaću njegovu (eorum infirmitati compatiens). Sudeći ga, što je umio latinski, bit će da je bio svećenik latinaš, živeć medju Latinima, pak za to ga prema Hrvatima i nazivlje povjesničar „strancem“. Po moralnim svojim vlastitostima bio je to čovjek Božiji, kojega je u duši boljelo, da je toliki puk ostao bez pastve i vjerske blagodati i utjehe, a da pri tom nije tražio nikakovih svojih interesa, zaključit je iz toga, što je tako daleki put poduzeo i „darove“ Hrvata papi prikazao. Da je to bio tudjin i varalica — gdje bi si on toliko truda dao, ne bi li se time okoristio? Historijska podoba Vukova je očito od pisca Latina izopačena. Pojmivo je pako, da papa na samo posredovanje običnoga i njemu nepoznatoga svećenika nije mogao ukinuti saborskih odluka, pri kojima je pače njegov legat sudjelovao, ali da je Vukov korak i na nj od dubokoga bio dojma, vidi se iz toga, što je poslao po njemu listove na hrv. kralja, na metropolitu i ostale crkvene dostojanstvenike i u njima zaškao, da u poslu slovenštine dodju u Rim dva biskupa.

Čitavo daljnje pripovijedanje prikazuje tečaj događaja očito krivo i tendencijozno. Toma arcidjakon hoće, da je Ulfus papine listove predao ne adresatima, nego glagoljašima, i lažnu im odluku papinu donio, da se imadu sve glagoljaške crkve otvoriti i da je i opet slovensko bogoslužje dopušteno, pače da im je isposlovao vlastitoga glagoljaškoga biskupa, koga će im sam papa zarediti. Na to, da je hrvatski puk izabrao nekoga svećenika starca Cededu (Sdeda, Zdeda) i opata Potepu (Potjehu?)²² pak ih je zajedno i opet sa darovima poslao u Rim. Nu od toga svega pričanja bit će istina ono, da je svećenik Vuk predao papine listove dalmatinskim biskupima, ali kada se oni ne htjedoše odazvati, Vuk ne smalaksa i dalje raditi za stvar narodnju, te uze sobom u Rim dva najuglednija popa glagoljaša: starca Zdedu i opata Potjehu, da bi kako tako njegovo nastojanje bilo autorizovano. Vjerojatno je hotio isposlovati ne samo dozvolu slovenštine u bogoslužju, nego i samostalnoga biskupa

²¹ Ulfus-Wolf Wolfgang. Documenta l. c. p. 208. sq.

²² Documenta l. c. p. 210.

glagoljaškoga, da bi slovenski svećenici u buduće glede svoga redjenja nezavisni bili od latinskih biskupa.

Ni ovaj drugi pohod Vukov u Rimu ne urodi željenim plodom, a posljedak bio je taj, te je pri povratku ovoga poslanstva buknuo crkveni raskol u Hrvatskoj, glagoljaši odrekli latinskoj hierarhiji pokornost, a na čelo toga pokreta stupi Zdeda, koji si pače prisvajaše biskupsku vlast. To će biti historijska jezgra iz svega onoga pričanja Tomina, u kojem on tako naivno i djetinjasto izobličuje lik Zdedin u audijenciji pred papom, te ga prikazuje idijotom, duševnim kretenom, a ne čovjekom, koga je hrvatski puk kao najodličnijega glagoljaškoga popa poslao u Rim i koji je kasnije pokazao dovoljnu inteligenciju izišavši vodjom otpora proti latinskoj hierarhiji.

Zalosni ovaj raskol zahvati široke slojeve hrvatskoga naroda. Bit će da mu je ognjište bilo na istarskom ostrvlju i u hrvatskom primorju, jer je krčki biskup Gregorije (1059—1069)²³ morao bježati pred Zdedom. Da je smutnja bila velika i otale je razumjeti, jer se je pače papa umiješao u čitavu stvar, te poslao kardinala Ivana, da uspostavi poredak u crkvi hrvatskoj. Bi ponovno 1063. godine sazvan sabor u Split, stari kanoni potvrđeni, a začelnici raskola: Zdeda i Poteha odsudjeni i izopćeni, ali za dugo vremena ne bi mir u Hrvatskoj uspostavljen²⁴ Svećenik Vuk teško bijaše raskolnikom, pače i po pripovijedanju Tominom učestvuje on na splitskome saboru, ali svoje korake ne uzmože pred papinim poslanikom niti pred latinskom hierarhijom obraniti, te bi kao krivac svega zla sa svećeničke službe svrgnut, žigosan i u tamnicu bačen. Istom nakon 12 godina tamnovanja, kada je u Hrvatsku 1075. godine došao legat Grgura VII. nadbiskup sipontski Gerardo, te obdržavao glasoviti splitski sabor, na kom je uskrišenje ninske hrvatske stolice potvrđeno,²⁵ bi i Vuk na slobodu pušten, iza kako je položio ispovijest svoga pravovjerja i prisegao da se više neće u hrvatske

²³ Gams: Series episcoporum. Ratisbonae 1873. str. 389.

²⁴ Historia salonitana c. XVI. ed. Rački p. 52. Da su Latini možda i sam Toma arciđakon iskitili povijest raskolnika Zdede, vidi se i po tom, što ga puštaju kao Arija umrijeti strahovitom i naprasnom smrću.

²⁵ Po ovim se podacima točno može ustanoviti i rok splitskoga sabora od 1' 63. godine. Potvrda prvoga splitskoga sabora od 1059.—1060. stigla je u Hrvatsku, već smo rekli, koncem 1061. ili pače još kasnije. U slijedeće dvije godine pada posredovanje svećenika Vuka, njegova dva puta u Rim, i konačno raskol glagoljaša. Cf. Rački: Documenta str. 209.

krajeve vratiti. Bilo je to radi toga, da se svaka prilika Vukovom uplivu na glagoljaše onemogućí.

Nu i ovaj sabor od 1075. godine ne ukide kanona protiv slovenskoga bogoslužja. Na Petrovom prijestolju sjedio je Grgur VII. (1073—1085.), koji je u ovim pitanjima bio još nepopustljiviji i stroži nego i sami njegovi predšasnici. Ako su Ivana X., Nikolu II. ponajpače dogmatički razlozi nukali protiv slovenskoga jezika u bogoslužju, kod Grgura VII. su bili odlučni liturgijski, i on, koji je u Francuskoj i Španjolskoj, u čitavoj crkvi, nastojao, da zavlada jedinstveni obred rimski, koji ni češkom knezu Vratislavu ne usliši želje glede slovenskoga bogoslužja, nije mogao ni u Hrvatskoj biti drugojačiji.

Nu prilike bijahu jače nego svi kanoni. Slovenski jezik u bogoslužju održa se u Hrvatskoj uprkos svim zabranama i najstrožim sankcijama. On je živio i dalje. S prva možda kriomice i proti volji zakonoša, ali kasnije na svjetlu dana, pred očima biskupá. Latinska hierarhija postala je koniventna prema ovoj činjenici. Lako razumjeti. U Dalmaciji bile su se početkom XII. vijeka političke prilike bitno promijenile. Propašću narodne dinastije hrvatske bijaše crkvena i hierarhijska prevlast Latinima osigurana. Sveta pako stolica kroz dvije stotine godina vodi borbu za nezavisnost i prestiž svoje crkve i glavna ju briga brine o križarskim vojnama. Otkako je pako Hrvatska dospjela u svezu sa Ugarskom, to i niti papinske politike mimoilazeći Hrvatsku ravno teku u Budim. Sve su to bili razlozi, te se je zaboravilo na glagoljicu, i ona mogla u tišini živjeti, pače za to vrijeme poput živoga kvasca prože ona čitav organizam naroda hrvatskoga tvoreći svu sadržinu i oblik njegove prosvjete kako vjerske i crkvene tako i gradjanske.

Pobornici njezini bijahu ne samo svjetovni hrvatski popovi, nego i samostanci reda sv. Benedikta, koji za rana, još u X. vijeku uvedoše slovenštinu ne samo u javno bogoslužje, nego i u privatne svoje molitve, te tokom vremena postadoše ekskluzivni slovenski kler, kako to bijahu i svjetovni popovi glagoljaši.²⁶ Točno odsjeći granice, kuda se je slovenština u tu dob širila, ovdje jošte ne možemo, ali kada bude sastavljen i izdan popis svih drevnih slovenskih spomenika i njihovih odlomaka na tlu

²⁶ To pretpostavlja već i X. kanon splitskoga sabora od 925., jer govori o „monachatu“ in „sclavonica lingua“. Prvi samostan benediktinski spominje se u Hrvatskoj polovinom IX. vijeka. Rački: Rad 79. str. 168.

hrvatskom²⁷, moći će se pristupiti i riješenju ovoga pitanja, jer će nam to biti najboljim kazalom za označivanje geografskih granica glagoljice. Tada će se moći i ustanoviti, je da li je i u području splitske metropolije i u kojim njenim krajevima bilo istočnoga obreda sa slovenskim jezikom, kako to mnogi pisci hoće.²⁸

Nu danas već smijemo pouzdano ustvrditi, da je slovenština u bogoslužju u XII. i XIII. vijeku bila prodrla u same drevne latinske gradove na Adriji, da je ona bila na sjevero zapadu zašla u akvilejsku patrijaršiju, u Istru i Kranjsku, a na sjevero-istoku u sami Srijem.²⁹ Pripovijeda Baronius u svojim Annalima ad annum 1177., kada je papa Aleksandar III. brodeći u Veneciju na izmirenje sa Friedrikom Barbarossom, prolazio Dalmacijom, pak se svratio u Zadar, da ga je svećenstvo i puk dočekalo sa najvećom radosti i oduševljenjem. Papa je na svome historičnome bijelcu jašio do crkve sv. Anastazije, a puk iz svega grla pjevaše pjesme jezikom slovenskim: *immensis laudibus et canticis altissime resonantibus in eorum slavica lingua* Milinović u svojim *Crticama* str. 94. veli, da je „na uspomenu toga znamenitoga dana urezan u crkvi sv. Anastazije u pobočnoj kapelici na mramornoj ploči zamašiti taj slučaj.“ Eto tako je u ono drevno doba u najlatinskijem gradu hrvatski puk pozdravio glavu čitavoga kršćanstva svojom pjesmom narodnom, koja je nesumnjivo bila odjek iz njegovoga bogoslužja slovenskoga.

Da se je za vrijeme X. i XI. vijeka u čitavoj unutrašnjoj Hrvatskoj — u koliko je ona u opće crkveno bila organizovana,

---

²⁷ Na tom već od dulje vremena radi prof. Ivan Milčetić potporom jugoslavenske akademije.

²⁸ Biachi: *Zara christiana* I. (Zadar 1877) str. 131 sq. — Tako se govori u aktima dijecezanske sinode krčke od 1901.: *in terris nostris jam a primis praeconibus s. Evangelii usque ad saeculum XI. immo XII. in s. Liturgia adhibebatur passim lingua graeca. Hinc in ecclesiis ruralibus slavici inde a temporibus s. Methodii saec. IX. vel omnino initio saec. X. suffecta est lingua slavica, dum ecclesiae civitatum latinarum successione ac pedetentim, morem sequentes ecclesiae romanae, usum linguae latinae amplexae sunt. — Acta et decreta primae synodi veglensis 1901. Veglae 1902. strana 40.*

²⁹ Mi u Istri i u današnjem području ljubljanske biskupije nalazimo u XIII. vijeku nebrojeno glagoljskih spomenika, znak, da se je već u to vrijeme, a i prije, daleko prama sjeveru glagoljalo Jelić: *Fontes historici liturgiae glagolito romanae*. Veglae 1906. p. 10—12. O Srijemu će biti kasnije potanjega govora.

rabila slovenština možemo zaključivati iz analogije samih prilika i događaja, jerbo je zemlja onkraj Gvozda (i Neretve) bila još kud i kamo dalja i nepristupačnija uplivu Splita i latinske hierarhije, nego li primorski glagoljaški krajevi, a kraj toga pod izvjesno znademo, da je ona spadala i u X. i u XI. vijeku pod hrvatske biskupije u Ninu i Kninu, čiji je kler bio slovenski, glagoljaški. Nu osnutkom biskupije zagrebačke (godine 1093.?) i uređenjem pastve bi u unutrašnjim krajevima Hrvatske zavedeno latinsko bogoslužje. Hipoteza pokojnoga Ivana Tkalčića u ovome pitanju ne može se nikako usvojiti, kanda je sv. Ladislav uzeo prvoga zagrebačkoga biskupa: Duha, Čeha, jer je bio glagoljaš, potječući iz sazavskoga manastira, pak da je „biskupija zagrebačka bila utemeljena na podlozi slovenskoga bogoslužja“.³⁰ To već radi toga nije vjerojatno, jerbo ugarska hierarhija, kako ju je utemeljio sv. Stjepan, bijaše i uređajem i liturgijom latinska i rimska, a sv. Ladislav osnivajući zagrebačku biskupiju učinio ju je dijelom ugarske crkve, a pogotovo mu nije moglo ići u političke osnove, da bi zagrebačka biskupija bila „slovenska“ i tijekom ne samo liturgijski nego i disciplinarno otudjena crkvenome organizmu njegove države. Što je pako kralj Ladislav baš Čeha Duha izabrao za zagrebačkoga biskupa, bilo je to iz toga razloga, da bi se mogao sa pukom sporazumjeti, i tako svim pastirskim svojim dužnostima udovoljiti. Ne ćemo ipak time reći, da nije u zagrebačkoj biskupiji ostalo i kasnije i u XII. i XIII. vijeku slovenskoga bogoslužja, ali to tvrdimo, da je službena liturgija nove biskupije bila u jeziku latinskome.

Evo to je povijest glagoljice u Hrvatskoj do polovine XIII. vijeka, do reskripta Inocentija IV., koji popravi sve, što je X. i XI. vijek na slovenštini sagriješio.

---

³⁰ Tkalčić: Slavensko bogoslužje u Hrvatskoj. Zagreb 1904. strana 71. sq. Djelo je i inače napisano bez oštrije kritike.

XII. Slovensko bogoslužje u Češkoj i Ugarskoj od IX. do XIII. vijeka jest ostatak iz vremena slovenskih apoštola.

Slovenština u Poljskoj. — Iz Bugarske predje i u Srbiju i u Rusiju.

Makar je srijemsko-panonska metropolija tako brzo zaginula i politička oblast Velike Morave u provali Mađžara sa lica svijeta iščeznula, ono je još za dugo stoljeća i pod vlašću njemačke crkve solnogradske, a od 1000. godine i pod oblašću crkve ostrogonske, bar sporadično, održalo se slovensko bogoslužje u onim krajevima, kuda se negda uvriježilo uslijed djelovanja sv. braće solunske. Tako je bilo u Češkoj, tako je bilo i u Ugarskoj, pak su nove hierarhijske tvorbe potrebovale dugoga rada, dokle je svuda u tim zemljama zavladao rimski obred i latinski jezik u kršćanskom bogoslužju.

Već u najranije doba, na svu priliku još za života sv. Metodija, prešlo je slovensko bogoslužje i u Češku.

Mnogo se o tome pitanju raspravljalo. Ima ih, koji hoće, da se je slovenština tamo zavela istom u drugoj polovini X. ili pače u XI. vijeku. Tako Ginzel tvrdi, da je to bilo istom pod sv. Prokopom († 1053.),¹ a profesor Vondrák za kneza Boleslava II. (967.—999.), kada se je njegova vlast raširila do Poljske i Male Rusije.² Nu već Palacky i Wattenbach su ispravno tvrdili, da se je slovenski jezik morao rabiti u češkom bogoslužju još za vremena Bořivojevih.³ Danas nakon izvoda profesora Jagića, Pastrnka, Ka-

¹ Ginzel o. c. str. 131. sl. Da ga još ne bijaše u IX. vijeku, sudi po tom, jer u poznatoj poslanici bavarskih biskupa (god. 900.) nigdje ni traga nema slovenskome bogoslužju u Češkoj.

² Vondrák: Zur Würdigung der altslovenischen Venzelslegende und der Legende vom hl. Prokop. Wien 1892. Bd. 127. der Sitzungsberichte der phil. hist. Classe.

³ Wattenbach: Die slavische Liturgie in Böhmen; u Abhandlungen der historisch-philosophischen Gesellschaft — Breslau. 1858. I. strana 205—210. Dokaze za svoju tvrdnju uzimlje iz Večeslavove legende,

louska, Krasla, scijenim, da se opravdano o tom već ne može sumnjati.⁴

Glavni izvor za to pitanje jest slovenska legenda sv. Većeslava.⁵ Njena je vjerodostojnost potpuno utvrđena: ona potječe iz X. vijeka, a pisana je od kojega slovenskoga popa u Češkoj. U toj se legendi izriječno veli, da unuka Većeslava „**v'da babā svoja Ljudmila naučiti knjigam' slovenskim po slědu popovu**“. U vrijeme dakle mladosti sv. Većeslava (rodjen 908.) početkom X. vijeka bilo je u Češkoj popova ukih knjigi slovenskoj. A to je posve razumljivo, jer sve ako se i ne prihvati mnijenje, da je Bořivoj okršten od moravskih apoštola, što je zar prirodnije, nego da je sv. Metodije, koji je svoj djelokrug proširio do Visle, do Save i Dunava, do Bugara i do Ugra, nego da je on svoje učenike poslao i u **susjednu Češku**, pak da se je njekolicina od njih iza smrti svoga učitelja onamo i ugnula? — Prema tome meni je mnogo vjerojatnije, da je slovensko bogoslužje još od vremena Metodijevih poznato u Češkoj, nego da je tamo doprlo tek u drugoj poli X. ili pače tokom XI. vijeka, kada je slovensko bogoslužje u tim sjevernim krajevima svakako bilo već u padanju. Ove pako kombinacije dobivaju potpunu izvjesnost, ako se usvoji mnijenje onih čeških crkvenih povjesničara, koji hoće, da je i Češka spadala u zglob Metodijeve metropolije, i da je tekar 895. (nakon smrti Svetopukove) prešla pod biskupa u Reznu, u čijoj vlasti ostade sve do 967. godine. (Tako n. pr. Borowý u Geschichte der Prager Diöcese; Prag 1874.) Dakako

---

kronike Kozmine, lista pape Ivana XIII., odgovora Grgura VII. 1080. na molbu kneza Vratislava, ter kijevskih listova — Isp. o čitavom ovom pitanju i članak dra. Proházke u Velehradskom Sborniku godine 1885. „Papež Rehoř VII. a zánik slovanské liturgie v Čechách i na Moravě“, strana 4—44.

⁴ Jagić: Entstehungsgeschichte I 54—58. — cf. o tom Pastrnek l. c. 136—143. i I. Kalousek: Obrana knížete Václava svatého. Prag 1901. — F. Krasl: Sv. Prokop, jeho klášter a památka u lidu. Prag 1895.

⁵ Ovu legendu je prvi izdao Vostokov 1827. — Točno odrediti vrijeme, kada je legenda napisana, nije lako. Vjerojatnije (Kalousek l. c. strana 78.) mahom nakon smrti sv. Većeslava († 935.). Jagić misli (o. c. 55.) da je njegov učitelj u slovenštini mogao lasno biti i pisac te legende. Vondrák bi stavio porijeklo legende u drugu polovinu X. stoljeća. — Legendi o sv. Većeslavu vrlo je srodna legenda o sv. Ljudmili, takodje pisana slovenštinom, možda tek za koju godinu mladja. Latinski izvadak Ljudmiline legende (l. bohemia) potječe tek iz XIV. stoljeća.

Isp. o svem Pastrnek l. c. 17. 136. et passim; Arhiv 1902. strana 286. sq.

da je njemački kler rabio latinski jezik, te pomalo istisnuo slovenštinu iz bogoslužja — ako je ona u opće igda bila zavladala svom zemljom češkom. Slovenski jezik održa se tek u pojedinim naseljima i crkvama slovenskih popova, i tako doživje X. i XI. vijek. Češki vladari nijesu bili neskloni narodnome bogoslužju, mnogi mu pače postadoše zaštitnici i nastojaše proširiti ga i rasprostraniti.

Tome naslućivanju imademo traga i u listu Ivana XIII. (965.—972.), kojim bi osnovana biskupija praška. Istina današnji oblik ovoga lista nije do nas dopro izvoran, ali njegovoj sadržini ne može se vjerodostojnost već radi vanjskih kriterija osporiti.⁶ U svom listu veli papa „da pri crkvi sv. Vida i sv. Većeslava bude stolica biskupska, a pri crkvi sv. Gjurgja samostan duvna, ali ne po obredu bugarskoga naroda ili ruskoga i slovenskoga jezika, nego prema ustanovama i odredbama apoštolskim (*verumtamen non secundum ritus aut sectam bulgariae gentis vel Ruziae aut sclavonicae linguae, sed magis sequens instituta et decreta apostolica.*)“ Za cijelo ne bi papa ove ograde stavljao, da nije slovenskoga bogoslužja u istinu bilo u području praške biskupije, a moguće je, da je knez Boleslav kod sv. stolice zajedno sa molbom za samostalnu biskupiju uložio i molbu za slovensko bogoslužje. Knez Boleslav bijaše moćan i krepak vladar, ter je sa ovim svojim molbama spajao i dalekosežne političke osnove; nu bit će, da su mu Nijemci mrsili račune, pošto su na dvoru Ivana XIII. (Oto I. nazvan Veliki 936.—973) odlučan vršili utjecaj. Praška biskupija istom 973. dobi svoga pastira.

Za naše tvrdnje upravo je klasična povijest sv. Prokopa i sazavskoga samostana, što ga je on osnovao oko 1032. godine. Ta se povijest nalazi u nastavku Kozminoga ljetopisa, kako ga je napisao neki sazavski monah, Latinaš, kada su odande već bili protjerani slovenski samostanci.⁷

⁶ Taj nam se list papin od 25. prosinca 967. očuvao kod ljetopisca Kozme. Wattenbach ga je 1858. u svojoj pomenutoj raspravi priznavao autentičnim (o. c. strana 226.), ali je već u Jaffé-u pod br. 3720. označen kao sumnjiv. — Slažem se sa prof. Pastrnkom, koji (o. c. 137. op. 124.) scijeni, da je sadržinu ove bulle morao češki ljetopisac iz ranijih izvora crpsti. Kozma († 1125.) naime broji radi svoga kritičkoga duha najboljim sredovječnim analistama. Kroniku imaš u Pelzel et Dobrowský: *Scriptores rerum bohemicarum*. T. I. Pragae 1783., papin list p. 48.; Pertz: *Monumenta Germaniae: Scriptores XI.*

⁷ Kozmina kronika u tri knjige obasiže najstariju povijest Češke sve do 1125. Imademo dva continuatora. Prvi, njeiki kanonik višehradski,

Prokop je živio u vrijeme češkoga kneza Ulrika. Bijaše rodom Čeh, uzoran svećenik i sluga Božji. **Učen bijaše vele u slovenskoj knjizi, koju je njegovda osnovao sv. Ćiril biskup.** (Procopius . . . Bohemicus de villa Chotum, Slavonicis litteris, a sanctissimo Quirillo Episcopo quondam inventis et statutis, canonice admodum imbutus). Razumijući taštinu svijeta, ostavi sve dobro i imanje svoje, te podje u njeku špilju, gdje u strogoj pokori življaše pustinjakom. Tuj ga nadje nekome zgodom knez Ulrik loveći u tome kraju. Njegovim prilozima izgradi on na tom mjestu, u Sazavi (kraj Časlave, kotar Kohljanovic) baziliku u čast Bl. Djevici i sv. Ivanu Krstitelju pa okupi oko sebe u samostan kolo braće, s kojima življaše po pravilima sv. Benedikta. Za čitavoga življenja podupiraše ga knez Ulrik, a tako i njegov nasljednik Braslav, te je njegov samostan sa slovenskim bogoslužjem krasno cvao i napredovao. Iza smrti sv. Prokopa († 25. ožujka 1053.) izaberu samostanci njegovoga nećaka Vida za opata, ali knez Spytihněv, koji naskoro naslijedi Braslava, dade se zavesti od protivnika slovenskih monaha, te iz Sazave protjera opata Vida sa njegovom braćom i to s razloga, **jer da se slovenskom knjigom širi krivovjerje i hipokrizija** (per sclavonicas litteras haeresis secta ypocrisisque esse aperte irritos ac omnino perversos), a na mjesto njihovo uvede latinskoga opata i latinske monahe. Opat Vid sa svojim glagoljašima umaće u Ugarsku (profectus est in terram Hunnorum), nu već nasljednik Spytihněvljev Vratislav (1061.—1092.) pozva ih nazad, te ih sa čašću i veseljem primi i povrati ih u njihov samostan. Vratislav je pako toliko volio slovensku knjigu i slovensko bogoslužje, da je u Grgura VII. — kako znademo iz papinoga lista od 2. siječnja 1080. — zaiskao dozvolu, **da bi se u čitavoj Češkoj obavljalo bogoslužje slovenskim jezikom.** Grgur mu to uskrati veleći doslovce: jerbo je tvoja odličnost zatražila, da bi mi dozvolili obavljati u vas bogoslužje u slovenskom jeziku, to znadi, da mi tvojoj molbi nikako ne možemo udovoljiti I kolikogodj se štije sv. Pismo ono, voljom Božijom ostaje na nekim mjestima tamno, da ne bi, razumljivo svima, izgubilo na cijeni, ter bilo izvrgnuto preziru ili hrdjavo shvaćeno od neuputnih, da ne bi još u bludnju zavadjalo. Niti pomaže isprijeka,

opisuje događaje od 1126—1142, a drugi je ovaj sazavski anonymni monah, koji je obradio godine 1126—1162. Oba su continuatora kritična i vjero-dostojna. Nadodatci njihovi izdani su sa samom Kozminom kronikom.

da su to neki redovnici, što puk želi i zahtijeva, učinili i makar neshodno pripustili; buduć da je crkva u prvo vrijeme na mnoge stvari mučala, koje su kasnije, kada se kršćanska vjera učvrstila i raširila, od svetih otaca nakon dubokoga proučavanja ispravljene i poboljšane. Radi toga zabranjujemo vlašću Petrovom, da se ne zbude, što se od tvojih ljudi neumno ište i moli i nalažemo ti, da svim silama odoliš tome ispraznome zahtjevu.⁸

Nu i nakon zabrane Grgura VII. održa se sazavski samostan. Iza opata Vida bi izabran opat Emeran, a nakon ovoga Božetěch. Na žalost za njegova vladanja dodje do nesuglasica medju monasima i braća Dmitar, Kanan i Goliša ustanu na opata, a Břetislav II. 1097. izagna opata i slovenske samostance, a oni tumarahu bez cilja i bez mete „et tunc erraverunt usquequaque per incerta loca girovagi“. Knjige bjehu uništene i nikada se već ne budu štile na tome mjestu „et libri linguae eorum deleti omnino et disperditi, nequaquam ulterius in eodem loco recitabuntur“.⁹ Na mjesto slovenskih popova i opet se naseliše latinski monasi, a s njima i latinska knjiga i latinsko bogoslužje.

Ne smijemo nipošto misliti, da je slovensko bogoslužje u to vrijeme u Češkoj obasizalo šire područje. I po listu Grgura VII., u kom se govori, da su samo quidam religiosi viri u narodnom jeziku liturgisali, a i po čitavoj povjesti sv. Prokopa, vidi se, da je slovenština u bogoslužju bila samo iznimka od pravila.

Iza ove epohe sazavske nemamo kasnije traga slovenskoj liturgiji u Češkoj. Sa Sazavom ona zamire, dokle tri stoljeća

---

⁸ List jo autentičan. Nalazi se kod J a f f é a l. c. 5151. U originalu glasi to mjesto: Quia vero nobilitas tua postulavit, quo secundum Sclavonicam linguam apud vos divinum celebrari annueremus officium, scias nos huic petitioni tuae nequaquam posse favere. Ex hoc nempe saepe volventibus liquet non immerito sacram scripturam omnipotenti Deo placuisse quibusdam locis esse occultam: ne, si ad liquidum cunctis pateret, forte vilesceret et subjaceret despectui, aut prave intellecta a mediocribus in errorem induceret. Neque enim excusationem juvat, quod quidam religiosi viri hoc quod simpliciter populus quaerit patienter tulerunt, seu incorrectum dimiserunt; cum primitiva ecclesia multa dissimulaverit, quae a sanctis patribus, postmodum firmata christianitate, et religione crescente, subtili examinatione correctae sunt. Unde ne id fiat quod a vestris imprudenter exposcitur auctoritate beati Petri inhibemus, teque ad honorem omnipotentis Dei huic vanae temeritati viribus totis resistere praecipimus.

⁹ Čitavu ovu historiju imaš u P e l z l e t D o b r o w s k ý, Scriptores rerum bohemicarum l. c. I. 89–102.

kasnije ne oživlje i opet na kratak čas u benediktinskom samostanu emauškom kraj Praga, ali dokle sazavski samostan bijaše bilina niknula iz korijena Ćirilo-Methodijeva, Emaus bijaše već Cesima biljka eksotična, strana, presadjena sa Juga iz bašče hrvatske.

U Ugarskoj su se ostatci srijemsko-panonske hierarhije održali kroz čitav X. vijek, pa i nakon osnutka ostrogonske latinske metropolije, dugo još nalazimo u čitavom njenome području istočnoga „grčkoga“ kulta. Poznato je, da su mađžarski knezovi, koji su polovinom X. vijeka prvi primili kršćanstvo, primili ga iz Carigrada. Tako u Zatisju prijanjaše uz Byzant knez Gjula (Gylas), kod kojega je djelovao grčki biskup Hierothej, a u Panoniji u vrijeme Konstantina Porphyrogenita bijaše mađžarskim poglavicom njeki Bolesud, koji pače dobi iz Byzanta i čast patricija. Oko 962. godine nalazimo u Panoniji nekoga biskupa Zakeja, istočnoga obreda. O njemu nam uspomenu očuva poznati historičar Otona I., biskup kremonski, Liutprand, koji o njemu pripovijeda, da je došao u Rim gdje ga je papa Ivan XII. (955.—964.) „nevješta knjizi Božijoj i ljudskoj **iznova** zaredio“, ter ga poslao Mađžarima, da ih podbuni protiv Nijemaca.“¹⁰

I inače ima dovoljno tragova u Ugarskoj kršćanstvu istočnoga oblika u ovo prvo vrijeme. Istom osnutkom hierarhije sv. Stjepana zadobi zapadna crkva odlučnu prevagu u Ugarskoj, i tijekom u zemlji pusti čvrsto korijenje i rimsko latinska disciplina i liturgija, ali je i sam sv. kralj ugarski i njegov kler morao računati sa crkvenim tradicijama svojega kraljevstva. Sv. Stjepan osniva u državi svojoj latinske samostane kao ognjišta zapadne civilizacije, ali osniva i grčke manastire. Poznato je da je u vesprimskoj dolini utemeljio samostan grčkih duvna.¹¹ Ugarska

¹⁰ „et Zacheum, virum reprobatum, divinarum atque humanarum inscium literarum, a Domino Papa Episcopum noviter consecratum et Hungaris ad praedicandum, ut super nos irruant, destinatum.“ — Papa Ivan da se odbrani od Otona I. tražio je pomoći i kod samih Mađžara. Isporedi za ovo razlaganje članak F. S. Sasinka: „Cirkev cyrillo-methodejská v Uhorsky u ediciji Sborník velehradský, 1885. § 27. strana 58—68. Jošte iste godine pretočio ga Rački u hrvatski u „Katoličkom listu.“

¹¹ Szalay; Geschichte Ungarns. Pest. 1866. I. strana 117. — Dr. Karácsonyi u svome djelu: Szent István király élete Budapest 1904., nipošto ne dozvoljava, da su te duvne bile Grkinje. Fundacijona povelja

za vrijeme XI., XII. pa i XIII, vijeka ostade tlo utrakvističko, na kom su bujno cvali kako zapadni tako i istočni oblici crkvenoga života. Kroz čitav naime srednji vijek nalazimo u kraljevstvu sv. Stjepana organizaciju istočne crkve i njenu liturgiju kako sa grčkim tako i sa slovenskim jezikom.

Nakon svega rečenoga sada nam može biti jasno, zašto su savezski bjegunci našli utočišta u Ugarskoj, gdje je u taj čas bio vladarom Andrija (1046.—1061.), koji je sam dugo vremena boravio u Rusiji pače oženio i njeku knjeginju rusku i za kojega misle, da je osnovao grčki samostan njegova imena kod Višegrada na Dunavu. Taj je samostan postojao sve do 1221. godine, kada predje u vlast Latina¹² U Andrijinu epohu spada i osnutak grčkoga samostana u Srijemu (u Mitrovici). Polovinom naime XI. vijeka uspije palatinu Radi uhvatiti stopu medju Dunavom i Savom i tom zgodom utemelji on samostan sv. Dimitrije, te ga obdari velikim dobrima. Ob ovome samostanu bit će još potanjega govora u drugom svesku ovoga djela, jer se je sa čudnovatim patronatskim pravom održao duboko u XIV. vijek.¹³

bila je „slučajno“ pisana grčkim jezikom, jer se je sv. Stjepan u nestašici notarā poslužio ili grčkim poslanikom na svome dvoru ili — što je još vjerojatnije radi pogrešne grštine — pisao je tu povelju kakov venecijanski ili hrvatski pop (horvát pap), koji je poznavao tek formule grčkih isprava. l. c. p. 39. i 59. — Tvrduje Karácsonyijeve jedva će stajati, jer znamo, da je sv. Stjepan živo sa Grcima općio: bio je osnovao gostinjac ne samo u Rimu, nego i u Jeruzolimu i u samom Byzantu. Novija djela mađzarska, koja rade ob ovim pitanjima jesu nadalje: Karácsony: Magyarország egyháztörténete; i Sz. Adalbert védelme. Dr. Balics Lajos: A kereszténység története hazánk mai területén a magyarok letelepedéséig. Budapest 1901. Te sam podatke, nevješt mađzarskome jeziku, primio od g. E.

¹² Szalay l. c. 172.; A. Theiner: Vetera monumenta historica Hungariam sacram illustrantia. T. I. Romae 1859. — Papa Hanorije II. 20. travnja 1221. nije s lake ruke dozvolio ukinuće grčkoga karaktera ovoga samostana, jer veli: „absque gravi scandalo et juris praejudicio alieni, latinos monachos institui permittatis ibidem, proviso quod graecis monachis nunc existentibus ibi proviso congrua toto vitae suae tempore assignetur.“ Theiner l. c. br. 53. — Fejér l. c. III. I. strana 310.

¹³ Szalay l. c. 172.; Péterfy: Sacra concilia romano-catholica in regno Hungariae. Poonii I. 1741. II. 1742. I. 13.; Theiner: Monumenta Hung. I. nr. 10 2. p. 667 u listu Klementa VI. biskupu njitranskome iz 1344 godine.

Ovdje mi je pripomenuti, da se V. kapitul nacijalnoga sabora ostrogonskoga od 1114. De locutione clericorum jedva može upotrebiti, kako hoće neki, dokazom za opstanak slovenštine. Kanon glasi:

Takovih grčkih manastira, a po tome i grčkoga klera, bijaše u Ugarskoj čitava množina. Bijaše ih sjedinjenih, koji stajahu pod jurisdikcijom latinskih biskupa, ali ih je bilo i ne sjedinjenih, koji su pače imali i vlastite episkope. Papa Inocentije III. ozbiljno je nastojao, kako bi podignuo zapt u grčkom sjedinjenome svećenstvu, koje se bilo raspojasalo, jer ne stajaše pod dovoljnim nadzorom latinskih biskupa, a vlastitih ne imadjaše, pak je u to ime iskao upute od Šimuna, biskupa varadinskoga, ne bi bilo shodno „osnovati samostalnu biskupiju ili opatiju za nje, koja bi bila neposredno podložna sv. stolici, ili ustanoviti latinske poglavare, koji bi svojim marom poboljšali žalosno stanje njihovih crkvi.“¹⁴ To je bilo u isto vrijeme, kada su Inocentije III., a za njim i njegovi nasljednici nastojali sve ne sjedinjene grčke crkve u samoj Ugarskoj, a tako i na medji njenoj: u Srijemu, u Srbiji privesti u crkveno zajedinstvo.¹⁵ Da je ovaj kler, što se u izvorima nazivlje grčkim, najpače vršio pastvu medju slovenskim življem u Ugarskoj, jedva treba i razlagati. **Najpriličnije jest istini, da su ti „grčki“ svećenici bili Grci obredom, ali jezikom Sloveni.**

ut canonici in claustris et capellani in curia literatorie (latine) loquantur. Ta se odredba tiče očito latinskoga, a ne grčkoga ili slovenskoga klera, koji nije ni vješt bio latinskome jeziku, da bi mogao njime govoriti. — Péterfy l. c. p. 53. sq.

¹⁴ List Inocentijev iz 1204., u kom se doslovce veli: „ut auctoritate nostra unus fieret episcopatus ex ipsis (graecis), qui nobis nullo mediante subesset, vel abbas, aut praepositi latini constituerentur in illis, quorum studio et diligentia earundem ecclesiarum status posset in melius reformari.“ Fejér II. p. 429.

¹⁵ Fejér: l. c. II. 389. sq.; 408. sq. — Tako papa Gregorije IX. godine 1229., osnivajući srijemsku biskupiju „in citeriori Syrmia“, određuje, da se ne sjedinjena biskupija „in ulteriori Syrmia“ (quae Graecum ritum tenet et nondum sedi apostolicae oboedit), ne bude li njen biskup pristupio crkvenome zajedinstvu, imade spojiti sa biskupijom srijemskom. — Fejér l. c. III. v. 2. p. 157, 158.; Theiner: Mon. Hung. nr. 49. p. 88. — Taj biskup „ulterioris Syrmiae“ jest očito beogradski, jer isti papa piše 21. ožujka 1232. čanadskom biskupu, da bi „albensem ac Brandusium (gdje?) in Bulgaria episcopos“ priveo u jedinstvo, inače neka ih pripoji biskupiji srijemskoj. Theiner: l. c. nr. 179 p. 103. [Taj se isti biskup spominje u listu pape Nikole IV. od 1. kolovoza 1290. (episcopus in terra albabulgarica). Theiner l. c. nr. 587. p. 366] Jednako papa Gregorije IX. u listu na kralja Belu od 1234. godine radi o sjedinjenju „Vlaha“, koji obitavaju medju Kumanima, te govori o quibusdam pseudo-episcopis Graecorum ritum tenentibus. (Fejér l. c. p. 399.; Farlati VIII. p. 146. 245 sq.)

U Ugarskoj i nije bilo grčkoga življa, nego su ostala jaka ostrvlja slovenskoga elementa, pa ako su i služili njihovi svećenici istočnim obredom, bilo je to samo u njima razumljivom jeziku slovenskom. To prirodno nagoviještanje potvrđeno je i samom povješću. U legendi sv. Prokopa, koja je napisana latinski nakon njegove kanonizacije 1204. godine, pripovijeda se, da je on slovensku knjigu izučio u višegradskom samostanu u Ugarskoj. Mi ne možemo danas pod izvjesno reći, je li ta vijest Prokopova Životopisca kritična, je li on u istinu tamo izučio slovenštinu, ali je iz toga pričanja sigurno, da se je u njegovo vrijeme u tom „grčkome“ samostanu njegovala slovenska knjiga. U navedenim izvorima, koji nam pripovijedaju nastojanje papâ o sjedinjenju „Grka“ sa zapadnom crkvom, izriječno se spominju Sloveni. Tako papa Inocentije III. svojim, listom od 22. prosinca 1198., opominje ugarskoga kralja Mirka neka bi prinukao Slovene, da plaćaju katoličkoj crkvi dužnu desetinu.¹⁶ Da su pako „ne sjedinjeni Grci“ slovenskim jezikom liturgisali, jasno se razabire iz lista Grgura IX. od 1229., u kojem on govori o grčkoj biskupiji in ulteriori Syrmia te izriče želju „**da bi se Sloveni i Grci, koji onu zemlju nastavaju, u bogoslužju i crkvenim sakramentima obratili latinskome obredu i posluhu rimske crkve.**“¹⁷ Da je u tim krajevima vladao grčki obred sa grčkim jezikom, jedva bi papa spominjao Slovene. Pod ovim „Slovenima i Grcima“ ne mogu se razumjeti nego prethodnici današnjih grčko-istočnjaka u ovim krajevima.

Slovensko bogoslužje bijaše odmah u prvo vrijeme rašireno i u Poljskoj, kada ona predje na kršćanstvo. Iz Ž. M. 11. znademmo, da je već sv. Metodije poslao do Visle svoje vjerovjesnike nekome poljačkome knezu, ali istom Mječislav I. (962.—992) primi sv. krštenje, i to iz Česke, odakle mu bila i žena pobožna Dubravka, sestra Boleslava I. Sa slovenskim svećenstvom iz Češke dodje u Poljsku i slovensko bogoslužje, pače mnogi pisci sciijene, da je prvobitno tamo bila sva liturgija u slovenštini, dokle nije Mječislav nakon smrti Dubravkine oženio njemačku knjezinju Odu, čijim nastojanjem bi iz Njemačke uveden latinski

¹⁶ Theiner: Vetera monumenta Slavorum meridionalium historiam illustrantia. T. I. Romae 1863. p. 4. nr. 6.

¹⁷ „ut Sclavi et Graeci, qui inhabitant terram illam in divinis officiis et ecclesiasticis sacramentis ad Latinorum ritum et oboedientiam romanae ecclesiae, si potest fieri. convertantur.“ Theiner l. c.

obred i latinski jezik. Od toga vremena slovenština se sve većma gubi, zadnji joj trag izčezava početkom XII. vijeka. Oni slovenski samostani u Poljskoj, o kojima ćemo još govoriti u povjesti slovenskoga bogoslužja u XIV. vijeku, sličnoga su karaktera kao i češki samostan u Emausu.¹⁸

O crkveno-hierarhijskim, a i političkim prilikama drevne srpske države, govorili smo u predjašnjem poglavlju raspravljajući osnutak dukljansko-barske metropolije. Tamo smo vidjeli, da su kraljevi Duklje i Zete, za čitavo doba naše narodne dinastije, u najjužoj vezi bili sa Hrvatskom, redovito joj suzereni, a tako podložni i latinskoj metropoliji u Splitu. Nu ni u to doba nije bio u tim krajevima bogoslužni jezik latinski doliš samo u primorju, a u nutrini, gdje je prevladavala crkvena i kulturna oblast Byzanta već od početka, od pokrštenja srpskoga naroda, rabio se u liturgiji obred i jezik grčki, a od X. vijeka iz susjedne Bugarske bi u srpske crkve uveden jezik slovenski. Dukljanska metropolija ostade ipak i kasnije i disciplinom i liturgijom utrakvistična, mješovita, u njoj je, kako smo već primijetili iz lista Aleksandra II. godine 1067., bilo i jednoga i drugoga obreda i jezika, nu hierarhijski pripadalo je čitavo njeno područje pod rimsku patrijaršiju sve do Nemanjića. Istom Stjepan Nemanja obrnu se posvema grčkoj crkvi, a njegov sin sv. Sava zasnova oko 1220. samostalnu srpsku patrijaršiju, uredi crkvenu narodnu organizaciju, koja se hierarhijski otrže od Zapada, te se posvema prisloni na Istok, na carigradskoga patrijaru, koji je on čas stolovao u Niceji. Tim su za sva vremena odvojeni srpski i hrvatski narod. Koji li su razlozi pri tome vodili obitelj Nemanjinu možemo samo nagoviještati. Bit će, da se sv. Sava nije ni mogao nadati, da bi mu papa dozvolio odijeljenje od dukljanske metropolije a osnutak narodne slovenske crkve. Vrh toga scijenili su srpski vladari, da će van područja zapadne crkve najboljma zaštititi svoju političku nezavisnost kako prema Ugarskoj, tako i prema istočnome latinskom carstvu, koje se za vrijeme silom bilo u Carigradu ugnijezdilo (1204—1261.)

Srpska patrijaršija u čitavoj svojoj oblasti zavede istočni obred i slovenski jezik u bogoslužje i tokom vremena potisnu

¹⁸ Isp. Sbornik velehradský 1885 strana 13. — Pastrnek l. c. strana 108. u op. 104. — Szcześniak: Obrzadek slowianski u Polsce; Varšava 1905.

latinsku dukljansko-barsku metropoliju na nekoliko gradova na moru. U tim tijesnim granicama preživjela je ona stoljeća, a kada je pred četvrt vijeka na novi život ustala, bi joj sudjeno — da postane i ona u bogoslužju slovenska, glagoljaška.

Iz Bugarske prešla je slovenska liturgija u Rusiju i to **odmah**, kako je tamo godine 988. pod sv. Vladimirom zavedeno kršćanstvo. Tako obćenito tvrde najznatniji ruski historičari.¹⁹ Suvišno je gotovo i spominjati, da je to bilo u obredu grčkom. Tuj u Rusiji bi i završen prijevod grčkih liturgijskih knjiga u slovenštinu. Istina, kako smo utvrdili, sv. slovenska braća sama su prevela mnoge bogoslužne knjige, ali to bijahu samo najvažnije.²⁰ Njihov posao je nastavio sv. Klement Velički (od njega triod cvjetnaja = pentekostarion), nu kako su se baš u to vrijeme bogoslužni oblici i knjige u grčkoj crkvi ustalile i konačno redigovale, nemali je trud ostao i ruskim književnicima. Mnogi se ruski knezovi ukazaše Mecenatima slovenske knjige kao njegda Simeon Veliki Pripovijeda ruski ljetopisac Nestor († 1111.), da je knez Jaroslav (1019—1054) okupio oko sebe mnoge pisce, koji su prevadjali grčke knjige u slovenski „te ih pohrani u hramovima“. To su bile knjige: mineja i synaksar, (službe izabranih svetitelja), tripisnec (triodion), ustav (typikon, latinski direktorij), irmologion i tropar (latinski antifonarij). Prijevod svih ovih knjiga završen je u XII, najkasnije u XIII. vijeku.²¹

Ne smijemo misliti, da je u doba srednjega vijeka bio svaki saobraćaj izmedju Rusije i Rima prekinut. Poznato je, da je neki ruski knez Dimitrije poslao svoga sina u Rim Grguru VII., a ovaj mu uzvratilo toplim listom. Osobito od XIII. vijeka nastoje pape kako bi grko-istočne Slovene, i Rusé i Srbe i Bugare, privukli u zajedinstvo.²² S prva namišljavaju predobiti ih za la-

---

¹⁹ E. Golubinskij: *Исторія русской церкви*. I. 2. Moskva 1887. strana 282; Dr. Pelesz: *Geschichte der Union der ruthenischen Kirche mit Rom*. I. 1878. p. 205. sq.

²⁰ Službenik (liturgikon), evandjelistar i apostol, časoslov, psaltir, trebnik (euchologion). osmoglasnik (oktoich). — Tako sudi i Pelesz l. c.

²¹ Pelesz l. c. 428.

²² Historija ovoga pitanja za XIII. i XIV. vijek nipošto nije dovoljno ispitana. Bogat je materijal skupljen kod Theinera: *Monumenta hungarica* i *Monumenta Slav. meridionalium*. Osobito je II. lyonski sabor blagotvorno djelovao na ovo nastojanje.

tinski obred.²³ Nu kada je na rimsku stolicu zasio Inocentije IV. (1243—1254.), čovjek univerzalnoga pogleda, koji je razumio, da se dogmatičnome i hierarhijskom zajedinstvu crkvenom nipošto ne protivi razlika u disciplini i liturgiji, on trudeći se ruskoga kneza Danijela u jedinstvu utvrditi **jasnim mu riječima dozvoli god. 1246. porabu slovenskoga jezika u istočnome obredu:** „budući te osobito nahodimo pobožna medju vjernicima crkve, tvoju molbu, koliko po Bogu možemo, radosno uslišujemo i tvojim željama udovoljujemo. Radi toga, predragi sine u Hristu, prema prošnji tvojoj ovim listom dopuštamo, **da vladike i drugi svećenici ruski slobodno mogu po svome običaju kvasni kruh rabiti i ostale svoje obrede obdržavati, koji se ne protive vjeri katoličkoj, što ju nauča rimska crkva**“.²⁴

Inocentije IV. bijaše papa, koji je dopustio slovenštinu i u zapadnome, rimskome obredu.

---

²³ Grgur IX. 1231. godine u listu na galičkoga kneza Danijela ište, da bi on prihvatio latinski obred. Isp. Pelesz l. c. 314. sq.

²⁴ „Cum te de cetero spciale inter devotos Ecclesiae reputemus, petitiones tuas, quantum cum Deo possumus, libenter ad gratiam exauditionis admittimus, et votis tuis favorem benevolum impertimur. Ea propter charissime in Christo fili tuis supplicationibus inclinati Episcopis et aliis presbyteris de Russia, ut liceat eis more suo ex fermentato conficere et alios eorum ritus, qui fidei catholicae, quam Ecclesia romana tenet, non obviant, observare auctoritate praesentium indulgemus.“ Potthast: Regesta pontificum romanorum 1243—1283 Berlin 1875. II. p. 1067. nr. 12.669.

XIII. Kršćanska liturgija u starom i srednjem vijeku.

Vlast liturgijska prvobitno u rukama metropolitâ, a kasnije patrijara, na Zapadu u rukama pape.

Da potpuno uočimo sva stajališta, sa kojih je promatrati pitanje slovenskoga bogoslužja u njegovom pravu i povjesti, scijenim, da je ovdje nužno u najkрупnijim potezima nacrtati okvir, u kojem se gibao razvoj čitavoga crkvenoga bogoslužja, i na Istoku i na Zapadu, tamo do XIII. vijeka, jer samo tako možemo proniknuti u ovo teško pitanje i objektivno i pragmatički ga rasvijetliti i riješiti.

Pitanje liturgijsko i danas još u životu narodâ odlučnu imade važnost, a po gotovu je to bilo u doba srednjega vijeka, kada je čitav i privatni i javni život bio prožet religijom i osnovan na njenim ustanovama. Nikoje čudo! Liturgija i nije nego službeni i javni izraz, ili kako se teološki veli, kult kršćanske religije. „Kršćanska liturgija nije samo religiozni i vjerski čin pojedina svećenika, nego je bogoslužno djelo čitave općine i po tom u istinu javno bogoslužje“.¹ Već po ovome dubokome značenju ne može biti liturgija ni crkvenoj hierarhiji a ni kršćanskome puku stvar sporedne cijene. Ona je dio i religije i religioznosti čovječije.² No kako je ona jedan od oblika narodnoga i javnoga života, kako njene knjige u kršćanskim narodima često jesu temelj njihove literature i prosvjete, to je ovo pitanje liturgijsko, navlastito u poliglotnim zemljama. usko skopčano sa narodnim osjećanjem, a doslijedno i spleteno sa

¹ Thalhoffer: Handbuch der katholischen Liturgik; Freiburg 1887. strana 223. — Liturgija potječe od grčkih riječi: λειτουργία (leitourgia) ἔργον, a znači pučki čin, čin puka (λαός) od λαός = puk.

² La liturgie considérée en général, est l'ensemble des symboles, des chants et des actes au moyen desquels l'Église exprime et manifeste sa religion envers Dieu. — Guéranger: Institutions liturgiques. IV. sveska. Paris 1878—85. I. str. 1.

raznim interesima, pak je vrlo teško u ovakim delikatnim sporovima ustanoviti sklad između želja i tražbina naroda, te konservativnih načela crkve.

Kršćansku liturgiju je osnovao sam Utemeljitelj kršćanske religije Isus Hrist. On je pri posljednjoj večeri ustanovio bitne čine kršćanske liturgije: prikazanje hljeba i vina, posvetne riječi, blagovanje (pričešćenje), ter naložio svojim apostolima, neka isto čine na njegovu uspomenu. Apoštoli su izvršili zavjet svojega Učitelja, ter ga predali i svojim nasljednicima do dneva današnjega. Nu boraveći još na okupu upotpunili su Hristovu ustanovu nekim molitvama i čitanjem sv. Pisma, kako to vidješe u sinagogi i hramu jeruzolimskom, pa kada su krenuli širom svijeta naučati Hrista, zadržase to bogoslužje u svojim krajevima i područjima. Tako se i tumači, te se sve kršćanske liturgije bez razlike u bitnim bogoslužnim činima slažu i skladaju. Prvotna liturgija — praliturgija — sv. apostola bez sumnje držana u jeziku evanđelja sv. Mateja, u jeziku aramejskom ili syro-haldejskom, za onda pučkom jeziku Židova, nije nam se na žalost sačuvala. Njekoji gonetaju, da joj je i oblikom i sadržinom najbliža klementinska liturgija, što se nalazi u osmoj knjizi apostolskih konstitucija (od 6.—15. gl.)³

Kako su apoštoli i njihovi nasljednici došli među razne narode i razne jezike, to su tokom vremena prema prilikama, prema razumijevanju i religioznosti obraćenoga puka, a i prema vlastitoj uvidjavnosti temeljnim činima prvotne liturgije pridodali nove i nove bogoslužne obrede, znatno pomnožali molitve i štijenja, kako sa knjigama starozavjetnim, tako i sa novoza-
vjetnim, a dakako da su liturgiju obavljali i jezikom, kojime je pokršteni narod govorio. Tako su tokom stoljeća i vijekova razvile se nebrojene liturgije i uveli se mnogobrojni bogoslužni jezici.

U liturgiji moramo dvoje točno lučiti: bogoslužne čine ili obrede, ter bogoslužni jezik. **Obred, a ne jezik, sačinjava posebnu liturgiju.** Prema tome možemo imati jednu liturgiju u više jezika, a jednako u jednom jeziku može biti i više liturgija. **Sloveni nemaju posebne i vlastite liturgije ill obreda, nego imadu svoj bogoslužni staroslovenski jezik, koji se rabi u raznim liturgijama.** Kaže li se ipak slovensko bogoslužje (liturgija), pri tome se misli samo na posebni slovenski jezik.

³ Thalhofer l. c. 334. i 343.; Gueranger l. c. I. 26—39.

U glavnom se liturgije dijele u istočne i zapadne. Osobito je bio kult kršćanski u prvim vijekovima bujno razvit na Istoku — kako je u opće kršćanski život u prva četiri vijeka više evao u istočnoj crkvi.

Najdrevnije istočne liturgije ⁴ jesu sv. Jakoba, koja se rabila u patrijaratu jeruzolimskom i antiohijskom, i sv. Marka u području crkve aleksandrijske.

Liturgija sv. Jakoba, zvana i jeruzolimska, može služiti kao obrazac za druge istočne liturgije. Je li potječe od apoštola Jakoba, to je neriješeno pitanje, svakako se odmah iza apoštolskoga doba rabila u Jeruzolimu i u Palestini. U toj se liturgiji jasno već opaža dioba u liturgiju katebumena i liturgiju vjernika. Prva sastoji iz molitava, pjevanja, štijenja knjiga i staroga i novoga Zavjeta, pak je nazvana katehumenska, jer su katehumeni smjeli joj pribivati. Liturgija vjernika počinje sa prikazanjem žrtvenih darova, a daljnje njene česti jesu: ispovijed vjere, poljubac mira, prefacija i posveta, koja se u toj liturgiji glasno od svećenika izriče. Poslije se spominje muka, smrt, uskrsnuće i uzašašće Hristovo, zaziva Duh Sv. (epiklesa) i obavlja podizanje, lomljenje sv. hljeba i pričešćenje Svečanom zahvalnicom i blagoslovom završuje se ova liturgija.

Izvorni jezik Jakobove liturgije na svu priliku bio je aramejski, nu za rana mora da se je i u samoj Palestini i grčki liturgisalo. Iz Palestine predje i u antiohijsko područje, i tudijer bude pretočena Jakobova liturgija u sirski jezik, ter su se njome služili i pravovjerni i heretici, monofizite. Jakobova sirska liturgija rabi se danas samo kod katoličkih Maronita i kod Jakobita (monofizita).⁵ Medjutim kod ovih posljednjih prema prvobitnom uzoru razvilo se tokom stoljeća do pedeset raznih liturgija. Renaudot ⁶ u svojoj zbirci istočnih liturgija ima ih prevedenih trideset i osam!

Jakobovoj liturgiji jeruzolimskoj slične su i one, što ih rabe Nestorijanci po čitavome Iranu, pače i Tomini kršćani u Indiji.

⁴ Cf. Schema speciale quatuor rituum ecclesiae orientalis u N. Nilles: *Kalendarium manuale utriusque Ecclesiae*, Oeniponte 1896. I. str. LXXI.

⁵ I u samoj crkvi jeruzolimskoj ova se liturgija služi samo jedared u godini, i to na 23. listopada, kada se tamo slavi svetkovina sv. Jakoba; inače je uvedeno bogoslužje carigradske patrijaršije. — *Gueranger* l. c. str. 215.

⁶ *Renaudot*: *Collectio liturgiarum orientalium*. Paris 1716. T. II. p. 29. sq.

Tri su, a najglavnija nosi ime sv. Tadeja i Marisa, apoštola tih plemena. I te su liturgije bile negda u originalnom jeziku aramejskom, ali se danas rabe dijelom u sirsom, a dijelom u arapskom.

Stari sirski jezik je na čitavome Istoku izumro, **pak za to se takodje kod sjedinjenih istočnih crkvi pri liturgijskim čestima, koje se puku upravljaju, kako kod poslanice i evanđelja, tako i u obredniku i službeniku, upotrebljava pučki razumljivi jezik arapski.** Imade pako krajeva, koji imadu od sv. Stolice dozvolu obavljati liturgiju posvema arapštinom, pače ima vjerovjesnikâ, koji u rimskom obredu arapski liturģišu. Nu taj arapski jezik nije živući, i razlikuje se od klasičnoga idijoma od prilike kao crkvena latinština od Ciceronove.

Jednako drevna kao liturgija sv. Jakoba, jest i ona **u Aleksandriji, koja po predaji potječe od sv. Marka.** Svakako prvobitni i glavni njeni obredi sižu u apoštolsko doba. Original joj je u grčkom jeziku, ali kada je u Egiptu zavladala monofizitska nauka, a može biti već i prije, to je uveden u liturgiju sv. Marka koptski, pučki jezik, kojim su govorili potomci starih Misiraca, sve dokle nijesu zemlju Arapi osvojili. Ovi su Kopti poput sirskih monofizita izumjeli prema drevnoj liturgiji sv. Marka njeke nove liturgije, od kojih su se tri sve do danas održale. Koptski jezik, koji se jošte danas u tim liturgijama rabi, jest izumro u XII. stoljeću.

Kako je abesinska crkva bila utemeljena od aleksandrijske, to je ona u svemu, pa i u liturgiji, bila odvisna od svoje matice. Kada se je monofizitizam uvriježio u Egiptu, u brzo je prešao i u Abesiniju. Sada je tamo do deset⁷ raznih liturgija, a slične su koptskim liturgijama. Obavljaju se u izumrlom staro-abesinskom jeziku geez.

U najdrevnije doba kršćanstva, bila je na Istoku raširena i gore pomenuta liturgija klementinska, kojoj se je u praksi već davna trag zameo.

Liturgija sv. Jakoba bila je u sirsom i grčkom jeziku prvobitno uvedena i medju Jermene, koji su se pokrstili početkom IV. vijeka. Kada je pak Mesrop utemeljio knjigu jermensku, bi narodni jezik od 412. godine uveden i u liturgiju, nu domala preobladaše u jermenskoj crkvi obredi liturgije sv. Bazilija i sv. Ivana Zlatousnika. Jezik, kojim se danas i kod

⁷ Gueranger l. c. str. 218.

sjedinjenih i kod nesjedinjenih Jermena liturgija služi, jest starojermenski: haŕ-kakan.

Najmladja od svih istočnih liturgija jest **byzantinska**, koja dolazi pod imenom sv. Bazilija Velikoga i sv. Ivana Zlatousnika.⁸ I jedan i drugi obrazac je izradjen prema liturgiji sv. Jakoba, samo je liturgija sv. Ivana znatno skraćena. Obe liturgije rabile se odmah od početka u Carigradu, ali se brzo udomile u čitavoj carigradskoj patrijaršiji, i kada se je od V. i VI. stoljeća stao dizati ugled carigradskih patrijara, pače, kada im je priznata vrhovna liturgijska vlast za čitav Istok na II. trulanskom saboru 692.⁹ nastoje oni živo svoju liturgiju uvesti i u antihijskoj i jeruzolimskoj i aleksandrijskoj crkvi. To im podje i za rukom. Do mala istisnu byzantinska liturgija i Jakobovu na čitavom Istoku, a do XII. vijeka i Markovu u Aleksandriji. Drevne liturgije očuvaše tek heretičke crkve: nestorijanska, monofizitska, i monoteletska, a kod melhita (kraljevaca)¹⁰ pravovjernih zavlada svuda i carigradska disciplina i carigradska liturgija.

Pače i u svim novim područjima kršćanskim, što su pripadala Istoku, raširi se byzantinska liturgija. Tako u IX. vijeku i kasnije brojnija čest slovenskih naroda primi sv. krst iz Byzanta, a jednako i njegovu liturgiju. Jezik byzantinske liturgije prvobitno bio je grčki, pa je takav i ostao u svim istočnim patrijaršijama. Ta grčtina je književni byzantinski jezik VI. i VII. vijeka, ter se znatno razlikuje i od govora Platonova, a tako i od današnjega novogrčkoga jezika

Carigradski patrijare u područnim krajevima nastojali su sa svojom liturgijom uvesti i grčki idijom, ali prilike bijahu od njih jače, ter tako moradoše privoljeti i slovenskom i rumunjskom i georgijskom jeziku (na Kavkazu), pače u posljednim vijekovima gdje gdje se u njihovu liturgiju na Istoku uvuče i arapski jezik.¹¹

---

⁸ Liturgija sv. Bazilija je duža i na svu priliku potječe od njega; ona, što dolazi pod imenom sv. Ivana Chrysostoma, a kraća je, jedva da od toga sveca polazi. Cf. *G u e r a n g e r* l. c. str. 216.

⁹ Teodor Balsamon ad canonem 32. conc. Trullani, cf. Ferraris: *Prompta bibliotheca canonica*; editio Migne, Paris 1866. V. 188. 6.

¹⁰ t. j. oni, koji prihvaćaju vjeroispovijest kraljeva, aramejski מלך (kralj), ter su po tom „kraljevci“ = pravovjerni.

¹¹ Voronov u Труды кievской духовной академіи 1876. str. 219. i E. Golubinskij u Исторія русской церкви. Том I. 2. Moskva 1887.

Zapad ne broji ni iz daleka toliko liturgija koliko Istok, a njeke od njih očito nose trag istočnoga porekla.

Najdrevnija i najčasnija liturgija na Zapadu jest **rimska**. Siže u vrijeme apoštolsko, do samoga utemeljitelja rimske crkve, sv. Petra. I on se je držao prvotne liturgije apoštolske, ali su se njeni obredi po njegovim naslijednicima znatno promijenili i usavršili. Praktična je, jer obično svakidanje njeno bogoslužje jest kratko i jednostavno, nu pri vanrednim svečanostima svojim velebnim ceremonijama biva vrlo dramatična i razvija veliki sjaj. Među papama brojimo nekoliko liturga, tako Sivestra I. (314.—335.),¹² Damasa (366.—384.), Leona I. (440.—461.), Gelasija (492.—496.), Vigilija (537.—555.), Grgura Velikoga (590. do 604.). Najstarije bogoslužne knjige rimske sačuvane su nam u sakramentarima (misalima), koji nose nazive po Leonu, Gelasiju i Grguru Velikome. Ovaj posljednji jest najodličniji liturg rimske crkve. Od njegovoga se vremena osnovni obrazac rimskoga bogoslužja (ordo missae) nije mijenjao, pače misnome kanonu nijedna riječ nije nadodana. On je i crkveno rimsko pjevanje uredio.¹³

Obredi rimske liturgije različni su od obredâ Jakobove i drugih istočnih liturgija, ali im je osnovna crta i podloga ista. I u rimskome bogoslužju imademo dva glavna dijela: onaj katehumena i onaj vjernika. I u rimskoj liturgiji sastoje oni iz raznih molitava i štijenja staro- i novozavjetnih knjiga, istovjetni su i osnovni elementi liturgijski (prikazanje, posveta, pričest), ali je red i složaj bogoslužnih činova i obreda drugojači. Pogotovo su molitve u rimskoj liturgiji drugojače nego li u istočnim liturgijama.

Rimska liturgija raširila se i u sjevernu Afriku, koja je primila kršćanstvo iz susjedne Italije. U prvom početku obavljala se posvuda pa i u samom Rimu u grčkom jeziku, nu kada se je od konca drugoga stoljeća stala njegovati latinska crkvena knjiga i u Africi i u Italiji, uvede se i u bogoslužje latinština.¹⁴

strana 285. i 286. — Archiv für das katholische Kirchenrecht 1862. str. 171. — Gueranger l. c. 217. sq.

¹² Gueranger l. c. I. 103. sq.

¹³ Gueranger l. c. 154—181; Probst: Die ältesten römischen Sakramentarien und Ordines. Münster 1892. str. 61; 143—156.; 297—303.; Cabrol-Pletl: Die Liturgie der Kirche; Kempten 1906. str. 220. sq.

¹⁴ Rossi scijeni, da se je u Rimu grčki liturgisalo kroz prva tri stoljeća; Caspari hoće da se je u II. i III. stoljeću u obim jezicima obavljalo bogoslužje, a Thalsofer tvrdi, da se je već i u I. stoljeću rabila latinština. cf. Thalsofer l. c. 399. sq.

Druge zapadne liturgije jesu: milanska (sv. Ambrozija), akvilejska, galikanska, keltska i gotska (mozarapska). Sve ove liturgije dopiru iz prvih vremena kršćanskih, ali su vremenom istisnute od rimske liturgije, pa im se do današnjega dneva sačuvaše tek reliquiae reliquiarum.

Sv. Ambrozije († 397.) je preudesio staru (Barnabinu?) milansku liturgiju prema onodobnoj rimskoj. Kanon im je isti. Kroz čitav srednji vijek morao je Milan braniti svoju liturgiju i proti Karlu Velikome, proti Nikoli II. (1058—1061.), proti Eugenu IV. (1431—1447.), dokle Aleksandar VI. (1492—1503.) nije svečano potvrdio milanski ritus. Poznato je, kako je sv. Karlo Boromejski odlučno branio liturgijske tradicije svoje crkve, i najveć njegovom zaslugom Ambrozijevska liturgija i danas se rabi u milanskoj biskupiji, a negda se rabila gotovo u čitavoj sjevernoj Italiji.¹⁵

U staroj akvilejskoj patrijaršiji bila se do polovine XV. stoljeća održala posebna **akvilejska** liturgija.

U Španjolskoj do konca XI. stoljeća vladala je **gotska** ili **mozarapska** liturgija. Danas postoji tek u njekim crkvama (Toledo, Salamanca, Valladolid). Po rijetlo ove liturgije jest istočno, nu prijeporno je, da li je ova liturgija po zapadnim Gotima uvedena u Španjolsku (od 419. godine), ili je već otprije tamo postojala. Svakako su ju biskupi sv. Leandar i sv. Izidor Sevillski u VI. i VII. vijeku usavršili. Ova se liturgija nazivlje i mozarapska po onim kršćanima, koji su od 711. došli u podložništvo Arapa, pa su se za razliku od pravih Arapa nazivali Mozarapi (Mostarabes), poarapljenici.¹⁶

I **galikanska** liturgija je istočnoga porekla; nikoje čudo, kada su najčasniji vjerovjesnici i biskupi Galije bili Grci: sv. Trophim, sv. Pothin i sv. Irenej [II. vijek]. Iz ove liturgije posebice se razvila u Britaniji i Irskoj **keltska** liturgija. Obe su ove liturgije sa počecima kršćanstva prešle i u Germaniju, koja je bila na kršćanstvo obraćena po britanskim i irskim vjerovjesnicima: sv. Fridolinu, Kilianu, Kolomanu. Istom organizator njemačke crkve sv. Bonifacij († 755) uveo je rimsku liturgiju.

K ovim liturgijama treba pribrojiti i monašku **benediktin-**

---

¹⁵ Gueranger l. c. 187—190.

¹⁶ Gueranger l. c. 190—201.

sku, koja potječe od samoga začetnika slavnoga ovoga reda, sv. Benedikta (480—543.), te se je bila udomila u svim njegovim samostanima, koji su negda bili čitavom Evropom razasuti. Benediktinski su obred slijedili ne samo matica reda (monachi nigri), nego i mladji njegovi ogranci, kao Cistercito sv. Bernarda, Kamaldulžani sv. Romualda itd.¹⁷

Po ovim historijskim činjenicama i istočne i zapadne crkve bjelodano je, da pravo liturgiju uredjivati (jus liturgicum) u prvi kraj bijaše u rukama pojedinih vidjenih i uglednih učitelja i biskupa, najpače metropolita. Ovo su pravo oni često vršili u sporazumku sa svojim sufraganima na crkvenim saborima. Nje-kako od VIII. i IX. vijeka ovo im pravo postepeno gasne i trne. U savezu je ta pojava sa razvojem hierarhijskoga sustava u crkvi. U prvim naime vijekovima metropolite su i u većim poslovima crkvenim vršili potpunu upravnu i sudačku vlast, dokle su patrijare bili samo prizivnim sudištima, te i sama rimska crkva, čije se univerzalno dogmatičko prvenstvo već u rano doba jasno razabire, fungira tek kao **vrhovno prizivno sudište** u poslovima kršćanske discipline. Nu u docnijim stoljećima izazvan prilikama vremena a na osnovu svoga dogmatičkoga primata (ev. sv. Mateja 16. 18., sv. Ivana 21. 15.) rimski biskup posiže i u vaskoliki opseg crkvene uprave i zakonarstva, a uslijed toga ugled i jurisdikcija metropolita začu padati i već od VI. i VII. stoljeća jasno je razabrati, kako si pape pravo odluke u svim važnijim stvarima (causae majores) pridržaju bar u granicama svoje patrijaršije. Historijsko usredotočenje vaskolike crkvene vlasti u rukama papinim obavljeno je od utemeljenja franačke velevlasti pa do kodifikacije kanonskoga prava, dakle od polovine VIII. do polovine XII. stoljeća. Jednaki hierarhijski proces a na korist poglavito carigradskoga patrijare opažamo i na Istoku. **Tako pravo liturgijsko, kao stvar važnija, od metropolita prelazi na patrijarške stolice, a na Zapadu na rimskoga biskupa.**

Nu još dokle su metropolite i provincijalni sabori samovlasno odlučivali u liturgijskim stvarima, **opažamo već u crkvi tendenciju za liturgijskim jedinstvom bar unutar pojedinih pokrajinā.** Tako je bilo i na Istoku i na Zapadu. Ovdje ću spomenuti IV. toledski sabor od 633., koji je za Hispaniju i dio Galije jasno propisao jedinstvenu liturgiju i to II. kanonom, koji

---

¹⁷ Gueranger l. c. str. 206 sq.

glasi: „Jedan dakle obred molitve i pjesme neka se obdržava u čitavoj Hispaniji i Galiji, jedan način pri svečanosti misa, jedan pri večernjoj i jutarnjoj službi, i da ne bude medju nama razni crkveni običaj, jerbo jesmo u jednoj vjeri i jednome kraljevstvu“. ¹⁸ U ovom je kanonu već onda jasno sadržan princip liturgijskoga jedinstva, koji bi morao prema motivaciji njegovoj vladati u čitavoj crkvi „jer je u njoj jedinstvena vjera, una fides.“

I ovu tendenciju za liturgijskim jedinstvom s istoga razloga preuzeli su biskupi rimski na Zapadu, a carigradski patrijare na Istoku, kada je tokom vremena njima pridržano „liturgijsko pravo“. Liturgija naime jest konkretni oblik vjeronanja i najpopularniji izražaj crkvenoga jedinstva.

Otale nastojanje papa, da se rimski obred raširi čitavim Zapadom. Eno na ponuku njihovu mnogi biskupi u Galiji početkom VI. stoljeća uvadaju rimske obrede u galikansku liturgiju. Takvoga su sadržaja 3 i 5. kanon sabora u Vaisonu godine 529. ¹⁹ U doba Karlovića Stjepan III. (752—757.), a osobito Hadrijan II. (867—872.), poradi kod Karla Velikoga, da bi se u njegovoj državi uvela rimska liturgija To bi i učinjeno, ali su ipak neki stari obredi ostali i u novo uvedenom bogoslužju. Karlo Vel. pače osnova škole, u kojima se učilo rimsko liturgijsko pjevanje.

Kada su početkom VII. stoljeća došli vjerovjesnici Grgura Velikoga u Britaniju, da pokrste germanske provalnike Anglosase, apoštol sv. Augustin uvede u domaću keltsku liturgiju i mnoge elemente i obrede iz rimskoga bogoslužja.

Isto vidimo i u Njemačkoj. U ugovoru utanačenom sa bavariskim vojvodom Theodom 716. ište Grgur II. medju inim i obdržavanje rimskoga obreda, ali rimska liturgija uvede se posvuda i sustavno tekar za sv. Bonifacija. ²⁰

Na vlastito Grgur VII poznatom svojom energijom radio je

¹⁸ „Unus igitur ordo orandi atque psallendi nobis per omnem Hispaniam atque Galliam conservetur, unus modus in missarum solemnitatibus, unus in vespertinis matutinisque officiis, nec diversa sit ultra in nobis ecclesiastica consuetudo, quia in una fide continemur et regno.“ Conc. Toletanum IV. canon II. apud Labbeum Tom V. cf. Guéranger l. c. str. 152. Not. B. — U to vrijeme Hispanija i južni dio Galije sačinjavahu državu zapadnih Gota.

¹⁹ Thalhoffer l. c. str. 341.

²⁰ Apud Labbeum: Capit. Gregorii II.; Tomus VI. p. 1452. 1526

o liturgijskom jedinstvu u čitavoj crkvi, i uspije mu definitivno istisnuti starokeltsku u Britaniji, a mozarapsku u Hispaniji.²¹

Rimska liturgija mogla se je lako proširiti po čitavome Zapadu i zamijeniti i galikansku i keltsku i mozarapsku liturgiju, jer su sve bile obdržavane u latinskom jeziku, ali u svim tim krajevima, pače i u samoj Njemačkoj, ostade i u primljenoj liturgiji rimskoj puno osebina iz predjašnjih liturgija. Potpunu pako jednoličnost liturgijsku (*uniformitas liturgica*) već stoga ne bijaše moguće u čitavoj crkvi provesti, jer je do obreća štampe posve isključeno bilo izdati jedinstvene knjige za crkveno bogoslužje. Isti proces liturgijskoga jedinstva, kako smo već čuli, obavio se i na Istoku. U svim patrijaršijama i u antiohijskoj i aleksandrijskoj zavlada od XII. stoljeća byzantinski obred. Toj činjenici nalazimo po prvi puta kanonsku podlogu kod byzantinskoga kanoniste Balzamonu god. 1186.²²

Medju tim pod kraj ove perijode, o kojoj moja knjiga raspravlja, zavladao je u Rimu širi pogled u liturgijskim odlukama. Bilo je to od onoga vremena, otkako je zapadna crkva u križarskim vojnama i opet stupila u življi saobraćaj sa Istokom. U to vrijeme bi dominikanskome redu dozvoljena osobita liturgija, koja se njekim ceremonijama razlikovala od rimske. To je onaj obred, što ga je početkom XIV. vijeka biskup bl. Augustin Gazzotti uveo u zagrebačku crkvu.²³

Iz svega se ovoga razabire, da u crkvi u vrijeme staroga i srednjega vijeka nije postojalo liturgijsko pravo (*jus liturgicum*), koje bi bilo kodifikovano. Donapokon stalnih pisanih norma u tim pitanjima nema ni do današnjega dana. U prvim su vijekovima odlučivali u bogoslužju apoštoli pojedinih naroda i njihovi metropoliteli prema potrebama crkve i duševnoj koristi puka. Kasnije i pape svoje liturgijske dekrete nijesu toliko temeljili na postojećim kanonima ili zakonima, koliko su ih izdavali na osnovu svoje administrativne oblasti, a vrhovno im je u tome bilo pravilo: duševna korist vjernika i sklad sa dogmatičkim interesima crkve.

²¹ Thalhofer l. c. 341.

²² Gueranger l. c. str. 217.

²³ Farlati: *Illyricum Sacrum* V. 340—42. 566; Peterfy: l. c. II. 322; Gueranger I. 335 sq.

XIV. Slovenski jezik još za živa Metodija jest uveden i u rimski obred.

Područje rimskoga i grčkoga obreda sa slovenskim jezikom.

Iz predjašnjega poglavlja ponajprvo razumijemo, da moramo točno razlikovati bogoslužni obred od bogoslužnoga jezika. Solunska braća ustanovila su novi bogoslužni jezik, nipošto novi bogoslužni obred ili liturgiju. Odmah u prvim poglavljima mi smo utvrdili, da je njihov bogoslužni jezik bio slovenski, a obred, u prvi kraj i dokle je sv. Ćiril živio, nije mogao biti drugi nego li grčki, ispravnije byzantinski. Da su sv. Metodij i njegovi učenici prosljedili službu u ovome obredu, očevidno je, jer su i kasnije, kako smo čuli, prevadjali u slovenski liturgijske knjige grčke crkve. Nu o tom jedva je sumnjati, nego je ovdje druga stvar i drugi prijevor da se raspravi. Kako se od davnina već glagolja, to će reći, slovenska služba Božija obavlja i u obredu rimskome, namiće se važno pitanje, a kada je uvedena slovenština i u rimski obred, nije li to bilo jošte za života sv. Metodija?

Po rezultatima i historijskim i filologijskim moramo danas na ovo pitanje jestno odgovoriti. Čuli smo, da je iza smrti Ćirilove dobio sv. Metodije izriječnu dozvolu od Hadrijana II obavljati bogoslužje u slovenskom jeziku. Ta je dozvola bila istina od Ivana VIII. godine 873. pa kasnije 879. uskraćena, nu već 880. bi najsvečanije i opet povraćena i potvrđjena. Glavno pitanje, koje se u onaj mah toliko raspravljalo, bilo je, hoće li se slovenština dozvoliti u opće za bogoslužni jezik, u kojem će se pako obredu ona rabiti, stvar je bila sporedna, gdje još nije liturgijsko jedinstvo provedeno, i na samom tlu Italije bilo raznih obreda, zapadnih i istočnih.

Po samome slovu i Hadrijanove dozvole (Ž. M. 8) i Ivana VIII. od godine 880., zaključiti je, da su pape dozvolili

slovenštinu i za zapadni obred, za misu. Tako veli Hadrijan „namislismo poslati vam Metodija . . . da vas uči, kako ste prosili, tumačeći knjige u jezik vaš po svemu crkvenome činu, potpunoma, i sa sv. misom to će reći sa službom i krštenjem kako je počeo filozof Konstantin“. ¹ Iz ovih riječi je bjelodano, da je izraz **missa** morao stajati u originalu Hadrijanove poslanice, što se vidi i iz toga, jer ga je Metodijev životopisac slovenskome štioću protumačio, a pogotovu je ova tvrdnja sigurna u pretpostavci, da je Ž. M. djelo čovjeka istočnoga naziranja i naobrazbe. Da se je pako sv. Metodije vrativši se iz Rima u Panoniju i Moravsku i služio rimskim obredom, izvjesno je iz crkvenih prilika onih krajeva. Kako smo naime već čuli, Koce-lova zemlja pastoralno bijaše posve uređjena, obilovala crkvama i svećenicima, pa kako je puk već bio priučen na zapadni, rimski obred (koji se od sv. Bonifacija udomio u svoj Njemačkoj), jedva je uputno bilo, da Metodije uvadja nov, duži obred, nego je prisvojio rimski, ter je potrebite službe pretočio na slovenski jezik. Poznati spis **de conversione Bagoariorum et Carantanorum** to i potvrđuje, jer na koncu 12. poglavlja sv. Metodiju ne pred-bacuje, da je tudji **obred** uveo u bogoslužje, nego tudji i strani **jezik**. ² Zbog istih razloga prihvatio je Metodije i na Moravi isti obred, koji je od predjašnjih vjerovjesnika bio zaveden. Imamo to potvrđeno u 11. pogl. Žića njegova, gdje se pripovijeda, kako je Svetitelj „Svetopuku vojujućem na pogane, ali bez uspjeha, a kada se približavala **missa to će reći služba** svetoga Petra, poslao k njemu ljude sa porukom: ako mi obećaš na sveti Petrov dan sa svojima stvoriti se u mene, vjerujem u Boga, da ćeš ih na skoro u vlasti imati. To se i zbude“. Mnîm, da je suviše stavljati ovdje pitanje, da je sv. Metodije obavljao **bizantinsku** liturgiju — bili ju pisac panonske legende nazivao **missa**? — po gotovo ako je bio čovjek grčke kulture. Posve istoga je mnijenja i profesor Jagić. ³

¹ Riječi „kako je počeo filozof Konstantin“ odnose se ne na zadnji stavak, nego na onu tvrdju „tumačiti knjige u jezik vaš.“

² „usque dum quidam Graecus, Methodius nomine, noviter inventis sclavinis litteris **linguam latinam** . . . vilescere fecit, cuncto populo ex parte missas et evangelia ecclesiasticumque officium illorum, qui hoc **latine** celebraverunt.“

³ „Der Verfasser oder Übersetzer der Vita Methodii muss, wie ich glaube, gut darüber unterrichtet gewesen sein, dass in jenen Ländern

Papa Ivan VIII. zabranjujući slovenštinu 879. nedvoumno u svome listu govori: „Audimus etiam quod **missas** cantes in barbara hoc est in sclavina lingua“ — „čujemo da **mise** pjevaš u slovenskom jeziku“, a slijedeće godine 880., kada ju je ponovno dozvolio, i opet pri tome **misu** spominje, veleći: nec sanae fidei . . . aliquid obstat sive **missas** in eadem sclavinica lingua canere . . . dočim u onom tekstu, gdje dozvoljava Svetopuku i njegovim velmožama po volji slušati i latinsku misu: si tibi et iudicibus tuis placet missas **latina lingua** magis audire — pretpostavlja, da osim latinskih ima u zemlji i **slovenskih misa**. Kasnije Stjepan VI. god. 885. zabranjujući slovenštinu kazuje: „Divina autem officia et sacra mysteria ac **missarum solemnia**“⁴ quae idem Methodius Sclavorum lingua celebrare praesumpserit nullo modo deinceps a quolibet praesumatur“ i tijekom i on potvrdjuje, da je Metodije misu, rimski obred služio. Pape u svojim pismima i aktima nikada ne nazivlju bogoslužje istočnoga ili byzantinskoga obreda — misom.⁵

Ne smijemo ipak misliti, da sv. Metodije nije i dalje rabio prvobitni grčki obred. Ne bi on zaludu prevadjao liturgijske knjige grčke crkve. Grčki mu je obred i kašnje ostao najmiliji. U njem je othranjen, njim je njegov brat liturgisao, ovaj su obred njihovi učenici u prvi kraj naučili, pa je posve pojmivo, da su mu i kasnije voljeli.

Prema svemu razloženom bi reći, da su u Metodijevom području oba obreda i rimski i byzantinski bila u porabi, pa kako je tlo njegova djelovanja bilo prosvjetom i kulturom, tako je bilo i liturgijom utrakvistično. Izrečena hipoteza može se do teze utvrditi historijom Svetiteljeva pokopa u 17. poglavju Ž. M., gdje se doslovce veli: „Učenici stvar rasu-

---

(Mähren, Pannonien) der Gottesdienst den Namen **missa** führte, womit wohl auch die **aussere Form** desselben (nach **römischen Ritus**) caractérisirt war.“ Jagić u *Glagolitic a*; Beč 1890. str. 8.

⁴ Pod „missa solemnis“ razumijevaše se u ono staro doba javno, svečano bogoslužje vjerne općine, a obdržavalo se prema rimskim ordinis uz asistenciju viših i nižih klerika uz pjevanje kako celebranta, tako i njegovih ministranata i scholae cantorum. Bila je to „službena misa“ klera i puka.

⁵ Sami istočnjaci, kako smo to opazili i za životopisca Metodijeva, nazivlju nerijetko rimsku liturgiju misom; za svoje pako bogoslužje rabe izraz „liturgija“ (cf. Ž. Č. 17.) ili „tajnaja služba“ = *μυσταγωγία* (cf. Voronov l. c. str. 174.)

divši, dostojnu mu čast dadoše i učiniše **crkvenu službu latinski i grčki i slovenski i položiše ga u saborskoj crkvi**“. Pogrebni opjev slovenskoga apoštola ne bi mogao biti obavljen ovijem načinom, da nije u Moravskoj djelovalo svećenika raznih ovih jezika, ter jednoga i drugoga obreda.

Nu i ako se ovo mnijenje, da se već u doba sv. Metodija glagoljalo, slovenski misilo, iz promatranja starih izvora i latinskih i slovenskih samo sobom namiće, ipak je ono tek u zadnje vrijeme među našim stručnjacima zavladao. Svi stariji hrvatski povjesnici bijahu uvjerenja, da su se sv. braća i njihovi učenici služili samo grčkim obredom. Tako na pr. Rački u **Tisućnici** (1863.), tako za dugo vremena i Jagić. Odjek ovoga naziranja imademo još u Smičiklasovoj „Povjesti Hrvatske“ (I. str. 247.), gdje se tvrdi, da je „hrvatska (za pravo slovenska) služba Božja uvedena sa obredom latinskim“ istom nakon sabora 1061. godine.

Časnom iznimkom bijaše učeni pop **Berčić**, stručnjak u ovim pitanjima prvoga reda, koji je u svojem djelu „Dvije službe“ (Zagreb 1870.) iznio tvrdnju, da su već sami sv. slovenski apoštoli bili prigrlili rimski obred i da su oni već morali latinske bogoslužne knjige pretočiti u slovenštinu. Prem je u njegovom obrazlaganju podosta smjelih kombinacija, može biti i teža, koje ne mogu kritiku izdržati, ipako se čudim, da se u našem naučnome svijetu nije njegovim izvodima više pažnje posvetilo. U pomenutoj raspravi govori Berčić o zapadnim službama (officiju), koje su u čast slovenskim Svetiteljima iza njihove smrti sastavljene, pak su prešle u hrvatske glagoljske časoslove i misale. Te službe nijesu jedinstvene. (Berčić o. c. 20.—22.) Jedan nam je obrazac sačuvan u rimskom i novljanskom časoslovu pak u Brozićevom izdanju, a drugi u ljubljanskom časoslovu.⁶ Ovaj drugi je i stariji. **Pisac ove potonje časoslovne službe morao je biti učenik i savremenik slovenskih apoštola**, što Berčić iz raznih izraza i filoloških osebina zaključuje. Tako antifona u riječima **ꝥꝰꝰꝰ ꝰꝰꝰꝰꝰ ꝰꝰꝰꝰꝰ ꝰꝰꝰꝰꝰ** (**nam** otkri božie taini) očito naznačuje, da je njen sastavitelj pod zaimenicom **nam** razumio

⁶ Rukopis **rimskoga** časoslova čuva se u knjižnici rimske propagande, a potječe iz zadnje četvrti XIV vijeka. **Novljanski** časoslov je pisan od 1493—1495., a Brozićev je štampan 1561. Ljubljanski, koji se nalazi u onamošnjoj licejalnoj biblioteci, takodje je pisan na hrvatskom teritoriju (Istri?) i to početkom XV. vijeka (Berčić l. c. 20—22.)

„sebe i ostale još živuće učenike“. (Berčić l. c. 63.) Nadalje se u pjesnima, antifonama i responzorijima nalaze riječi *ⲠⲚⲗⲟⲙⲁⲛⲏ ⲛⲁⲛⲁⲣⲥⲌⲚⲞ ⲛⲁⲛⲁⲣⲥⲌⲚⲞ*, učitelj, učenici, čeda „koje nijesu mogle biti napisane nego od kogagod učenika Ćirilova, jer tko je drugi mogao Ćirila nazvati učiteljem, sebe sa drugimi štovatelji: učenike, čeda?“ (Berčić 74. 75.) Dalje iz raznih gramatikalnih i leksikalnih oblika dokazuje, da mora ljubljanska služba polaziti iz duboke starine. iz konca IX. ili početka X. vijeka.

Strani, neslavenski pisci, već su i prije Berčića na čistim historijskim razlozima izricali mnijenje, da se je već u doba slovenskih apoštola rabila slovenština i u zapadnome obredu. Tako je pisao profesor **Ginzel** 60. godina (l. c. 109.), tako i Francuz **Avril**, koji je pače u svojim tvrdnjama prevršivao prikazujući djelovanje solunske braće skroz zapadnim i rimskim! Oni da su se na moravskome tlu posvema priljubili latinskome svijetu i latinskome kultu, a tekar njihovi učenici raspršeni čitavim slovenskim svijetom u krajevima byzantinske sfere da su prihvatili istočni obred. „Izravno djelo, djelo osobno i apoštolsko dvaju slovenskih svetaca bijaše posvema zapadno, posvema glagoljsko, posvems rimsko.⁷

Nu ovi svi historijski podatci i Berčićeve filološke opaske ne mogoše za dugo uvjeriti profesora Jagića, da se je već od prvoga početka rabila slovenština i u rimskom obredu; to

---

⁷ A. Avril: Saint Cyrill et saint Method. Paris 1877. — Kasnije izdanje je od 1886. pod naslovom: Première lutte des Allemands contre les Slaves. Avec un essai sur les destinées du Glagol et un memoire sur l' alphabet, la langue et rite des apôtres slaves au 9. siècle. — Svoje izvode resumuje Avril (o. c. 39.) ovako: Quel fut leur oeuvre? 1° il ont substitué dans les offices une langue slave au latin; 2° ils ont écrit cette langue avec les caractères glagolitiques; 3° ils ont ressuscité l' ancienne hiérarchie locale fondée par saint Andronic; 4° ils ont conservé la discipline et le rite romains. — Ils changèrent précisément ce qui pouvait être changé; mais, avec un bon sens supérieur, avec une sûreté d' intuition qui est l' apanage de la sainteté comme du génie, ils ne firent rien de plus.

Leurs disciples appliquèrent ingénieusement le système de leurs maîtres à des pays de rite grec. Saint Cyrille et saint Méthode n' ont donc agi sur les Slaves orientaux et septentrionaux qu' indirectement. Ce fut une floraison sur la tombe, une action posthume, ou, si l' on veut, une secondo-géniture. L' oeuvre directe, l' oeuvre personnelle et apostolique des deux saints slaves a été toute occidentale, toute glagolitique et toute romaine.

on mnijenje prihvati tekar iza 1890. godine nakon pomna pro-
učavanja nekih glagoljskih rukopisnih dokumenata: pre-
vedenih iz rimskoga sakramentara (misala), a koji su po-
znati u učenom svijetu pod imenom: kijeveskih i bečkih
odlomaka. Filologu naime Jagiću bijahu odlučni filoloski razlozi.

Kijeveski odlomci bijahu već od 1874. poznati. Našao ih
je u Jeruzolimu arhimandrita Antonin, pak ih predao čuvenom
slavistu Sreznjevskome, a ovaj ih na arheološkom kongresu u
Kijevu objavi i tri godine kasnije (1877.) izdade u XV. svesku:
Сборникъ отдѣленія русскаго языка и словености u Petrogradu.
Filolozi se razidjoše u razna mnijenja glede njihova porekla-
pače i samoga jezika (dijalekta). Profesor Geitler hotio je, da
su kijeveski odlomci pisani u Mačedoniji, i to dosta kasno,
u doba zografskoga evangjelja (XII. vijek). Miklošić, Fortunatov,
Ljapunov tvrdili su, da je u odlomcima posebni staroslovenski
dijalekat, kojemu je sijelo bilo onkraj Dunava, u Moravskoj i
Češkoj.⁸

Jagić pristupj ovome pitanju tekar iza kako su pronadjeni
bečki odlomci, takodje pisani glagoljicom, a i inače sadržinom
i narječjem srodni kijeveskim listovima. To su dva perga-
mentna listića, za pravo glagoljski palimpsest, što ih je knjižni-
čar Dr. Leithe bio u biblioteci tehničke visoke škole na kori-
cama njeke knjige našao, te su bili u prosincu 1889. došli u ruke
prof. Jagiću. Slijedeće godine izdade on o jednim i drugim
odlomcima izvrsnu raspravu pod naslovom: **Glagolitica**, i to u
Denkschriften der kaiserlichen Akademie u Beču. (Philos.-histo-
rische Classe Band XXXVIII. — a onda posebaj otisak: Glago-
litica. Würdigung neuentdeckter Fragmente Mit zehn Tafeln.
Wien 890. 62.).

O kijeveskim odlomcima dolazi do rezultata, da su po da-
našnjem svojem obliku iz XI., **ali po svom podrijetlu moraju
sizati u konac IX. vijeka. Pisani su u granicama drevne
države moravske**, tek prva strana bit će iz hrvatskih krajeva,
i to iz početka XII. vijeka (?) „kada hrvatska redakcija u staro-
slovenskome jeziku jošte nije bila provedena“⁹.

Bečki pako odlomci jesu ostaci staroslovenskoga misala;
po svom filološkom karakteru djelo su **hrvatske redakcije**, i to

⁸ Geitler: Die albanesische und slavische Schrift; str. 151. sq.
186 sq.; Jagićev Archiv 1898. 1—13.

⁹ Glagolitica l. c. 56. 57. i passim.

iz krajeva na obalama Adrije, počevši od Poreča i Kopra pa dolje do Makarske, te će biti nješto mlađji od kijevskih odlomaka. **Pisani su još oblom glagoljicom**, te se po svemu mogu postaviti „na čelo svoj onoj bogatoj književnosti glagoljskih misala hrvatskih“, pisanih uglatom glagoljicom, koja se je od XIII. vijeka razvila iz oble pod uplivom gotike.¹⁰

Na temelju ovih rezultata izrekao je prof. Jagić tvrdnju „**da su već za života slovenskih apoštola morala biti u Panoniji i Moravi zastupana dva smjera u liturgiji, i to prvi početni smjer, čisto slovenski sa grčkim obredom, uveden u Moravskoj od sv. braće mahom, kako su došli iz Carigrada, i drugi. kasniji, u latinskom (točnije rimskome) obredu, što ga je sv. Metodije nakon svoga boravka u Rimu u njekim krajevima svoga područja uvadjao.**“¹¹

Pri ovim svojim tvrdnjama u glavnome ostao je Jagić i kasnije, pače ih je 1898. preciznije izrazio, dok veli „da je prvobitni misal, koji nam se u kijevskim odlomcima sačuvao, **pisan u granicama panonskih Slovena, tačnije onih oko Blatnoga jezera**“. „Izrazi tih odlomaka kreću se posvema u krugu čistoga staroslovenskoga leksikona najstarije dobe, čiji se je odražaj skroz stoljeća uščuvao u hrvatskoj glagoljici, kao neposrednome nastavku panonsko-slovenske književnosti“. ¹² Pa kada je profesor Vondrák o kijevskim odlomcima izdao študiju,¹³ i neka nova mnijenja iznio, tako medju inim, da su kijevski listovi pisani ne u Panoniji, nego u hrvatskim i to štokavskim krajevima, a što imade tragovâ bohemizmima, to da su jezični ostaci jednoga Čeha glagoljaša, koji je umaknuo Hrvatima — —

¹⁰ Glagolitica str. 32.

¹¹ Glagolitica str. 7. „... auf Grund der vorhandenen Literaturdenkmäler annehmen zu dürfen, dass damals in Mähren und Pannonien innerhalb der slavischen Kirche selbst zwei Richtungen vertreten waren: die **ursprüngliche rein slavische**, den griechischen Ritus beobachtende, die auf der ersten Einführung der slavischen Liturgie seitens der beiden aus Constantinopel geschickten Missionäre beruhte, und die **spätere slavisch-lateinische**, welche Methodius seit seinen Romfahrten vorgeschrieben worden war und **offenbar** schon bei seinen Lebzeiten in Mähren und Pannonien einige Verbreitung, vielleicht in gewissen Gegenden, gefunden haben muss.“

¹² Jagićev Archiv 1898. str. 10.

¹³ Dr. Vondrák: O původu kijevských listů a pražských zlomků a o bohemismech v starších církevněslovanských památkách vůbec. — Prag 1904.

Jagić kritišući njegove razloge u Arhivu ostaje odlučno kod predjašnjih svojih tvrdnja, „da je prvi prijevod onoga katoličkoga misala, čije odlomke imademo u kijevskim listovima, pod izvjesno učinjen u južnoj Panoniji, (kamo je uračunati i sjeverozapadni dio medju Savom i Murom-Dravom) i to za cijelo vrlo rano“ (Arhiv 1905. str. 444.)¹⁴

Eto tako je i historijskim i nepobitnim filološkim razlozima utvrđeno, da su liturgijske knjige zapadnoga obreda morale još za doba sv. apoštola biti prevedene. Jer baš po tome što su i kijevski i bečki odlomci apografi, zaključivati je, da njihova podloga i izvornik mora biti iz klasičnoga i prvoga razdoblja slovenske književnosti, jer veliko djelo prijevoda zapadnih liturgijskih knjiga nipošto se ne može postaviti iza smrti Metodijeve, kada su njegovi učenici bili u Moravi i Panoniji progonjeni, ter je ovako znameniti književni rad bio onemogućen.

Nu riješenje čitavoga ovoga pitanja jeste svedje jošte u povojima. Ima tudijer i inih gledišta, koje valja na oko uzeti. Baš u najnovije vrijeme u velikom Zapadu liturgijske se stvari marljivo proučavaju, traže izvori i početci pojedinih liturgija, stari se bogoslužni tekstovi izdaju i isporoduju, te ćemo u brzo moći sastaviti formulare za pojedine liturgijske česti u svakome stoljeću. U tome nam krče putove francuski Benediktinci Cabrol i Leclerq, sada u Farnboroughu u Engleskoj.¹⁵ Posao će biti naših filologa i liturgista, da isporode drevne spomenike slovenske sa latinskima, pak da ustanove, na koje se liturgijske obrasce oslanjaju slovenski misali i njihovi odlomci, koji nam do ruku dodjose. Onda ćemo moći reći, jesu li naši slovenski misali

¹⁴ Nu ni iz Vondrákovih hipoteza nema poteškoća za tvrdnju, da je slovenski jezik već u doba sv. apoštola bio rabljen u rimskome obredu, jer i Vondrák scijeni, da su „kijevské listy byly písány někdy v polovici X. věku.“ (o. c. strana 46.) Pošto su apograf — podloga im nužno siže mnogo ranije, dakle u doba samih slovenskih apoštola. — Zanimivo je ovdje napomenuti, kako Rus Grunskij u svome inače vrsnome djelu: Киевские глаголические листки и пражские глаголические отрывки и из исписи хорватской глаголицы, Jurjev (Dorpat), 1904., govori, da današnji kijevski listovi nijesu apograf nego original i na ovaj način hoće da Metodija — opravda, da nije latinskim obredom bogoslužje obavljao. Jagić punim pravom ži-goše takovu tendencioznost. Archiv 1905. strana 445.

¹⁵ Cabrol et Leclerq; Monumenta Ecclesiae liturgica. — Ovamo spadaju razna djela: Reliquae liturgiae vetustissimae, u 5 svezaka. Paris 1900—1904.; Les origines liturgiques, liturgijski Dictionnaire — Cabrol-Pletl; Die Liturgie der Kirche. Kempten, 1906.

prijevod iz rimske, njemačke (rimska liturgija sa keltskim elementima) ili koje druge podloge, i odgovorit ćemo na pitanje, je li prijevod slovenskih misala učinjen još u Rimu ili kasnije u Panoniji.

Utvrdivši, da je slovenski jezik već od prvoga vremena bio i u istočnome i u zapadnome obredu, dužnost nam je, koliko možemo u krupnim potezima naznačiti područje slovenskoga bogoslužja u obim obredima.

Metodijeva metropolija, kolijevka slovenštine, rekosmo, u prvi kraj bila je utrakvistična, to jest, u onim krajevima, gdje je već kršćanska vjera bila u latinskome obliku raskorijenjena, bi u rimski obred u mjesto latinskoga uveden slovenski jezik; u puku pak, koji imadjaše prije grčke vjerovjesnike ili gdje je bio on tekar od Metodija i njegovih učenika pokršten, bez sumnje se udomio grčki obred u jeziku slovenskom. Poraba ovoga ili onoga obreda najveć je odvisila od klera, koji je vršio pastvu u tim krajevima. Vrlo je vjerojatno, da su slovenski Metodijevi učenici već stoga naginjali byzantinskome obredu, jer je čitava njihova naobrazba bila crpljena iz grčkoga vrela. Sa ovim mnijenjem u glavnom se slaže i kombinacija anonymnoga pisca u *Rassegna giuridica ecclesiastica* u članku o slovenskome bogoslužju (l. c.). Slovenština, u koliko nije u negdanjoj zemlji Kocelovoj iza 887., i u Češkoj iza 895. godine od latinštine potisnuta, rabila se u oba obreda na tlu Metodijeve metropolije kroz čitav X. vijek. Kako su ti krajevi bili za to doba većom stranom bez redovite crkvene uprave i pastve, možemo si misliti, kako je to crkveno bogoslužje slovenskoga puka, zarobljenoga od poganskih još Madžara, bilo oskudno i siromašno. Što se pako napose tiče slovenskoga bogoslužja u Češkoj u X. vijeku, pa stoljeće kasnije u samostanu sazavskome, nijesu povjesničari složni, u kojem li je obredu obdržavano. Ginzl (o. c. 142. op. 5.) hoće, da je sv. Prokop u grčkom obredu liturgisao. Vondrák pako nipošto ne dopušta, da bi ikada bilo grčkoga obreda u Češkoj.¹⁶ Jagić pozivajući se na glagoljske

---

¹⁶ Ginzl je u ovoj svojoj tvrdnji bio očitio pod utjecajem praških odlomaka, koji su tri godine prije izdanja njegovoga djela obretni. — Vondrák u svome pomenutom djelu: *O pávodu kijejských listů a pražských zlomků* — polazeći sa stanovišta, da u Češkoj nipošto ne mogaše biti grčkoga obreda, tvrdi, da su praški odlomci istina pisani u XV. vijeku u krajevima češkim, ali da im je podloga nesumnjivo bugarska.

spomenike pisane u češko-moravskim krajevima jošte u X. vijeku, naime na kijevske listove i praške odlomke, od kojih prvi sadržaju dijelove slovenskoga bogoslužja po rimskom, a drugi po byzantinskome obredu, izriče mnijenje, da je u Češkoj, a doslijedno i u Sazavi, mogao biti u porabi i jedan i drugi obred.¹⁷ Imajući na umu, da su sazavski monasi bili Benediktovci, dakle po svojoj reguli zapadnjaci, sudim sa prof. Pastrnikom¹⁸, da su oni bogoslužje obavljali jedino po svom zapadnome obredu. Nu kako ovi praški odlomci nipošto nijesu slučajno za bludili u Češku, bit će da se je tuj do XI. vijeka po gdjedje očuvala koja crkva sa grčkim obredom, kako je to slično bilo i u susjednoj Ugarskoj.

Koji li je obred bio iz Češke u Poljsku uveden sa slovenskim jezikom, kada je ona pokrštena, ne možemo nego nagoviještati.

U Ugarskoj, čuli smo, ne uzmože latinska hierarhija Stjepanova ni grčkoga ni slovenskoga jezika iskorijeniti iz svoga područja. Je li pak u poznijim vjekovima bilo u njenim krajevima slovenštine u rimskome obredu — i na to pitanje možemo samo kombinacijama odgovoriti.

U Bugarskoj, Ruskoj i Srbiji bijaše od vajakada samo grčki obred u porabi. Prvobitno su liturgijske knjige, kao i ine knjige slovenske, bile pisane u ovim krajevima glagoljskim (oblim) pismenima, nu po malo iza svoga obreća poče ćirilica potiskivati starije pismo. Bilo je to bez sumnje od polovine X. vijeka; oba pisma u liturgijskoj porabi, ostadoše kod istočnih Slovena (Bugara, Rusa i Srba) sve do konca XII., pače polovine XIII. stoljeća: negdje duže, negdje kraće.¹⁹ Kasnije zavlada u njih, kako u gradjanskoj tako i crkvenoj porabi, isključivo pismo ćirilsko.

Najdrevniji glagoljski liturgijski spomenici, koji spadaju u okvir istočnoga obreda, jesu osim pomenutih praških odlomaka

---

¹⁷ Jagić: Entstehungsgeschichte I. 56. 57. — Praški odlomci su nadjeni 1855. godine od dr. Höflera u onamošnjoj metropolitanskoj knjižnici. Safarik ih izdade 1857., a sadržaju nekoliko himna, što se štiju pri jutreni na nedjelje i svetkovine (svetilne). O praškim odlomcima u novije doba pisao je i Grunskij u već spomenutom djelu: Пражскіе глаголицескіе отрывки и из исторіи хорватској глаголицы. Jurjev (Dorpat) 1904. Kritiku Jagićevu o njegovim i Vondrákovim rezultatima isp. u Arhivu godine 1905. strana 404. sl.; Pastrnek l. c. 75. 136. et passim.

¹⁸ Pastrnek l. c. 139.

¹⁹ Jagić u Starinama XXVI. (Zagreb 1893): Grškovićev odlomak glagolskoga apostola, str. 37. 41. 55. 109.

Assemanovo evandjelje, svetogorska četveroevandjelja: zografsko i marijansko, Euchologium i psaltir sinajski.²⁰ Svi ovi spomenici sižu u X. ili XI. vijek. Docniji su: Grškovičev i Mihanovičev fragmenat.²¹ Najraniji ćirilski spomenici, dakako iz krajeva istoga obreda, očuvaše nam se iz XI. vijeka. Ovamo spada suprasaljski zbornik i Savina knjiga.²² Slovenske knjige u zapadnome obredu bijahu od iskona pisane samo glagoljicom, s prva oblom, a kasnije u našim krajevima od XIII. vijeka pod uplivom gotskih pismena uglatom. Ovamo spadaju kijevski odlomci i bečki listovi, te glasoviti Glagolita Clozianus.²³

Vrlo je teško odrediti granice između rimsko-slovenskoga i grčko-slovenskoga bogoslužja u hrvatskim krajevima. Po samoj porabi glagoljice ili ćirilice rasudjivati granice liturgijskoga obreda već s toga ne možemo, jerbo znademo, da su vjernici i grčkoga obreda dugo vremena rabili u crkvi glagoljsko pismo, a u našim hrvatskim krajevima, gdje je bio rimski obred, rabila se nerijetko bar u građanskom životu i ćirilica.²⁴ U glavnom ipak možemo i danas uzimati certu od Save uz Vrbas do Neretve za među obojega pismena i obo-

---

²⁰ Assemanijevo evandjelje pisano je u X. vijeku u Bugarskoj. Čuva se sada u vatikanskoj biblioteci. Izdao ga Rački (u Zagrebu 1865.) i Crnčić (u Rimu 1878). Zografsko četveroevandjelje također je pisano u Bugarskoj koncem X. ili početkom XI. vijeka. Sada se čuva u Petrogradu, a izdao ga Jagić (u Berlinu 1879.). — Marijansko polazi iz istoga vremena, nego će biti pisano u srpskim krajevima. Sada mu je rukopis u Moskvi, a izdao ga također Jagić (u Petrogradu 1883.) — Euchologium i psaltir sinajski, spomenici, koji se čuvaju u samostanu sv. Katarine na brdu Sinaju, po mišljenju Geitlerovom pisani su u X ili XI. vijeku u Bugarskoj. On ih je izdao u Zagrebu 1882. i 1883.

²¹ Oba spisa jesu tako zvani apostolari, potječući iz XII—XIII. vijeka u krajevima stare Zete i Duklje (?) — Izdao ih i raspravio Jagić u Starinama XXVI. l. c. i Rad, 2. strana 1—36.

²² Suprasaljski zbornik sadržaje 20 homilija sv. Ivana Chrysostoma i 24 žića Svetaca i dr.; pisan je u XI. vijeku u Rusiji; u isto doba pada i Savina knjiga, koju je izdao Sreznevskij 1868. u Petrogradu.

²³ Glagolita Clozianus, kako je poznato, konačno je oborio teorije Dobrowskove († 1829.). Rukopis polazi iz Hrvatske, iz X. vijeka, a sadržaje dva govora sv. Ivana Chrysostoma, po jedan govor sv. Epifanija i sv. Atanazija Velikoga. Bio je negda svojinom knezova Frankapana, a kasnije dodje u Tirolsku (gradina Maria-Stein kraj Kuffsteina). Izdaje ga Kopitar 1836. u Beču, a poslije nadjene odlomke Miklošić 1860. godine.

jega obreda, kako je već prije četrdeset godina uzimao Jagić. Zapad je rabio glagoljicu, a istok i jug ćirilicu,²⁵ a tako se je od prilike dijelio i pojas zapadnoga od istočnoga bogoslužja. Ta međja dijeli i područje splitske od dukljanske a od polovine XII. stoljeća i dubrovačke metropolije. U tu sferu grčko-slovenskoga bogoslužja spadala je i bosanska biskupija, kojoj jasni trag možemo slijediti do XI. stoljeća.²⁶ Tu činjenicu razabiremo odatle, što katalog bosanskih biskupa sadržaje sama narodna slovenska imena, a o biskupu Radogostu, koji je godine 1189. bio zaredjen, izriječno se veli, da je pri-segu pred dubrovačkim nadbiskupom Bernardom položio u slovenskom jeziku, jer nije znao latinskoga. Porabu slovenskoga jezika u Bosni pri bogoslužju spominju i dubrovački analiste, a da je obred bio istočni, grčki, možemo zaključivati iz analogije prilika, jer je Bosna padala pod dukljansku metropoliju, koja je uz male iznimke u latinskome primorju bila svojom disciplinom istočnoga karaktera. Vrh toga u početku 13. vijeka (godine 1203.) papinski poslanik Ivan de Casamaris izvješćuje papu Inocentija III., da bi dobro bilo „kada bi se tamo latinski biskup postavio“ (quod aliquis latinus ibi poneretur).²⁷ Pod „latinskim“ biskupom ne može se razumijevati „latinskoga“ jezika, jer bi se sa jednim Latinom slabo koristilo crkvenoj stvari u Bosni, nego se misli na „latinski“ obred, da bi se na ovaj način, makar ostala i nadalje slovenština u bogoslužju, ova zemlja više priljubila zapadnome utjecaju, kako je to bilo u glagoljaškim crkvama splitske metropolije.²⁸ Gotovo je suvišno spomenuti, da je ova bosanska biskupija premda grčkoga obreda, pripoznavala oblast Rima, kao i druge grčko-slovenske dijeceze dukljanske metropolije.

Bosanska biskupija počela je poprimati rimski obred i

---

²⁴ Hrvatski spomenici: u Zagrebu 1898 — Priredio dr. Šurmin. Stari hrvatski ćirilicom pisani natpis u Povljima na otoku Braču, broj 2.

²⁵ Historija književnosti I. c. strana 118.

²⁶ A. Hoffer: Bosanska biskupija do turskoga gospodstva u Spomen-knjigi iz Bosne. Zagreb. 1901. strana 66, 77. Na žalost ostali rad učena bosanskoga povjesnika nije još ugledao svjetla.

²⁷ Theiner: Monumenta Slavorum meridionalium I. c. I. 19. nr. 34.

²⁸ Tako tumači i Assemani: Kalendarium ecclesiarum universarum: Romae 1755. t. 5. I. c. 3. p. 63 sq. — kod Hoffer a I. c. 77.

rimski jezik od XIII. vijeka, otkako su u njoj počeli djelovati Dominikanci, a poslije njih Franjevci, te ona 1247. došla u zglob kaločke metropolije. Odsada su njeni biskupi Latini, a kada bi ova stolica u Djakovo prenesena početkom XIV. stoljeća, liturgija je već posve latinska.²⁹

---

²⁹ Prvi se Dominikanci spominju 1233. — Hoffer o c. 89. sq.

XV. Pravni značaj i naslov slovenskoga jezika u bogoslužju od IX. do polovine XIII. vijeka.

Sada nam je raspraviti porabu slovenskoga jezika u liturgiji sa crkveno-pravnoga ili kanonskoga gledišta. Je li naime slovenština pravom i zakonito uvedena od sv. braće u liturgiju, a poslije njihove smrti je li se zakonito održala? — Kakav pravni oblik i značaj nose odluke Hadrijana II. od 870. i Ivana VIII. od 880.? — Je li ima odluka Stjepana VI. od 885. pravnu krepost i koju? — Je li ima slovensko bogoslužje i nakon te odluke kakav kanonski naslov (titulus) za daljni svoj opstanak? — Je li se slovensko bogoslužje uskos saborima 925.—928. i onom od 1061. nekim pravom u Hrvatskoj održalo?

Eto to su sve pitanja, na koja treba jasno odgovoriti.

Historijska činjenica, što su sv. braća uvela slovenski jezik u bogoslužje, bijaše već i za dobu IX. vijeka — novina, jerbo prema crkvenoj disciplini i istočnoj i zapadnoj u to vrijeme, kako smo čuli, smatralo se samo grčki i latinski jezik odabranima, liturgijskima. Kako smo naime već u XIII. poglavlju rekli, liturgijsko pravo je na Istoku od II. tullanskoga sabora (692. godine) pridržano carigradskom patrijari, a na Zapadu od prilike u isto vrijeme pridržavaju si ga i rimski biskupi,¹ samo je ta razlika, što je na Istoku bilo kodifikovano, a na Zapadu ne, nego tek sadržano u običaju, u priznanju čitave crkve, što bismo mi danas rekli, in disciplina ecclesiae vigenti

¹ Guéranger: Institutions liturgiques III. svezak, Paris 1883. — Poglavlje: de jure liturgico 453—590., str. 472 sq.

To i Golubinskij priznaje, pak u svojoj povjesti piše: „T. e. иначе сказать, среди господствовавшего въ IX. вѣкѣ между Римлянами и Греками ученія о двихъ богослужебныхъ языкахъ — латинскомъ и греческомъ Константинъ философъ выступилъ какъ реформаторъ и новаторъ провозгласившій принципъ равноправности всѣхъ языковъ и национальности богослуженія и осуществившій свое новое ученіе в приложеній къ Моравамъ.“ На другомъ мѣстѣ: „Въ греческой церкви IX. вѣка, такъ же какъ и въ латинской, било ученіе об одномъ богослужебномъ языкѣ . . .“ Golubinskij l. c. strana 284. 285.

Po tome sv. Ćiril i Metodije uvadaju novi jezik u bogoslužje, kada su ovakovi čini očito već bili isključivo pravo rimskoga i carigradskoga patrijare.² Iz izvora (Ž. K. 14.) ne možemo pod izvjesno pročitati, je li sv. Ćiril imao za svoje djelo autorizaciju carigradskoga patrijare, ali je to vrlo vjerojatno.³ Nu kada oni dodjoše u Moravsku, ter upoznadoše, da su u području rimske patrijaršije, odmah u prvoj zgodi uznastojāše, da im prema disciplini onoga doba bude potvrđeno liturgijsko djelo — od zapadnoga patrijare. I učini to ponajprije Hadrijan II. 870. a svečano ponovi iza dviju zabrana Ivan VIII. 880. god. **Ovim potvrđama je slovenština u bogoslužju zadobila pravni, kanonski temelj, te joj je sancijonisano objektivno pravo opstanka.**

Mi smo istina gore rekli, da je liturgijsko pravo u IX. vijeku bilo na Zapadu već pridržano rimskome patrijari, ali tijekom ni-pošto jošte ne bijaše stalna i jedinstvena liturgija za čitavu crkvu propisana, nego su posebne liturgije i nadalje zakonito trajale i postojale. Po svom vrhovnome liturgijskome pravu mogao je papa u tim zemljama uvadjeti svoju rimsku, ali nije morao. Jednako, po tome svome pravu u novo okrštenim zemljama mogao je on pripustiti i koju drugu, ako mu se činila po-desnija i za crkvu korisnija.

Nu da što većma proniknemo u narav odluka Hadrijana II., Ivana VIII., Stjepana VI., Ivana X. itd. ispitat ćemo ovdje njihov pravni oblik ili karakter, a tako i pravni im naslov, podlogu ili korijen.

Objektivno pravo može imati karakter, oblik ili zakona (canon, sanctio canonica, lex [ecclesiastica], constitutio, decretum) ili privilegija, povlastice (privilegium, indultum, beneficium) ili običajnoga, usualnoga prava (consuetudo juris). Korijen zakonu i privilegiju jest u pozitivnoj odredbi zakonodavčevoj, a korijen običajnom pravu jest zakoniti običaj.

Moram ovdje mahom istaknuti, da pravo slovenštine u bo

² Pisac Rassegna giuridica ecclesiastica (1904., 794.) hoće da je centralizacija glede liturgije, kao i glede inih važnijih stvari causae majores, otpočela tek od IX. vijeka. U istinu vrhovna liturgijska vlast je već prije u papinim rukama usredotočena. Pokazuje to historija prvih Karlovića.

³ U listu na Rastislava, što ga ponesoše sobom sv. apoštoli u Moravsku, hvali cezar Mihajlo III. pronašašće slovenskoga pismena, pa medju inim kaže „da se i vi pribrojite velikim narodima, koji hvale Boga u jeziku svome“. (Ž. K. 14.) Dakle u Carigradu kao da su znali i privođjeli uvednju slovenštine medju bogoslužne jezike.

goslužju imade drugi karakter i naslov u vrijeme sv. Metodija, drugi u XIII. vijeku za Inocentija IV., a drugi u najnovije doba. Liturgijsko pravo jest niz pozitivnih ustanova i slobodnih odredaba, pak je za to i podvrgnuto organičkome razvoju. Kako ne valja pravni postanak slovenskoga bogoslužja rasudjivati po sadanjim vrijedećim normama izdanim zadnjih godina od vrhovnoga zakonodavca, tako se ne smije ni oblik sada u kreposti postojećega prava slovenštine mjeriti po kanonskim odlukama iz prvoga doba. Qui bene distinguit, bene docet, a to nijesu nipošto imali dovoljno na umu oni naši pravnici, koji su o pravnom karakteru glagoljice polemizovali godine 1904. u „Katoličkome listu“ i „Obzoru“.

Hoću ova pitanja što preciznije da riješim i raspravim, pak ću mu odgovor razvrstati u točke.

I. Potvrde Hadrijanova i Ivanova ne nose na sebi karakter privilegija nego zakona.

Privilegium po svome karakteru jest pravilo za stanovite prilike ili osobe, jest *lex specialis*, privata, nije nipošto opća norma, nego iznimka od nje. To značenje jest pojam privilegija baštinio iz rimskoga i u kanonsko pravo.⁴ Zakone u ovo doba izdavali su pape ponajpače putem dekretalnih listova (*epistolae decretales*), koji su bili upravljani na vladare ili biskupe, a po svojoj kancelarijskoj opremi nazivahu se *bulle*, *brevia* itd. Sve papinske poslanice, o kojima ovdje govorimo, počevši od Hadrijana II., pa do Ivana X., imadu značaj dekretalnih listova.

Zakon jest opća odredba, *lex est commune praeceptum*, et *quaedam ordinatio rationis ad bonum commune*, te se najpače i time razlikuje od privilegija, što se u njem opće, a ne posebno njeko pravo ustanovljuje.⁵

Promotrimo li tekst Hadrijanovoga odobrenja: „nami slismo ispitavši stvar poslati Metodija, . . . da vas pouči . . . tumačeći knjige u jezik vaš po svemu crkvenome činu potpunoma i sa sv. misom t. j. sa službom i krštenjem . . . Taj pako

⁴ X. de privilegiis V. 33.; S a v i g n y: System des römischen Rechts, I. §. 16; H i n s c h i u s l c. III. 800—825.; S c h u l t e: Kirchenrecht I. 140; P h i l l i p s: Kirchenrecht, ed. 1854. V. 97.; S c h e r e r: Kirchenrecht l. c. I. 166.; G r o s s: Lehrbuch des kath. Kirchenrechtes. Wien 1899. 18.; F e r r a r i s: Prompta bibliotheca VI. 651. sq.

⁵ D. I.; X. De constitutionibus I. 2.; Ferraris V. c. 9. sq. — H e r g e n r ö t h e r - H o l l w e c k: Kirchenrecht Freiburg 1905. p. 131—140.

jedino čuvajte običaj, da u misi prvo čitaju apostola i evandjelje rimski, zatim slovenski“ (na str. 25.) — a osobito nalog Ivana VIII.: „zapovijedamo, da se u slovenskom jeziku obavljaju molitve i obredi G. N. Isusa Hrista (t. j. sv. misa)“ (str. 71) — — to jasno razabiremo, da i jedan i drugi papa izdaju **opću normu obvezatnu za Metodijeve Slovene, dakle da izdaju zakon.**

U to doba, gdje na Zapadu jošte nije vladalo liturgijsko jedinstvo, nego je bilo još toliko raznih liturgija, odluke papine ne mogu značiti iznimku od općega prava, nijesu nikakav privilegij, nego *lex particularis liturgica*. Kao što su u to vrijeme razni krajevi na Zapadu imali svoje posebno liturgijsko pravo i vlastite u tom pogledu kanone, tako su ih i Sloveni po Hadrijanu II. i Ivanu VIII. dobili.⁶ To bogoslužje bilo je za njih upravo tako obvezatno kao i za Španjolce mozarapska, a za Milance ambrozijevska liturgija.

Naše razlaganje klasično potvrđuje ono pripuštenje Ivana VIII. Svetopuku, da može za se imati latinsku službu. „A ako se tebi i tvojim velmožama većma mili slušati misu latinskim jezikom, to nalažemo, da ti se bogoslužje obavlja latinštinom“ (str. 72) Ova papina odredba jasno nosi na sebi karakter privilegija, a ujedno pokazuje, da se nalog papin o slovenskom bogoslužju u Metodijevom području ne može inako shvatiti nego kao zakon. Dopuštenje Svetopuku da može slušati i latinsku misu pretpostavlja u njegovom puku obvezu slušati ju u slovenštini, a ta generalna obveza je zakon, dočim pravo Svetopukovo, kojim se on može, ali ne mora služiti, jest iznimka od općega prava i obveze, jest privilegium.⁷

⁶ Gueranger l. c. III. p. 103 sq. vrlo oštro sudi Ivana VIII. što je dozvolio slovenštinu i time zabio klin u liturgijsko jedinstvo, za kojim crkva već u to vrijeme pokazuje tendenciju, ali francuski pisac krivo čini papi, jer znademo, da crkva i danas, kada to ište potreba i korist vjernika, dopušta nove jezike u bogoslužje.

⁷ Privilegium differt a lege, quod lex semper astringit ad sui observantiam eos, in quos fertur: non ita obligat ad sui usum privilegium illos, quibus collatum fuit. — Ferraris l. c. ad Privilegium V, c. 899 nr. Stoga bezuvjetno krivo imadu svi oni pisci, koji tvrde, da su odluke papā Hadrijana II. i Ivana VIII. značile **privilegij** slov. narodu. (Tako i Snopce govori: List papeže H. II. strana 29. „Nadil privilegiem platným pro vŕecky časy a pro vŕecky země slovanské.“) Bijaše to pravi zakon. Porečki kanonik Pesante († 1906.), s kojim ćemo imati prilike jošte se pozabaviti, u svom poznatom djelu **La Liturgia Slava** (Parenzo 1893.) ne dopušta, da bi odluka Ivanova bila ma ni privilegij, nego joj daje zna-

II. Slovensko bogoslužje bijaše pravom i zakonom za sve Slovene Metodijeve jurisdikcije, a ta se protezala na sve slovenske narode, koji ne imadjahu uredjene crkvene hierarhije.

Ako bi rasudjivali Hadrijanov i Ivanov list strogo po njihovome slovu, to bismo morali reći, da su ovi pape dozvolili slovensko bogoslužje tek za metropoliju Metodijevu, za dio slovenskoga svijeta, jer jedan i drugi list je upravljen lih na vladare u njegovome području (Hadrijanov list na Rastislava, Svetopuka i Kocela, Ivanov na Svetopuka). Nu mi smo već u III. poglavlju utvrdili, da je sv. Metodije pošao godine 870. iz Rima ne samo kao metropolita panonsko-srijemski nego i vrlo vjerojatno i kao papinski legat a latere. To je mišljenje prvi iznio o. Martinov u svome spomenutom djelu, a nije bez dobrih razloga, jer se u listovima Ivana VIII. na njemačke biskupe štiju takovi izrazi, koji ekvivalento znače legatsku čast u Metodiju,⁸ a okrom toga i iz povjesti inih velikih vjerovjesnika toga staroga doba znademo, da ih je sv. stolica uzimala svojim legatima a latere. Tako je bio sv. Bonifacije od 737. legatus Germaniae, a sv. Anskar († 865.), stariji savremenik Metodijev, postade 831. godine legatom čitavoga germanskoga sjevera. Jurisdikcija ovih legata širila se i van geografskoga područja njihove metropolije (Mainza i Hamburg-Bremena), a i intenzivno bila je mnogo veća nego običnih metropolita, jer su oni imali i podpunu zakonodavnu vlast u svome djelokrugu.⁹ Najpače ti legati imadjahu oblast urediti hierarhijske prilike i organizovati crkvenu upravu u krajevima, gdje toga jošte ne bijaše.

čenje njeke „dozvole“ „venia“! — „e se ne giudichi se la concessione di Giovanni VIII. possa aspirare alle prerogative d' un vero e proprio privilegio, quello della stabilità e inalienabilità, o non sia piuttosto una misura economica prudenziale di tolleranza, una venia“ (l. c. 33.) Nu i ovdje, kao i kod reskripta Inocentija IV., ne razlikuje Pesante pozitivni čin papin od negativnoga. Pozivanje na Leona XIII. ne smeta ništa, jer papina enciklika na tom barem mjestu nije juristična, nego na skroz historična. — O Mazzurinoj (Obzor 1904., br. 195.) hipotezi, da je slovensko bogoslužje njeka „*facultas*“, reći ćemo svoju boljom prigodom.

⁸ Ivan VIII. u listu na Hermannrika, biskupa pasavskoga (od 873. godine) govori o Metodiju kao biskupu „*apostolicae sedis manu sacrato et a latere destinato*.“ U listu na frizinškoga biskupa Hanna od iste godine kaže „*Methodium archiepiscopum, legatione apostolicae sedis ad gentes fungentem*“ „*istius fratris et coepiscopi, quin potius et missi nostri*.“

⁹ Feraris l. c. V. c. 15. n. 32.; Hergenröther-Hollweck l. c. 299

Prema ovom svome karakteru kao papinski legat mogao je Metodije u duhu i smislu papinskoga odobrenja uvadjeti slovensko bogoslužje ne samo u faktičnim granicama svoje metropolije nego u čitavom svome virtualnom legatskom djelokrugu. Nu sve ako se Metodijeva čast legatska ne uzme neprijepornom, ono iz same logičke i komprehenzivne interpretacije Hadrijanovoga lista slijedi naša tvrdnja. Nakana naime zakonodavčeva pri njegovoj odredbi bila je, da bi Metodije slovenskim bogoslužjem za vjeru i crkvu Hristovu zadobio slovenske pukove i to ne samo u njegovome metropolitanskom području, nego i van njega, u koliko već nijesu bili u kojoj hierarhiji. Zato je i odgovorio papa Kocelu na njegovu molbu, da bi mu poslao Metodija: „Ne samo tebi, nego svim onim stranama slovenskim šaljem ga učitelja od Boga i svetoga Petra.“ (Ž. M. 8).

Kako su u vrijeme Metodijevo korutanski Slovenci i Hrvati već bili pokršteni, pače i u okviru uredjene crkvene hierarhije, jasno je, da su se što u faktičnu, a što u virtualnu jurisdikciju Metodijevu mogli brojiti osim njih svi slovenski narodi. Pače i jedan dio Hrvata, onaj, što je boravio u Posavskoj Hrvatskoj, pripadao je Metodijevoj metropoliji. (Isp. str. 54. 55.) Nu i najšire tumačeći i list Hadrijanov i list Ivanov, ne možemo nipošto ustanoviti, da su se odluke pomenutih papa protezale i na dalmatinske, bijele Hrvate, i to s toga ne, jer je slovensko bogoslužje bilo samo u legatskom području Metodijevom propisano, a bijela Hrvatska bijaše odavna već hierarhijski uređjena i u zglobu redovite splitske metropolije. Po tom je jasno, da se mi, utvrđujući izvorno pravo slovenskoga bogoslužja u dalmatinskoj Hrvatskoj, ne možemo pozivati na odredbe Hadrijana II. i Ivana VIII. Koliko mi danas imademo izvora, slovenski jezik u bogoslužju nije se u Dalmaciji u opće udomio pozitivnom voljom bilo kojega pape, a da se to u istinu zbililo, ne sumnjam, da bi se na tu činjenicu prizvao biskup Grgur ninski i njegovi glagoljaši, koji svojom dobom bijahu tek nješto mlađji savremenici onih slovenskih popova, koji su slovenštinu uvadjali u Hrvatsku.

Slovenski jezik se je dakle u Dalmaciji raširio mimo volju onih crkvenih zakonodavaca od 870. i 880. godine. Pravni naslov za slovenštinu u Hrvatskoj imamo drugdje tražiti.

Stoga krivo čine oni naši pisci, koji na osnovu pomenutih papinskih odluka dokazuju, da je glagoljica (slovensko bogo-

služje) njeko „narodno pravo“ ili dajbudi neki „narodni privilegij“ Hrvata.¹⁰

III. Stjepan VI. zabranio je nakon Metodijeve smrti slovensko bogoslužje, ter je time ukinuo dozvolu Hadrijana II. i odluku Ivana VIII Tim činom je slovenština u bogoslužju izgubila pravo stečeno pozitivnim odredbama sv. stolice.

Ovu tvrdnju temeljimo na listu i na komonitoriju papinom iz 885. god., u kojima se absolutno i kategorično zabranjuje

¹⁰ Tako u knjizi: **Je li glagolica pravo svih Hrvata?** tiskanoj u Zadru dokazuje njen auktor (strana 70. sq.) na osnovu Hadrijanove i Ivanove odluke, koje da vrijede absolutno za sve Slovene, da je ona u istinu **narodno pravo Hrvata**, pravo čitavoga naroda. Nu dokazi hramlju. Upozorit ću samo, da je auktor citujući Hadrijanovu poruku na Kneza Kocela, kada je zaiskao Metodija za biskupa, ispustio u hrvatskom prijevodu odlučnu rječcu „tim“, gdje je govor o „svim slovenskim krajevima.“ Dakako da za nevježu postaje dokaz stringentan, jerbo tako tekst glasi: „Ne samo tebi, nego šaljem ga . . . učitelja **svim slovenskim krajevima**“, a moralo bi biti „svim tima (onima) slovenskim krajevima“ (str. 76.) — Jednako se ne mogu složiti, da bi spominjanje Hadrijanove dozvole onim načinom, kako to čini papa Lav XIII. bio ekvivalent nove potvrde (strana 77.). O čitavoj naime stvari govori Leo XIII. historijski, a nipošto kao jurista ili zakonoša.

To vrijedi i za dalnje razlaganje auktorovo (strana 78–82.). Gdje govori o **zakonitom postanku glagolice u našim stranama** (97. sl.) takodje nije puno sretniji. Hotio bi utvrditi, da se je legatska vlast Metodijeva i na Dalmaciju protezala (102. sl. 109, 134, 136, 144 sl.), doslijedno, da je uvedena privolom Ivana VIII Sve je to obrazlaganje silovito, i ne može izdržati kritike. Što auktor važnost polaže, da su latinski biskupi istom pola vijeka kasnije ustali protiv slovenštine (str. 98.), i to nije nikakav dokaz, — može biti da su oni već prije istupili protiv slovenštine, ali nam se o tom nije uspomena sačuvala. Medju tijekom iz moga razlaganja u X. poglavlju jasno je, da je vlast latinska nad hrvatskom biskupijom bila baš onda najmanja, kada se u Dalmaciji širila slovenština. — Ne mogu poprimiti ni razlaganja auktora u *Rassegna giuridica ecclesiastica* (1904. str. 806.), da bi na onom teritoriju uvedena slovenština bila zakonom, gdje do nje nije bilo druge liturgije, a tamo, gdje je već druga koja liturgija prije postojala, da je bila „iznimkom“, „privilegijem“. Auktor veli doslovno: „Nel primo territorio, non occupato ancora da alcun altra lingua liturgica, la liturgia slava al momento della sua introduzione aveva il carattere di legge comune, circoscritta alla chiesa da fondarsi o incominciata ad istituirsi; in egual modo come la lingua latina e greca nei territori da loro già occupati. Era desso un nuovo diritto particolare, il quale non pugnava contro alcuna legge positiva ecclesiastica, ossia contro il **jus commune universale**, equiparato agli altri diritti liturgici particolari allora vigenti Nel secondo territorio, ove almeno sporadica-

slovensko bogoslužje. „Božiju službu i svete tajne ter svečane mise, kako ih je na slovenskom jeziku obavljao Metodije, . . . da se nitko više u buduće ne usudi činiti. Zabranjujemo to vlašću Božijom i apoštolske stolice pod kaznom izopćenja.“ (str. 108.)

Ovim izrazima tumačenja ne trebue.

Pitanje samo može biti, imade li ova odluka Stjepanova pravnu snagu i krepost, gdje pod izvjesno znademo, da je ona prevarom i lažnim informacijama Wichingovim izmamljena, i gdje prosijeva iz Stjepanova lista, da on nije ni znao za Ivanovu dozvolu od 880., nego pače misli, imajući samo pred očima Ivanov list od 879., — da on opetuje njegove odredbe, kojih da se Metodije nije držao.

Po crkvenome pravu rimski je biskup neomedjeni zakonoša, pak kao takav imade vlast novim zakonom ukinuti stari; valjano ga ukinuti i bez pravoga i dovoljnoga razloga; ukinuti, a da ne treba ni spomenuti predjašnji postojeći zakon. Doslijedno nije nužno, da on znade, da je dojako postojao zakon protivnoga sadržaja.¹¹ Po tom je odredba Stjepanova imala objektivnu vrijednost i obvezatnost sve da je bila izgrađena na krivim i neistinitim pretpostavkama i motivima.¹² Da je pako

mente la lingua liturgica greca o latina erano già in uso, l' introduzione della liturgia slava derogava parzialmente al diritto di usucapione di quelle; era quindi un' eccezione al diritto particolare consuetudinario, fatta esplicitamente dalla S. Sede; quindi un privilegio.“ Po mome mnijenju u najvećem dijelu srijemsko-panonske metropolije djelovali su prije slovenske braće zajedno vjerovjesnici i zapadne i istočne crkve, po tome je jedna i druga liturgija uporedo postojala, ter si ni jedna ni druga nije mogla absolutnoga prava steći. Gdje pak toga nema, nema ni iznimke.

¹¹ Ferraris l. c. V. lex c. 85. „Lex cessat per ejus abrogationem, cum a legislatore in totum tollitur“ (n. 6.); „Sine justa et gravi causa possunt abrogari leges valide“ (n. 16.); „Nova lex seu constitutio principis tollit priorem sibi directe contrariam, etiamsi de ipsa non facit mentionem“ (n. 11.) — C. 1. Licet de constitutionibus I. 2. in Sexto doslovce glasi: Licet romanus pontifex (qui jura omnium in scrinio pectoris sui censetur habere) constitutionem condendo posteriorem, priorem, quamvis de ipsa mentionem non faciat, revocare noscatur: Quia tamen locorum specialium et personarum singularium consuetudines et statuta (cum sint facti et in facto consistant) potest probabiliter ignorare: ipsis dum tamen sint rationabilia, per constitutionem a se noviter editam (nisi expresse caventur in ipsa) non intelligitur in aliquo derogare.

¹² Obreptio (prevara) i subreptio (zataja) odlučnih momenata upli- višu na krepost i valjanost odredbe zakonodavčeve samo u tome slučaju,

zakonodavac absolutnu pokornost svojoj odredbi hotio pribaviti, i da nije njegova mjera tek kakav nalog (praeceptum) ili naredba (statutum), nego imperativna zapovijed, zakon, vidi se iz stroge sankcije skopčane sa njegovom odredbom (izopćenje iz crkve). Za razloge pri svojim odlukama odgovara zakonodavac samo svojoj savjesti. — —

Nu mnogi pisci, koji priznaju pravnu krepost Stjepanovoj odluci, hoće, da je ona bila izdana samo za zemlju Svetopukovu, za Moravsku,¹³ a drugdje da se je moglo slobodno i dalje obavljati slovensko bogoslužje; po tom da zabrana Stjepanova nije bila općenita, nego djelomična. — I ovo se mišljenje nipošto ne može usvojiti. Samo slovo zabrane glasi najopćenitije: da se nitko ne bi u buduće usudio bogoslužje slovenski obavljati, nullo modo deinceps a quolibet praesumatur. Zabrana pako bila je dovoljno proglašena time, što je upravljena na Svetopuka. Jednako je i potvrda slovenštine uslijedila u jednome listu na njega,¹⁴ pa kao što smo iz toga lista dokazivali dozvolu slovenštine za čitavu jurisdikciju Metodijevu, tako moramo zaključivati i opseg njezinoga ukinuća. U ostalom u ono doba, jedva se je u Rimu znalo, da se slovenština raširila i van granica Morave, a nije moguće ni pomisliti, da bi papa Stjepan VI. u drugim krajevima slovensko bogoslužje pripuštao, koje je u Moravi pod izopćenjem branio. Iz svega ovoga slijedi, da je slovensko bogoslužje zabranom Stjepana VI. izgubilo za čitavu zapadnu patrijaršiju — tako se prostirala njegova liturgijska vlast — svaku pravnu, kanonsku podlogu, i ako je ono dalje postojalo, bilo je to mimo volju, pače protiv volje kompetentnoga i redovitoga zakonoše.

---

ako se radi o kojoj milosti, oproštaju, povlastici, dakle iznimki od zakona ili proti zakonu: drugim riječima ako je kriva informacija privatnika causa motiva čitave odredbe. Privatne informacije pri stvaranju njeke opće odredbe (zakona) ne mogu nikada biti causa motiva, nego najviše causa impulsiva.

¹³ Tako je n. pr. 80. godinâ tvrdio talijanski povjesničar Balan u svojoj povjesti o južnim Slovenima, koju je preveo dr. I. Stadler za onda jošte profesor. — Tako i prof. Murko u Oesterreichische Rundschau, 1905., II. 165.

¹⁴ O publikaciji papinskih zakona i dekretala cf. Bouix: De principiis juris canonici: Parisiis 1852. p. 248. sq.; Tanqueray: Theologia moralis, l. c. II. 160.; za čitavo pitanje de promulgatione legum isp. Ferraris l. c. V. a. II. c. 21. sq.

Nije drugojače bilo ni sa postankom slovenskoga bogoslužja u kraljestvu hrvatskom. Mi nemamo nikakva izvora, nikakova dokaza, da je u nas zavedena glagoljica privolom vrhovnoga liturga crkve, pače hrvatska historija u prvoj četvrti X. vijeka baš nas o protivnom uvjerava. Listovi Ivana X., poznati kanon splitskoga sabora od 925. a tako i onaj od 1060. godine u duhu su zabrane Stjepana VI., zapravo primjena njegova dekreta na hrvatske prilike. Nu ako slovensko bogoslužje u prvo vrijeme nakon odluke Stjepana VI., nije posjedovalo pravnu, kanonsku krepost, ne smijemo nipošto misliti, da je čitav njen opstanak u ono drevno doba X—XIII. vijeka bespravan i protuzakonit. U crkvi Hristovoj pored redovitoga zakonodavstva postoji, da se tako izrazim, i izvanredno, a to je sam vjerni puk, koji može svoje stanovite čine uobičajiti, stvoriti ih pravom, pače zakonom, ako pridodje izravna ili neizravna privolja redovitoga, pravoga zakonoše. *Consuetudo est lex non scripta.*¹⁵

IV. Ovim načinom, putem običaja je slovensko bogoslužje od XII. i XIII. vijeka u svim krajevima, gdje je bilo u porabi, steklo i zadobilo narav objektivnoga prava. Tako je glagoljica i u Hrvatskoj postala uskos saborima od 925. do 928. ter 1060. god., običajnim pravom.

Nužno, je, da raspravimo ovdje podrobnije narav, vlastitosti i uvjete toga prava, te odmah na naše pitanje uporavimo.

Običajno pravo jest ono, što ga njeka općina stiče opetovanjem jednakih čina. Zove se pako običajem, jer je u općoj porabi. — Običaj je njeko pravo, koje se uzimlje zakonom, kada zakon manjka.¹⁶ Običaj može nastati ili prema postojećim zakonima (*consuetudo secundum legem*) ili mimo nje (*c. praeter*

¹⁵ c. 1. 2. 4. 5. D. 1.; c. 7. D. 11.; X. De consuetudine, I. 4; in VI° I 4. Protumačiti pravni korijen uobičajenoga prava jest vrlo teško, jer nemamo u tome autentične izjave sa strane crkve. Zakonodavna vlast u užem, pravom smislu ne pripada nikada općini vjernika, jer je ona usuprot nauci galikanskoj i febronijevskoj izravno predana od Hrista crkvenome službeničtvu (hierarhiji) — Scherer l. c. §. 23. p. 130. — Phillips, Kirchenrecht, ed. 1848. III., 719. sq. Scheurl: Kirchliches Gewohnheitsrecht u Zeitschrift für Kirchenrecht, 1862. strana 184. sq. i osobito dobru disertaciju Kreutzwald: De canonica juris consuetudinarii praescriptione Berolini 1873.

¹⁶ *Consuetudo juris est jus per similia alicujus communitatis actuum frequentiam acquisitum. Vocatur autem consuetudo, quia in communi est usu. (c. 4. D. 1.) Ius quoddam moribus institutum, quod pro lege suscipitur, cum deficit lex. (Ib. c. 3.)*

legem) ili protiva njih (c. contra legem.) Slovensko bogoslužje tokom vremena se je uobičajilo protivu izriječnih papinskih odredaba, protivu postojećih crkvenih zakona, ter po tom imade narav consuetudinis contra legem. Ovdje ćemo samo o tom običaju da govorimo. Običaj contra legem se ne može valjano uvesti ni protiv božanskoga, ni protiv naravnoga, nego samo protiv pozitivnoga ljudskoga prava ili zakona, ali i u tome slučaju mora biti 1. razložan (c. rationabilis) i 2. odobren od zakonodavca ili barem zakonito prepisan, dosio (c. legitime praescripta).

Običaj je razložan, ako nije oprečan ni božanskome ni naravnome zakonu, nije zabranjen kanonskim pravom, ne daje prilike zlu, ter nije škodljiv općoj dobrobiti.¹⁷ Razložnost ne mora biti pozitivna, nego je zadovolj i sama negativna.

Da običaj (protivu zakona) zadobije pravnu krepost, dovoljno je, da ga zakonodavac i samo neizravno, mučki odobri, per viam conniventiae t. j. da on znajući za taj običaj muči i pripušta njegovo uvođenje, dokle bi lako mogao njemu se oprijeti. ter podložnike prinukati na obdržavanje zakona. Privola ne mora biti specijalna ili osobna, nego je dovoljna generalna ili legalna : u koliko zakonoša znade, da postoji ustanova preskripcije, pak ipak običaj pripušta. Ovo mučko pripustanje liječi po neki način sve nedostatke pri uvođenju običaja i u ovom slučaju ne zahtijeva se nikakov propisani rok za preskripciju običaja, nego je dostatno, da običaj tako dugo traje, te se može pametno suditi, da je zakonodavac na nj privolio.¹⁸

Nu može neki običaj protiv zakona zadobiti pravnu snagu

¹⁷ Ea autem consuetudo generatim loquendo censetur rationabilis, quae nec juri naturali aut divino adversatur, neque jure canonico reprobatur, neque peccandi licentiam aut occasionem praebet neque alia ratione communi utilitati pernicioza est. — Ferraris l. c. II., de consuetudine, c. 1300. n. 16.

¹⁸ Kreutzwald l. c. p. 6. — Ferraris l. c. „per viam conniventiae, id est ex consensu saltem tacito Principis, seu Legislatoris, eo scilicet sciente, et tolerante, cum faciliter posset resistere introductioni consuetudinis contrariae, eamque prohibendo subditos cogere ad observantiam legis; in tali enim casu princeps sciens ac tolerans censetur connivere tali consuetudini contra suam legem vigenti“

„Pro abolenda et abroganda lege sive civili sive canonica per contrariam consuetudinem via conniventiae introductam, probabilius est non requiri rigorosum et determinatum tempus praescriptionis, sed sufficere quod tanto tempore consuetudo sit continuata, quantum viris prudentibus sufficit ad rationabiliter judicandum principem in eam consensisse.“

i bez ikakova znanja i bez odobrenja zakonodavčeva, a to biva per viam praescriptionis, longaevo usu contrario populi, ignorante et nesciente principe (Ferraris l. c. 28.), kada narod ili općina za dugo vremena vrši stanovite čine oprečne zakonu. Ovo dugo trajanje običaja izliječi i sami protuzakoniti korijen običaja i naknadi manjkajuće znanje i odobrenje zakonodavčevo.¹⁹ Pače imade pravnik, koji hoće, da gola preskripcija posjeduje takovu snagu, te ona mijenja običaj u pravo, makar puk pri svojim činima ne imao ni dobre vjere (bonam fidem) ni opravdanoga razloga (justum titulum), drugim riječima pravo se može preskribovati, i ako praescribentes znadu za zabranu pozitivnoga zakona i ako svoj čin protiv zakona ne znadu opravdati.

Ovo mnijenje nastoji Kreutzwald u svojoj raspravi (72—76.) prikazati kao općenito (sententia communis).²⁰ Ferraris s time se ne slaže, nego on zahtijeva za preskripciju, za njen početak i za njen nastavak — dobru vjeru (bonam fidem seu probabilem ignorantiam.)²¹ Za svoje mnijenje navadja Ferraris tvrde razloge. Nu ipak se i po Ferrarisu može običaj, mala fide i protivu zakona započeti, preskribovati po sljednicima, koji zakon u dobroj vjeri obdržavaju, sudeći, da su njihovi predšasnici imali dovoljno razloga ne obdržavati zakona. U potvrdu toga mnijenja navadja Ferraris mnogobrojne auktore, te je scijeniti ovo mnijenje i općim i izvjesnim.²²

¹⁹ Kreutzwald o. c. na strani 48—88. raspravlja de „legitima“ juris consuetudinarii praescriptione pa na strani 65. veli: „consuetudo utpote quasi vitiose occupata, per praescriptionem sanari debet, vel ut specialis approbationis defectus legitima praescriptione compensari potest.“

²⁰ Bona fides non requiritur, et mali actus non nocent sed quandoque consuetudinem bona fide custoditam non minus juris objectivi forma duci potest. Ovu sentenciju proponira Kreutzwald kao najbolju (l. c. 73.) te veli: si adest rationabilis opinio necessitatis vel intentio legis, nec quod actus formaliter legi repugnant, nec quod cum ejusdem ignorantia confecti sunt, quominus juris consuetudinarii praescriptio currere incipiat, obstare videtur. — Quoad justum titulum causa consuetudinis sive probanda, sive saltem alleganda non requiritur secundum communem sententiam inde a Gregorii (IX.) tempore. (l. c. p. 76)

²¹ Ad abrogandam tamen legem per consuetudinem via praescriptionis **introducendam**, requiritur necessario bona fides seu probabilis ignorantia praescribentium, sine qua nulla incipere vel currere potest praescriptio. l. c. nr. 30.

²² Hic tamen est advertendum, quod licet primi legem reipublicae utilem cognoscentes, eamque illicite transgredientes, non possint per suam malam fidem praescriptionem, ipsamque consuetudinem re ipsa

Sa svaku preskripciju zahtijeva se neki odredjeni rok vremena, pogotovo za preskripciju protiv crkvenih ustanova i njezinih dobara. Razlika je izmedju pokretnina i nepokretnina, res mobiles et immobiles. Za prve je odredjen kraći rok, za druge 100 godina u stvarima rimske, a 40 godina u stvarima drugih crkvi. Kako je i zakon crkveni stvar imobilna, to se i protiv njega može tekar nakon 40 godina preskribovati. Nu ima i druga sentencija, koja hoće, da se za preskripciju protiv crkvenoga zakona ne ište više nego za onu protiv civilnoga zakona, naime deset godina.²³

Tim mnijenjem se ne može složiti Kreutzwald, te na široko u svojoj gore pomenutoj raspravi dokazuje, da za zakonitu preskripciju nekoga crkvenoga običaja nije dovoljno 10 godina, nego se zahtijeva 40 godina²⁴ On navadja u svoju potvrdu razne pravnike, pak medju inim i praksu *rotae romanae* (l. c. 84—86.) Koji se dakle rok za preskripciju liturgijskoga običaja zahtijeva, ne nahodimo jasno u kanonskome pravu, pak to moramo ustanoviti analogno pravilu, koje vrijedi i za ine crkvene običaje. Dakle rok, da se neki liturgijski običaj preskribuje protiv pozitivnoga crkvenoga zakona, bit će vrijeme od 40 godina, a po nekima i samo od 10 godina.

Nastaje sada pitanje, kakav pravni učinak imade običaj zakonito preskribovan, *consuetudo legitime praescripta*? — Je li to objektivno pravo? — Je li se njim dosjelo pravo smije nazivati zakonom?

inchoare. Posterii tamen, qui eorum exempla secuti bona fide legem non observant, eo quod existimare, et indubio praesumere possunt, antecessores habuisse justam causam non servandi legem, possunt praescriptionem, ipsamque consuetudinem inchoare, vel quasi bona fide ab antecessoribus inchoata fuisset, eandem continuare et perficere. Ferraris: l. c. n. 31. — Moderni auktor Tanqueray l. c. strana 186. ovo mnijenje ovako izrazuje sa gledišta pozitivnoga morala: Non requiritur autem, ut consuetudo sine peccato inchoetur; haud raro primi qui contra legem praescribunt, peccant; sed consuetudo etiam **mala fide** coepta, valet, dummodo sit negative rationabilis.

²³ Ferraris l. c. n. 20—25. „Pro abolenda tamen et abroganda lege canonica seu ecclesiastica requiritur spatium quadraginta annorum, id est consuetudo spatii quadraginta annorum continuata“ (n. 21.) „Probabile tamen est, quod etiam pro abolenda et abroganda lege canonica seu ecclesiastica sufficiat decennium, sicuti pro abolenda lege civili.“ (n. 23.)

²⁴ „Ergo ad ecclesiasticam consuetudinem „legitime“ praescribendam decem annos non sufficere sed saltem **quadraginta** esse requirendos.“ l. c. p. 89.

Kreutzwald (l. c. 10.) odgovara afirmativno na sva ova pitanja, ter veli, da se zakonito preskribovani običaj može nazivati zakonom, pošto imade istu krepost i snagu kao i on. **I u istinu zakonito preskribovani običaj stvara objektivno pravo t. j. opću normu, kako valja raditi, a ne daje samo neko subjektivno pravo (facultatem), kojega se pojedinac može, ali ne mora držati.** (Kreutzwald l. c. 9. 10. 34.) Ipak ne bih za ovo pravo rabio izraz zakon, nego bih ostao pri terminu „običajno pravo“, *consuetudo juris*, ili kako se to u novije doba obično kaže: usualno pravo. Ovim se izrazom naznačuje takovome pravu i njegov izvor i njegova narav.²⁵

Primijenimo li sada ovo razlaganje na slovensko bogoslužje, koje se je unatoč odredbi papā održalo u Podunavlju i u Hrvatskoj, reći nam je, **da je ono tokom vremena samom svojom historijskom eksistencijom, svojom dugotrajnom porabom, zadobilo sve uvjete običaja zakonito preskribovana i steklo narav objektivnoga prava.** Pri tom je udovoljeno i svim uvjetima, koji se zahtijevaju u kanonskom pravu za taj proces. Tako sama poraba slovenskoga bogoslužja bila je razložan običaj, a za crkvu od velike koristi, jer se je ovim putom najlakše i najbolje u neukom puku mogla ukorijeniti kršćanska vjera

Iz naših povjesničkih izvora ne možemo razabrati, je li taj običaj postao zakonit *via conniventiae*, t. j. mučkim odobravanjem vrhovnoga crkvenoga zakonoše. Za to bi govorila ona činjenica, što je papa Aleksandar III. boraveći u Dalmaciji, u Zadru, bezuvjetno morao čuti za slovenski jezik u bogoslužju, a nigdje ne čitamo, da ga je zabranio. Nu ako se to nije zbilo ovim putom, ono je sigurno, da je taj običaj potpuno stekao pravo preskripcijom.

I što se tiče uslova dobre vjere (*bona fides*) i opravdanoga raz-

---

²⁵ Stariji kanoniste, iza njih i Ferraris, netočno su tvrdili, da se privilegij može steći i zakonitim običajem: *item privilegium acquiri potest praescriptione seu consuetudine legitime praescripta.* (l. c. VI. c. 655. n. 20.) Ferraris nazivlje pače to mnijenje „*sententia communis.*“ Nu najbolji moderni kanoniste Hinschius (l. c. III. 810.) i Scherer (l. c. I. 167.) toga nipošto ne dozvoljavaju, jer se za privilegij zahtijeva pozitivna volja zakonodavčeva. „*Aus dem Gesagten ergibt sich, dass Privilegien nicht im Wege der Gewohnheit entstehen können, letztere kann nur den Beweis des Privilegs ersetzen oder auch das subjective Recht, welches den Inhalt des Privilegs hätte bilden können, erwerben.*“ (Scherer l. c. 166.)

loga (justus titulus) potpuno je u ovom pogledu zadovoljeno kanonskome pravu: jer ako su prvi slovenski popovi možda i vrijedjali crkveni izriječni zakon (u pretpostavci, da su znali za odredbu Stjepana VI.), ono su njihovi sljednici nesumnjivo imali dobru vjeru i valjane razloge za svoje bogoslužje, pogotovo gdje je tokom srednjega vijeka vladalo opće uvjerenje, da je početnikom glagoljice i slovenštine Jeronim, Svetitelj, otac i veliki učitelj zapadne crkve.

Po svemu tome jasno je, da se slovensko bogoslužje u tečaju povjesti zakonito uobičajilo. Napose glagoljica u našim krajevima hrvatskim, sudeći po roku, što se za preskriciju zahtijeva, mogla se u duhu kanonskoga prava zakonito rabiti uskos saborima od 925—928. tamo već od zadnje četvrti X. vijeka, pak opet nakon zabrane Nikole II. lasno je već mogla steći zakonitu preskripciju od XII. vijeka. — —

Mi smo ovdje rasudili pravni temelj slovenskoga bogoslužja za vrijeme IX.—XIII. vijeka po kanonskim ustanovama, koje danas imadu vrijednost, a pogotovu bile u kreposti u ono drevno doba, kada liturgijska vlast nije bila tako centralizovana u rukama papa kao danas. U ovim pitanjima naime jošte i sada u suštini vladaju ista načela, koja su vrijedila i u vijekovima, o kojima naša povijest govori.

XVI. Reskript Inocentija IV. od 1248. i njegova pravna sadržina.

Od križarskih vojna znatno se raširilo na Zapadu duševno obzorje. Time, što su se oba kršćanska svijeta približila u mnogo čem se je promijenilo i naziranje i shvaćanje i same crkve, pače nova vremena znatno su utjecala i na zakonodavstvo njezino. Osobito otkako je u srcu Istoka u Carigradu osnovano latinsko carstvo, bila je rimska crkva, težeći za jedinstvom, prinukana zauzeti mnogo koniventnije stanovište prema inim crkvenim obredima i jezicima. Plod toga novoga liturgijskoga shvaćanja u crkvi jest IX. canon IV. lateranskoga sabora od 1215. godine, u kojem se nalaže, da u zemljama, gdje vladaju razni obredi, imadu biti namješteni svećenici, koji će vjernicima obavljati bogoslužje i dijeliti sakramente u njihovome obredu.¹ Ovim kanonom je napustila zapadna crkva svoje dojakošnje nastojanje o liturgijskom jedinstvu, a to je potrajalo kroz čitavu perijodu sredovječnih sabora, koji su živo radili o izmirenju Istoka i Zapada (sabor II. lyonski od 1274. i firentinski od 1439)²

U okvir ovoga nastojanja padaju i obe odluke Inocentija IV. od 1246. i 1248. godine, kojima je potvrdio slovenštinu u istočnome i u zapadnome obredu. O predjašnjoj smo potvrdi govorili na koncu XII. poglavja, a ovdje ćemo ovu potonju svestrano da raspravimo. Historijska prilika bijaše joj ova.

Godine 1244. postade splitskim nadbiskupom čazmanski prepošt Ugrin, sinovac istoimenoga kaločkoga nadbiskupa (1219. do 1242.). Radi raznih neprilika bi on istom u rujnu 1247. za-

---

¹ Taj canon je primljen i u dekretale Grgura IX.: c. l. X. I. 31.. a doslovno glasi: Canon de diversis ritibus in eadem fide. Quoniam in plerisque partibus infra eandem civitatem atque dioecesim permixti sunt populi diversarum linguarum, habentes **sub una fide varios ritus et mores distincte praecipimus**, ut pontifices hujusmodi civitatum sive dioecesum provideant viros idoneos, qui secundum diversitatem rituum et linguarum, illis officia **celebrent et ecclesiastica sacramenta ministrent**, instruendo divina eos verbo pariter et exemplo.

² Thalhoffer l. c. I. str. 408.

redjen, te mahom nakon toga pošalje svoga sutragana biskupa senjskoga Filipa³ u Lyon, gdje je papa Inocentije već od novembra 1244. boravio, da mu isposluje metropolitiski pallium.⁴ Filip je morao onamo stići u ožujku 1248. godine. On je imao i drugih posala da obavi na papinskome dvoru. Tako podnese pismeno molbu na Inocentija IV., u kojoj je razložio, da je u zemlji „Slavoniji“ u porabi posebno pismo, izumljeno od sv. Jeronima, koje se rabi u bogoslužju, pak zaprosi papu, da bi mu dozvolio na tom pismeno obavljati službu, ter tako da bude u tome složan sa svojim svećenstvom i da bi se mogao držati običaja u zemlji.

Papa mu odgovori glasovitim reskriptom od 29. ožujka godine 1248, koji u latinskome izvorniku glasi: (Innocentius episcopus etc. Venerabili fratri Philippo) Episcopo Senien (si etc.) Porrecta nobis tua petitio continebat, quod in Sclavonia est littera specialis, quam illius terre clerici se habere a beato Jeronimo asserentes, eam observant in divinis officiis celebrandis. Unde cum illis efficiaris conformis, et in terre consuetudinem, in qua consistis episcopus, imiteris, celebrandi divina officia secundum dictam litteram a nobis suppliciter licentiam postulasti. Nos igitur attendentes, **quod sermo rei, et non res est sermoni subiecta**, licentiam tibi in illis dumtaxat partibus, ubi de consuetudine observantur praemissa, dummodo sententia ex ipsius varietate littere non ledatur, auctoritate presentium concendimus postulata. Nulli ergo etc. nostre concessionis etc. Datum Lugduni IV. Kalendas Aprilis (Pontificatus Nostri) Anno Quinto⁵

³ Senjska je biskupija uskrišena u XII. vijeku. Rad: 79. 144.; Gams l. c. p. 389. bilježi senjske biskupe ovako: 1240. Joannes II.; ante 1247. Philippus; ante 1280. Martinus. I Rački u šematizmu senjske biskupije (1906. p. 23. sq.) ne znade dati točnijega kataloga.

⁴ Podrobno imaš u Historia salonitana ed. Rački XLV. 195—203.

⁵ Ovaj se reskript nalazi u vaticanskim regestima Inocentija IV. N. 21. f. 522. — Izdan je u Potthast: Regesta romanorum pontificum 1198—1304. II. nr. 12877.; Theiner: Monumenta Hung. l. c. nr. 386. i češće. — Ovdje sam donio tekst prema izdanju dr. Luke Jelića u Fontes Liturgiae Glagolito-romanae; XIII p. 9. n. 3. Prijevod reskripta na hrvatski bio bi ovaj:

„Predana nam tvoja molba je sadržavala, da je u Slavoniji posebno pismo (jezik), za koje tvrde klerici one zemlje, da ga imadu od sv. Jeronima, pa ga rabe, kada obavljaju sveto bogoslužje. Da bi ti njima postao

Ovaj odgovor Inocentija IV. znači epohu u povijesti glagoljice, slovenskoga bogoslužja po rimskome obredu. Mnogo se o njemu pisalo i u našoj i u stranoj knjizi, ali sve su raspre dokrajčene izvrsnom raspravom glasovitoga kanoniste Nillesa D. J. u Innsbrucker theol. Zeitschrift 1900 str. 66.—92. On je u svome članku razložio pravni znamen papinoga reskripta, napose je prema pravilima kanonske hermeneutike rastumačio istiniti smisao onih riječi „nos igitur attendentes, quod sermo rei, et non res sermoni subjecta“ i time na čitav dokumenat bacio novo i jasno svjetlo.

Iz oblika a tako i sadržine Inocentijevoga govora vidimo, da to nije nikakova constitutio, odredba, koju papa izdaje vlastitom inicijativom, nego je to reskript, otpis, na molbu senjskoga biskupa. Nu i ovakove pravne odluke sv. stolice od vjkada su uživale veliki ugled i to ne samo medju onima, za koje su izdane, nego u čitavoj crkvi. Često sadržavaju tumačenja raznim pravnim snošajima i poslovima u crkvi, često su autentične interpretacije kanona i crkvenih zakona; a biva, da se u njima izriče i koje pravno načelo. Radi toga množina ovakovih reskripta dodje i u zbirku kanonskoga prava, te zadobi krepost pravih konstitucija.⁶

Da neki reskript imade pravnu snagu zahtijeva se a) da molitelj (exponens) nije izopćen iz crkve, i b) da je molba osnovana na istini, t. j. da ne ima u njoj ni subrepcije ni obrepcije.⁷ Reskripti su ili justitiae ili gratiae. U prvom se dana povlast osniva na kojem pravnome naslovu, a u drugom je lih milost, blagodat poglavarova. Reskript gratiae jest ili gratiae datae, factae ili gratiae faciendae, kako je već milost otpisom samome molitelju dana ili se ona u otpisu za pravo ne molitelju, nego

---

istovjetan i da se prilagodiš običaju zemlje, u kojoj jesi biskupom, zatražio si u nas dopuštenje, da obavljaš sv. bogoslužje u tom pismenu. Mi dakle na umu imajući, slovo stvari, a ne stvar slovu da je podložna, zatraženu ti ovim listom dozvolu podijeljujemo, i to u onim krajevima, gdje vlada gore pomenuti običaj, samo da se smisao (nauka) ne bi povrijedila razlikom u pismu (jeziku.) Dano u Lyonu 29. ožujka 1248 god.

⁶ I rimsko pravo je carske reskripte priznavalo izvorima javnoga prava. Carski otpisi bili su u raznim oblicima sastavljeni kao epistola, adnotatio, subscriptio, pragmatica sanctio itd. — Savigny: System des römischen Rechtes I. c. I. 131. sq.

⁷ X. de rescriptis I. 3.; Za subrepciju i obrepciju osobito c. 8. et. 20. Ferraris I. c. 1297. sq.

drugome podijeljuje.⁸ Reskript gratiae factae ne gubi svoju krepost nakon smrti podjeliteljeve, i milost dana od sv. stolice traje sve dok se izriječno od kojega pape ne opozove.⁹ Njegova se pravna snaga gubi a) ako se milosti odreče onaj, koji ju je primio, b) ako ju podjelitelj opozove (ex justa causa), c) nakon smrti primiteljeve ako je milost skroz osobne naravi.¹⁰

Nakon svega rečenoga nije teško raspraviti sadržaj i narav Inocentijevoga otpisa. Senjski biskup Filip polag svoje liturgije jest latinaš, ali njegovi svećenici jesu glagoljaši i u svoj biskupiji vlada slovensko bogoslužje. Otale između biskupa i klera velika razlika, koja nipošto nije bila od povoljnoga utjecaja na crkvenu disciplinu. To je razlog, radi kojega je on svoju molbu podnio papi. Po zakonu crkvenome njemu je kao latinašu zabranjeno služiti slovenski, ali je u čitavoj njegovoj zemlji u običaju liturgija, za koju vele, da potječe od sv. Jeronima, pak ište od pape, da bi ga riješio obveze latinski misiti, a dao mu dozvolu prilagodit se općem običaju i dopustio mu glagoljati. Inocentij mu dragovoljno molbu uvažuje samo uz onaj uvjet, da se ne bi razlikom u jeziku pravovjerna nauka povrijedila. Molba Filipova ne osniva se ni na kojem pravnome temelju, nego njeno ispunjenje odvisi lih o dobroj volji papinoj. **Za to je odgovor papin očevidno rescriptum ne justitiae nego gratiae, a pošto se u njemu daje i podijeljuje milost samome molbeniku, a ne kome drugome, to je reskript ne gratiae faciendae, nego gratiae datae, factae.** Papina odluka ima po tom trajnu krepost za biskupa senjskoga, krepost i nakon Inocentijeve smrti, a jerbo pravo, u reskriptu podijeljeno, jest mješovite i osobne i stvarne naravi, to ono biskupu senjskom ne utrnjuje ni pre-

⁸ Rescriptum justitiae est illud, quod datur ad explicandum seu declarandum jus pro justitia administranda in decisione causarum inter partes: rescriptum gratiae est illud, quod ex mera gratia et liberalitate principis datur ad obtinenda beneficia et alias consimiles gratias. — Ferraris VI. l. c. 4. 5. Rescriptum gratiae faciendae continet gratiam primum faciendam seu concessam non in proprium recipientis litteras, sed in alterius dumtaxat favorem. — Ferraris IV. de gratia ut est gratiosum rescriptum c. 51. n. 2.

⁹ Gratia concessa ad beneplacitum Sedis Apostolicae aut interim, dum Sedes Apostolica voluerit, non expirat morte concedentis, sed opus est expressa revocatione. — Ferraris IV. l. c. n. 6.; VI. l. c. 45—48. — Medju glasovitim regulama juris Bonifacija VIII. izdanim 1298. glasi XII.: Decet concessum a Principe beneficium esse mansurum.

¹⁰ Isp. o svemu Hergenröther-Hollwecka l. c. strana 150.

mještenjem Filipovim na koju drugu stolicu, a isto tako ni njegovom smrću. Da je Inocentijev reskript bio pravovaljan, suviše je i naglašivati, pošto se u molbi Filipovoj ne navadja nijedna pozitivna neistina, dakle nema ni subrepcije ni obrepcije. Ne smeta ni onaj Filipov navod, da potječe glagoljica od sv. Jeronima, jer kako se vidi iz motivacije papine, taj navod nije ni uplvisao na njegovu odluku. Senjski se pako biskup ovim papinim reskriptom slobodno mogao služiti, pošto je uslovu papinom, da ne bi bilo u slovenskom bogoslužju krive nauke, posvema bilo udovoljeno.

Razlog, zbog kojega je papa Filipovoj molbi udovoljio, jest pravni aksiom, jest pravno načelo „sermo rei et non res sermoni subjecta“. Prije su ove riječi svi naši pisci posve krivo, lajički tumačili, a zaveo ih je Ginzal, koji je uzimao, da sermo jest isto što i liturgijski jezik, a res da znači obred, pak je ustvrdio, da je Inocentija pri izdanju reskripta ona misao vodila, **te je obred glavna i bitna stvar, a jezik da je nešto sporednoga**,¹¹ pak da je papa hotio time reći, da nije od tolikoga zamašaja, je li Filip latinski ili slovenski misi, ako se on samo rimskoga drži obreda. Nu o. Nilles, izvrstan kanonista, jest u svome članku dokazao, da je ovakovo tumačenje posve ne ispravno.

Riječi Inocentijeve jesu samo obrnut citat iz dekretala Grgura IX. i to c. 6. X. de verborum significatione V. 40., koji potpuno glasi: Verba sunt intelligenda non secundum quod sonant, sed secundum mentem proferentis. Hilarius (an. 355. in Gallia).¹² Intelligentia dictorum ex causis est assumenda dicendi: **quia non sermoni res, sed rei est sermo subjectus**. Ako se naime ove riječi tumače po hermeneutskim pravilima C. j. c. daju nam posve drugi smisao u citatu Inocentijevom, nego li što hoće Ginzal i njegovi sljednici. Pravne sentencije treba tumačiti po običnoj porabi izraza (ad communem intelligentiam = ex communi usu loquendi), prema namjeri autorovoj (ex

¹¹ „Die Liturgie selbst ist die Hauptsache, die Sprache, in welcher sie zu feiern ist erscheint als von untergeordneter Bedeutung; denn das Wort ist um der Sache willen, nicht aber die Sache des Wortes wegen da — ist ebenso einfach als treffend in dem Worte ausgesprochen: sermo rei, et non res est sermoni subjecta.“ — Ginzal: Geschichte der Slavena-postel l. c. 123. — Njegovo su tumačenje prihvatili svi naši pisci: Milinović, Prodan, dr. Marković, pa i Pesante (l. c. 43.)

¹² Iz njegova djela de Trinitate l. c. 4. n. 14. (kod Migne, Patres latini, X. p. 107.)

mente loquentis). i prema izvanjim prilikama te unutaranjem suslijeđu (ex causis). U C. j. c. pod sermo razumijevaju se riječi, kojima zakonodavac svoju volju izražava (takodjer textus, verba, vox); pod res razumjeti je onaj smisao, pravnu zasadu, koju on riječima izriče (kaže se i voluntas, mens, intellectus, intentio). Subjectum esse alicui = pendere ab aliqua re, deservire alicui znači biti odvisan od česa.¹³ Po tom je smisao Inocentijevoga citata ovaj: **slovo i riječi zakona podvrgnute su smislu i namjeri zakonodavčevoj.** „Sermoni non est res subjecta: Smisao zakona ne odvisi od njegovih riječi, t. j. pri tumačenju nekoga zakona ne smije se na to paziti, što znače riječi u običajnoj jezičnoj porabi; sed rei est sermo subjectus: nego je naprotiv izraze razlagati prema zakonodavčevoj namjeri ex causis dicendi. Ova zakonodavčeva volja jest elementum dominans. Ne treba u obzir uzeti, što je prema običnom načinu govora sadržano u riječima, nego ono, što je zakonodavac hotio riječima iskazati.“¹⁴

Ovaj nam je smisao citata iz Grgurovih dekretala organski sada primijeniti na Inocentijev reskript, pa kako se u svakome odgovoru prema pitanju tumači njegova sadržina, tako nam je i ovdje učiniti.

Tenor Filipove molbe znademo. On, vezan općim zakonom crkvenim i nadalje obavljati latinski sv. misu, iste od pape, da bi ga riješio obveze prema općem zakonu i dozvolio mu prilagoditi se običaju njegove zemlje i dopustio mu glagoljati Unde cum illis efficiaris conformis et in terre consuetudinem, in qua consistis episcopis, imiteris, celebrandi divina officia secundum

¹³ Ovo značenje riječi na široko utvrđuje Nilles raznim pravničkim auctoritetima, pak osobito komentarom samoga Inocentija IV. na ovo mjesto (l. c. 67—75.) Kako je poznato slovi ovaj papa kao izvrstan jurista. Glavno mu je djelo: *Apparatus super quinque libros decretalium* tumač dekretalima Grgura IX. (od 1234.), što ga je napisao nakon I. lyonskoga sabora 1245.

¹⁴ Nilles l. c. 69.: „Sermoni non est res subjecta: Der Sinn des Gesetzes hängt nicht von dem Wortlaute desselben ab, d. h. der Auslegung eines vieldeutigen Gesetzes ist nicht darauf zu sehen, was die Worte nach dem gemeinern Sprachgebrauche bedeuten. Sed rei est sermo subjectus: Die Auslegung der Worte hat sich vielmehr nach der ex causis dicendi erkannten Absicht des Gesetzgebers zu richten. Dieser Gesetzgeberische Wille ist das elementum dominans. Nicht was nach dem gemeinen Sprachgebrauch im sermo, in den gebrauchten Worten, liegt, ist zu beachten, sondern was der Gesetzgeber mit seinen Worten hat ausdrücken wollen.“

dictam litteram a nobis suppliciter licentiam postulasti. Papa na tu molbu odgovara. da on razumije nepriliku i nedaću Filipovu, pa kako ima dužnost brigu brinuti ne samo za opće poslove u crkvi, nego i za posebne potrebe pojedinaca, odgovara: Nos igitur attendentes, quod sermo rei, et non res est sermoni subjecta, licentiam tibi in illis dumtaxat partibus, ubi de consuetudine observantur premissa, . . . auctoritate praesentium concedimus postulatam, a to hoće reći: „Znajući ja da se pri uporavi općega zakona na pojedine slučajeve imade na umu držati ono pravilo kanonsko: da se nema paziti na slovo zakona, nego na nakanu zakonodavčevu, to mi tvojoj molbi udovoljimo, jerbo nije predmnijevati, da bi zakonodavac opću zabranu mislio protegnuti i na tvoj vrlo teški slučaj.“¹⁵

Ovo Nillesovo tumačenje mora svatko usvojiti, tko i malo pozna kanonsko pravo, terminologiju, hermeneutiku, narav njegovu. „O tome više ne može biti znanstvene rasprave.“¹⁶

Prihvativši ovo tumačenje moramo ponješto drugojačije čitav dekret razglobiti i sadržinu mu označiti, nego su to dojako činili razni pisci. U bitnosti ipak ostaje i nadalje ovaj reskript temeljem za kanonsku eksistenciju glagoljice u našim zemljama i ostaju sve one pravne posljedice, koje su naši auktori obzirom na nju iz toga dokumenta izvadjali.

Reskript papin, a po tom i dozvola glagoljanja, direktno se odnaša jedino na senjskoga biskupa Filipa. Njemu je dano pravo, da se ne mora držati općega crkvenoga zakona, nego da se može prilagoditi običaju njegove zemlje i glagoljati. Pravo, što ga je biskup dobio, očito je privilegium, jer je to Inocentijeva odredba dopuštajući posebnu milost (constitutio principis

¹⁵ In Erwägung, dass bei der Anwendung eines allgemeinen Gesetzes auf einen speziallen, zweifelhaften Fall, nach der allbekanntten hermeneutischen Regel, nicht auf die Worte des Gesetzes, sondern auf die Absicht und den Willen des Gesetzgebers zu achten ist, gewähren wir dir die erbetene Erlaubnis: zumal da es nicht auzunehmen ist, dass der Gesetzgeber sein allgemein lautendes Verbot auch auf diesen ausserordentlich schwierigen Fall habe ausgedehnt wissen wollen — Nilles l. c. 77.

¹⁶ Tako se doslovice izrazio 1901. godine njekom zgodom u crkvenopravnom seminaru glasoviti bečki kanonista Scherer pred piscem ovih redaka, za onda njegovim slušateljem. — Navale pok. dra. Milićevića na o. Nillesa u Novom Vieku 1899. br. 11—12. jesu bile posve neopravdane. U nastavku ovoga djela pozabavit ćemo se i sa Milićevićevim njekim tvrdnjama i izvodima.

specialem favorem concedens). Po naravi svojoj jest taj privilegij osobni (privilegium personale), pošto se neposredno i izravno podijeljuje Filipovoj osobi, ali je i privilegium reale, u koliko je dan u opće senjskom biskupu, ter ne prestaje smrću Filipovom; jest *gratosum*, jer mu je jedini motiv dobra volja, dobrohotnost papina U sebi je i negativan, jer sadržava pravo za Filipa ne obdržavati opće crkvene ustanove, da naime služi misu latinski, al' je ujedno i **afirmativan i pozitivan privilegij, u koliko mu je izriječno podijeljeno pravo obavljati bogoslužje jezikom slovenskim**. Pesante u svome pomenutome djelu (str. 43. 44.) ne dopušta, da je biskup Filip dobio privilegij, nego tek njeku „osobnu dozvolu“ (*licenza personale*), i tu dozvolu posve nejuristički suzuje na pripuštenje (*toleranciju*),¹⁷ „koje da je papa izdao samo radi toga, da bi se Filip mogao ugnuti većim neprilikama, a te bi nastale, ako bi biskup ukinuo stari običaj glagoljanja ili ako bi pri svojoj pontifikalnoj službi pomiješao latinštinu sa slovenštinom svojih ministranata“. l. c. 43.

Krivo stanovište Pesanteovo već iz doslije rečenoga prosijeva. Nilles ga u svome članku l. c. 81. opravdano optužuje, da je *interpres per defectum*, pa kako po što po to hoće da oslabi pravnu podlogu glagoljice u opće, tako to radi osobito na ovome mjestu. Dao se pače zavesti te izjednačuje pojam *licencije* (*dopuštenja*, *dozvole*) i *tolerancije* (*pripuštenja*), koji se bitno razlikuju. *Licencija* naime jest pozitivni čin sadržući *odobrenje*, a *tolerantia* jest negativni čin, koji isključuje svako *odobrenje* (*est actus negativus sonans in pati, qui nihil positivi inferat*), nego pripušta iz nužde stanovite čine, koje smatra *zlom* i koje samo trpi ili radi općega dobra ili da izbjegne još većemu zlu.¹⁸

Nu u čitavom reskriptu jest za nas ono najvažnije, što papa u našim krajevima smatra slovensko bogoslužje, glagoljicu, pravovaljano ustaljenom, jer ne bi on bio nipošto Filipu dozvollo glagoljati, kada ne bi pretpostavljao njezinu kanonsku porabu. Pravni pako naslov, na kojem se ta poraba glagoljice osniva, jest po papi Inocentiju IV. zakoniti

---

¹⁷ „E il papa . . . aderisce alla domanda, ed accorda . . . il privilegio? no, la *licenza*.“ (l. c. p. 44) a čas prije veli, da je ta *licenza* isto što i *tolleranza* „ma di *tolleranza* o *licenza*“ (strana 43.)

¹⁸ O razlici izmedju *licencije* i *tolerancije* napisao je Nilles veliku raspravu u *Innsbrucker Zeitschriftu* 1893. str. 245—296.

običaj. Time je papa ne direktno i izriječno, nego indirektno i implicate odobrio glagoljsko bogoslužje.

Naši auktori, stojeći na tumačenju Ginzellovom, da poznato načelo „quod sermo rei, et non res sermoni subjecta“ znači, te je glavno u bogoslužju obred, a sporedno jezik, scijenili su pače, da je Inocentije IV. **direktno i implicate** odobrio običaj slovenskoga bogoslužja, ter da je po tom uzualno pravo glagoljanja zadobilo reskriptom Inocentija IV. karakter i narav privilegija, pače „narodnoga“ privilegija. Običaj naime proti općem zakonu izriječno potvrđen od zakonodavca, nesumnjivo je privilegij, jerbo se juridički može izjednačiti sa pozitivnom voljom zakonodavčevom. Danas, gdje je tumač Inocentijevoga načela ispravljen, da sadržava tek indirektnu potvrdu običaja glagoljice, ne može se to više tvrditi prema naziranju modernih kanonista.¹⁹ Tijem ipak Inocentijev reskript nimalo ne gubi od svoje važnosti, jer je u njem bjelodano, i ako implicate, sadržana potvrda kanonskoga opstanka glagoljice, pače iz reskripta možemo naznačiti i granice, u kojima je prema papinoj tvrdnji glagoljica u zakonitom običaju, a to je u Slavoniji, gdje godj se glagolja, in Slavonia . . . ubi de consuetudine observantur praemissa. **Ovim izrazima je općenito priznata zakonitost glagoljice u svim hrvatskim krajevima, gdje je ona bila u porabi za vrijeme papinoga reskripta.** „Slavonija“ naime u 13. vijeku geografski znači današnju Hrvatsku, ter obasiže sve hrvatske zemlje, čitavu današnju Banovinu i Dalmaciju ter česti današnje Bosne.²⁰ Etnografski još imade šire područje.

Reskriptom Inocentija IV. od 1248. dokončava se ona perijoda u povjesti slovenskoga bogoslužja (glagoljice), koja nam prikazuje njenu borbu za opstanak. To je prva službena izjava

---

¹⁹ Nu ovdje bi se moglo pitanje postaviti, a je li koji običaj zadobio narav privilegija, ako nije izriječno, nego kao u nazočnome slučaju tek implicate odobren? — Prema mišljenju izrečenom u 25. opasci predjašnjega poglavlja ne može ni to biti, jer se za privilegij zahtijeva očita, pozitivna volja zakonodavčeva, analogno kao kod dispencacije, a takovom se ne može smatrati voluntas implicita.

²⁰ Tako n. pr. Koloman, u ono doba vojvoda hrvatski, naprosto se zove „dux totius Sclavoniae“ Dajući privilegije templarcima veli izriječno: „omnes templarios, qui infra ducatum nostrum Sclavoniae sunt terminos, tam in Dalmatia, quam in Croatia“ — Fejér III. 2. p. 231. i 334. Naproti regnum Hungariae postavlja se regnum Slavoniae. — Fejér I. c. p. 218.

sv. stolice nakon Ivana VIII., koja ne samo da ne postavlja zapreke glagoljici, nego pače joj priznaje, ako joj izravno i ne potvrđuje, pravno postojanje. Ovaj na oko nezatni čin pape Inocentija IV. nije ostao bez veloga utjecaja na daljnji razvoj glagoljice u našim hrvatskim krajevima.

Nu ne samo za ilustraciju ovoga Inocentijevoga reskripta nego i sam po sebi je dragocjen list istoga pape od 1246. godine na ruskoga kneza Danijela, u kom se radi o potvrdi slovenskoga jezika u istočnome obredu. Oblik i ove papine odluke jest reskript, jer je odgovor na moibu (*petitiones tuas, votis tuis, supplicationibus tuis inclinati*) Danijelovu. Reskript je *gratiae* i to *gratiae factae* (*ad gratiam exauditionis admittimus et votis tuis favorem benevolum impertimur*), a sadržava pravo, da mogu po dojakošnjem običaju ruski biskupi i svećenici svoj obred obdržavati (*ut liceat eis more suo . . . eorum ritus . . . observare*). I u ovom reskriptu priznaje Inocentije IV. slovensko bogoslužje u zakonitom običaju, ali ga ovdje priznaje i potvrđuje *explicite*, dokle u dokumentu od 1248. samo *implicite*. Naš reskript neposredno se tiče biskupa Filipa, a posredno svih glagoljaša, ruski pako neposredno se odnaša na čitav kler, na sve biskupe i svećenike Rusije (*Episcopis et aliis presbyteris de Russia*), te potvrđuje opće pravo, *jus commune*, zakon, koji je i tako obvezatan za čitavu crkvu rusku. Zanimiva je i u ovom reskriptu ona klauzula, kojom se potvrda izriče samo za obrede, koji se ne protive vjeri katoličkoj (*ritus, qui fidei catholicae non obviant*). **Ovaj Danijelov reskript jeste jošte i danas temeljni izvor, što ga grko-katolici mogu navesti za pravo svoje liturgije.**

Oba ova reskripta su to od veće važnosti, jerbo ih je izdao papa, koji je i u kanonskom i u civilnom pravu u svoje vrijeme slovio prvakom. Bio je on „vladar zakona, najsajjnija luč dekreta, otac istine i pravice“. Inocentije IV. je potpuno shvaćao domašaj obim svojim odlukama, koje su se ticale slovenskoga bogoslužja.

KAZALO.

I. Poglavlje.

Konstantin i Metodije slovenski liturgi. Djelovanje njihovo u Moravskoj 863.—867. Prve borbe za slovenštinu u liturgiji. Put u Rim.

Povijest slovenskih apoštola jest ključ za razumijevanje pitanja slovenskoga bogoslužnoga jezika. — Rastislav ište u cara Mihajla III. slovenske svećenike — Mihajlo obrnu oči na filozofa Konstantina i njegova brata — Konstantin obrete slovensku azbuku i prima poslanstvo u Moravu — Kreću na put preko Bugarske. — Lijepo primljeni prva im skrb bijaše odgojiti slovenski svećenički podmladak — Prevadjaju bogoslužne knjige u slovenski jezik — Već u prvo doba služe slovenštinom — Njemački kler im protivan — raspre s njim. — Uspjeh solunske braće — Briga za narodno svećenstvo i baštinike svojih ideja — Poziv u Rim — Historijski milieu dobe Konstantinove i Metodijeve — Bugarska dolazi u područje rimske patrijaršije — Put u Rim preko zemlje Kocelove i Venecije. — Raspra u Veneciji.

Str. 1—11.

II. Poglavlje.

Solunska braća borave u Rimu. Odobrenje slovenštine u bogoslužju po Hadrijanu II. Njihovo zaredjenje. Ćirilova smrt.

Hadrijan II. odobrava slovensko bogoslužje — Sv. Ćiril zaredjen za biskupa — sv. Metodije za svećenika — jednako i tri njihova djaka za svećenike — a dvojica za anagnoste. — Poju slovensku liturgiju u raznim crkvama rimskim — Zaredjeni su latinskim obredom, ali prama disciplini grčkoj — Obred sv. Ćirila bijaše u početku u Moravi, a kasnije u Rimu grčki — Berčić i Snopek hoće da je bio latinski — Dokazi za našu tvrdnju — Sv. Ćiril u Rimu obolje — Oporuka i smrt njegovu. — Str. 12—22.

III. Poglavlje.

Sv. Metodije postaje srijemsko-panonski metropolita i papinski legat. Njegova borba za opstanak njegove crkve i konačna pobjeda.

Kocel šalje Hadrijanu poslanike, da mu otpusti sv. Metodija — List Hadrijanov od 869. godine na slovenske knezove u Podunavlju — jest temeljni prilog za povijest i pravo slovenskoga bogoslužja — Njegova

autentičnost i vjerodostojnost. — Snopek hoće, da je na nekim mjestima interpolovan — Crkvene i političke prilike u Podunavlju nukaju ga, da se vraća u Rim — Biva zaređen za biskupa, postaje legatus a latere i samostalni metropolita podunavskih Slovena — Razlozi, koji su sv Stolicu sklonuli, da dozvoli slovensku liturgiju i osnuje samostalnu crkvu slovensku — Iz toga se nužno zarodi duboka opreka između istočno-franačke države ter njemačke crkve s jedne i između podunavskih Slovena i njihove panonske metropolije s druge strane — Borba između solnogradskoga nadbiskupa i Metodija — Metodije zarobljen — pred saborom brani svoje pravice. — Njemačka crkva i Panonija do Metodija — Nijemci su tamo misijonarili, ali papa po vrhovnome pravu svome može svagda misijonskome području dati redoviti hierarhijski oblik. Time nije povrijedio pravicā njemačkih biskupa — Hadrijan II. posređuje u prilog Metodija — ali istom Ivanu VIII. 873. uspije osloboditi ga iz zatočenja — Odlučan i strogi postupak papin proti njemačkim biskupima — Moraju priznati neodvisnost panonske metropolije — Sklad u izvješću latinskih i slovenskih izvora. — Metodije dolazi u Moravsku. Str. 23—49

IV. Poglavlje.

Djelovanje Metodijevo u srijemsko-panonskoj metropoliji od 873. do 879. godine. Uprkos zabrani Ivana VIII. on ina dalje obavlja sv. bogoslužje slovenskim jezikom. Nove spletke protiv njega na papinskom dvoru.

Ivan VIII. po svom poslaniku Pavlu, biskupu jakinskome, zabranjuje 873. Metodiju slovenski liturgisati — nu Metodije temeljem svoje metropolitske vlasti remonstruje i dalje služi slovenštinom — Granice njegove crkvene oblasti — osim Morave — i čitava Kocelova zemlja — i Posavska Hrvatska t. j. zemlja između Save i Drave — Virtualno njegova jurisdikcija kao papinskoga legata siže mnogo dalje — Sv. Metodije djeluje među Poljacima — legenda Kosme Praškoga ima historijsku jezgru — Plodovi djelovanja Metodijeva u Moravskoj — Razdor sa Svetopukom, koji se stavlja na stranu njemačkoga klera i Wichinga — Spletke stranoga klera proti Metodiju, tužbe u Rim — Papa im povjeruje i strogo istupi protiv njega najpače radi crkveno-političkih prilika u Bugarskoj i Hrvatskoj — Metodije pozvan na sud u Rim. — Str. 50—65.

V. Poglavlje.

Sv. Metodije god. 880. od Ivana VIII. potpuno rehabilitovan. Svečano odobrenje slovenskoga jezika u bogoslužju.

U Rimu se završava proces između Nijemstva i srijemsko-panonske crkve. — Dogadjaji u Carigradu u prilog su Metodiju — poslanica Ivana VIII. nad svaku je sumnju autentična. — O panonskom metropoliti imala

se presuda u tri točke izreći — Metodijeva nauka o ishodjenju Duha Svetoga — Nauka u zapadnoj i istočnoj crkvi — Izraz filioque umetnut u simbol najprije u Španiji, kasnije u franačkom carstvu — u Rimu ga jošte nije — Među shvaćanjem Istočnjaka i Zapadnjaka do patrijare Fotija u tom je pitanju tek modalna razlika — Fotije tumači formulu qui a patre procedit, da Duh sv. samo od Oca isходи — Metodije ne usvaja nauku Fotijevu, ali odlučno brani tradicionalnu formulu u simbolu — i Ivan VIII. istog je nazora — Metodije na saboru pravovjernih proglašen — Papa napušta svoje dojakošnje neprijazno stanovište naprama slovenskom bogoslužju — najsvečanije ga u listu od 26. lipnja 880. dopušta i odobrava — pod uplivom poslanice Hadrijana II., koju mu je Metodije uručio, što se vidi iz motivacije i stanovitih u njoj uvjeta — Metodije potvrđen u časti metopolitskoj uprkos makinacijama Nijemaca i moravskoga dvora — Papa da donekle udovolji Svetopuku zaredi Wichinga biskupom u Njutri — ali izriječno naglasi vrhovništvo Metodijevo — predade mu zbirku kanona za crkvenu upravu — spreman je urediti u Moravi potpunu i brojnu hierarhiju. Str. 66 — 75.

VI. Poglavlje.

Daljnje neprilike Metodijeve. Njegov put u Bugarsku i Carigrad.

Metodije vrativ se u Moravsku nailazi na ponovne neprilike — Wiching spletkari i krivotvori papin list u kojem su oprečne upute onima, što ih je dobio metropolita — Metodije se obrati u Rim — Papa mu odgovara listom od 23. ožujka 881. i uvjeri ga, da ne igra prema njemu dvoličnu ulogu — obećaje strogo suditi biskupu Wichingu, kada se Metodije sa puta „povrati“ — List papin potvrđen je izvješćem 12. poglavlja Ž. M. — Razne hipoteze o Metodijevom putu spomenutom u papinome listu — Jagić i dr. hoće da je panonski metropolita pošao iza smrti Ivana VIII. u Carigrad, da onamo potraži utočišta protiv dušmana u Moravskoj — Snopek scijeni, da se govori o novome putu u Rim — Najvjerojatnije je, da papa misli na njeko putovanje u Bugarsku, što je s Metodijem još u Rimu uglavio — Vanjski i unutarnji razlozi govore za ovu kombinaciju. — Jagićevo mnijenje ne podudara se sa drugim utvrđenim činjenicama onoga vremena. — Metodije došav u Bugarsku bi od cara pozvan u Carigrad, kamo i podje. — Tamo bi lijepo primljen i slovensko bogoslužje potvrđeno. — Mojemu mnijenju ne smeta, što se putovanje u Bugarsku ne spominje ni u papinim listovima od 11. studena 881. i onom od početka 882. godine — Njegov put Ugrima spomenut u 16. pogl. ŽM. pada takodje u ovo vrijeme — Jireček hoće, da je Metodije pošao u Carigrad Dalmacijom i jadranskim morem. — Može biti, da se je tim putom povratio, ali ni to nije osobito vjerojatno. — Vijesti hrv. ljetopisca, da su sv. braća i među Hrvatima djelovala, ako im je vjerovati, lakše je u svezu dovesti sa počestim putovima sv. Ćirila i Metodija u Rim. — U ovo doba zapade Svetopuk u rat sa Nijemcima i pušta Metodija na miru. Str. 76 — 85.

VII. Poglavlje.

Metodije završuje književni rad. Prijevod čitavoga sv. Pisma. Njegova blažena smrt. Značajke sv. braće.

Metodije je prema poglavlju 15. Ž. M. preveo čitavo sv. Pismo na slovenski — Poteškoće Jagičeve, jer da nije moguće u roku od šest mjeseci prevesti staroga Zavjeta i jer današnji tekstovi ne mogu sizati u prvo razdoblje slovenštine — Vijest je Metodijevoga Životopisca vjerodostojna — potvrđena je i svjedočanstvom staroslovenskoga klasika Ivana Eksarhe — U glavnom mogu se i danas usvajati rezultati Račkovi i izneseni u tome pitanju 1863. u Tisućnici — Poteškoće Jagičeve jesu prividne naravi — Sveti Jeronim brže je prevadjao nego sv. Metodije — I filološki razlozi nijesu pouzdani — Jevsejev i Vajs pomiču prijevod Danijelove i Rutine knjige u mnogo dublju dobu, nego li su filolozi do sada to činili — Nu kada bi bili i objektivno neoborivi, nije nemoguće, da je prvotni prijevod u bijegu učenika propao, pače je to na temelju vijesti Ivana Eksarhe i vrlo vjerojatno — Sv. Metodije prevadjao iz LXX sa grčkoga — Osim sv. Pisma preveđe i otačasku knjigu, te nomokanon — Svetitelj se razbolje te preporučí Gorazda sebi za nasljednika. — Blaženo preminu 6. travnja 885. godine — te bi sahranjen u svojoj sabornoj crkvi. — Stolica panonskoga metropolite — Sv. braća znače epoku u povjesnici Slovenstva — Oni su apoštoli, prosvjetitelji, crkveni organizatori — jedan drugoga spremom, duševnim darovima, a tako i izvanjim radom upotpunjuje — prisposoba sa njemačkim apoštolom sv. Bonifacijem — njihova spomen medju Slovenima. Str. 86—94.

VIII. Poglavlje.

Svetopuk i Wiching i dalje rovere proti Metodijevom djelu. — Stjepan VI. izrazuje se proti pokojnome panonskom metropolitu i zabranjuje slovensko bogoslužje.

Svetopuk sklapa mir sa Nijemcima i Wiching dobiva odlučni upliv na njegovu dvoru — kao pouzdanik moravskoga kneza kreće u Rim, ponavlja tužbe i smutnje — Dva nam izvora o tom potanje govore — Commonitorium je nad svaku sumnju autentičan — list Stjepana VI., i ako nam nije došao ruku u prvobitnome svome obliku, spomenik je i izvor drevnoga onoga doba — povijest njegove kritike, otkako je 1847. pronadjen u Heiligenkreuzu — prije ga posvjensničari kao sumnjiv zabacivali, iza kako je pronadjen 1880. commonitorij, priznaju mu autentičnost — u istinu sadržina i jednoga i drugoga izvora odaje istu ruku — Jagić sci-jeni, da je list patvoren prema autentičnome listu Stjepana VI. sa interpolacijama u prilog Wichingu — To je i moje mnijenje i ako ne sa razloga, što ih razvija Jagić — Tekstovi, što ih veliki slavista navadja kao poteškoće mogu se i moraju se razumjeti o Metodiju pokojniku. — Moji dokazi za interpolaciju — Protivnosti izmedju lista i commonitorija. — Tiču se na vlastito naslijedja na stolici metropolitanskoj — Wiching je

umetnuo u Stjepanov list o svojoj biskupskoj vlasti pasus, kojim je Metodije potvrđen u listu 880. vrhovnikom moravske crkve — List i commonitorij pisani su odmah iza smrti Metodijeve. — Stvarne poteškoće u tumačenju papinih odluka jesu velike — odakle tako nagla promjena kod Stjepana VI. nakon jasnih dekreta Ivana VIII.? — na to pitanje Lapôtre ne odgovara meritorno — Razloge tome moramo tražiti u crkvenopolitičkim prilikama onoga vremena, koje su se od 830. do 885. bitno promijenile — Rim se i Carigrad odvojiše, a dodatak filioque postade ratna lozinka između njih — papinska stolica usred stranačkih borba traži oslonu u franačko-njemačkoj vlasti — odatle njezino pogodovanje Wichingu i nepovjerenje prema istočnjaku Metodiju i čitavom djelu njegovom — papa je od Wichinga mistifikovan — Metodije nije proti nauci, nego suštom nadodatku filioque u simbol — Osobito se Stjepanova pristranost očituje pri zabrani slovenskoga bogoslužja — o interpolaciji toga mjesta ne može biti ni govora, jer se na vlas slaže u listu i u commonitoriju — papa motiviše svoju zabranu pozivljući se na predjašnje zabrane Ivana VIII. — iz tih i drugih indicija slijedi, da je Stjepan VI. poznavao samo listove Ivanove iz 879. godine. — Zagonetka o krivoj prisezi Metodijevoj rješava se time, jer je on kao panonski metropolita morao položiti papi prisegu vjernosti, a ipak papinih zabrana od 873. i 879. nije obdržavao — Wiching ne uzmože povesti u Rimu riješenje nasljedstva sebi u prilog, prem je prikazao, da je Metodije posve protukanonski postupao — kako se ima shvatiti Gorazdov izbor — Metodij je imao primjera u povjesti — Wiching je zapriječio progonom Metodijevih učenika, da se pitanje nasljedstva ne riješi u Rimu u prilog Gorazdu — Stjepan VI. dijete svojega vremena, koje nije moglo roditi ljudima univerzalnoga crkvenoga pogleda.

Str. 95—115.

IX. Poglavlje.

Slovenska knjiga i bogoslužje prelazi u Bugarsku. — Prosvjetitelj sv. Klemente Velički. — Knjiga zlatnoga vijeka Simeonova. — Značajka bugarske knjige.

Bugarska država u vrijeme dolaska slovenskih učenika. — Crkvena hierarhija u rukama Grka, i liturgija je grčka — Sv. Klement djeluje u Slavoniji, u kraju Kutmičivice — S početka kao vjerovjesnik, učitelj i književnik — Pod Simeonom postaje biskupom u Drembici, običajni mu je ipak naslov „Veličkoga“, od rijeke Velice — Ta je stolica istovjetna sa ohridskom metropolijom — Klementova hierarhija bijaše slovenska — Odavde slovenština zavlada čitavom državom bugarskom najpače moćnom potporom cara Simeona — Ohridsko područje postaje kulturna matica za čitav bugarski narod — Stotinu godina kašnje jest tuj i političko središte bugarske države pod Samuelom — Klement poput sv. Metodija još pred smrt prevadja. — Njegova blažena smrt 916. — Bugarski daljnji književnici jesu: biskup Konstantin, pop Gregorij, eksarh Ivan, Crnorizac Hrabr i sam car Simeon. — Njihov i ostali kasniji književni rad. — Značajka ove knjige. — Ona je nastavak rada sv. Ćirila i Metodija — kopija je i prevadjanje byzantinske literature. — Hoće da bugarskom narodu po-

dade i priopći sve tekovine kršćanske prosvjete byzantske — S toga boluje na njenim nedostacima — Ne uzmože nikada u Bugarskoj postati pravo popularna — Puk pristade kašnje uz knjigu bogomilsku, koja se prilagodila njegovom shvaćanju i izobrazbi — ali na nj zbog svojih čudorednih i socijalnih načela pogubno djelovala — Ipak ova bugarska knjiga je za istočne Slovenstvo izvor prosvjete malo ne za tisuću godina — kroz nju se raširi slovenska liturgija u svih istočnih Slovena — Za samu Bugarsku je od vanredne cijene, jer istom kroz nju postade ona potpuno slovenskom državom — Politička moć Simeona Velikoga. Str. 116—124.

X. Poglavlje.

Slovensko bogoslužje prelazi u Hrvatsku. — Hierarhijske prilike početkom X. vijeka u Dalmaciji. — Borba hrvatskoga biskupa za svoju neodvisnost i slovensko bogoslužje na splitskim saborima 925—928. i u Rimu.

Medju slovenskim državama u Podunavlju i na Balkanu vladahu u vrijeme IX. i X. vijeka kulturne veze — tako je slovensko bogoslužje još za živa Metodija prešlo i u dalmatinsku Hrvatsku — nu osobito u doba provale Mađžara veliki je broj slovenskoga svećenstva naselio se u Hrvatsku i Dalmaciju — Tuj dodje do borbe izmedju latinskoga i hrvatskoga svećenstva — dublji razlozi tome — hierarhijski snošaji izmedju Adalfreda ninskoga biskupa i metropolita Petra — hrvatski biskupi protežu svoju jurisdikciju na sav hrvatski puk i u granicama samih biskupija latinskih — Te se opreke zaoštriše, otkako su Latini morali priznati političku oblast hrvatsku. — Latinski svećenici iznesoše čitavu stvar pred Ivana X. — Ovaj u dva lista na kralja Tomislava i dalmatinske biskupe odlučno se obara na slovenštinu — 925. pošalje svoje legate, te bi sazvan I. splitski sabor. — Značaj ovoga sabora — Njegovi kanoni pokazuju, te se u prvom redu radilo o primacijalnoj vlasti Splita nad hrv. biskupijom u Ninu — X. kanon uperen protiv slovenskoga bogoslužja — ipak nije po njem slovenština naprečac ukinuta — Saborska akta podnesena u Rim na potvrdu — Grgur ninski prizivlje — Papa potvrdi sve kanone osim onih, glede kojih je spor nastao, te odredi novu raspravu u Rimu — nu do toga ne dodje, nego bi 928. godine, kada se papini poslanici Madalberto i Ivan vraćahu iz Bugarske, održavan II. splitski sabor — Kanoni I. sabora svi izriječno i svečano potvrđeni osim X., o kojemu nema ni spomena. — Leo VI. potvrdi akta ovoga koncila. — Značajka i važnost ove prve borbe. Str. 125—151.

XI. Poglavlje.

Slovensko bogoslužje u Hrvatskoj od XI—XIII. vijeka. — Zabrana slovenštine na splitskom saboru 1059—1060. — Raskol glagoljaša.

Uskos zabranama u splitskim saborima glagoljica i dalje postoji. — Hierarhijske promjene u Hrvatskoj: osnutak metropolije u Baru — hrvatska biskupija u Kninu — Epoha Hildebrandova u crkvi — peri-

joda reformnih sabora — Legat papin Maynardo godine 1059. u Hrvatskoj — Splitski sabor 1059—1060. — Kanoni ovoga sabora djelomice sačuvani kod Tome arhidjakona i u Gratianovim dekretalima, upotpunjeni su novo nadjenim spomenicima britanskoga muzeja — Peti kanon je opetovanje X. splitskoga kanona od 925. — Papa Nikola II. i Aleksandar II. potvrđuju sve, pa i peti kanon i to pod sankcijom najveće crkvene kazni. Motivi i razlozi ponovne zabrane slovenskoga bogoslužja — Hrvatski kraljevski dvor, a s njime i hrvatski biskupi pogoduju Latinima. — Glagoljaški popovi ustaju na obranu svoga bogoslužja — Svećenik Vuk i biskup Zdeda — U pripovijedanju Tominom jezgra je historijska — Raskol glagoljaša u Hrvatskoj potraja do splitskog sabora 1075. godine — Grgur VII. u pitanju slovenskoga bogoslužja nepopustljiv kao i njegovi predšasnici — Glagoljica se ipak održa i u XII. vijek — Papa Aleksandar III. 1177. u Zadru pozdravljen od puka pjesmom u slovenskom jeziku — Zagrebačka biskupija osnovana od sv. Ladislava 1093. ne bijaše „slovenska“ liturgijom, kako hoće Tkalčić, nego latinska. — Str. 152—164.

XII. Poglavlje.

Slovensko bogoslužje u Češkoj i Ugarskoj od IX. do XIII. vijeka jest ostatak iz vremena slovenskih apoštola. — Slovenština u Poljskoj. — Iz Bugarske predje i u Srbiju i u Rusiju.

Slovensko bogoslužje ostade sporadično u nekadanjim krajevima srijemsko-panonske dijeceze kroz čitav X. i XI. vijek. — Bijaše ga i u Češkoj i to još za doba sv. Metodija. — Od 895. godine pade Češka pod biskupiju u Regensburgu — Pri osnutku praške biskupije 967. do 973. papa zabranjuje slovenštinu — dokaz, da je bijaše u Češkoj. — Da je postojala još u XI. vijeku dokazuje povijest sazavskoga samostana i list Grgura VII. od 1080. godine — Godine 1097. bijahu slovenski samostanci od Břetislava II. iz Sazave izagnani — Ugarska u X. vijeku je u sferi Byzanta — Istom sv. Stjepan odlučno se prikloni Rimu, te osnova latinsku hierarhiju i disciplinom i liturgijom — Ipak kroz čitav XI. XII. vijek i kasnije imade u Ugarskoj grčkih samostana i grčkoga klera. — Njekoji su pod jurisdikcijom latinskih biskupa, njekoji imadjahu vlastite raskolnike biskupe — Pape nastoje počevši od Inocentija III. da ih predođe za crkveno jedinstvo — Pod ovim Grcima imadu se razumjeti slovenski svećenici grčkoga obreda — Slovensko bogoslužje bijaše u čas pokrštenja poljačkoga kneza Mječislava uvedeno i u Poljsku, ali za kratko bi iz Njemačke uveden rimski obred — Iz Bugarske predje slovenština u Srbiju — krajevi Zete i Duklje spadaju hierarhijski pod dukljansko-barsku metropoliju — nu te crkve bijahu obreda byzantinskoga — Sv. Sava osnova samostalnu srpsku crkvu i hierarhijski i liturgijski područnu carigradskoj patrijaršiji — Slovensko bogoslužje bi u Rusiju odmah zavedeno sa kršćanstvom — Tamo je dokrajčen prijevod bogoslužnih knjiga istočnoga obreda. — Saobraćaj Rima sa ruskom crkvom u srednjem vijeku — Izriječna potvrda slovenskoga jezika u istočnome obredu 1246. od Inocentija IV. — str. 165—176.

XIII. Poglavlje.

Kršćanska liturgija u starom i srednjem vijeku. — Vlast liturgijska prvobitno u rukama metropolitâ, a kasnije patrijara, na Zapadu u rukama pape.

Da svestrano razumijemo pitanje slovenštine u bogoslužju, valja promotriti u opće historiju raznih liturgija i liturgijskih jezika. — Što je kršćanska liturgija. — Znamenitost njezina u povjesti i životu naroda. — Utemeljitelj njezin je sam Isus Hrist — Prvotna liturgija, praliturija sv. apostola — Iz nje se razvile razne liturgije — vremenom uveli se mnogobrojni bogoslužni jezici — Obred a ne jezik sačinjava posebnu liturgiju — Ako se ipak rabi riječ „slovenska liturgija ili bogoslužje“ misli se na posebni slovenski jezik, ne na posebni slovenski obred — U glavnom se liturgije dijele na istočne i zapadne — Istočnima broji sv. Jakoba ili jeruzolimska prvobitno u aramejskom jeziku — Od nje je odvisna antiohijska i nebrojene monofizitske sada u sirsom i arapskom jeziku — nestorijanske liturgije — Liturgija sv. Marka u Aleksandriji s početka u grčkom, kasnije u koptskom jeziku — njoj su srodne razne abesinske liturgije — nema ni posebne jermenske liturgije, nego je to bila Jakobova, a danas se u Jermenâ rabi byzantinska liturgija u jermenskom jeziku — Liturgije sv. Bazilija Velikoga i Ivana Chrysostoma udomiše se u Byzantu, ter nakon II. trulanskoga sabora od 692. raširiše se po čitavom Istoku — pače i u antihijskoj i aleksandrijskoj patrijaršiji. — Byzantinska liturgija danas postoji u slovenskom, rumunjskom, georgijskom i arapskom jeziku. — Zapadne liturgije — rimska — milanska — akvilejska — gotska ili mozarapska — keltska — galikanska — benediktinska — sve su u latinštini. Vlast liturgijska i na Istoku i na Zapadu u najstarije doba jest u rukama vidjenih biskupa i metropolita — prelazi na patrijare — na Zapadu na papu — rimska liturgija od IX. vijeka potiskava druge zapadne liturgije — Razlozi tome nastojanju papâ — U vrijeme križarskih vojna zavlada u Rimu širi pogled u liturgijskim pitanjima — U crkvi u vrijeme staroga i srednjega vijeka nije postojalo liturgijsko pravo, koje bi bilo kodifikovano.

Str. 177–186.

XIV. Poglavlje.

Slovenski jezik još je za živa Metodija uveden i u rimski obred. — Područje rimskoga i grčkoga obreda sa slovenskim jezikom.

U prvi kraj je sv. Ćiril uveo slovenski jezik u grčki obred — nu već sv. Metodije uvede ga i u rimski — Dokazi iz historijskih vrela — iz poslanice Hadrijana II. 870. — Ivana VIII. 880. — iz spisa „de conversione Bagoariorum et Carantanorum. — Metodije i na Moravi misu čita — To se razabire iz Ž. M. 11. — iz listova Ivana VIII. 879. i 880. godine — ali nije zapustio ni grčkoga obreda. — Njegovo je područje bilo liturgijom i jezikom utrakvistično — najbolji dokaz tome pokop Metodijev u 17. poglavlju njegova žića — Predjašnja mnijenja o

obredu sv. braće. — Rački i dr. sciijenili su, da se u prvo doba rabio samo grčki obred — Berčić je već 1870. dokazivao, da se je za njihova života moralo i u rimskom obredu obavljati slovensko bogoslužje — Isto je mnijenje već prije bio izrekao Ginzal — 1877. Avril — Ovo mnijenje prihvati i Jagić od 1890. proučavajući kijevske i bečke odlomke — Ti odlomci sadržaju prijevod slovenskoga misala, koji se morao već u X. vijeku rabiti — S tim se slaže i profesor Vondrák — Glede kraja pako, gdje da su pisani kijevski odlomci, nijesu složni Jagić i Vondrák — Ove liturgijske odlomke valja još potanje ispitati, jesu li prijevod rimskih bogoslužnih knjiga ili može biti akvilejskih ili nje-mačkih — Područje jednoga i drugoga obreda — Metodijeva me-tropolija utrakvistična — U Sazavi bio u porabi rimski obred — nu u Češkoj moglo je biti i grčkoga obreda. — U Bugarskoj, Rusiji i srp-skim krajevima bio grčki obred — U Hrvatskoj medja jednoga i dru-goga obreda: Neretva i Vrbas. — Bosanska biskupija bila je grčkoga obreda — počela je poprimati latinštinu iza dolaska Dominikanaca oko 1233. —
Str. 200—214.

XV. Poglavlje.

Pravni značaj i naslov slovenskoga jezika u bogoslužju od IX. do polovine XIII. vijeka.

Uvadjanje slovenskoga jezika u liturgiju smatralo se i u doba slovenskih apoštola novinom — čini se ipak, da su oni za to svoje djelo imali autori-zaciju Byzanta — došavši u područje rimske patrijaršije traže i od sv. Sto-lice odobrenje — Potvrdom Hadrijana II. i Ivana VIII. dobila je slovenska liturgija svoj kanonski temelj — Pravo slovenštine u bogoslužju ima danas drugi značaj i naslov nego u doba IX. ili XIII. vijeka — Hadri-janova i Ivanova odluka jesu zakon (lex particularis liturgica) — to je očito, ako se tekstovi obiju poslanica točnije razglobe — Obe se odluke odnose na čitavo legatsko područje Metodijevo — dakle na sve Slovene osim onih, kod kojih je već bila uređena crkvena hierarhija — Bijela Hrvatska ili Dalmacija nikako nije spadala na Metodijevu jurisdikciju. — Po tom se je glagoljica u Dalmaciji raširila mimo volju crkvenih zako-nodavaca od 870. i 880. — Mnogi izvodi anonimnoga auktora „Je li gla-goljica pravo svih Hrvata“ nijesu objektivni. — Zabranom Stjepana VI. je slovenština u bogoslužju izgubila pravo stečeno odredbama njegovih pređastnika. — Njegova odluka ima pravnu krepost, makar je izgrađjena na lažnim informacijama Wichingovim — Ona je općenita i nije izdana samo za Moravsku, kako neki tvrde — Glagoljica, ako se i nije u Hr-vatsku uvela pozitivnim odredbama papa, zakonito se udomila putem običaja — običaj i običajno pravo — kako zadobiva neki običaj protiv zakona pravnu snagu — per viam conniventiae — per viam praescriptionis — uvjeti za preskripciju — Zakonito preskribovani običaj stvara objektivno pravo, kako se danas veli, uzualno pravo — Takovo je pravo stekla glagoljica u Hrvatskoj u X. i XI. vijeku unatoč splitskim saborima od 925—928. i 1060. godine. —
Str. 200—214.

XVI. Poglavlje.

Reskript Inocentija IV. od 1248. i njegova pravna sadržina.

Od križarskih vojna zauzimalje crkva mnogo koniventnije stanovište prema inim obredima i bogoslužnim jezicima — Deveti canon IV. lateranskoga sabora (1215.) — Inocentijeva odluka na molbu Filipa Senjskoga. — Ima karakter reskripta — Uslovi za pravnu snagu reskripta — Reskript Inocentijev jest r. gratiae factae — Kanonski je pravovaljan — Kako valja tumačiti papino obrazloženje: sermo rei et non res sermoni subjecta — Ginzl i iza njega svi naši auktori te se riječi krivo tumačili, da res znači obred, a sermo jezik — Tumačenje o. Nillesa jedino ispravno — Reskript Inocentijev direktno se odnaša na senjskoga biskupa — sadržava privilegium: i personale i reale, da on i svi njegovi nasljednici mogu glagoljati — nije to, kako hoće Pesante, samo njeka tolerancija — Reskript implicate odobrava slovensko bogoslužje, pretpostavljajući ga u zakonitom običaju — Uzualnom pravu glagoljanja u Hrvatskoj ne daje narav privilegija, jer ga Inocentij nije izriječno potvrdio — Zakonitost običaja slovenskoga bogoslužja priznata je od pape za čitavu Hrvatsku uzevši ju geografski i etnografski — Ovaj reskript jest epohalan u povjesti slovenskoga bogoslužja. — Jednako je znamenit i reskript Inocentijev na ruskoga kneza Danijela 1246. — U njem je izriječno odobren slovenski jezik u grčkom obredu.

Str. 215—224.

Tiskarske pogreške:

Na	5. strani	15. redak	odozgo	mjesto	tome	čitaj u tome.
"	6.	"	4.	"	"	recessaria čitaj necessaria.
"	10.	"	25.	"	"	dvama čitaj dvjema.
"	21.	"	20.	"	odozdol	Москвитянинъ-и čitaj Москвитянинъ-и.
"	28.	"	6.	opaska	čitaj: List	papeže Hadriana II. str. 73 sq.
"	40.	"	1.	redak	odozgo	mjesto posavsku čitaj pasavsku.
"	52.	"	4.	"	odozdo	" berüchte čitaj beruhte.
"	67.	"	21.	"	"	Photius 587. čitaj Photius II. 573.
"	70.	"	4.	"	odozgo	" filoque čitaj filioque.
"	71.	"	1.	"	"	izostavi biskup.
"	89.	"	11.	"	"	mjesto njenom čitaj njegovom.
"	106.	"	5.	"	odozdo	izostavi naj.
"	117.	"	12.	"	"	mjesto filozofa čitaj filologa.
"	127.	"	20.	"	"	trag čitaj trag.
"	133.	"	11.	"	odozgo	" splitskom čitaj splitskim.
"	133.	"	9.	"	odozdo	" koje čitaj u koje.
"	136.	"	7.	"	"	izostavi bi.
"	138.	"	14.	"	odozgo	mjesto tako čitaj kako.
"	151.	"	5.	"	"	nje čitaj njih.
"	163.	"	14.	"	odozdo	" Biachi čitaj Bianchi.
"	166.	"	5.	"	odozgo	" kojega čitaj njekoga.
"	172.	"	9.	"	"	ne bi bilo čitaj ne bi li bilo.
"	174.	"	9.	"	"	kraljevi čitaj krajevi.
"	174.	"	7.	"	odozdo	" za vrijeme čitaj za to vrijeme.
"	174.	"		u opasci	čitaj: Szcześniak: Obrzadek	słowienski w Polsce pierwotnej. Varšava 1904.
"	184.	"	5.	redak	odozgo	mjesto Cistercito čitaj Cistercite.
"	188.	"	7.	"	odozdo	" tvrdju čitaj tvrdnju.
"	191.	"	20.	"	"	posvems čitaj posvema.
"	192.	"	14.	"	"	posebai čitaj poseban.
"	195.	"	2.	"	"	XV. čitaj X.
"	203.	"	8.	"	"	nr. čitaj nr. 2.
"	206.	"	20.	"	"	da je uvedena čitaj da je glagoljica uvedena.
"	212.	"	1.	"	odozgo	" Sa čitaj Za.
"	216.	"	9.	"	"	pismeno čitaj pismenu.
"	221.	"	10.	"	odozdo	" Erlaubris čitaj Erlaubnis.

BIBLIOTEKA
UNIwersytecka
Gdańsk

S-1005024

nie rozrywa się do dnu

BIBLIOTEKA
UNIwersytecka
Gdańsk